STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 00332

AMOLIKE YORN

Isidore Kopeloff

Permanent preservation of this book was made possible
by William F.M. Hoover
in memory of
Harry P. Falk

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אַמאָליקע יאָרן

איבערלעבונגען
פון אַ אידיש אינגל
אין דער אַלטער היים

פון

י. קאָפּעלאָוו

אילוסטרירט פון
טאָדרעס געלער

פאַרלאַג
מתנות
ניו יאָרק

ארויסגעגעבן פון
פאַרלאַג מתנות
באַם
שלום עליכם פאָלק אינסטיטוט

Copyright, 1931
by
Farlag Matones

Myold Printing Co., Inc.
161 Grand St., New York

געווידמעט דעם אָנדענק פֿון
מיין ליבער מוטער רבקה,
וואָס האָט איר גאַנץ לעבן
אָפּגעגעבן אויף דער דער־
ציאונג פֿון אירע קינדער.

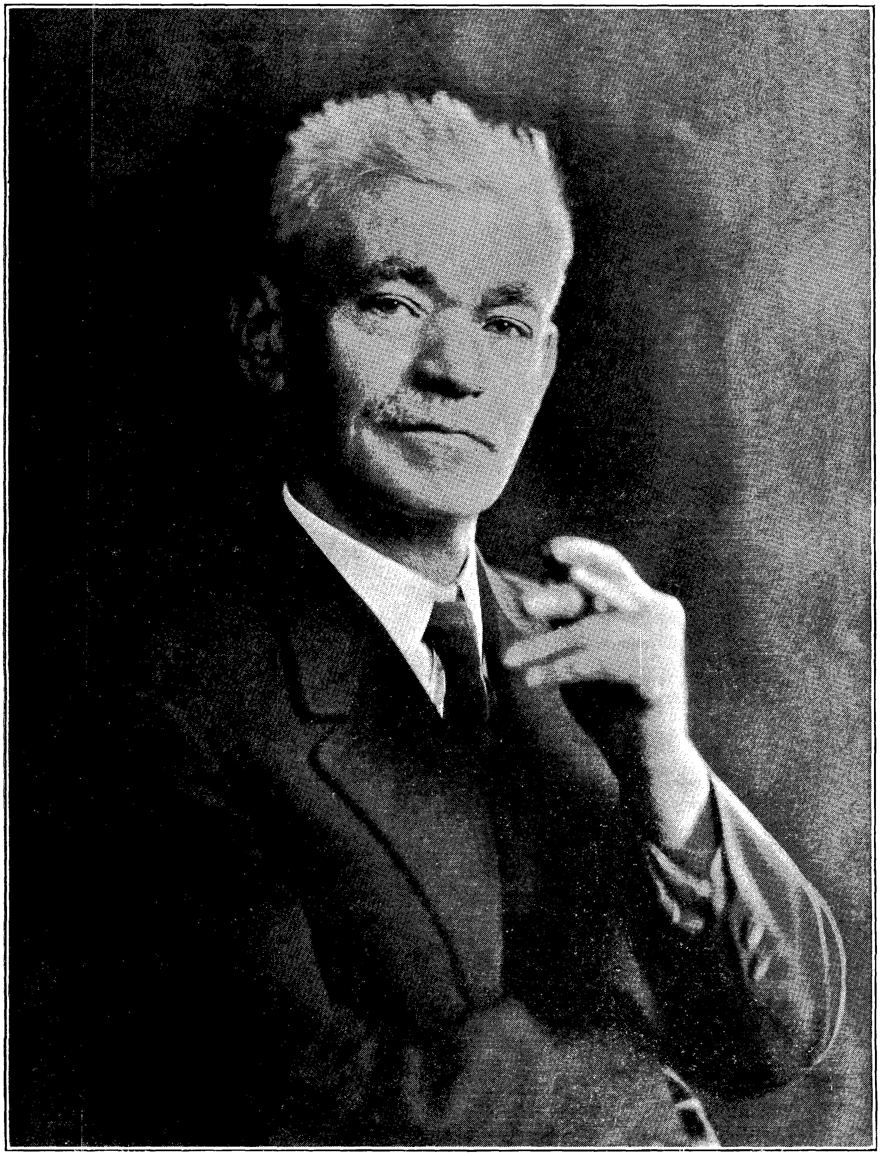

י. קאָפּעלאָוו

אינהאלט:

פאָרוואָרט
דער ערשטער איינדרוק — 9
מע גיט מיך אָפּ אין חדר — 13
איך דערוויס זיך דעם טאַטנס אַ סוד — 22
איך פאָר מיט דער מאַמען אין אָסענינע — 27
וועלטשיק יחיאל'ס — 44
מיינע איבערלעבונגען אין די חדר יאָרן — 60
מיינע מלמדים — 64
דער סדר הלימוד — 69
זומערדיקע יום־טובים — 73
בין הזמנים — 82
יום כפור — 90
סוכות — 95
אוים יום טוב — 103
ווינטער אין חדר — 107
אין חדר באַנאַכט — 111
שריפות — 114
פרייטיק און שבת — 121
חברים — 128
הכנסת אורחים — 139
ווי איך אַנטלויף פון דער היים — 143
צוריק אין דער אַלטער היים — 158
מיין ערשטער ראָמאַן — 163
אַ סוף צו מיין ראָמאַן — 181
דער 1טער מערץ 1881: פּאָגראָמען — 187
מיין רייזע קיין אַמעריקע — 196
די רייזע איבערן ים — אַמעריקע — 205

פאָרוואָרט

עס איז אינטערעסאַנט צו לייענען שיינע מעשות וואָס שרייבער טראַכטן אויס. אָפטמאָל איז אָבער נאָך אינטערעסאַנטער צו לייענען אמת׳ע, ניט אויסגעטראַכטע, מעשות וואָס דער שרייבער האָט אַליין געזען, אָדער דורכ־געלעבט.

עס איז אינטערעסאַנט צו לייענען מעשות פון אַ לאַנד און פון מענטשן וואָס זיינען גוט באַקאַנט. אָפטמאָל איז אָבער נאָך אינטערעסאַנטער צו לייענען פון אַ ווייט לאַנד און פון אַ לעבן וואָס מען קאָן שוין איצט מער ניט זען.

אין דאָזיקן בוך „אַמאָליקע יאָרן" דערציילט אונדז דער שרייבער, ישראל קאַפּעלאָוו, בלויז אַזעלכע מעשות וואָס ער האָט אַליין בייגעוואוינט, אָדער אַליין איבערגעלעבט. דאָס זענען מעשות ניט נאָר פון איצט נאָר פון אַמאָ־ליקע יאָרן און פון אַ לאַנד וואָס איז זייער ווייט פון דאַנען. די מענטשן, וועגן וועלכע עס רעדט זיך דאָ קענען מיר אַביסל, זיי דערמאַנען אונדז אָן אונדזערע זיידעס און באָבעס. אָבער זייער לעבן איז אַנדערש און עפּעס אַ באַזונדער חן ליגט אויף אַלץ וואָס זיי טוען.

ניט אַלעמאָל זענען דאָך אונדזערע זיידעס און באָבעס געווען זיידעס און באָבעס. זיי זענען דאָך אַמאָל אויך געווען יונג. ווי אַזוי האָבן זיי פאַר־בראַכט זייערע יונגע יאָרן? וואָס איז מיט זיי פאָרגעקומען ווען זיי זענען עלטער געוואָרן? וואָסערע שיינע מעשות האָבן זיי צו דערציילן פון יענע צייטן און פון יענעם לאַנד?

ווען מען לייענט איבער אַזעלכע קאַפּיטלען ווי „וועלטשיק יחיאל׳ס", אָדער „מיר גייען אין אָסענינע", אָדער אַנדערע קאַפּיטלען פון בוך זעט מען ווי אַנדערש אַלץ איז געווען אַמאָל, און וואָסערע אינטערעסאַנטע מעשות עס האָבן זיך דעמאָלט געקאָנט פאַרלויפן.

מען דאַרף פּשוט באַוואונדערן קאַפּעלאָווס זכרון און זיין אופן פון שרייבן. ווי ריכטיק ער געדענקט אַלץ, און ווי שיין ער דערציילט. ניט איין

יונגער לייענער וועט אין הארצן בענטשן דעם שרייבער פאר דעם דאזיקן אינטערעסאנטן בוך.

ישראל קאפעלאוו איז איינער פון די באקאנטסטע מענטשן אין אונדזערע קרייזן. ער לעבט אין אמעריקע זינט 1882, און איז די גאנצע צייט אן אקטיווער טוער און מיטהעלפער אין א סך אידישע קולטור טעטיקייטן און געזעלשאפטלאכע אינסטיטוציעם.

מיר האפן אז אונדזערע יונגע לייענער וועלן אויפנעמען דאס דאזיקע אינטערעסאנטע בוך, מיט אמת'ן פארגעניגן. עס מאכט פאר זיי קלארער און היימישער א סך פון די אלטע אידישע מנהגים און לעבנס פירונגען, ווארים כאטש א טייל פון זיי זיינען שוין אין גאנצן פארשוואונדן, און טייל האלטן אין פארשווינדן, פילט זיך נאך אבער, זייער גלאנץ און זייער ווירקונג, גאנץ שטארק אין אונדזער הייננטיקן אידישן לעבן אין אלע לענדער.

פארלאג „מתנות“, ניו יארק.

דער ערשטער איינדרוק

דאָס איז געווען, ווען איך בין אַלט געווען קנאַפּע דריי יאָר. מיט אַ גאַנצער חברה קינדער האָב איך זיך געשפּילט אין לאָזן שיפֿן אין דעם רינשטאָק לעבן אונדזער הויז. מיר האָבן געשפּרונגען, געטאַנצט און געפּליושקעט זיך אין וואַסער. אָבער די הויפּט הנאה איז געווען די „שיפֿן". באַ לאָזן די שיפֿן איז אַגעגאַנגען אַ שטאַרקע קאָנקורענץ צווישן די אינגלאַך. די מיידלאַך האָבן זיך ניט אַזוי שטאַרק געקאָכט.

רופֿט זיך פּלוצלונג אָפּ אונדזער שכנ'ס מיידעלע, וואָס איז געווען מיט עטלאַכע יאָר עלטער פֿון מיר און וואָס די „שיפֿן", ווייזט אויס, האָבן איר שוין דערעסן:

— דו ווייסט גאָר וואָס, לאָמיר בעסער גיין זיך שפּילן צו מיין זיידן. מיין מאַמע האָט געזאָגט, אַז ער איז באַנאַכט געשטאָרבן, און אַז דאָרט וועט היינט זיין אַ הו־האַ.

וואָס עס מיינט „געשטאָרבן", האָב איך ניט געוואוסט. זיכער אָבער בין איך געווען, אַז ביי מיין חבר'טעס זיידן וועט זיין פֿריילאַך.

האָבן מיר זיך גענומען פֿאַר די הענטלאַך, שנעל אַריבערגעלאָפֿן די גאַס און מיט פֿולע שיכלאַך בלאָטע, וואָס מיר האָבן אָנגעכאַפּט לויפֿנדיק, זיינען מיר געקומען אויף איר זיידנס הויף.

די רעדלאַך מענטשן, וואָס זיינען געשטאַנען אין דרויסן, דאָס קלאַפּן מיט די פּושקעס און דער פֿולער וואָגן מיט קליינע אינגלאַך, וואָס איז אָנגעפֿאָרן אין הויף, — האָבן מיר געגעבן נאָך מער פֿאַרזיכערונג, אַז באַלד וועל איך דאָ זען עפּעס אַ שיינע זאַך.

שנעל און מיט גרויס אימפּעט זיינען מיר אַריינגעלאָפֿן אין שטוב, כּדי חלילה גאָרנישט צו פֿאַרפֿעלן.

פון דעם ליארם, געשריי און געפילדער, בין איך ניט פארוואונ-
דערט געווארן. אזעלכע זאכן האב איך געזען שוין פריער בא מיין
פעטער אין שענק, דערהויפט זונטיק. אבער דאס געוויין — פון דעם
ביטערן געוויין האט מיר פארקלעמט דאס הערצל. נאר אט איז אריין
א איד מיט א פוטערנער היטל מיט אויערן, מיט א ברעטל אין האנט,
און האט אנגעהויבן שרייען, קאמאנדעווען:

— ווייבער, ווייבער, גיכער! הייסע וואסער! זיינען די
תכריכים פארטיק?

געזאגט האט ער דאס הויך און לעבעדיק, און עס האט זיך מיר
אויסגעדאכט, אז אט באלד הייבט זיך אן די שפיל. און מיר ביידע,
איך און דאס מיידעלע, האבן אנגעהויבן לאכן און שטיפן. איז צוגע-
לאפן צו אונדז א אידענע, מיט פארבראכענע הענט, און מיט א היי-
זעריקן קול געגומען שרייען:

— אוי, ווי איז מיר, קינדערלאך, וואס טוען דא איצטער די
קינדערלאך? איי, איי, איי!

און ניט געווארט, האט זי אונדז ביידן א כאפ געטאן און אוועק-
געזעצט אויף דער ליעזשאנקע*) אין א דערבייאיקן חדר.

דורך דער טיר וואס איז געווען אפן צו א גרויסן צימער, האב איך
דערזען, ווי אויף דער ערד ליגט אויסגעצויגן א לאנגע שווארצע זאך.
צוקאפנס און ארום שטייען מעשענע לייכטער און עס ברענען אין זיי
גרויסע ליכט, אזעלכע ווי די, וואס מיין מאמע בענטשט ערב שבת.
בא די זייטן זיצן ווייבער, זיצן און וויינען, שאקלען זיך, טענה'ן. זיי
וויינען הויך אויפן קול און ביטער. איין אידענע שרייט זיי אלעמען
אריבער, און שלאגט זיך מיט ביידע קולאקעס אין קאפ.

איך בין פארציטערט געווארן, מיין הערצל איז ווי פארגליווערט
געווארן, כ'האב געוואלט שרייען און — ניט געקאנט. דאס מיידעלע,
מיין חבר'טע, איז דערווײלע ערגעץ פארשוואונדן און איך בין גע-
בליבן איינער אליין אויף דער ליעזשאנקע.

*) ליעזשאנקע איז א פלאץ צום זיצן און ליגן לעבן אויוון, געמאכט פון
דעם זעלביקן מאטעריאל, ווי דער אויוון.

מיינע בליקן, מיין גאַנצער גוף איז איצט געווען געווענדט צו דער טיר אַנטקעגן, איך האָב זיך אַזוי ווי איינגעזויגן אין יענעם צימער... און אָט האָב איך דערזען, ווי דער ליילאַך מיט וועלכן דער שפיגל איז געווען פאַרהאַנגען, האָט זיך אָנגעהויבן שאָקלען און ווינקען צו מיר. איך האָב געפּרובירט פאַרמאַכן די אויגן. האָבן שוואַר־צע, פאַרקרימטע פּנים׳ער מיט לאַנגע, לאַנגע צינגער, געגרוקט זיך אַלץ נענטער צו מיר... אָט, אָט, און זיי וועלן מיך אָנהויבן לעקן מיט די צינגער... און פּלוצלונג פאַל איך אַראָפּ פון דער ליעזשאַנקע מיט אַ פאַרצווייפלטן געשריי.

איך האָב זיך שטאַרק צעוויינט און געציטערט מיט מיינע אַלע גלידער. אַ שוועסטער מיינע האָט מיך געכאַפּט אויף די הענט און געטראָגן מיך אַהיים. אָבער טראַגנדיק האָט זי מיך מכבד געווען מיט אַ היפּשער פּאַרציע:

— אַ קינד איז דאָס? אַ שד! וואו מען זייט אים ניט, דאָרטן וואַקסט ער! וואָס ביסטו געקראָכן אַהין צום טויטן, הא? נאַדיר, אָט אַזוי אַ!... וועסט ווייטער וויסן ווי קריכן צו טויטע. געדאַכט זאָל ער ניט ווערן...

אַ גאַנצע נאַכט האָב איך זיך געדרייט, געוואָרפן אויפ׳ן געלעגער, קיין אָרט זיך ניט געקענט געפינען. האָב איך געקרעכצט, געוויינט פון שלאָף און טאַקע געשריען אויך. די מאַמע, וואָס מיט איר בין איך געשלאָפן, האָט מיך בשום אופן ניט געקענט באַרויקן, ניט מיט דער קאָפּיקע, וואָס זי האָט מיר צוגעזאָגט געבן מאָרגן, און ניט מיט דעם שטיק טאָרט, וואָס זי האָט מיר דערלאַנגט גלייך אויפ׳ן אָרט. זי האָט מיך ניט געקענט איינשטילן. דער איד מיט דעם היטל מיט די אויערן האָט געקוקט אויף מיר ווי אַ גזלן און אַלע ווילע פאַרמאָסטן זיך מיט׳ן ברעטל אויף מיר. די לאַנגע צינגער זיינען געקראָכן מיר אין די אויגן, אין מויל און געשטיקט מיך אין האַלדז...

די מאַמע האָט אָנגעהויבן רופן און וועקן דעם טאַטן, געטאַפּט מיך דערווייליע פאַר׳ן קאָפּל און באַגלייט מיט קרעכצן: „אוי, וויי איז מיר, מיר בעסער פאַר דיר, קינדעלע מיינס, פאַר דיין מינדסטן

נאגעלע. זע, נאר זע, ס'ארא היץ, דאס קינד ברענט דאך ווי א פייער! ווי איז מיר, דאס קינד איז טויט-קראנק.״

דערהערט דאס ווארט טויט, בין איך פארצווייפלט געווארן פון שרעק. דער אטעם האט מיך פארכאפט, און איך האב אנגעהויבן ציטערן מיט אלע גלידער.

די מאמע האט אנגעהויבן צו שרייען צום טאטן: „גיכער, גיכער, צינד אן א ליכט, דאס קינד איז פארביי, גיכער א ליכט!״

איך, ווידער, מיינענדיג, אז מען דארף ליכט, ווייל איך בין שוין געשטארבן, האב מיט אלע מיינע כחות א ווארף געטאן זיך דער מאמען אויפ'ן האלדז און ניט מיט מיין קול געשריען:

— ניין, ניין, איך בין ניט געשטארבן. פארלעש די ליכט... גוואלד, די ליכט פארלעש! גיכער, גיכער, לעש אויס די ליכט...

וואס דערנאך איז געווען ווייס איך ניט, ווי לאנג איך בין געלעגן ווייס איך ניט. איך געדענק נאר, אז ווען איך האב געעפנט די אויגן, איז לעבן מיר געשטאנען עמיצער, געקוקט מיט ברילן און געשמייכלט צו מיר. דער קאפ איז געווען שווער, נאס און קאלט. אין א טיילעפעלע האט מען מיר געגעבן עפעס א רויטלאכע זיסע מעדיצין. די מאמע האט מיך געקושט, אויפגעהויבן אירע אויגן צום באלקן און געזאגט:

— געלויבט איז דיין הייליקער נאמען.

דער טאטע האט צוגעשאקלט מיט'ן קאפ:

— יא, יא, עס איז אים בעסער. מיט גאטס הילף, ער וועט שוין געזונט זיין. איי, אבער, האט ער מיך אנגעשראקן... נו, נו!

מע גיט מיך אָפּ אין חדר

די גאַנצע וואָך פּסח — דער ליבער, שיינער יום־טוב אונדזוערער, די אמת־גאָלדענע צייט פאַר אידישע קינ־דער — בין איך געווען אויפן זיבעטן הימל! די ריינע, אויסגערוטע פּנים׳ער, די יום־טוב׳דיקע קליידער, די געשמאַקע מאכלים, דער רויטער וויין, און די נייע ריי־נע גלעזלאך — די כוסות, דער אויסגעוואַשענער בריק אין שטוב, דער הויף אויסגעשאָטן מיט געלן זאַמד, — דאָס אַלץ האָט שטאַרק אויפגעהויבן מיין קינדערש גע־מיט און מיר צוגעגעבן אַ באַזונדערע פרישקייט און לעבעדיקייט. דערצו נאָך טאַקע דאָס נייע אָנצוגל מיט צוויי קעשענעס אין מיין שפּאַנצירוק*), די נייע שטי־ווועלאך, דאָס היטעלע מיט דעם קוטאַסיק, און דערהויפּט די פולע קע־שענעס נים: וועלשענע, טערקישע און אפילו מאַנדל־נים — דאָס אַלץ אינאיינעם, האָט אויף מיר גאָר אַ נייע הויט אָנגעצויגן. אין דרויסן איז געווען שיין און טרוקן. די זון האָט געלויכטן און געוואַרעמט און געצויגן פון שטוב.

איך האָב געטאַנצט אין קאַראַהאָדס, געשפּרונגען ווי אונדזער קעלבל און געשטיפט אויף וואָס די וועלט שטייט. געשפּילט האָב איך קאַמאַנדע, אין פילקעס און אין נים, געשפּילט אין זשמורקעס און נים געלאָזט זיך כאַפּן; געשפּילט אין קייסאָרים און אין מלחמות, און אין חברות, און פאַר צוויי גרויסע וועלשענע נים דערדינט זיך צו ווערן אַ שני־למלך. אָבער די גרעסטע הנאה האָב איך געהאַט פון שפּילן אין פערדלאַך. איי, די פערדלאַך, די פערדלאַך!... וויפיל קולאַקעס פון די

*) פאַר אינגלאַך — הויזלאַך און וועסט אין איינעם, וועלכע פלעגן זיך שפּי־לען פון הינטן.

שוועסטער, וויפיל פּעטש פון די רבי'ס האָב איך געכאַפּט פאַר זיי! וויפיל מאָל האָט זיך דער טאַטע געבייזערט, וויפיל מאָל האָט אפילו די מאַמע געזאָגט, אַז זי האָט מיך פיינט דערפאַר. אָבער, וויפיל איך האָב זיך ניט אַנגעליטן פון זיי, איז עס אַלץ ווערט געווען. איך האָב געשפּילט מיט היץ, מיט ברען. ווער רעדט, אַז עס האָט זיך מיר איינ־געגעבן אריבעריאָגן דעם חבר, האָב איך אַן אַלץ פאַרגעסן. ניט דער־עסן און ניט דערטרינקען איז רעכט געווען. יענעם פסח איז מיר גע־ווען זייער גוט, ווי קיינמאָל ניט פריער און אויך ניט שפּעטער!

דעם לעצטן טאָג פּסח נאָכמיטיק, ווען איך בין אריינגעלאָפן אין שטוב ניט טויט, ניט לעבעדיק, אַ הונגעריקער, אַ פאַרסאָפּעטער און אַ פאַרשוויצטער, האָב איך געפונען דעם טאַטן און די מאַמען שוין לאַנג אויפגעשטאַנען פון דעם נאָכמיטיק שלאָף. דער זיידע, די באָבע, אַ פעטער מיט אַ מומען זיינען אויך דאָ געווען. אַלע זיינען גע־זעסן ארום אַ פולען געדעקטן טיש, געזעסן בהרחבה'דיק און געשמועסט.

אָ, ס'קאַצל קומט, וואָס מאַכסטו עפּעס? וואו איז מען דאָס געווען? — און נאָך אַזעלכע פראַגעס האָבן זיך געשאָטן אויף מיר פון אַלע זייטן. אַלע האָבן געקוקט אויף מיר שמייכלנדיק און ליבלאָך. דער זיידע איז גאָר אריינגעפאַרן מיט אַ ברייטן „שלום עליכם“ פון וואָס איך בין געוואָרן אַביסעלע צעמישט. האָב זיך שטאַרק פאַרשעמט און מיין רויטער פּנים איז נאָך רויטער געוואָרן. כ'האָב אָנגעהויבן כלומר'שט לאַכן, אָבער ס'איז געווען אַ לאַכן מיט יאַשטשערקעס... איך האָב עפּעס געשטאַמלט, אַליין ניט געוואוסט, וואָס — און ניט געהאַט זיך וואו אַהינצוטאָן פון פאַרשעמטקייט... ווי דער שטייגער איז, איז די ליבע מאַמע מיר געקומען צוהילף. זי האָט מיך ארויפ־געכאַפּט צו זיך אויפ'ן שויס און ווישנדיק דעם שווייס פון מיין פּנים, האָט זי גע'טענה'ט:

— זע נאָר, זע. ווי איז מיר ניט געשען, ווי אויסגעווייקט, ווי אויסגעמוטשעט ער איז! פון דיר איז דאָך באַלד שוין אַ האַלבער געוואָרן! וואָס האָסטו דאָרט געטאָן, האַלץ געהאַקט, די ערד גע־

אַקערט? אײ, קרױנעלאַך מײנע, איז דאָס אַ שטיפער! געזונט זאָל ער נאָר זײן, אַ ברען, אַ מאַדים, די װעלט קערט ער איבער! אױ, אױג פון מײן קאָפּ! און זי האָט מיך פעסט צוגעדריקט צום האַרצן און געקושט און געקושט.

דער טאַטע, װאָס פון אים האָב איך זיך געריכט אױף אַ גוטער פאַרציע, האָט דװקא געקוקט אױף מיר זײער ליבלאַך און אַ זאָג געטאָן:

— נישקשה, נישקשה, שטיף, שטיף, ישראליק, װי לאַנג דו ביסט נאָך אַ פרײער פױגל, איצט איז דײן צײט! רבקה, — האָט ער זיך אַ קער געטאָן צו דער מאַמען, — דו גיב אים בעסער צו עסן, דער חברה־מאַן קער זײן גוט הונגעריק.

אָפּגערוקט זיך אַביסל אָן אַ זײט, האָב איך זיך גענומען צו דער אכילה מיט גרױס חשק. פון טיש זײנען דערגאַנגען צו מיר רײד װעגן „חדר", װעגן ד ע ם אָדער י ע נ ע ם מלמד. אימיצער האָט דערמאָנט אַ נאָמען פון אַ מלמד און אים זײער געלױבט, „גאָר אַן אַנטיק!" דער טאַטע, אָבער, האָט באַמערקט:

עט, פע, אַ נאַרישער איד. מיט קינדער, מיט חדר־אינגלאַך, דאַרף מען זיך באַגײן נאָר מיט גוטן, מיט װײכקײט. שטיפן, קען אַ אינגל גאָר ניט שאַדן, חלילה, פאַרקערט, די גרױסע שטיפערס זײנען דאָס רוב די בעסטע אינגלאַך גאָר! אפילו מיט גמרא־אינגלאַך איז אױך גלײכער אױסקומען אָן „לאָקשן" און ניט זײן צו שטרענג. איך געדענק נאָך ביז הײנט ר' יצחק בער רײזלס עליו השלום. געװען אַ איד אַן עם־הארץ. איך האָב שױן יעמאָלט געקענט בעסער לערנען פאַר אים. איז ער אָבער געװען אַ גרױסער נאַר. זאָל ער מיר מוחל זײן, האָט ער געשלאָגן, געשמיסן, גע'הרג'עט און גע'ממית'ט די קינדער. מיר האָט ער אַמאָל אַזש אַ בים געטאָן...

דער זײדע האָט עפּעס אײנגעװענדט, געשפּאַרט זיך.

— עס זענען אַנדערע צײטן איצטער — האָט ער געזאָגט.

דער פעטער און די מומע האָבן זיך אױך אַרײנגעמישט און געהאַלטן מיט דעם טאַטען. אָבער אַזױ װי איך האָב קײן גרױסן טעם ניט געפילט אין זײער שמועס און אין די ברעמזלאַך — דװקא יאָ, האָב

איך זיך ווייניק וואס צוגעהערט און געקוקט, געכראמושקעט די כרעמזלאך און געקנאקט ניסלאך.

— ישראלקע, זונעלע, קום נאר אהער, מיין קינד. — האב איך דערהערט מיין מאמעס ווייך, אנגענעם קול.

איין שפרונג — און איך בין שוין געהאנגען בא איר אויפ'ן האלדז. זי האט מיך צוגעטוליעט, ווי זי וואלט מיך געוואלט באשיצן פון עפעס, און גע'טענה'ט:

— ניין, סטייטש, ער איז דאך נאך גאר אן עופה'לע, קאם ערשט פיר און א האלב יאר געווארן. וואס איז די איילעניש? וועט זיין באשערט, וועט ער נאך באוויזן אויסצולערנען די גאנצע תורה! נו, און אז מען וועט אים אפגעבן אין חדר שפעטער מיט א זמן, וועט חלילה די וועלט אונטערגיין, וואס? וויפיל נעכט בין איך ניט דערשלאפן, וויפיל טרערן פארגאסן, קוים אויסגעבעטן א אינגל... כסדר מיידלאך געווען, פינף — זאלן זיי געזונט זיין, און אז שוין דערלעבט א דאנק זיין הייליקן נאמען, א אינגל, טא גיי שיק אים אזא יונגינקען, א פיצל, נעבאך, אין חדר אוועק?

די מאמע, וועלכע איז געווען די גאנצע באלעבאסטע, די פארדינערן און האט כמעט שטענדיק געהאט אין אלץ די הויפט־דעה, האט דעם מאל געפילט איר שוואכקייט, ווי זי וואלט ניט אויף איר פלאץ געווען. אין אירע רייד האט זיך געפילט מער געבעט און אונטערטעניקייט, ניט קיין פאדערונג, אז זי באשטייט אויף אירס.

די גאנצע צייט, וואס די מאמע האט גערעדט, האט דער טאטע, ווען איך האב געהאלטן פאר א בייזן, כאטש ער האט מיר קיינמאל קיין ריר ניט געטאן, קיינמאל קיין הויך קול אויף מיר ניט אויפהויבן — געקוקט אט אויף מיר, אט אויף דער מאמען מיט מילדע גוטע אויגן, געגלעט זיך דאס בערדל און געשמייכלט. אז די מאמע האט געענדיקט, האט ער א פאר מאל געהוסט...הם..קט, און דערנאך אזוי געזאגט:

כ'לעבן, דו ביזט דאך גאר א אידענע, וואס מיינסטו, וואס, אז וייל דו פיעסטשעסט אים איז ער דיר טייערער, ווי מיר? האסטו

אַ טעות, דאָס איז נאָר אַ טבע־זאַך. האָב איך ניט די טבע, אָבער ער איז מיין קינד ווי דיינער און איך וואָלט פּונקט אַזוי ווי דו ניט וועלן, אַז אפילו אַ האָר זאָל אים געקרימט ווערן, חלילה. איך זע אָבער ניט קיין סכנה, אַז ער וועט צו זומער־צו אָנהייבן גיין אין חדר. אדרבה, עס איז שיין, לופטיק, וואַרים, וועט זיך שפּילן אין דרויסן און בּיסלאַכוויִיז צוגעוואוינען זיך צום חדר. איך וועל אים אָפּגעבּן צו שלמה'קע נעסוועזשער, אַ טייערער איד, וועל אים דערצו נאָך אָנזאָגן, ער זאָל אים חלילה והס מיט אַ פינגער ניט אָנרירן. שלאָפן מעג ער שפּעט, וויפיל ער וויל נאָר, קיינער זאָל זיך ניט אונטערשטיין אים צו וועקן, זאָלן נאָר די מיידלאַך אים ניט טשעפּען און ניט רייסן זיך מיט אים. — צוויי פון מיינע שוועסטער, וועלכע האָבן זיך דאָ גראַד אַרומגעדרייט, האָבן בּאַ די ווערטער געמאַכט זייער אַ זויערע מינע. — און אויב דו וועסט אים נאָך צוזען אַביסל, וועט אים דער חדר גאָר ניט שאַדן.

אָבער בּאַמערקנדיק הפנים, אַז זיינע אַרגומענטן קלעפּן זיך ווינציק וואָס צו דער מאַמען און אַז זי איז נאָך אַלץ אומצופרידן, האָט ער אָנגעהויבּן פון אַן אַנדער זייט:

— דו האָסט ערשט געזאָגט, אַז דו האָסט געבעטן גאָט אויף אַ אינגל, האָ? נו, טאָ זאָג, אדרבה, אַליין, פאַרוואָס עפּעס אַ אינגל? ווייל אַ אינגל גייט אין חדר! מיט דעם זכות פון די חדר־אינגלאַך לעבּן מיר, אויף זיי שטייט די וועלט!

איך האָב אַ קוק געטאָן אויף דער מאַמען — אין אירע אויגן האָבן געבּלישטשעט טרערן און זי האָט געשיינט, ווי זיבן זונען. קענטיק, אַז ניט נאָר איז זי בּאַשטאַנען צו שיקן מיך אין חדר, נאָר זי איז טיף אין דער נשמה געווען זייער גליקלאַך!

פלוצלינג טוט דער טאַטע מיך אַ פרעג:

— זאָג נאָר, זונטשיקל, דו ווילסט גיין אין חדר? קיין קלאָרן בּאַגריף, וואָס חדר איז, האָב איך ניט געהאַט. איך האָב ניט געוואוסט, צי איז עס גוט, אָדער שלעכט, צי מען דאַרף — אָדער מען דאַרף ניט וועלן גיין אין חדר. האָב איך אויף דעם טאַטנס שאלה

ניט געוואוסט וואס צו ענטפערן. איך האב אנגעהויבן עפעס צו שטאמלען און אנשטאט אן ענטפער, האב איך דעם טאטן פארווארפן מיט שאלות:

— וואס טוט מען אין חדר, ווער גיט עסן אין חדר, ווער ברענגט אין חדר? צוליב וואס דארף מען גיין אין חדר? און פארוואס עפעס דווקא אינגלאך און ניט מיידלאך? און פארוואס גראד קליינע און ניט די גרויסע? פארוואס גייסטו, טאטע, ניט אין חדר, הא? טאקע, טאטע, קום דו אויך אין חדר. איך וויל דיך אויסלערנען שפילן אין פערדלאך און מיר וועלן ביידע לויפן אהין און צוריק.

דער געלעכטער פון דעם עולם האט מיר איבערגעהאקט, און א פארשעמטער האב איך שטיל אראפגעלאזן דאס קעפל.

— איי, חכם מיינער, גאלד מיינער, געזונט זאלסטו נאר זיין און לעבן זאלסטו ביז הונדערט און צוואנציק יארעלאך, פאטער הארצי־קער, וואס פאר א קינדעלע, וואס פאר א חכם דאס איז! — האט מיט גרוים התפעלות ארויסגעשאסן די מאמע. פון דעם טאטנס ענטפערס געדענק איך נאר, אז א באהעלפער וועט מיך טראגן אויף די הענט אין חדר, און אז ווינטער וועט ער מיך פירן אויף א שליטל, אז אויך עסן וועט ער מיר ברענגען, און אז אין פערדלאך וועל איך ערשט רעכט קענען שפילן אין חדר מיט די חברים דארטן. ווייטער האט זיך דער שמועס געדרייט ארום דער פראגע, ווען זאל דאס זיין די מזל'דיקע שעה. די קומענדיקע וואך זאל איך זיין גאר פריי... טאן וואס איך וויל... דערנאך איז אזוי: זונטיק קאן מען ניט — א מארק־טאג. אלע פארנומען, און ס'איז גלאט ניט צום הארצן. דאס ערשטע קינד אפגעבן אין חדר דארף זיין א יום־טוב, א געהויבענער טאג, ניט זונטיק — א גויאישער יום טוב! מאנטיק? — ניין, ניט קיין גוטער טאג, איז געבליבן — דינסטיק, דינסטיק פון דער צווייטער וואך — און זאל גאט געבן מיט געזונט און לעבן.

— א־מ־מ־מ־ן! — האט די מאמע געענטפערט און אזוי ווי פאסמאקעוועט זיך פון גרוים טעם. און אויפהייבנדיק די אויגן צום באלקן האט זי אפגעזיפצט, און געכאפט מיך קושן.

עס איז שוין געוואָרן פאַרנאַכטלאַך. גרויסע שאָטנס האָבן זיך אויסגעשפּרייט אַנטקעגן אונדזער פענצטער. דער זיידע האָט געזאָגט, אַז עס איז שוין צייט מנחה דאַווענען. דער עולם האָט זיך אָנגעהויבן רירן פון די פּלעצער. דער זיידע האָט גענומען גרייזלען די פּאות'ן. די באָבע — אַ זעלטן קלוגע און פריילאַכע אידענע, — האָט געוואונ־קען צו מיר, געמאַכט קונצן מיט די ליפּן און געמאַכט מיך לאַכן. דער פעטער, די מומע, האָבן מיך געגלעט, געקניפּן אין בעקל, געקושט און געשאָטן מיט ברכות.

איך בין געוואָרן שטאַרק אויפגעלייגט בא זיך און פריילאַך. און אַז דער זיידע, באַם געזעגנען זיך, האָט געפרעגט, וואָס פאַר אַ מתנה וויל איך ער זאָל מיר געבן, און צוגעלייגט, אַז וואָס איך וועל זאָגן, וועל איך קריגן, האָב איך ניט לאַנג געטראַכט און אויסגעשריען:

— אַ פערדל!... אָבער טאַקע אַן אמת'ן פערדל!...

אַלע אַרום זיינען געבליבן שטיין אין אַ פאַרלעגנהייט — וואָס וועט דאָ דער אַלטער טאָן? ער האָט אָבער גלעטנדיק די גרויסע באָרד, גאַנץ געלאַסן געענטפערט:

— נו, גוט, אָבער דו וועסט אַליין דאַרפן אים געבן עסן, איינ־שפּאַנען און אויסשפּאַנען און אַליין פאָרן — ער וועט דאָך זיין דיינער.

דאָס איז מיר ניט גאָר געפעלן געוואָרן, און איך האָב אָנגעהויבן ציען אויף צוריק... דער זיידע לאַכט.

— נו, זאָגט ער, דעם מאָל נאָך וועל איך דיך לאָזן חרטה האָבן, אָבער מער ניט. זאָג־זשע, אויף גיך, יונגאַטשיק, מיר וועלן נאָך פאַרשפּעטיקן קדושה — וואָס ווילסטו, האַ? אָבער געשווינד!

— ווייסטו וואָס, זיידע, מען דאַרף גאָר נישט, גיב מיר גאָר נישט. אָבער איך און דו זאָלן איינמאָל שפּילן פערדלאַך.

די באָבע האָט אַ פּאַטש געטאָן מיט די הענט און אַרויסגעשאָסן אַ הויך געלעכטער זאָגנדיק:

— זוניעניו, אַ צו־גרויסער פערד איז דיין זיידע...

דער טאַטע האָט פאַרקנייטשט דעם שטערן — ניט געפעלן גע־וואָרן אים, וואָס די באָבע פאַרשעמט דעם זיידן.

יענע וואָך בין איך געוואָרן דער מיטל־פּונקט פון שטוב. אַלץ האָט זיך געדרייט נאָר אַרום מיר. איך בין געוואָרן אַ גאַנצער מענטש, און אַלע מיינע פאַרלאַנגען זיינען דערפילט געוואָרן. אפילו מיינע שוועסטער, מיינע ערגסטע שונאים, וועלכע פלעגן קיינמאָל ניט זשאַלעווען מיר אַ שטויס, אַ שטורך און שטילערהייט אַ קניפּ אויך — אפילו זיי, האָבן אויך איצטער געקוקט אויף מיר מיט גאָר אַנדערע אויגן. ניט נאָר האָבן זיי מיך ניט געטשעפּעט מיט די הענט, נאָר אפילו די צונעמענישן, ווי בן־יחיד'ל, תכשיט, פּיעסטון, קורנאָסער, — מיט וועלכע זיי פלעגן מיר דערגיין ביזן ביין, האָבן זיי אינגאַנצן אַוועקגעוואָרפן און גערופן מיך באַם נאָמען און נאָך פאַרצויגן: ישראלקע, ישראליקל.

איך געדענק שוין ניט גענוי, צי האָב איך זיך באַנוצט מיט מיין גוטער לאַגע, צי גלאַט אַזוי אויס ליבשאַפט צום שטיפן, — נאָר די וועלט האָב איך יענע וואָך איבערגעקערט קאַפּויר. די גאַנצע שטוב איז געגאַנגען דורך מיר מיטן קאָפּ אַראָפּ. אפילו די ספרים אין אַלמער האָב איך ניט דורכגעלאָזן — געבויט פון זיי הייזער, צעריסן די רוקנס, געמאַכט אַ תל פון די טאָוולען. איך פלעג זיך אַרויפשטעלן אויף אַ שטול און צורופן אַ שוועסטער — איך וויל איר עפּעס זאָגן, כלומר'שט. אָבער איידער זי איז נאָך צוגעטראָטן גאָר נאָענט, האָב איך זיך אַרויפגעכאַפּט אויף איר האַלדז און זי האָט מיך געמוזט טראָגן. איינמאָל האָט אַ שוועסטער, אָט אַזוי טראָגנדיק מיך, זיך פאַרטשעפּעט און מיך ווי אַ סנאָפּ אַראָפּגעוואָרפן. איך האָב אויסגעלונקען די לינקע האַנט. עס איז געוואָרן אַ טומל, אַ יאָמער, אַ געשריי. דער טאַטע, די מאַמע איז געקומען צולויפן פון קראָם. שכנים זיינען זיך צונויפגעלאָפן. מען האָט אויף גיך געבראַכט דעם דאָקטאָר, מען האָט מיר געלייגט אייז, איינגעבונדן די האַנט. די מאַמע האָט געוויינט. דער טאַטע האָט געשריען אויף דער שוועסטער, זיך געבייזערט און מיך אַריינגעלייגט אין בעט, וואו איך בין פאַרבליבן אַרום אַ חודש צייט אין גרויסע ווייטיקן.

פון דעם „גליקלאַכן דינסטיק", ווען מען האָט מיך געזאָלט פירן

אין חדר, האָט זיך, פֿאַרשטייט זיך, אויסגעלאָזן אַ טייך. הפּנים באַ־שערט געווען, אַז אויך אין דעם פֿאַל, זאָל די מאַמע, און ניט דער טאַטע אויספֿירן. אין חדר האָט מען מיך אָפּגעגעבן ערשט אַרום נאָך שבועות. אַזוי זיך, אויף שפּילן זיך. מען האָט אפילו געמאַכט אַ סעודה. דער טאַטע און מאַמע האָבן זיך אָנגעטאָן אין יום־טובֿ־דיקן. מען האָט מיך געטראָגן איינגעוויקלט אין אַ טלית. אָבער פֿון יענעם טאַראַראַם אויף וועלכן איך האָב זיך געריכט, האָט זיך גאָר נישט אויסגעלאָזן.

איך דערווים זיך דעם טאַטנס אַ סוד

ין מיינע ערשטע קינדער־יאָרן, איז מיר מיין טאַטע להלוטין פרעמד געווען. איך האָב אים, דאַכט זיך, ניט געקענט אפילו. וואָרים, פון וואַנען און ווי אַזוי, האָב איך אים געזאָלט קענען? שטענדיק אַן אַנגעכמורע־טער, אַ צעטראָגענער, איז ער, אָדער געזעסן באַ אַ ספר, געגעסן, געטרונקען און געשלאָפן מיט אַ ספר, אָדער געאיילט זיך, געלאָפן, געבייזערט זיך. ווי אַ בייזער פריץ איז ער מיר פאָרגעקומען, ווי עפּעס אַן אַנשיקע־ניש, רק ער קאָמאַנדעוועט: דאָס, טאָר מען ניט; דאָס, טו ניט, ניטע! אויף אַלעמען שרייט דאָס און באַלעבאַטעוועט!

גאַנץ אָפט האָב איך מיט אומגעדולד געציילט די מינוטן, גע־וואַרט אויף דער רגע, ווען ער וועט שוין אַוועקגיין פון שטוב: עס וועט ווערן עפּעס גראַמער, פרייער, מען וועט קענען די הענט פאַנאַנ־דערפירן און טאָן וואָס דאָס האַרץ געלוסט!...

שפּעטער־צו זיינען מיר געוואָרן אפילו פריינטלאַכער. דער טאַטע פלעגט מיך אַרויפזעצן צו זיך אויף די קני, און אויפהויבנדיק און אַראָפּלאָזנדיק זיי, האָט ער מיך אונטערגעהאָטשקעט, וואָס עס איז מיר גראָד זייער געפעלן געווען. ער פלעגט מיך אויך אָננעמען פאַר דער שפּיץ מאָרדעטשקע און קלאַפּן מיינע ביידע שורות ציינדלאַך איינע אָן די אַנדערע, מאַכנדיק מיך לאַכן. אָבער דאָס האָט זעלטן פּאַסירט, און עס פלעגט זיך גיך פאַרגעסן. ערשט דערנאָך, שוין פיל שפּעטער, ווען ער האָט מיך געטראָגן אויף די הענט, איינגעוויקלט אין אַ טלית, אין חדר אַריין, ווען ער, אַנשטאָט דעם מלאך, האָט געוואָרפן מיר זילבערנע מטבעות און קאָפּיקענע צוקערקעס, האָט

אנגעזאגט דעם רבי'ן, ער זאל מיך ניט טשעפען, אפילו ניט שרייען אויף מיר, און געהייסן אים, ער זאל מיך לאזן שפילן זיך אין פערד־לאך פראנק און פריי, — ערשט דאמאלסט האבן מיר זיך צוגעלאזט איינער צום אנדערן. איך האב זיך אנגעהויבן פילן מיט אים גאר היימיש און איך בין באמת צופרידן געווען, וואס איך האב א טאטן.

אבער גאר געפעלן פלעגט ער מיר ווערן שבת באטאג, נאך דעם נאך־ווארמעסדיקן שלאף. ער איז שבת געווען גאר אן אנדער מענטש! עפעם אזוי צוגעלאזט, אזוי אויפגעלייגט און גוט־הארציק — פשוט, א מחיה! פלעגט מיך אוועקזעצן אויפ'ן שויס און אנהייבן מיך פאר־הערן, פרעגן וואס איך האב דורך דער וואך געלערנט, קנייפן מיך ליבלאך אין בעקל, א קוש טאן, א שפיל טאן זיך מיט מיר און דער־נאך א זאג טאן, מער צו זיך ווי צו מיר: „נו, געגוג זיך באלעווען, גיי זונעלע, גיי שפילן!...”

געבליבן אליין, האט ער זיך אוועקגעזעצט בא א גרויסער גמרא, מיט א שטארק־רויטער גלאז טיי בא דער זייט און געשמאק אוועק־געלערנט, אונטערזינגענדיק דעם זיסן גמרא ניגון, וועלכער איז מיר אזוי געפעלן געווען.

אונדז, קליינוואוג, פלעגט די מאמע ארומקלייבן ארום זיך, ערגעץ אין אן אנדער חדר, געבן אונדז צו שטיקלאך עפעל, הויפנס באב און ארבעס, דערציילן אונדז מעשות און פון צייט צו צייט פלעגט זי א טיפן זיפץ טאן, וועלכער פלעגט פונקט אריינפאלן אין דעם טאן פון דעם טאטנ'ס גמרא ניגון און מאכן אים פולער, גאנצער, אקוראט ווי דער העלפער באם חזן.

— זונעניו מיינער, ישראלקע, — האט די מאמע מיר איינמאל אין אזא נאכמיטיק געזאגט, — הלוואי, קינד מיינס, זאלסטו אזוי פיל קענען לערנען, ווי דיין טאטע. ער איז דאך א גרויסער למדן, ער איז דאך כמעט א צדיק!...

דעם אמת'ן באטייט פון די ווערטער האב איך ניט געכאפט, אבער אן איינדרוק, און א גאנץ שטארקן, האבן זיי אויף מיר גע־מאכט. דערהויפט די לעצטע, „כמעט א צדיק!” מיין חבר'ס אן

עלטערער ברודער האָט אונדז אַמאָל דערציילט, אַז עס זיינען פאַראַן ל״ו צדיקים און אַז אויף זיי שטייט די וועלט... איז מיין טאַטע פון יענע צדיקים? איך בין געוואָרן זייער גערויבן בא זיך, פאַר דעם טאַטן געקראָגן גרוים דרך־ארץ און טאַקע אַ ביסל מורא אויך. אַ צדיק! עפּעס אַ קלייניקייט, אַ צדיק!

עס איז געווען איינמאָל, באַנאַכט, איך בין אַלט געווען אריבער זעקס יאָר, בין שוין ניט געשלאָפן מיט דער מאַמען, נאָר אויף שטולן צופוסנס בא איר. עס איז געווען גאַנץ שפּעט, זייער שפּעט. אין שטוב איז געווען פינצטער, ווי מיט אַ דיקער קאָלדרע אַלץ צוגע־דעקט. עס איז געווען שטיל, אַזאַ שטילקייט, כאַטש טאַפּ זי אָן מיט די הענט. אַלע זיינען געשלאָפן געשמאַק. נאָר מיר האָט זיך ניט געשלאָפן און עס איז מיר געווען זייער אומהיימלאַך. איך האָב זיך גערדרייט, געקערט פון איין זייט אויף דער אַנדערער, די שטולן האָבן געסקריפּעט, געקרעכצט און גערוקט זיך אַהין און אַהער. איך האָב געפּרובירט אריבערציען דעם צודעק אריבער׳ן קאָפּ, אָדער אינגאַנצן אים אַראָפּוואַרפן פון זיך — עס העלפט ניט; עס שלאָפט זיך ניט! צי דאָס איז געווען פון גרוים שמחה, וואָס מיר האָט זיך איינגעגעבן אויסוויינען בא דער מאַמען דריי קאָפּיקעס אויף דער מאָרגנדיקער סעודה אין חדר, אָדער אפשר גראָד דערפאַר, וואָס מיר איז דאָס זייער שווער אָנגעקומען — הכלל, עס האָט זיך ניט געקענט אַנ־שלאָפן ווערן...

אָט ליג איך רואיק, שטיל, אַזוי ווי איך רו זיך אָפּ נאָך אַ שטאַר־קער שווערער שפּיל. איך שטרענג אָן מיינע אויגן און וויל זען דעם טאַטן, אָבער אומזיסט, עס איז שטאַרק פינצטער און שוואַרץ אַרום און אַרום. הייב איך זיך אָן צוצוהערן, און צו דעם האָב איך מער מזל: איך דערהער ווי דער טאַטע שעפּטשעט עפּעס און אָט גיסט ער אָפּ נעגל־וואַסער. ער טוט דאָס אָבער אַזוי שטיל, אַזוי ווי ער וואָלט זיך וועלן באַהאַלטן, ווי ער וואָלט עפּעס גע׳גנב׳עט.

איך הער אָבער, ווי ער טוט זיך אָן, קריכט אַרוים פּאַמעלאַך

פון בעט און קוים, קוים, וואָס ער רירט זיך. גייט אַרויס — און אין קיך אַריין.

זייענדיק זיכער, אַז אין שטוב זיינען ניטאָ ניט קיין גנבים און ניט קיין גזלנים און ניט קיין שדים, איז מיר געוואָרן גרינג און גוט אויפ׳ן האַרצן און איך האָב שוין אָנגעהויבן דרעמלען. פּלוצלונג דערהער איך עפּעס אַ פאַרשטיקט קול פון קיך, אַ כליפּען און אַ געוויין... איך האָב דערקענט דעם טאַטנ׳ס קול — דער טאַטע כליפּעט און וויינט! לכתחילה בין איך צעמישט געוואָרן. איך האָב גאָר ניט געוואוסט וואָס צו טאָן. איך האָב געוואָלט אָנהייבן שרייען, וועקן די מאַמען, די קינדער, מאַכן אַ טומל, אָבער גלייך בין איך אַראָפּגעלאָפן פון בעט און האַסטיק אַריינגעשפּרונגען אין קיך — —

דער טאַטע איז געזעסן לעבן אויוון אויף אַ קליינינקן פוסבענקעלע, צום אויוון איז געווען צוגעקלעפּט אַ דין וועקסן-ליכטל, וואָס האָט קוים נאָר באַלויכטן דעם ספר, וואָס דער טאַטע האָט געהאַלטן האַרט צום פּנים. אויפ׳ן קאָפּ איז געווען אַש. ער האָט אויסגעקוקט בלייך און צעבראָכן און געגאָסן טייכן טרערן. איך בין ווי פאַרגליווערט געוואָרן און געבליבן שטיין ווי אַ סטאַטוע, מיט אַן אָפענעם מויל און פאַנאַנדערגעריסענע אויגן. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז אָדער איך ווער משוגע, אָדער דער טאַטע. אָדער, אפשר איז דאָס די אַרבעט פון די לצים? דערוויי׳ל האָט דער טאַטע אויף מיר אַ קוק געטאָן — און גלייך בין איך צו אים צוגעלאָפן, אַרומגעכאַפּט אים אַרום האַלדז, באַשאָטן אים מיט קושן און וויינענדיק אָנגעהויבן בעטן זיך, פרעגנדיק, וואָס עס טוט אים וויי. „זע, טאַטעלע, וויין ניט“, האָב איך געכליפּעט, טוליענדיק זיך צו זיין ברוסט“. „וואו, טאַטינקע, טוט דיר וויי, האַ? אָט נאַדיר מיינע דריי קאָפּיקעס, טאַטעלע, אָבי וויין ניט!“

דעם טאַטנס שטאַרק פאַרוויינטער פּנים האָט זיך נאָר אַ קרים געטאָן אין אַ האַלבן שמייכל. ער האָט מיך אַרומגענומען, געגלעט, געהיילן שטיל זיין, חלילה קיינעם ניט אויפוועקן, האָט מיר פאַרזיכערט, אַז ער איז געזונט און עס פעלט אים גאָרניט. איי, וואָס-זשע

וויינט ער? איז דאָס גאָר נישט. אַלע אידן וויינען, זיי דאַרפן וויינען, און אַז איך וועל אויסוואַקסן, וועל איך אויך וויינען. ער האָט גע־רעדט עפּעס פון אידישע צרות, פון דעם, וואָס דער בית המקדש איז חרוב געוואָרן און האָט מיר צוגעלייגט נאָך עטלאַכע קאָפּיקעס צו די דריי, האָט מיך אָוועקגעפירט צוריק צו מיין געלעגער, מיר איינ־געדעקט, אַ קוש געטאָן, און געזאָגט:

— נו, זיי־זשע אַ וואוילער אינגל און דערצייל קיינעם קיין מעשׂות נישט. אָט וועל איך זען, צי דו קענסט האַלטן דעם טאַטנ׳ס אַ סוד, אדרבה!

ווי ער איז נאָר אַרויס צוריק אין קיך, האָב איך זיך גלייך צוגע־רוקט צו דער מאַמען, אויפגעוועקט זי און אַנטפּלעקט איר דעם סוד.

— איז דער טאַטע טאַקע פון די לאַמעד וואָווניקעס? — האָב איך זי געפרעגט.

— איך ווייס נישט, מיין זונעלע, צי פון די ל״ו, צי נישט, אָבער, אַ למדן איז ער, אפשר טאַקע אַ צדיק אויך. איך ווייס? אפשר ביסטו גערעכט! שלאָף, שלאָף, זונעלע. איי, האַרציקער פאָטער, הלוואי אויף דיר געזאָגט געוואָרן — האָט זי צוגעגעבן מיט אַ זיפץ און שטאַרק צוגעדריקט מיך צו זיך.

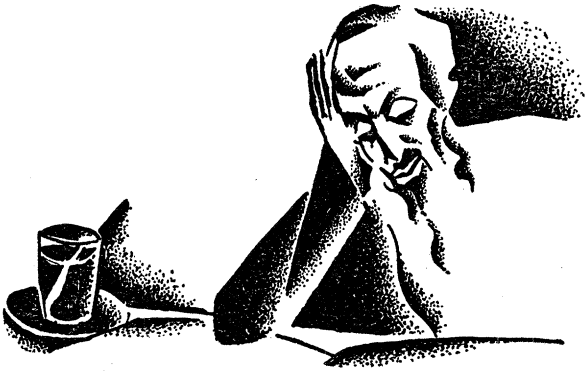

איך פאָר מיט דער מאַמען אין אָסענינע*)

עס איז געווען אַ זונטיק פאַרנאַכט. פיל פון די אָנגעפּאַ־רענע גוים און גויעס זיינען זיך שוין פאַנאַנדערגע־פאָרן צוריק. באַ אונדז אין קראָם איז שוין געוואָרן גראַמער. די מאַמע, — אַ בלייכע, אַ הונגעריקע, האָט נאָך אין מויל ניט געהאַט. זי איז געווען הייזעריק פון פיל טענה'ן און ריידן מיט די ליבע סוחרים — קוים אויף די פיס זיך געהאַלטן. האָט זי צונויפגעקליבן, פונדעסטוועגן, אַ פּאַק זעק מיט זעקלאַך, גענומען אַ פּאָר „בוקליאַזשקעס"**) בראָנפן, עטלאַכע קרענץ בייגל, אַ פּאָר צענדליק בולקעס, הערינג, אַ זעקל עפּל און בארן, זיך ארויפגעזעצט אויף אַ שמאָלינקן האַרטן פויערשן וועגל — פאָרן קיין פאַנקראַטעוויטש אין אָסענינע.

אַזוי ווי עס איז געווען פאַר יום כיפור און איך בין פון חדר פריי געווען, האָב איך זיך גענומען בעטן באַ דער מאַמען, זי זאָל מיך נעמען מיט זיך. איך האָב איר צוגעזאָגט אַז איך וועל זיין גוט און פרום און פאָלגן. דער טאַטע, גאָר אומגעריכט פאַר מיר, האָט זיך געשטעלט אויף מיין צד, איינרייידנדיק דער מאַמען:

— וואָס אַרט דיך, רבקה, אַז ער וועט מיט דיר פאָרן? נישקשה, ער וועט דיר צוניץ קומען. ער וועט אַכטונג געבן אויפן בראָנפן,

---

*) „אָסענינע" נעמט זיך פון דעם וואָרט „אָסיען", האַרבסט. דאָס איז די צייט, ווען די פויערים נעמען אַראָפּ די תבואות פון די פעלדער, די פרוכטן פון די ביימער, און דעם האָניג פון די בינשטאָקן. אין יענער צייט קומען צום פויער אין שייער זיינע שכנים און באַקאַנטע, און די מיט וועמען ער האַנדלט אַ גאַנץ יאָר, און בעטן באַ אים אַ מתנה.

**) אַ קיילאַכיגקע הילצערנע בלי.

אויף דער סחורה, אז מען זאל ניט צעשלעפן, און אגב, אים ווילט זיך דאך זייער, טא זאל ער הנאה האבן...

דער טאטע האט צוגעשמייכלט ווען ער האט דאס געזאגט, און די מאמע, פארקערט, האט זיך פארקרימט אביסל און באמערקט:

— איי, דו נארעלע, עס איז דאך אן אפקומעניש, צו וואס דארפסטו דאס?

איך האב זיך אבער איינגעשפארט, אזוי ווי מיר וואלט דאס אין לעבן געגאנגען, און די מאמע האט מיר נאכגעגעבן.

מיר זיינען ארויסגעפארן פון מארק אין די גאסן פון שטאט. איך האב געדרייט דעם קאפ אויף אלע זייטן — געזוכט מיט די אויגן חברים, אינגלאך, זיי זאלן מיך מקנא זיין. פארנדיק אויף דעם גלאטן וועג נאך עטלאכע ווי־ארסט, האב איך זיך געפילט זייער געהויבן! א גאנצער מענטש! אבער אט האבן מיר זיך ארא־פגעקערט אויף א זייטיקן וועג, גלייך אין וואלד אריין.

דער וועג איז געווען צעדרייט און צעקרומט — א שמאלינקער, נאענט צו די ביימער, און די צווייגלאך פלעגן אפט, גאר אומגעריכטערהייט, מכבד זיין מיט א שמיץ אין פנים. דער גאנצער וועג איז געלעגן איבער גרויסע, דיקעווארצלען, איבער וועלכע דעם פויערס היימיש־געמאכטער וועגל האט זיך געווארפן ווי א שכור, רעכטס און לינקס, ארויף און אראפ און די קישקעס אויסגעטרייסלט. אט קריכט ער גאר אריין אין א געדיכטער קאשע בלאטע. זינקט אריין ביז איבערן אקס. דאס פערדל כאפט, נעבאך, איבער זיינע אויסגעשטארצטע ביינער א פאר גוטע שמיץ, וועלכע דער פויער לאזט אים אראפ, שילטנדיק אים און שרייענדיק מיט גרוים חשק און כעס, פארוואס ער שלעפט ניט אזוי גיך דעם וועגל ארוים. דער הימל האט זיך צוגעדעקט מיט שווערע וואלקנס ווי קאלדרעס און זיי זיינען געהאנגען איבער אונדזערע קעפ.

עס איז געווארן שטאק פינצטער. די ביימער האבן אנגענומען עפעס מאדנע מורא'דיקע געשטאלטן. ווילדע, משונה'דיקע ברואים! אט שטייט גאר, וואלט איך שווערן, דער בער. וואס איך האב געזען

אויפ׳ן מארק טאנצן, מיט א פאנאנדערגעעפנטן מויל און גרייט זיך צו פארצוקן מיך. איך האב אנגעהויבן צו ציטערן מיט מיין גאנצן גוף.

— וואס, דו דרעמלסט, ישראל׳קע? — האט די מאמע א פרעג געטאן, און מיך נענטער צוגעטוליעט צו זיך.

— ניין, מאמע, אבער — אוי, מאמינקע, איך האב אזוי מורא!

— וואס איז פאראן וואס מורא צו האבן? נארעלע איינער, גאט איז אומעטום און ער היט דיך און באשיצט דיך וואו דו גייסט און שטייסט!

דער מאמעס עטלאכע ווערטער — ניין, נית אזוי די ווערטער, ווי דער טאן, איר קאלטקייט און רואיקע געוויסקייט, מיט וועלכע זי האט דאס געזאגט האט מיין גרויסע מורא ווי מיט דער האנט אוועק־גענומען. איך האב זיך אין גאנצן בארואיקט. עס איז מיר גאר אזש ליכטיקער געווארן, אפילו דיביימער זיינען קענטיקער געווארן!

ווען מיר זיינען אריינגעפארן אין פאנקראטעוויטש איז דער גאנצער דארף געשלאפן. אחוץ די תמיד וואכנדיקע הינט, איז קיין צייכן פון קיין ישוב נית געווען.

אונדזער פורמאן, א קורצער און ברייטער גוי, מיט א פנים אזוי ווי מיט מעקענע וואלט דאס געווען באשאטן, מיט רויטלאך פלאקסע־נע האר אויפן קאפ, האט מיט א גראד אנגענעמענעם קול א פרעג געטאן בא דער מאמען, אויב זי וואלט אפשר נית וועלן צו אים פאר־פארן.

— דו וועסט זיין בא אונדז א גוטער גאסט, — האט ער איר פארזיכערט.

די מאמע האט אים באדאנקט אבער געהייסן פירן זיך צו פיליפ מעדוועדניק, צו וועמען זי פארפארט שטענדיק און וועלכער האט איר אויך צוגעזאגט גיין מיט איר איבער די שייערס, העלפן אין דער אסענינע.

די מעדוועדניקס זיינען געווען איינגעפונדעוועטע רייכע גוים און האבן געהאט פון כל טוב. זייער שטוב איז געווען א גרויסע, מיט הויכע פענצטער, גאר נית ווי די איבעריקע פינצטערע הייזלאך אין

דארף. זייער פירונג איז אויך ניט געווען אזוי ווי בא די איבעריקע פויערים. פיליפ האט ניט געטראגן קיין לאפטשעס, נאר שטיוול מיט הויכע כאליעוועס, און האט אפילו זיין ווייב ניט געשלאגן.

פון מיין מאמען האבן ביידע, פיליפ און פיליפיכע, שטארק גע־האלטן, שטענדיק גערופן זי „ריוועטשקא" און „קאכאניא" (ליבינקע).

ווען מיר זיינען אנגעקומען, זיינען זיי ביידע אויפגעשטאנען, אנגעצונדען די שטיקלאך האלץ און עס איז געווארן ליכטיק. פיליפ האט זיך גענומען צום שטעלן דעם סאמאוואר — ער איז געווען דער איינציקער פויער, וואס האט געהאט א סאמאוואר — פיליפיכע האט זיך גענומען אנבריען מילך אין א נייער כלי, לכתחילה געקויפט גע־ווארן צוליב דער מאמען. זי האט דערלאנגט געקאכטע אייער, א פרישן שטיק האניג, וועלכן די מאמע האט, אגב, מיך ניט געלאזט עסן פארן שלאף, און מיר האבן געהאט א גאנץ גוטע וועטשערקע, הלוואי אין דער היים ניט ערגער!

די מאמע האט זיך געלייגט אפרוען, האט דערמאנט פיליפ'ן ער זאל ניט פארגעסן אז מען דארף אויפשטיין מיט די „ערשטע הע־נער": זי מוז פארטיק ווערן ניט שפעטער ווי ביז דאנערשטיק נאכט, דורך דער נאכט פארן מיט דער סחורה צוריק אין שטאט כדי אנצוקומען פרייטיק פרי, ערב יום כפור, אהיים.

פיליפ האט זיך צוגעהערט מיט דעם ערנסט פון א מענטשן, וואס פארשטייט די וויכטיקייט פון דער צייט, האט צוגעשאקלט מיט דעם קאפ, און געזאגט:

— זייט רואיק און שלאפט געשמאק, איך וועל דיך שוין וועקן אין דער ריכטיקער צייט.

און אוועקלייגנדיק היפשע עטלאכע פויערשע פוטערס אויף דער לענג פון דער באנק און אין מיטן א קישן, האבן מיר זיך געלייגט איינע צו די אנדערע מיט'ן קאפ צו קאפ.

די מאמע, די אויגן שוין פארמאכטע, דערמאנט מיך נאך אן קריאת־שמע לייענען און ווערט באלד אנשלאפן. מיר אבער שלאפט זיך עפעס ניט. מאדנע געשטאלטן דרייען זיך פאר מיינע אויגן און

צעמישן זיך. עס טראַכט זיך מיר פֿון אַ סך, אַ סך זאַכן, זיי שפּרינגען איינע איבער די אַנדערע, שלענגלען און קיטלען זיך. דער וואַלד שרעקט, אָבער ציט מיך. אַך, ווי עס ווילט זיך וויסן, וואָס עס טוט זיך אין זײַנע באַהעלטענישן? זײַנען טאַקע פֿאַראַן וואַלד מענטשן? וואָס טוען זיי, וואָס עסן זיי, וואו זײַנען זיי, און צוליב וואָס? — וואָס טוען די חיות אַ גאַנצע נאַכט? ווי לעבט זיך זיי ווינטער אין די גרויסע שנייען? אײַ, ס'אַרא רחמנות אויף די קלייניקע פֿייגעלאַך! זייערע מאַמעס פֿליען אַוועק און זיי בלײַבן נעבאַך איינינקע אַליין אין דער פֿינצטער — אַט דערפֿאַר, הפּנים, פּישטשען זיי אַזוי אומעטיק.

איך דריי זיך איבער אויף דער אַנדער זײַט און דערזע, אַז די העלצלאַך דערברענען שוין ביז צום סוף. עס גיט אַ קנאַק די, אַן אַנדערע כאַפּט זיך אויף, גיט אַ בליץ, און שיסט אַרויס אַ שטיקעלע רויטע קול, אָבער דאָס זײַנען שוין די לעצטע כחות.

שוואַרצע שאָטנס ציען זיך פֿון דאָרטן און פֿאַרשפּרייטן זיך איבער דער גאַנצער שטוב. די ווענט, די בענק, איך און די מאַמע ווערן צוגעדעקט מיט שוואַרצן טול. איך טו אַ קוק אויף דער מאַמען, איר גוטער פּנים איז אויסגעמאַטערט. איך דערמאָן זיך אָן דעם האָניג — פֿאַרוואָס האָט די מאַמע מיך דעם האָניג ניט געלאָזט עסן? פֿאַרוואָס טאָר מען עפּעס ניט עסן קיין האָניק פֿאַר'ן שלאָף? עס איז דאָך זיס, אַ מחיה! און דער ריח פֿון האָניק, האָט זיך שטאַרק פֿאַנאַנדער־געשמעקט מיר אין נאָז... מײַן בליק איז געפֿאַלן אויף די לאַנגע בענק אַרום די ווענט און האָט מיר פּלוצלונג דערמאָנט אויף די בענק פֿון אונדזער שול. די באַנק לעבן אויוון איז געווען זייער ברייט. דאָרט איז פֿיליפּ מיט זײַן הויזגעזינט געשלאָפֿן. בעט, באַנק, אויוון האָבן זיך געמישט אין קאָפּ און פֿאַראייניקט זיך. איך האָב זיך דערמאָנט אָן דער שניידערשער שול וואו די בימה איז געווען אַן אויוון, דאָס הייסט, דער אויוון איז געווען די בימה!

קיין מעבל איז בײַ פֿיליפּן אין שטוב ניט געווען, אַ חוץ אַ לאַנג־לאַכער טיש, וואָס איז געשטאַנען אויבן־אָן, לעבן דעם ווינקל, וואו

עס איז געהאנגען אַ גרויסער פּאָרטרעט. אונטער דעם פּאָרטרעט איז געהאנגען אַ בלעכענער אייל־לעמפּל, וואָס האָט קוים געצאַנקט. דאָס לעמפּל האָט מיך דערמאָנט אָן דעם נר־תמיד אין שול. די שול האָט מיך אַרויפגעפירט אויף מיין ערשטן אלף־בית מלמד, וועלכער איז שטענדיק געגאַנגען, סיי זומער, סיי ווינטער, מיט אָן אָפענער ברוסט, און בא וועמען ניט נאָר די באָרד און פּאות, נאָר אפילו די האָר אויפן הארצן זיינען, דאַכט זיך, געווען קאָלטענעוואַטע. ער פלעגט מיט אַ גרויסן ביינערנעם טייטל טייטלען און געפּיקעט אין יעדן אות און געזאָגט:

— זעסט, אָט דאַ איז דאָס טירעלע אָפן — דאָס איז אַ „היי״. זאָג־זשע, „היי״! אַ, דו, חמור איינער, היי איז וואָס מען גיט עסן אַ פערד. אָט, אַזעלכע פערד, ווי דו ביסט.

און ער לאַכט אַליין פון זיין חכמה.

איך האָב זיך תיכף דערמאָנט אָן דעם פערדל וואָס האָט אונדז געשלעפּט היינט פון שטאָט און די שמיץ וואָס ער האָט געקראָגן, אָן זיינע גרויסע, פאַרוויינטע אויגן, פּונקט ווי מיין חבר'ס, ווען דער רבי האָט אים אָפּגעשמיסן.

מיין חבר האָט זיך געקלאָגט פאַר די חברים, אַז דער פּאַסקודניק, דער רבי, האָט אים אומזיסט געשמיסן, ער איז ניט שולדיק געווען. ער האָט די גלאָז ניט צעבראָכן. און אַז ער וועט זיך נאָך אָפּרעכענען מיט דעם אַלטן אשמדאי. נישקשה, זאָל נאָר קומען סוף זמן, ער וועט אים וואַרפן אַ שטיין אין קאָפּ.

און איך טראַכט און חידוש זיך, אפשר האָט אויך דאָס פערדל באַקלאָגט זיך פאַר זיינע חברים פאַר די אומזיסטע שמיץ. אומזיסטע שמיץ, זאָגט מען, טוען נאָך שטאַרקער ווי. פאַר וואָס איז דאָס? — און אויך ער, דאָס פערדל, וועט זיך אָפּרעכענען צום סוף זמן? און אפשר איז ער גאָר אַ גילגול. ווער ווייסט? אפשר דאַרף ער דאָס אָפּקומען פאַר זיינע אַמאַליקע עבירות? איי, איי, איי! עס איז אַ רחמנות! מען טאָר אַ פערד ניט שלאָגן, חלילה, איך וועל קיינמאָל מיט אַ האַנט ניט אָנרירן אַ פערדעלע! איי, ווי גוט דאָס איז, וואָס איך

בין ניט געבאָרן געוואָרן קיין פערדל... מען דאַרף זיין פרום — חלילה ניט מגלגול ווערן אין אַזאַ שטומער בריאה...

רויטינקע פינטעלאַך גאָר אָן אַ שיר, ווי אַ רעגן, האָבן זיך אויסגעגאָסן אויף מיר, פון דעם צאַנקנדיקן לעמפּל, אָבער אָט זיינען זיי געוואָרן בלוילאַך, געדרייט זיך אין אַ קאַראַהאָד, אין האַלבע לבנה'ס — אויפגעגאַנגען און אונטערגעגאַנגען, עס איז געוואָרן טונקעלער, אויסגעשפּרייט זיך ווי אַן אַטלאַסענער מאַנטל איבער מיר און — איך בין אַנשלאָפן געוואָרן.

איך בין הפנים אויפגעשטאַנען שפּעט. ניט די מאַמע און ניט פיליפּ זיינען געווען אין שטוב. אין דרויסן איז פּאַמעלאַך געגאַנגען אַ דראָבנער, געדיכטער רעגן, פון יענע וויינענדיקע האַרבסטיקע רעגנדלאַך, וועלכע קריכן אַריין אין די ביינער, אפילו ווען מען זיצט אין שטוב, און וואַרפן אָן אַ מאָדנע מרה-שחורה, אַז עס ווילט זיך אויך וויינען...

פיליפּיכע האָט צו מיר עפּעס גערעדט, מיט'ן פינגער אָנגעוויזן אויפ'ן טיש, וואו עס איז געשטאַנען עסנוואַרג, און האָט געשמייכלט. מיר איז דאָס אָבער אין קאָפּ ניט געקראָכן. עס איז מיר געווען זייער אומעטיק. איך האָב זיך אויסגעדרייט צום פענצטער און פאַרטרוי-ערטערהייט געקוקט און געקוקט. די נעכטיקע געדאַנקען האָבן ווי-דער זיך גענומען פלאָנטערן בא מיר אין קאָפּ, און איך האָב זיך דער-מאָנט, אַז מען דאַרף זיין פרום.

איך האָב זיך געשטעלט דאַווענען. געדאַוונט מיט האַרץ און מיט כוונה. אָבער פאַר מיינע אויגן האָט זיך אַוועקגעשטעלט פיליפּ'ס ניין-יאָריקע טעכטערל, זייער אַ וואווילינקע און חנ'עוודיקע שיקסעלע. זי האָט געהאַלטן אין איין האַנט אַ גרוים שטיק ברויט, אין דער אַנדערער — אַ בייגל, וואָס די מאַמע האָט איר געבראַכט אַ מתנה, און נאָך איטלאַכן געזונטן בים פון דעם ברויט, האָט זי פאַרביסן מיט אַ קליין ברעקעלע בייגל, אַקוראַט, ווי דאָס וואָלט געווען, גאָט וויים, וואָס פאַר אַ מאכל. זי האָט זיך באַלעקט און באַסמאַקעוועט און ניט

אַראָפּגענומען די אויגן פון מיר. איך האָב זיך פאַנאַנדערגעלאַכט הויך אויפ'ן קול. די שיקסעלע האָט זיך אויך צעלאַכט. זי רוקט זיך בײסלאַכווײז מיט אַ זײט צו מיר און קײכט פון געלעכטער. פיליפּיכע האָט מיט אַ האַלבן טאָן געבײזערט זיך אויף איר קאַטקע'ן. יענע האָט אָבער געטאָן אירס, — געביסן דעם ברויט און דעם בײגל און געלאַכט.

מיר איז געוואָרן פרײלאַכער. איך האָב אָפּגע'פּטר'ט אויף גיך דעם דאַוונען און שוין בדעה געהאַט נעמען זיך צו דער אכילה. — קאַטקעס עסן האָט אויפגעוועקט אויך מײן אַפּעטיט. האָב איך זיך אָבער דערמאָנט, וואָס דער טאַטע האָט מיר אָנגעזאָגט — חלילה וחס, ניט צורירן זיך צו קײן זאַך אײדער איך פרעג פריער בא דער מאַמען, צי מען מעג אָדער מען טאָר דאָס ניט עסן.

די מאַמע איז געקומען.

זי איז געווען נאַס, פּיטש-נאַס, ביז'ן לײב דורכגעווײקט. זי איז געווען אויך שטאַרק אָנגעהאָרעוועט און פאַרמאַטערט, אָבער דוקא גוט אויפגעלײגט און פרײלאַך. קענטיג, זי האָט געהאַט אַ גוטן פרי־מאָרגן — די אַסעניגע האָט זיך אײנגעגעבן!

פיליפּיכע האָט איר געהאָלפן אַראָפּשלעפּן די נאַסע קורטקע, האָט עס אויסגעשפּרײט לעבן אויוון — טריקענען זיך, דערלאַנגט אַ פּאָר טרוקענע וואָלענע זאָקן און מיר זײנען געגאַנגען צום טיש עסן.

פיליפּ און די מאַמע האָבן דערצײלט טשיקאַווע זאַכן — ווי אַי־וואַן האַפּקע האָט זיך גאַנץ שײן אָנגעטרונקען מיט דעם בראָנפן, וואָס די מאַמע האָט אים מכבד געווען, גאַנץ פײן פאַרביסן מיט אַ בולקע. אָבער אַז עס איז געקומען צו געבן אַסעניגע, האָט ער זיך געקראַצט אין פּאַטעלניצע, געקווענקלט זיך און געזאָגט, אַז ער האָט ניט וואָס צו געבן און קען ניט געבן. ביז ער, פיליפּ, האָט אים גוט אויסגע'מוסר'ט, און די מאַמע האָט אים געגעבן אַ גוטן גאָב. דערנאָך האָט ער שוין דוקא געגעבן אַ גוטע, אָבער גאָר אַ גוטע אַסעניגע.

מען האָט דערצײלט נאָך זאַכן, גערעדט. פיליפּיכע האָט סודות'דיק

עפּעס אַריינגעשושקעט דער מאַמען אין אויער. מען האָט געקוקט אויף מיר, אויף דער שיקסעלע, געקוקט און געלאַכט, און די מאַמע האָט פּלוצלינג מיך געכאַפּט קושן.

איך האָב זיך מיט אַ כיון גע'ברוגז'ט, אויפגעוואָרפן דער מאַמען, פאַרוואָס זי האָט מיך אָפּגענאַרט, הלמאי זי האָט מיך ניט אויפגעוועקט און ניט גענומען גיין אין אַסעניגע? צו וואָס־זשע בין איך אינגאַנצן געפאָרן אַהער?... די מאַמע האָט הייליק צוגעזאָגט, אַז מאָרגן, אויב עס וועט ניט רעגענען, וועט זי מיך געוויס נעמען.

— אָבער, זע דו זאָלסט קיין חרטה ניט האָבן, זונעלע. עס איז גאָר ניט אַזוי געשמאַק ווי דו מיינסט. — האָט זי פאַרענדיקט.

דערווייל האָט מען געבראַכט אויף צוויי פאָר פערד אָנגעלאָדן די מתנות, וואָס די מאַמע האָט אין דעם פרימאָרגן צונויפגעקליבן. מען האָט דאָס אַראָפּגעלייגט ביי פיליפּ'ן אין שפּייכלער און מיר זיינען אַהין געגאַנגען „טאָן אַרבעט", ווי די מאַמע האָט זיך אויסגעדריקט.

באַם פאַנאַנדערסאָרטירן די תבואות און באַם צושטעלן יעדע זאַך אויף אַן אָרט, האָט די קליינע קאַטקע זיך אויסגעצייכנט מיט איר בריה'שקייט, ווי אַן אַלטע געניטע האַנט. די מאַמע, וואָס איר איז דאָס שטאַרק געפעלן געוואָרן, און וועלכע איז געוועזן סיי ווי צופרידן פון דעם פרימאָרגן, האָט דערלאַנגט קאַטקען אַ גרויסע — אַ קאָפּיקענע — קאָנפעקט:

נאַ, קאַטינקע, דו ביסט אַ וואוילע, געראָטענע באַלעבאָס־טעטשקע!

יענע, ניט לאַנג טראַכטנדיק, איז צוגעלאָפן צו מיר אַ שיינענ־דיקע פון גליק, האָט צעבראָכן דעם קאָנפעקט און, שפּאַרנדיק מיר גלייך אין מויל אַריין די גרעסערע העלפט, האָט זי זיך הילכיק פאַנ־אַנדערגעלאַכט און מיר אַ קוש געטאָן...

אַלע האָבן אָנגעהויבן לאַכן. אָבער איך בין געוואָרן ווי אַ צע־מישטער. עפּעס אַ מאָדנע ווייכקייט, אַ צופלוס פון אַ ליבער וואַ־

רימקייט האָט זיך צעגאָסן אין אַלע מיינע גלידער. אָבער די חרפּה? וואָס וועט דער רבי זאָגן, און די חברים?

פּיליפּ, וועלנדיק פאַרגלעטן די מעשה מיט'ן קוש, האָט קאָט־קען אָנגעפּאַטשט. לכתחילה האָט דאָס מיר, דוכט זיך, הנאה געטאָן: אַ מצוה אויף איר! אדרבא, זאָל זי וויסן. אָבער גלייך האָט דאָס מיך זייער פאַרדראָסן. און אַז זי האָט אָנגעהויבן וויינען, האָט עס מיך פאַרנומען פאַר דער צענטער ריפּ. איבער מיר וויינט זי, נעבאַך. איך בין צוגעלאָפן צו איר, אָנגעהויבן גלעטן איר קאָפּ — אירע זייד־נע פלאַקסענע האָר האָבן זיך אַזוי ווייך, אַזוי צערטלאַך געפילט צווישן מיינע פינגער. איך האָב מיט מיין אַרבל געווישט פאַמעלאַך אירע טרערן — ווי באַב, וואָס זיינען געראָנען איבער אירע האַלב־ווייסע און האַלב־רויטע פוכקע בעקלאַך. געבעטן זי זאָל ניט וויינען מער, אָנגעבאָטן איר די איינציקע קאָפּיקע, וואָס איך האָב געהאַט. אָבער זי האָט ניט גענומען. זי האָט געקוקט אויף מיר מיט אירע אויגן פול טרערן, געשלוכצט, געשמייכלט אַזוי חנ'עוודיק. מיר איז צעגאַנגען דאָס האַרץ פון רחמנות. מיך האָט אַזוי עפּעס געצויגן צו איר. איך האָב געוואָלט איבער איר געוועלטיקן, אָבער ניט געקענט — און געגעבן איר אַ האַרציקן קוש.

אויף מאָרגן האָט די מאַמע געהאַלטן וואָרט. פּיליפּ איז געווען גראָד פאַרנומען אין זיין שייער, האָט די מאַמע מיך גענומען פאַר אַ „שטיקל הילף". גערעגנט האָט ניט, אָבער דער הימל איז געווען דיק און שטאַרק פאַרוואָלקנט, און עס איז געווען „פינצטער ווי דער אי־דישער גלות". די לופט איז געווען פייכט און קאַלט, און בלאָטע איז געווען ביז'ן האַלדז. אויפשטייענדיק אין האַלבע נאַכט און אַרומ־גייענדיק פון אַ וואַרימער שטוב, האָב איך געציטערט מיט אַלע מיינע גלידער. אַ חוץ דעם, האָב איך זיך געשראָקן אויך. איך האָב מורא געהאַט שלעפּן זיך מיט דער מאַמען אַליין צו די שייערס — אַ שטיק וועג פון דאָרף. אין האַרצן האָב איך שוין חרטה געקראָגן אויפ'ן גאַנצן עסק. האָב אָבער פאַרביסן די ליפּן און ניט אונטערגעגעבן זיך.

קיין אויסגעטראָטענע וועגן פון די הייזער צו די שייערס זיינען

באַ אונדזערע פּויערים ניט געווען, און אין דער פֿינצטערניש וואָלט מען סיי ווי ניט געזען. די מאַמע האָט זיך שטענדיק געאײַלט, דערצו האָט זי געהאַט אין זינען, אַז גייענדיק לעבן די הײַזער, קען דעם גוי'ס „ווײַבערע", די „כלב'טע", אָנשטויסן זיך, אַז דאָס גייט מען צו איר מאַן אין שייער, אַרויסצוקריגן עפּעס פֿון איר „האָב און גוטס", און קאָן ניט נאָר מאַכן סקאַנדאַלן, נאָר אויך פּשוט גוט מכבד זײַן. — האָט זי זיך געלאָזן קריכן מיט מיר איבער פֿאַרקאַנעס און פּלויטן — זייטיקע וועגן, אָבער פֿיל קירצערע.

און דאָ בין איך איר באמת גוט צונוץ געקומען. איך האָב זיך גיך אַרויפֿגעדראַפּעט אויפֿ'ן פֿאַרקאַן, גענומען באַ דער מאַמען דעם פּעקל זעק, די בוקליאַזשקע בראָנפֿן און דעם זעקעלע „פֿאַרבײַסן", אַראָפּגעלאָזן דאָס אויף דער אַנדער זײַט. אויב דאָרטן איז געווען קויטיקלאַך, האָט דאָס אויך ניט אויסגעמאַכט. איך האָב געגעבן אַ האַנט דער מאַמען און געהאָלפֿן איר אַריבערקלעטערן. די מאַמע איז שוין געווען גאָר צופֿרידן מיט מיר — מאַכט זיך אָבער אַ נײַע צרה, די הינט. די דאָרפֿישע הינט איז, קענטיק ניט געפֿעלן געוואָרן אונדזער קלעטערן, און ניט קענענדיק קיין אידן, ניט געוואוינט צו דעם אידישן גאַנג און קליידונג, זײַנען זיי אונדז באַפֿאַלן מיט גרויס כעס און צאָרן. איך האָב אָנגעהויבן צו גוואַלדעווען. די מאַמע האָט גענומען שרײַען אויף מיר — איך זאָל ניט שרײַען. זי האָט אויף גיך אַרויסגעכאַפּט אַ בולקע, צעבראָכן אין שטיקלאַך און צוגעוואָרפֿן די הינט. זי האָט גערעדט צו זיי, געבעטן זיך באַ זיי, אפשר געמוסר'ט זיי, און צוביסלאַך זיי אײַנגעשטילט... מיר זײַנען אַרײַנגעגאַנגען צו אַנדריי פּאַטשאָק אין שייער אַרײַן.

— גוט מאָרגן, העלף גאָט! דער אויבערשטער האָט געגעבן און וועט דיר געבן נאָך כפל כפלים, כדי דו זאָלסט קענען אויך אונדז געבן.

— גוט יאָר, ריוועטשקע. אָ, אַ דאַנק זײַן הייליקן נאָמען, ניטאָ וואָס צו זינדיקן. האָט אונדז ניט געקריוודעט דעם יאָר — נו, איך וועל דיך אויך ניט קריוודען. אַז גאָט גיט — דאַרף מען אויך געבן.

די מאַמע האָט אים מכבד געווען מיט אַ גלעזל שנאַפּס. דער גוי האָט מיט גרויס אַפּעטיט אויסגעטרונקען איינע און נאָך איינע און אַ דריטע.

— מער טאָר מען ניט, — זאָגט ער. — מען דאַרף נאָך אַרבעטן.

— פאַר אַ האָרעפּאַשנעם מענטשן איז גוט אַ גלעזעלע שנאַפּס. נאַ, טרינק אויס און פאַרבייס, אָט האָסטו, אַ גוטן שמאַלץ הערינג מיט אַ בולקע. נישקשה, עס וועט דיר ניט פאַרשאַטן. כ'לעבן, עס וועט דיר געבן מער כח און פרישקייט צו דרעשן גאָט'ס גאָב און דיין האָרעוואַניע!

אַנדריי האָט עפּעס אַ מאָדנעם דריי און הויב געטאָן איין אַקסל, אַ שמייכל געטאָן, אויסגעטרונקען, און שניידנדיק דעם הערינג האָט ער אַ רוף געטאָן דעם זון, וועלכער האָט זיך ערגעץ אַרומגעדרייט אַרום שייער, און וועלכן מיר האָבן פריער גאָר ניט באַמערקט.

דער זון איז געווען אַ געזונטער שייגעץ פון אַ יאָר צוואַנציק, מיט אַ פּנים געשטופּלט ווי אַ ריב־אייזן, מיט צוויי גרויסע וואַסער־דיקע אויגן און מיט אַ פּלאַטשיקן נאָז. קייקלענדיק זיך אויף זיינע צוויי אויסגעדרייטע פיס, ווי האַלבע בייגל, האָט ער זיך דערנענטערט צו אונדז און אויסגעקערט אין מויל אַריין די קוואַרטירל בראַנפן וואָס דער פאָטער האָט אים געגעבן, אַ הירזשע געטאָן, ווי אַ פערד, מיט די נאָז־לעכער, אַ שאָקל געטאָן מיט דער צעפּאַטלטער טשופּרינע, אַ כאַפּ געטאָן אַ שטיק הערינג מיט בולקע און, אַ שפּיי טוענדיק מיט אַ פולן מויל, מיט אַ קנאַק אויף דר'ערד, האָט ער דאָס אַריינגערוקט אין מויל, ווי אַ דייזשע — און אַ מורמל געטאָן:

— אוי, וואָס פאַר אַ ביטערער בראָנפן, שדים ווייסן דאָס. אָבער ביטער.

דערביי האָט ער געמאַכט אַזאַ האַוואַיע, פון וועלכער עס איז שווער געווען צו פאַרשטיין, צי חידוש'ט ער זיך דאָס, צי ער באַ־סמאַקעוועט זיך פון גרויס הנאה, אָדער ביידע זאַכן אין איינעם.

דער טאַטע מיט'ן זון האָבן זיך מער ניט געלאָזן בעטן. אדרבא, זיי האָבן איינער דעם אַנדערן מכבד געווען מיט'ן טרינקען און פאַר־

בייסן. זיך ניט געאײלט, געקײַט פֿאַמעלאַך, געשמועסט — געלויבט דעם בראָנפֿן, דעם הערינג און דער מאַמען... קענטיק, זי האָט זיך אײַנגעקויפֿט באַ ביידן אין גוטער לאַסקע. זי האָט פֿאַנאַנדערגעבונדן אירע זעק, אַ קלאַפּ געטאָן דעם יונגן אין פּלײצע און אַ זאָג געטאָן:

— נו, טשימאַך, אַ נו, װעלן מיר זען, װי דו װעסט מיך באַ־האַנדלען.

און טשימאַך האָט געגעבן מיט אַ ברײטער האַנט: געגעבן אַ פּאָר מעסטלאַך קאָרן, האָבער, גריקע — אַ מעסטעלע װײץ, אַ זעקל קאַרטאָפֿל, ציבעלעס, לײנזוימען — געגעבן פֿון אַלץ, װאָס עס האָט זיך געפֿונען אין שײער. מען האָט נאָך אַמאָל אױסגעטרונקען — און ער האָט װידער אַמאָל געגעבן. איצט האָט ער געגעבן באָב, אַרבעס, ניס, און צום סוף — גאָר אַ קערבל האָניק. װאָלט די מאַמע געװען נאָך צוגעשטאַנען צו זײ, װאָלט זי געקענט אַרױסבאַקומען נאָך און נאָך. אָבער זי איז געװען „מיט אַ האַרץ״, װי זי האָט זיך אױסגעדריקט. און איר איז געװען „פֿריקרע״ אַזױ פֿיל צו שלעפּן באַ זײ. זי האָט זײ אמת־האַרציק באַדאַנקט, אָנגעװוּנטשעװעט כּל טובֿ, געגעבן נאָך אַמאָל אױסטרינקען און פֿאַרבײסן — דעם מאָל אַ פּאָר גוטע באָרן, — און גענומען זיך צום פֿאַרבינדן די זעק.

װען זי האָט אָנגעהױבן לױבן און גאָר ניט געקענט זיך אָנלױבן טשימאַכקעלעס גוטסקײט, האָט דער אַלטער אַנדרײ אַ לאַך געטאָן און געזאָגט:

— נײן, ריװעטשקע, עט, װאָס מיר גוט, װען מיר גוט. ער איז האַרט, װי אַ שטײן, מײן טשימאַכקע. נאָר אָט גאָר ניט, דו ביזט אַ מזל׳דיקע — און גאָר. האָסט געדאַרפֿט זען, װאָס פֿאַר אַן אָפּשניט דער באַטיושקאַ, דער גלח, האָט דאָ געהאַט. אַ האַלב מעסטעלע האָ־בער האָט ער אים געגעבן און גענוג. װאָס יענער האָט ניט צעטענה׳ט, װיפֿיל ער האָט זיך באַ טשימאַכקען ניט געבעטן ער זאָל אים געבן כאָטש נאָך עפּעס — נײן. „עס איז גענוג פֿאַר דיר״, האָט ער גע־ענטפֿערט. און אַזױ טאַקע איז ער מיט בזיונות אַװעקגעגאַנגען. אונדזער אײגענער באַטיושקאַ, — עס איז מיר אַ חרפּה די אױגן צו

ווייזן. דעם שמיד אונדזוערן — האָט ער זיך אויך ניט איבערגעגעבן, דעם שענקער, — האָט ער אינגאַנצן אַרויסגעטריבן — אַ לעק ניט געגעבן. דעם שניידער האָט ער נאָך דאָרטן, כלומר'שט, דאַכט זיך, עפּעס יאָ געגעבן ווי עס באַדאַרף צו זיין, אָבער קיין העלפט ניט פון דעם, וואָס איך גיב אַלע יאָר. אָט, דו, נאָר דו, האָסט מזל, הלואי ווייטער, דיך האָט ער באַהאַנדלט פיין, אָבער פיין, וואָס פיין הייסט. ניט אמת, האַ?

— נישקשה, נישקשה, — האָט די מאַמע געפּרואווט פּאַרענט-פערן טשימאַכ'ן, — ער ווייס מסתמא, וואָס ער טוט. אָט, אַז ער וועט קומען אין שטאָט, וועל איך אים אויך שיין מכבד זיין.

טשימאַק, וועלכער האָט זיך דערווייל געפּאָרעט אין אָפּרוקן און צושטעלן די פאַרבונדענע זעק, וואָס געהערן שוין דער מאַמען, האָט, ניט קוקנדיק אויף קיינעם און ניט אַ קער טוענדיק זיך אפילו, נאָר צו זיך אַליין, אָדער צו די זעק, אַ זאָג געטאָן:

— אָט דאָס איז דאָך אַן אַלטער נאַר, ווייס ניט, וואו איין, וואו אויס. גיי נעם זיך אָן אויף דער גאַנצער כאַליאַסטרע, וואָס קומען זיך צושלעפּן. גיב און גיב. פון גאָר דער וועלט קומען זיי. נאָר שלעפּן און שלעפּן וואָלטן זיי. הם, דער באַטיושקאַ. אַ סך גיט ער דיר? (און דאָ האָט ער בייז אַ קוק געטאָן אויף דעם פאָטער). ער קומט מיט זיין גראָבן בויך און מיט אַ מאָרדע גלאַנצדיק פון פעטס — און גיב אים. מאָנט. אַ חלק האָט ער אַריינגעלייגט. ער האָט גאָט געבעטן, זאָגט ער. שדים זאָלן אים נעמען. נישקשה, אַז דו ביסט געגאַנגען צו אים בעטן אויסבאָרגן אַ פּאָר מעסטלאַך ווייץ, איז ער אַנדערש ניט מרוצה געוואָרן, סיידן דו זאָלסט אים אָפּגעבן דריי מעסטלאַך פאַר צוויי. אַ יאָ, האַ? גאָטס מענטש. הם, אַ קרענק וועל איך אים געבן. איך האָב חרטה אפילו אויף די ביסל האָבער, אַרויסוואַרפן בעסער געדאַרפט. דו לייגסט, דו אַלטער עובר-בטל, דעם שמיד האָב איך געגעבן מער ווי אים איז געקומען. דעם שניידער — זאָגסט דאָך אַליין — גענוג געגעבן. און מאַשקען דעם שענקער? — אַ מכה. ער איז רייכער פאַר אונדז און ער שטעלט צו צום חשבון. אַ גנב, אַ

ווייסל פֿון אַן איי — איבערן קאָפּ געדאַרפֿט געבן. אָבער אָט די רבֿקה, אַ גוטע, ערלאַכע זשידאָוועטשקע. קומסט צו איר אין קראָם, גיט זי דיר אַ ביסל אייל צו דער בולקע, אַ ביסל דיעגאַכץ אויף די רעדער שמירן, באָרגט אַ פּוד זאַלץ, אַ פּאָר צענדליק טאַראַנעס, ווען קיין געלט איז ניטאָ — נאָך ביז היינטיקן טאָג ניט באַצאָלט. אַ פֿאַרגלייכעניש אַ ביסל. אַ פֿרוי האָרעוועט נעבאָך, ווערט פֿאַרשוואַרצט; אָט זעסט דאָך, שלעפּט זיך אַרום ביי טאָג און ביי נאַכט — וויל אירע קינדער מפֿרנס זיין. נו, טאַ, אַז גאָט העלפֿט, פֿאַרוואָס ניט? אודאי דאַרף מען איר געבן אַ חלק! איר קומט. דו פֿאַרשטייסט?...

די מאַמע האָט זיך געפּרעגלט פֿון נחת, געבענטשט און געלויבט דעם חכם טשימאַכן און געשוואָרן, אַז אַזאַ יאָר זאָל זי האָבן ווי גערעכט ער איז.

מיר זיינען אין נאָך פֿיר־פֿינף שייערס געווען יענעם פֿרימאָרגן. איינער האָט געגעבן מער, אַן אַנדערער — ווייניקער, קיינער אָבער האָט ניט אַרויסגעלאָזן מיט גאָרניט. דאָ האָט די מאַמע אַ חובֿ'ל אויפֿגעמאָנט, דאָרטן — אַ ביסל סחורה געקויפֿט גאַנץ ביים וועג. און אויך דער פֿרימאָרגן איז געווען אַ גאַנץ גוטער.

ווען מיר האָבן זיך אומגעקערט צו פֿיליפּן אין שטוב, איז שוין געווען גאַנץ שפּעט. מיר זיינען געווען שטאַרק הונגעריק און זייער אויסגעמאַטערט. די מאַמע אָבער, אַזוי גיך ווי זי האָט נאָר עפּעס איבערגעביסן, האָט זי זיך שוין ווידער אָנגעהויבן איילן. זי דאַרף, זאָגט זי, געוואָר ווערן עטלאַכע באַקאַנטע גויעס. „מען קען עפּעס וויסן? אפֿשר עפּעס מאַכן?" און מיר זיינען אַוועקגעגאַנגען שוין דעם מאָל איבער די הייזער. די באַקאַנטע גויעס האָבן אונדז ניט געגעבן אַזאַ קבלת פּנים, ווי זייערע מענער אין די שייערס. אַפֿילו אויף אונדזער „גוט־מאָרגן" מיט אַ האַלבן מויל געענטפֿערט. געווען גאָר אומצופֿרידן פֿון אונדזער וויזיט און געקוקט אויף אונדז קרום. ערשט דערנאָך, ווען די מאַמע האָט מיט זיי זיך פֿאַנאַנדערגערעדט, דערמאָנט אַלע זכות אָבֿות, די טובֿות וואָס זי האָט זיי געטאָן, און דערצו נאָך מכבד געווען זיי מיט די קינדער מיט גוטע עפּל, באַרן,

בייגל און צוקערקעס, האָט אַ וועלכע גויע אַראָפּגענומען די האַנט פון הארצן און געגעבן עפּעס. ווער — אַ ביסל קאַנאַפּליעס, מאָן אָדער אַ בינטעלע פלאַקס, ווער — אַ פּאָר צענדליק אייער, אַ הון צי אַ האָן. אַלץ אַזעלכע קלייניקייטן, וואָס האָבן באַ די גויעס קיין גרויסן ווערט ניט געהאַט.

די מאַמע האָט געזאָגט, אַז אַרום און אַרום האָט זי פונדעסט־וועגן אָנגעקליבן עפּעס, וואָס עס איז כדאי געווען איר טרחה — באַ די כלב׳טעס קען מען זיך בעסער ניט דערלעבן. גוט איז דאָס אויך: אָט האָבן מיר געקראָגן עופות אויף כפּרות שלאָגן. אָבער לגבי די מתנות, וואָס מיר האָבן געקראָגן אין די שייערס, זיינען די ווייבערשע שטוב־מתנות געווען אַ גאָרנישט שבגאָרנישט, טאַקע נאָר מיאוס געמאַכט זיך.

איך האָב זיך געפילט שטאַרק אָפּגענאַרט, געקריוודעט, האָב פּראָטעסטירט און געפרעגט באַ דער מאַמען:

— סטייטש, פאַרוואָס האָבן די גויעס אונדז אַזוי שלעכט, אַזוי מיאוס באַהאַנדלט?

די מאַמע האָט געלאַכט און געזאָגט:

— אַי, דו ביסט דאָך גאָר אַ נאַרעלע, זיי זיינען דאָך ווייבער,— ווייבער גיבן זיך ניט צופיל איבער.

ווען מיר זיינען דאַנערשטיק שפּעט באַנאַכט אַרויסגעפאָרן צוריק אַהיים, האָבן זיבן פּאָר פערד געפירט די צונויפגעקליבענע „אַסעניגע" פון פאַנקראַטאָוויטש. די וואָגנס זיינען געווען גאַנץ הויך אָנגעלאָדן. און מיך האָט די מאַמע אַריינגעקוועטשט אַזוי צווישן די זעק סחורה, אַז איך זאָל חלילה, שלאָפנדיק, ניט אַראָפּפאַלן פון וואָגן. די נאַכט איז געווען ליכטיק, קלאָר, טרוקן און קאַלט, די פערד זיינען געגאַנגען פּאַמעלאַך און די גוים, האַלטנדיק די לייצעס, זיינען געגאַנגען באַ די זייטן און האָבן גאַנץ לעבעדיק געשמועסט. אייניקע פון זיי האָבן תמימות׳דיק און גוטמוטיק באַמערקט, אַז קיין איין באַלעבאָס אין דאָרף פאַרמאָגט ניט אַזוי פיל סחורה, וויפיל די מאַמע פירט דאָ אַרויס

— גאָרניט אַקערנדיק און ניט זייענדיק, אָבער זיי פאַרגינען איר מיט'ן גאַנצן האַרצן, „ווייל ניטאָ וואָס צו ריידן — זי איז אַ וואוילע זשידאָ־וואַטשקע". איך בין געזעסן און געשאָקלט זיך, געוויגט זיך און געדרעמלט, און פון דער רייזע צוריק האָב איך גראָד הנאה געהאַט.

וועלטשיק יחיאל'ס.

אָך גאָר פון קינדוויים-אויף, האָב איך שוין דרך ארץ גע-האַט פאַר דעם פעטער וועלטשיק. באַ אונדז אין שטוב האָט מען שטענדיק זיין נאָמען נאָר צו גוטן דערמאָנט און מיט גרוים אָפּשיי. אפילו דער טאַטע האָט גע-האַלטן פון אים אַ וועלט. און דער טאַטע איז אין די זאַכן געווען זייער געהיטן. ער האָט קיין שלעכטס אויף קיינעם ניט גערעדט, אָבער ער האָט שטאַרק זיך אויס-געלאַכט פון אונדזערע מיוחסים, די בערן. ער פלעגט זיך אַ קרים טאָן אָדער אַ שטאַרקן מאַך טאָן מיט דער האַנט און אַ ברום טאָן: „עט, ווייס איך וואָס". אָבער ער האָט פאַר זיין מאַמע'ס ברודער, דעם פעטער וועלטשיק, שטענדיק געהאַט אַ גוט וואָרט. „ער איז אַ געהויבענער איד. אָבער טאַקע נאָר פון די געהויבענע" — פלעגט ער אויף אים זאָגן. און דערביי צושאָקלען מיטן פינגער לעבן רעכטן אויג, וואָס דאָס האָט באַטייט, אַז ער מיינט נאָך אַ סך מער, ווי דאָס וואָס ער זאָגט.

דער פעטער וועלטשיק איז געווען דער געהויבענער מענטש, דער מיוחס, די גילדערנע פאָן אין דער משפחה. באַ אַ שידוך איז ער געווען אַ גאַנצער נדן. פשש, וועלטשיק יחיאל'ס אַ לייבלאַכער שוועסטער קינד", „וועלטשיק יחיאל'ס אַ פלימעניק", אָדער „ער, צי זי, שטאַמען דאָך פון וועלטשיק יחיאל'ס משפחה!"

די משפחה גופא האָט זיך אויך באַצויגן צו אים גאָר אַנדערש ווי צו אַנדערע קרובים. אַז עס פלעגט קומען צו שלח מנות שיקן, פלעגט מען דעם פעטער וועלטשיק'ן שיקן עפּעס גאָר פון אַן אַנדער שניט און סאָרט: אַ פלעשל אַרעק, צי קאָניאַק, אַ פּאָר גרויסע

פּאָמעראַנצן, וואָס זיינען געווען אַ זעלטנקייט בײַ אונדז. און אַז דער שלח־מנות־טרעגער איז געקומען צוריק, האָט מען גאָרניט געזוכט אין טעלער, ווי דער שטייגער איז געווען, נאָכקוקן, וואָס ער האָט אָפּגעשיקט, ניין. מען האָט אפילו ניט אַ קוק געטאָן אין יענער זייט. עפּעס דער עצם שיקן שלח־מנות דעם פעטער וועלטשיק׳ן איז געווען שוין אַ כבוד. ווער רעדט, אַז עס האָט זיך אימיצן אין דער משפּחה איינגעגעבן אַראָפּצובריענגען דעם פעטער צו אַ סנדק, אויף אַ ברית, אָדער די כלה אונטער דער חופּה בענטשן, איז דאָס געווען אַ גרויסע זאַך, מען האָט לאַנג דערנאָך גערעדט דערפון מיט גרויס צופרידנקייט.

איך געדענק, ווי איין ערב יום כפור, נאָך דער סעודה המפסקת, ווען דער טאַטע האָט באַם בענטשן זיך שוין גוט אויסגעוויינט און די מאַמע האָט זיך געקליבן טאָן די זעלביקע זאַך, נאָר מיט מער חשק, באַם ליכט בענטשן, האָט דער טאַטע מיך גענומען פאַר׳ן האַנט און געפירט דעם ערשטן מאָל צום פעטער בענטשן זיך.

אַ הויכער איד, כמעט אַ זקן שוין, מיט געקרייזלטע פאות, מיט אַ גרויסער לאַנגער באָרד, וועלכע איז אַריינגעפאַלן אין אַ גראָקייט, און פון וועלכער ער האָט מיט צוויי פינגער געגלעט נאָר איין איינציקע האָר, מיט שפּאָקולן אַרויפגערוקט אויפ׳ן שטערן, איז ער געזעסן פאַרטיפט אין אַ ספר. דאָס פנים איז געווען אַלט אפילו, אָבער זייער ווייך און גוט. זיינע טיף אַריינגעזעצטע אויגן האָבן געשמייכלט און געפינקלט, ווי באַ אַ קלוגן יונג, אַ שטיפער. באַ אונדזער אַריינקומען האָט ער געמאַכט אַ באַוועגונג, ווי אויפצוהייבן זיך. ער האָט אונדז אָפּגעגעבן אַ ברייטן גוט יום־טוב: „לשנה טובה תחתמו“. און ער האָט געוואַשן די הענט, אויפגעהויבן זיי איבער דעם טאַטנ׳ס אָנגע־בויגענעם קאָפּ, צוגעמאַכט שטייף די אויגן, אַ קרעכץ געטאָן און מיט גרויס כונה געשעפּטשעט זיין ברכה.

קיין איבעריקער פרומאַק איז ער אויך ניט געווען. ער איז געווען אַן ערלאַכער איד אויף זיין אייגענעם אָריגינעלן שטייגער. ער האָט, למשל, קיין פלייש אָדער פיש ניט געגעסן.

— אַ רחמנות אויף גאָט'ס באַשעפעניש, — פּלעגט ער זאָגן. — עט, מען קען זיך גאַנץ גוט באַגיין, אַז מען זאָל זיי ניט עסן.

יע, עס זיינען געווען בײַ אונדז אפשר פּרימערע אידן, אָבער קיין ע ר ל א כ ע ר ע אידן, ווי וועלטשיק יחיאל'ס איז ניט געווען.

קיין גביר איז ער קיינמאָל ניט געווען, אפילו ניט קיין נגיד. ער האָט געלעבט ברייטלאַך און איז געווען אַן אָנגעזעענער באַלעבאָס. אין די פריערדיקע יאָרן האָט ער געהאַנדלט מיט וואַלד, געווען אַ איד אַ סוחר. אָבער צו דער עלטער איז ער געבליבן בײַ זיין שיינעם טראַקטיר*), וואָס איז געשטאַנען אַנטקעגן מאַרק, וואוהין אַלע מיליטערישע לייט פון דער פעסטונג און די שטאָטישע באַאמטע פלעגן אַריינקומען, צוליב דעם גוטן נאָמען, וואָס דער טראַקטיר האָט געהאַט נאָך פון גאָר אַמאַליקע צייטן.

וועלטשיק אַליין האָט זיך אין געשעפט שוין כמעט גאָרניט געמישט. ווען־ניט־ווען נאָר, ווען ס'פלעגט קומען אַן אַלטער באַקאַנטער, אַן אָנגעזעענער גענעראַל און נאָכפרעגן זיך אויף „גאָספּאָדין קאַצענעלענסאָן", פלעגט ער אַריינגיין, האַרציק באַגריסן זיך און גוט דורכשמועסן זיך וועגן פּאָליטיק, וועגן די אַמאַליקע גוטע יאָרן א. ד. ג.

די גויים האָבן פון אים אויך שטאַרק געהאַלטן: „אַ קלוגער איד און זייער אַן ערלאַכער", פלעגן זיי אויף אים זאָגן.

אָבער באמת גרוים, כמעט הייליק, איז וועלטשיק'ס נאָמען געוואָרן ערשט שפּעטער, ווען ער איז שוין געווען אין די זיבעציקער, דורך אָט דער מעשה:

אין אַ שיינעם זומערדיקן פרייטיק, נאָך האַלבן טאָג, איז וועלטשיק יחיאל'ס, ווי זיין שטייגער איז געווען, געקומען שוין פון בעדל האָט אָנגעטאָן אַ ווייס העמד מיט אַ גרויסן קלאָרן קאָלנער, דער ארבע־כנפות מיט די ברייטע שוואַרצע פּאַסן צעשפּרייט אין זיין גאַנצער ברייט, אַ שפּיציקע סאַמעטענע יאַרמאָלקע אויף דעם גרויען קאָפּ און ווייסע זאָקן, ווי שניי, אויף די פיס אַריינגעשטעקטע אין

---

*) אַ ווײַן־הויז.

גרינגע פּאַנטאָפל ; ער האָט זיך אַוועקגעזעצט באַ אַ לאַנגן געדעקטן טיש. באַ איין ברעג טיש זיינען געשטאַנען די צוויי פינף-רערנדיקע בלאַנקענדיקע זילבערנע לייכטער מיט גרויסע סטאַרין-ליכט פּאַרטיק צום בענטשן, אויף דעם אַנדערן — זיינען געלעגן צוויי גרויסע חלות פון זעמל-מעל, מיט פלעכטלאַך פון אויבן, אַנגעבויגן איינע צו די אַנדערע, און צוגעדעקט מיט אַ ווייסער סערוועטקע. אינמיטן טיש איז געשטאַנען דער פינקלדיקער גראַפין ווין אויף אַ זילבערנעם טעצל, אַרומגערינגלט מיט דעם גאָלדענעם קדוש-בעכער און אַ האַלבן טוץ זילבערנע קעלישקעס, — מיט׳ן חומש, מיט אַ שטאַרק גלאָז טיי פון דעם סאַמאָוואַר, וועלכער איז טאַקע דאָ באַם זייט געשטאַנען אויף אַ טאַבורעטקע*) און האָט אונטערגעזונגען פאַר זיך עפּעס אַ פריילאַכס... אין שטוב, אַרום שטוב, אויף אַלע חפצים איז געווען אויסגעגאָסן דער זיבעטער חן פון דעם ליבן שבת.

פּלוצלונג איז אַריינגעלאָפן איציקל, דער משרת פון טראַקטיר זייער איבערגעשראָקן, האָט געבעטן מחילה באַ וועלטשיק׳ן, וואָס ער שטערט אים איצטער, אָבער ער מוז... ער וויים ניט, וואָס צו טאָן : עפּעס אַ באָסיאַק**), אַן אָקסן-טרייבער, האָט זיך צוגעטשעפּעט, ווי אַ קלעק, — איך מוז אים געבן אויסטרינקען, ער טרעט ניט אָפּ, באַלעבאָס-לעבן !

— וואָס-זשע ביסטו אַזוי צעדרומשקעט, איך בעט דיך ? וואָס איז דאָ דער חידוש, וואָס אַ גוי וויל אַ טרונק בראָנפן ? וואָס דען האָסטו געוואָלט, ער זאָל זאָגן שיר-השירים ? פון וואָס אַ מענטש ווערט דאָס נתפעל ! גיי שוין גיי, נאַרעלע דו ! זאָג אים, אַז באַ אונדז איז שוין שבת, און אַז ער וועט די מציאה קריגן ערגעץ אַנדערש.

— באַלעבאָס-לעבן, אויף נאמנות, כ׳לעבן, כ׳קען פון דעם באָסיאַק ניט אויסהאַלטן. איך זאָג אייך, ער וועט אָנטאָן גרויסע צרות... ער האַלט אינאיין שרייען, אַז, נישקשה, ער האָט נאָך פאַרדינט אַ טרונק

*) אַ קיילאַכדיקע פראָסטע שטול.

**) אַ באָרוועסער, אָפּגעריסענער.

בראָנפן... וועט מען אים ניט געבן אַ שנאַפּס, וועט ער די שטוב, זאָגט ער, חרוב מאַכן!...

— נו, גוט, גיב אים אַ שנאַפּס, דאָס הייסט, זיי אים מכבד, דו פאַרשטייסט... באַ אונדז איז שבת, קיין מסחר מאַכן מיר ניט, אָבער גיב אים אַ טרונק בראָנפן אַזוי זיך — אָן געלט! און לאָז מיך צורו איצטער; כ׳לעבן, איך האָב בילכערע זאַכן צו טאָן. עס איז דאָך שבת, איציקל, שבת!

ווען וועלטשיק האָט שוין אָנגעטאָן די אַטלעסענע קאַפּאָטע, דאָס שטריימל, אַרומגעוויקלט אַרום זיך דעם ברייטן גאַרטל און איז שוין געווען אינגאַנצן פאַרטיק צו גיין אין שול צו קבלת שבת, איז איציק ווידער געקומען, אָבער דעם מאָל ניט אַליין — אָן אָפּגעריסענער, אָפּגעשליסענער, כמעט אַ באָרוויסער הויכער גוי, אין די מיטעלע יאָרן, איז געשטאַנען אין טיר און האָט פאַרצאַמט וועלטשיק׳ן דעם וועג. ער האָט אומגעלומפּערט געשמייכלט, שעלמיש געקוקט און צוגעוואונקען מיט איין אויג צו וועלטשיק׳ן.

— ער דערקענט מיך ניט, — האָט ער געמורמלט מער צו זיך אַליין. — שדים זאָלן דאָס נעמען; אַ פאַרשאָלטענער מזל!... און אפשר מאַכט ער זיך דאָס, בכיון טוט ער דאָס?... ער איז דאָך אַ איד, פאַרט אַ איד! הם, עס לוינט זיך אים ניט, מיך צו דערקענען... וואָס קען מען פון אַ אידן דערוואַרטן?... אַך, טאַטעלאַך מיינע, אַליין שולדיק... אַליין, אַליין! און ווער וואָלט בעסער געווען? שוין אַזוי לאַנג... אָבער צום טייוול זאָל דאָס גיין!... הער קאַצענעלסאָן, איר קענט מיך גאָרניט, האַ? נו, זאָל זיין אַזוי, איך האָב צו אייך ניט, מיר וועלן בלייבן גוטע פריינט... אָט הייסט געבן אויסטרינקען, פאַר אייער געזונט, חשוב׳ער הער קאַצענעלסאָן! וואָס איז געווען, איז געווען. געוועזענעס קערט זיך ניט אום צוריק... אַזאַ גורל מסתמא, וואָס קען מען מאַכן? נו, הייסט איר געבן אַ שנאַפּס?...

וועלטשיק, דערהערנדיק דעם באָסיאַק׳ס קול, זיין ריינעם גוטן רוסיש, האָט זיך גענומען אים גוט באַטראַכטן. אַריינקוקנדיק טיף אין זיינע אויגן, האָט וועלטשיק פּלוצלונג אָנגעכאַפּט אים מיט ביידע

הענט, האָט אים שטאַרק געטרייסלט און האָט מיט אַ פריילאַכן הויכן קול אויסגעשריגן:

— פאַלקאָווניק, איוואַן פּעטראָוויטש וואָס־זשע מאַכט איר, ליבער פריינט? זייער אַ גוטער אַנגעלייגטער גאַסט! גלויבט מיר, הער פאַלקאָווניק, אַז איך בין זייער גערן, זייער צופרידן צו זען אייך. אַך, אַזוי אומגעריכט, אַ פיינער גאַסט! יע, יע, ווי איך זע, הער פאַלקאָווניק, האָט אייך דער אויבערשטער ניט געשאַנעוועט... אָבער גאָט איז אַ פאָטער, ער שטראָפט און דערבאַרימט זיך. ווער ווייס, אפשר פון היינט אָן וועט אייער רעדל זיך איבערדרייען, ווער ווייס? קומט־זשע אהער, הער פאַלקאָווניק. זיצט, זייט מיין גאַסט. איציק! דערלאַנג קאָניאַק, ווײַן, פיש, חלה. באַדין דעם פאַלקאָווניק און גיב אים אַלץ וואָס ער וויל!

דער אַקסנטרייבער איז די גאַנצע צייט געשטאַנען ווי אַ מטושטש׳ער, מיט פאַנאַנדערגעריסענע אויגן און מיט אַן אָפענע מויל, האָט זיך גענומען נייגן, בעטן פאַרגעבונג, „שולדיק, שולדיק“... האָט ער אַלץ גע׳טענה׳ט. אַ נאַרישקייט... ער האָט ניט פאַרדינט אַזאַ אויפנאַמע. עט, ער וועט בעסער גיין, ער איז געוועזן אַזוי גראָב, אַזוי צודרינגלאך, ווי אַן עכטער באָסיאַק, ער קען איצטער וועלטשיקען אין די אויגן ניט קוקן!

— אי, אי, אי, וועלטשיק׳ל, מלאכ׳ל מיינער, טייבעלע, זייט מוחל און פאַרגיט אַ שיכור׳ן אַקסנטרייבער!

— ניין, ניין, — איז וועלטשיק באַשטאַנען אויף דאָס זייניקע, — איר מוזט דאָ בײַ מיר בלייבן לכל הפחות איבער שבת. און מאָרגן בײַנאַכט וועלן מיר שוין פון אַלץ מיט אַנאַנדער ריידן. איר ווייסט דאָך, מיר זיינען אידן, שבת, מען מוז אין שול גיין איצטער. אָט פאָלגט מיך, און בלייבט דאָ גאַסטעווען בײַ מיר. איציק, מאַך די סוכה. קלייב צו, גיב ריינע בעטגעוואַנט, האַנטיכער, וואַסער, זייף... רוט זיך אָפּ, פאַלקאָווניק, עסט און טרינקט און גאָט וועט פירן מסתמא ווי גוט איז.

דער פאַלקאָווניק האָט זיך לחלוטין אָפּגעזאָגט פון צו בלייבן בײַ

וועלטשיק׳ן איבער שבת, האָט נאָך הונדערט מאָל געבעטן מחילה. פון דער טיפעניש פון זיין נשמה, האָט ער געזאָגט, בעט ער מחילה. גע׳טענה׳ט, אַז ער איז אַ פאַרגרעבטער מענטש און, צוליבגנדיק די האַנט צום האַרצן, האָט ער מיליטעריש אַ געשריי געטאָן מיט טרערן אין דער שטימע:

— איך בין שולדיק. זייט מיר גרויסמוטיק מוחל!

וועלטשיק׳ן האָט זיך קוים איינגעגעבן איינצורעדן דעם פּאָל־קאָווניק ער זאָל כאָטש עפּעס עסן און טרינקען דערוויילע, און אַז מאָרגן באַנאַכט זאָל ער זיכער קומען. אויב ניט וועט ער, וועלטשיק, געפינען זיך שטאַרק באַליידיקט. און אגב האָט ער דאָך מיט אים וועגן זייער אַ וויכטיקן ענין צו שמועסן. אָבער איצטער מוז ער אים אַנטשולדיקן — ער מוז גיין אין שול צו קבלת שבת.

איוואַן פּעטראָוויטש איז געבליבן זיצן. ער האָט אַריינגעשטעקט ביידע הענט אין זיין גרויסן קאָפּ האָר, די עלענבויגנס אָנגעשפּאַרט אָן טיש און זיך ביטער פאַנאַנדערגעוויינט. ער האָט אָנגעגאָסן פאַרטראַכטערהייט אַ קעלישעקל קאָניאַק, געדרייט אים אויף אַלע זייטן, אויפגעהויבן צום אויג, לאַנג, לאַנג געקוקט, געקרעכצט און געזיפצט, האָט אים אַ קער געטאָן מיט׳ן דעק אַרויף זיך אין מויל אַריין, אַ כאַפּ געטאָן דאָס היטל און איז אַרויסגעלאָפן. איציק איז אים נאָכגעלאָפן. געבעטן זיך רחמים ער זאָל זיך אומקערן, עסן עפּעס, טרינקען, ער האָט שוין פאַרטיק טיי, — וועלטשיק וועט שטאַרק ברוגז זיין אויף אים, איציק׳ן, וואָס ער האָט אים אַזוי אַרויסגעלאָזן, אָבער ער האָט בשום אופן גאָר ניט געקענט פועל׳ן. אים פאַרדריסט... עס פאַרדריסט אים שוין די גאַנצע מעשה, האָט ניט געדאַרפט באַ־אומרואיקן דעם חשובן זקן, עס איז אים אַ חרפה, אַ בושה!... ער וועט זיך נאָך מישב זיין... וועט אפשר מאָרגן באַנאַכט פאַרט נאָך אַריינגיין זעגענען זיך. ער האָט דאָך געגעבן זיין ערן וואָרט וועלטשיק׳ן!

עס איז געווען אַ שיינע קלאָרע און וואַרימע זומער נאַכט. באַ וועלטשיק׳ן אין שטוב זעט מען דורך די אָפענע פענצטער דעם רב

און נאָך אַ פּאָר חשוב׳ע באַלעבאַטים, וואָס וועלטשיק האָט זיי פאַר־בעטן צו זיך אויף מלוה מלכה, ווייל ער האָט וועגן זייער אַ וויכטיקן ענין דורכצושמועסן זיך. מען זיצט אַרום טיש, אַלע נאָך אין די שבת׳דיקע מלבושים מען טרינקט טיי און מען זינגט זיך צו.

— רבותי, — האָט וועלטשיק אָנגעהויבן, — ווער פון אייך געדענקט נאָך דעם פּאָלקאָווניק איוואַן פּעטראָוויטש? איר געדענקט דאָך אַלע מסתמא די גרויסע שרפה. געדענקט איר, ווער עס האָט נפשות געראַטעוועט, אונדזער שול מציל געווען, די ספרי תורות אַרויסגעטראָגן? איר געדענקט, האַ? געדענקט איר ווי אַ פּאָלקאָוו־ניק, אַ פריינט מיינער, איז געקומען צולויפן מיט די סאָלדאַטן, האָט זיך ממש אין פייער געוואָרפן און געהייסן די סאָלדאַטן נעצן זייערע שינעלן און אַרומלייגן מיט זיי די שול? געדענקט איר, ווי מיר האָבן אים דערנאָך אויף די הענט געטראָגן, אין שול געבראַכט?

— פּטור, נו, פּאָר וואָס זאָל מען ניט געדענקען, עס וועט אפשר זיין דעריין אַ יאָר־פּופּצן בסך הכל, אויב ניט נאָך ווייניקער. אָה, אַ וואוילער גוי געווען. פון די אמת׳ע חסדי אומות העולם, אַ דימענ־טענער מענטש, אַן אוהב ישראל. פּשש, גאָר אַ זעלטנקייט, וואָס איז ניט בנמצא! — האָט דער עולם מיט לתפעלות זיינע מיינונגען אַרויס־געזאָגט.

— אָבער אנטקעגן וואָס זאָגט איר דאָס, ר׳ וואָלף, וואָס האָט איר זיך גראָד דערמאָנט איצטער אין דער גרויסער שרפה און אין דעם פּאָלקאָווניק?

— איך וועל אייך זאָגן צוליב וואָס, ער איז דאָ אין שטאָט באַ אונדז, וועט אפשר נאָך באַלד אַהער קומען. אָבער זאָל דער אויבערש־טער דאָס מאַכן פון אַלע שונאים אונדזערע, וואָס ער האָט פון אים געמאַכט. אַ גוואלד, אַן אימה, וואָס פון אים איז נעבאך געוואָרן. אַ באָסיאַק, אַן אָקסנטרייבער איז ער געוואָרן! אָפּגעריסן, אָפּגע־שליסן, אַ גאַנס רחמנות.

— אוי ווייִ, אוי וויי, אַזוי? אַ באָסיאַק? טע, טע, טע, אַן עברה בנאמנות, אַזש דאָס האַרץ פאַרקלעמט — האָבן זיך אַ פּאָר אָפּגערופן.

— עט, נאַט אייך אַ פּיטאַק, גוי'שע צרות... מסתמא וועט ער דאָס מיט בראָנפן פאַרטרינקען. אַ גוי איז אַ גוי. אַ שכור אודאי! וואָס דען, גרעסערע תכליתים וועט פון זיי ווערן, וואָס? כע, כע, כע, אַ פּאָלקאָווניק, דאַכט זיך. אַט, נאַדיר, אַן אָקסן טרייבער געוואָרן. דערדינט זיך באַ ניקאָלייען, ימח שמו!

— אָבער וואָס האָבן מיר זיך אַזוי פאַרזאָרגט פאַר פרעמדע צרות, איך בעט אייך, — האָט אַן עלטערער איד, ריידנדיק אויפ'ן זייט*) אַביסל הייזעריקלאַך צוגעבייזערט זיך. — קנאַפּ האָבן מיר אייגענע צרות, וואָס?

אָבער דער רב, וואָס האָט די גאַנצע צייט געשוויגן, האָט זיך דאַ אַריינגעמישט:

— ניין, איר זייט אומגערעכט, אידן באַדאַרפן דאַנקבאַר זיין! אַ מענטש, וואָס האָט איינגעשטעלט זיין אייגן לעבן אין קאָן, צוליב אַ אידישער שול, צוליב אונדזערע הייליקע ספרי תורות, האָט געראַ־טעוועט אידישע גוטס און אידישע בלוט און געפינט זיך איצטער אין אַן עת צרה, טאָר מען ניט שטיין פון ווייטן. דאָס איז אַנטקעגן דער אידישער מדת־רחמים, דאָס איז אַ חלול השם, חלילה. איך וואָלט דאַריבער זאָגן, מען זאָל זיך צונויפלייגן, באַקליידן און באַשוכן אים, שיין מכבד זיין און געבן טאַקע עטלאַכע רובל אויפ'ן וועג. דעם אידישן נאָמען וועט דאָס אויך מאַכן כבוד.

טייל האָבן זיך אפילו געקווענקלט... געלט אויסגעבן, האָבן זיי געגלויבט, איז פאַראַן אַ סך בילכערע זאַכן. אָבער זיי האָבן ניט געקענט זיך קעגנשטעלן דעם רב, האָבן זיי גענומען ריידן וועגן „שוין צייט אפשר גיין אַהיים" און גענומען רוקן זיך צום טיר מיט פאַרדראָס.

אָבער אָט איז גראָד אַריינגעקומען דער פּאָלקאָווניק. שטייענדיק באַם טיר, האָט ער זיך צו אַלעמען אַ נייג געטאָן, געבעטן אַנטשול־דיקונג, ער האָט געמיינט, זאָגט ער, אַז עס איז שוין אויס שבת, אָבער ווי עס ווייזט אויס, האָט ער געמאַכט אַ טעות. נאָר קיין בייז, ער גייט גלייך אַוועק. ערוועט ניט שטערן.

*) אויף די אונטערשטע טענער און הייזעריקלאַך.

— ניין, ניין, פּאַלקאָווניק — האָט וועלטשיק איילנדיק צוגייענדיק צו אים געזאָגט, — איר שטערט אונדז דורכאויס ניט. עס איז שוין טאַקע אויס שבת. — און נעמענדיק אים אונטער׳ן אָרעם, האָט ער אים צוגעפירט צום טיש, פאָרגעשטעלט פאַר די געסט און פאַר דעם רב.

דער גוי איז געווען אין אַ גרויסער פאַרלעגנהייט, געפילט באַ זיך שטאַרק געפאַלן, און זיך געבעטן באַ „גאָספּאָדין קאַצענעלענסאָן" ער זאָל אים איצטער לאָזן גיין.

— עס איז ניט די צייט, — האָט ער גע׳טענה׳ט — בעסער אַן אַנדערש מאָל, אויב עס וועט זיך מאַכן.

— גאָט איז מיט אייך, הער פּאַלקאָווניק, — איז אים וועלטשיק אַריינגעפאַלן אין די רייד. — עס זיינען דאָך אַלץ אייגענע מענטשן, היימישע, וועלכע קענען אייך, וועלכע געדענקען די טובות, וואָס איר האָט אונדז געטאָן בעת דער גרויסער שרפה, ווי איר האָט מיט גוואַלד, טאַקע פשוט מיט גוואַלד, ניט געלאָזן דער פייער זאָל די קראָמען אויפ׳ן מאַרק פאַרכאַפּן. ווי איר אַליין האָט אויסגעטאָן דעם מונדיר*), געלאָפן אין שול און די ספרי תורות אַרויסגעטראָגן און אָנגעזאָגט אייערע סאָלדאַטן, זיי זאָלן דאָס היטן. חיות ניט זיכער. עס זיינען הייליקע זאַכן! עך, ליבער פּאַלקאָווניק, אפנים גאָר אַ שלעכטע מיינונג האָט איר פון אונדז אידן, מיינענדיק, אַז מיר האָבן אַלץ פאַרגעסן!

איוואַן פּעטראָוויטש האָט אַלץ אָוועקגעמאַכט מיט דער האַנט:

— עט, קלייניקייטן, פּוסטע זאַכן, ניט ווערט איבערצורייידן, אָדער דערמאָנען אפילו.

אָבער ער האָט זיך פאָרט דערפילט אַביסל שטייפער, וועלטשיק׳ס וואַרימע, פריינדלאכע רייד האָבן אים צוגעגעבן מוט און ער האָט זיך געזעצט צום טיש.

מען האָט דערלאַנגט עסן און טרינקען, דער רב אַליין האָט אָנגעגאָסן אַ קעלישעקל, דערלאַנגט דער אורח און געדריקט אים

*) אַ מיליטערישער ראָק.

שטאַרק די האַנט, אויך די איבעריקע אידן האָבן געמאַכט צו אים לחיים, געבענטשט אים און געווינטשעוועט אַל דאָס גוטס. מען האָט זיך צערעדט וועגן אַלטע צייטן, וועגן מלחמות, וועגן פּאָליטיק, וועגן דער אידן־פראַגע, וואָס האָט שטאַרק פאַראינטערעסירט איוואַן פּעטראָוויטש׳ן. וועלטשיק האָט דערוויילע, ניט באַמערקט צו ווערן, אַרויסגערוקט זיך און באַלד צוריקגעקומען מיט עפּעס אַ פאַר׳חתמ׳טן פּעקל אין האַנט.

— רבותי, — האָט ער אָנגעהויבן מיט אַ הויכער, קלאָרער שטים, — רבותי, זייט מוחל, וואָס איך שלאָג אייך איבער... אָבער עס איז אַ וויכטיקער ענין. מיט אַן ערך אַ צוועלף־דרייצן יאָר צוריק, אַקוראַט פאַר דער קרימער מלחמה, איז געקומען צו מיר אָט דער געערטער פּאָלקאָווניק, איוואַן פּעטראָוויטש, און דערלאַנגענדיק מיר אָט דעם דאָזיקן פּעקל, האָט ער אַזוי געזאָגט: „הער קאַצענעלענסאָן, איך גיי איצטער אין מלחמה אַוועק, איך האָב ניט קיין פאַמיליע, קיין קרובים, קיין פריינט, ווען איך זאָל ווערן פאַרזאָרגן, איך פאַרטרוי דיר אָט דעם פּעקל. דאָ איז אַכט טויזנט רובל. — נו, וועל איך גע׳הרג׳עט ווערן, איז דיין מזל, געהערט דיר דאָס געלט. אויב איך וועל צוריק קומען, וועסטו מיר דעם פּעקל אומקערן. אָ, אין דעם בין איך זיכער! און איך וועל דיך שוין גוט באַפרידיקן". — די אַלע יאָרן האָב איך ניט געהערט פון איוואַן פּעטראָוויטש׳ן, אָבער גאָר ניט, קיין וואָרט, קיין איינגעטונקענע פעדער ניט געהאַט, ווי אין וואַסער, אָדער חלילה אין פייער פאַרפאַלן געוואָרן. נעכטן האָב איך אים דעם ערשטן מאָל דערזען. איך האָב אים גלייך דערקענט. עס איז אָבער שוין געווען שבת און איך האָב געמוזט דאָס אָפּלייגן ביז היינט. איצטער אָבער, הער פּאָלקאָווניק, דאָ, אָט האָט איר אייער פאַרטפעל. דאָ איז דאָס געלט, עס איז ניט גערירט געוואָרן. עס איז אייער אייגנס, אייער אייגן כשר געלט.

דער הער פּאָלקאָווניק האָט די לעצטע ווערטער שוין ניט געהערט ער איז געפאַלן אין חלשות.

עס איז געוואָרן אַ טומל. דער עולם, אַ פאַרגאַפטער פון דע־

גאַנצער מעשה, האָט זיך גוט איבערגעשראָקן. מען האָט געשיקט נאָך אַ דאָקטאָר און וועלטשיק — אַ טראַכט-טוענדיק, מאַלע וואָס עס קען חלילה טרעפֿן... אַ גוי צווישן אידן, דער רב איז אויך דאָ, אַ פּעקל געלט נאָך דערצו, אַ קשיה אויף פּאָניע גנב! מען איז דאָך אין גלות — האָט מען געמאָלדן דער פּאָליציי, און אַ קוואַרטאַלנע איז געקומען. מ׳האָט דעם פּאַציענט געשטעלט באַנקעס, געריבן מיט ספּירט און קוים אָפּגעמינטערט.

אַז דער פּאָלקאָווניק איז געקומען צו זיך איז ער אַרויפֿגעפֿאַלן וועלטשיק׳ן אויפֿ׳ן האַלדז, געכאַפּט קושן, און מיט אַ געבראָכענער שטים, פֿון גרויס געוויין, האָט ער זיך גענומען בעטן באַ וועלטשיק׳ן, ער זאָל דאָס געלד ניט געבן אים, ער דאַרף ניט, אים וועט עס ניט נוצן מער, ער איז שוין סיי ווי אַ פֿאַרפֿאַלענער מענטש.

— איך וועל פֿון זינען אַראָפּ, — האָט ער געזאָגט, — בין איך דאָ צווישן מענטשן אָדער מלאכים? מלאכים, אויף מיין ערן-וואָרט, מלאכים. אי, אי, אי, מיינע הערן, און איר זייט דאָס אידן? אָט די אידן, אויף וועלכע איך האָב זיך דאָס אַזוי פֿיל אָנגעהערט אַל דאָס בייז? עס קען ניט זיין, עפּעס איז דאָ ניט גלאַט, עס שיקט זיך ניט, עס איז אַ חלום. ניט אַנדערש ווי אַ חלום. זייט איר דאָס די גנבים, די בייטל שניידער, די בלוט-זויגער? מאָדנע, כ׳לעבן, עס איז מאָדנע. קענט איר דען ניט מיר קלאָר מאַכן, וואו איך בין אין דער וועלט? בין איך דאָס משוגע געוואָרן, בין איך אויף אַן אמת צווישן אידן? גלויבט איר, אַז אידן וועלן אויפֿנעמען אַזאַ ווי איך בין — אָט, טוט נאָר אַ קוק אויף מיר — אַ שכור, אַן אָקסנטרייבער, אַ מענטש ערגער ווי אַ הונט — וועלן אידן אַזאַ איינעם אויפֿנעמען מיט אַזאַ כבוד, מיט אַזויפֿיל מענטשלאַכקייט, פֿריינטלאַכקייט און דערלאַנגען מיר אַכט טויזנט קאַרבן, פֿון וועלכע איך האָב שוין גאָר ניט געטראַכט, לאַנג פֿון זינען אַרויסגעשלאָגן, אפֿילו אויף אַ קוואַרטירל בראָנפֿן ניט גערעכנט זיך צו באַקומען — זיינען דאָס אידן, האַ? אידן, אידן, צום טייוול, אויב אידן זיינען אַזעלכע... המ, המ. טאַ פֿאַר וואָס זיינען מיר ניט אַלע אידן?

דער קוואַרטאַלנע וואָלט אפשר געקענט דערציילן איוואַן פעטראָוויטש'ן, אַז עס זיינען פאַראַן אויך אַנדערע אידן, מיט וועמען ער אַליין טיילט זיך אַמאָל אין אַ גנבה'לע. אָבער זייענדיג אַרומגערינגלט מיט השוב'ע אידישע באַלעבאַטים אין אַ שטוב פון זייער אַן אַנגעזעענעם באַלעבאָס, האָט ער נאָר צוגעשאָקלט מיט'ן קאָפּ און צוגעשטימט: יע, יע, אידן זיינען אַן אָנשטענדיק פאָלק, אָבער זייער קלוג. קלוג גאָר אָן אַ שיר.

איוואַן פעטראָוויטש האָט זיך דערוויילע צוביסלאַכוויים אינגאַנצן באַרואיקט. מען האָט זיך צוריקגעזעצט באַם טיש. דער קוואַרטאַלנע מיט דעם דאָקטאָר — באַ די זייטן פון דעם פּאָלקאָווניק. ער האָט געעפנט דאָס פעקל. די וויגרעשנע-בילעטן און די הונדערטער זיינען געציילט געוואָרן אַקוראַט. איוואַן פעטראָוויטש האָט ניט אַנדערש געוואָלט, אַז וועלטשיק זאָל לכל הפּחות נעמען אַ העלפט. אַזוי איז דאָך געווען דער אָפּמאַך, האָט ער גע'טענה'ט. וועלטשיק האָט זיך אין גאַנצן אָפּגעזאָגט.

— ניין, דער אָפּמאַך איז געווען, — האָט ער געזאָגט, — אַז דער פּאָלקאָווניק וועט אים באַפרידיקן. נו, ער — געלויבט איז זיין הייליקער נאָמען — דאַרף ניט. ער האָט גענוג. אויב דער פּאָלקאָווניק וויל, אים, וועלטשיק'ן, פאַרשאַפן אַ נחת-רוח, קען ער געבן אַ נדבה אָט דעם רב, פאַר דער תלמוד תורה, אָרימינקע יתומים'לאַך, צי פאַר'ן הקדש, וואו אַלטע און קראַנקע האַלטן זיך אויף.

איוואַן פעטראָוויטש האָט מיט אַ ברייטער האַנט איבערגעגעבן דעם רב אי פאַר'ן הקדש, אי פאַר דער תלמוד תורה.; האָט געגעבן אַ גרויסע סומע אויף אַ נייער באָד, געלאָזן געלט פאַר דער אַלטער שול, וועלכע ער האָט פון דער שרפה אָפּגעראַטעוועט, אַז מען זאָל זי איבערבויען.

בקיצור, עס איז ניט געווען איין עפנטלאַכער אידישער אַנשטאַלט, וואָס ער האָט ניט געגעבן דערויף אַ היפּשע סומע. ער האָט אַ פינף טויזנט קאָרבן אויף אַזאַ אופן צעטיילט. דער קוואַרטאַלנע איז געזעסן ווי אויף שפּילקעס. האָט געפּרופּט דערמאָנען דעם אַלגעמיינעם

האָספּיטאַל, אַ געוויסן קלויסטער, אָבער איוואַן פּעטראָוויטש האָט אויף דעם האָספּיטאַל דערלאַנגט, ווידער אַמאָל דעם רב, אַ פינף־און־צוואַנציקער, און וועגן קלויסטער האָט ער זיך געמאַכט ניט וויסנדיק.

עס איז שוין געוואָרן גאַנץ שפּעט. אָבער איוואַן פּעטראָוויטש האָט געבעטן — מען זאָל האָבן אַביסל געדולד. ער וויל דערציילן, וועלטשיק׳ן איבערהויפּט, וואָס עס איז מיט אים פאַרלאָפן די גאַנצע צייט.

אין דער קרימער מלחמה האָט ער מיט זיין פאָלק געקעמפט ווי אַ לייב. פאַר זיין קייסער און פאַר זיין פאָטערלאַנד איז ער געווען גרייט אומברענגען זיך. האָט זיך אין פילע שלאַכטן זייער פיין אויסגעצייכנט און צום סוף פאַרוואונדעט געוואָרן... ער האָט דער־וואָרט אַ העכערן ראַנג, מעדאַלן און נאַגראַדעס. וועלכע זיינען אָבער הפּנים אים ניט באַשערט געווען.

איוואַן פּעטראָוויטש האָט דערנאָך דערציילט, ווי אַזוי ער האָט זיך אַראָפּגעלאָזן. און איז געקומען צו דער איצטיקער לאַגע — ער האָט זיך צעקריגט מיט אַ גענעראַל, וועלכער האָט געוואָלט אַרויפ־צווינגען אויף אים חתונה צו האָבן מיט זיין טאָכטער — אַן אַלטע, העסלאַכע מויד; ווי יענער האָט אים פאַר׳מסור׳ט אין ברעכן דיסציפּ־לין, ווי ער איז לאַנג געזעסן אין תפיסה, און צום סוף האָט מען אים באַרויבט פון אַלע מיליטערישע און ציווילע רעכט. פון גרויס ביטער־קייט און פאַרצווייפלונג האָט ער אָנגעהויבן שכור׳ן, איז אַריינגעפאַלן אין שלעכטער קאָמפּאַניע און איז געוואָרן אויס מענטש. אַ חיה, אַ ווילדע. יע, אַ בלוטדורשטיקע חיה איז ער געוואָרן. און אַז צוקו־מענדיק מיט דעם טאַבון*) אָקסן אַהער, איז באַ אים שוין געבליבן צו נעמען נקמה. כאָטש פון איינעם נעמען נקמה, פאַר אַלע זיינע צרות און יסורים און פאַר די אומגערעכטיקייטן, וואָס זיינען אים געשען. אָבער — דעם הער קאַצענעלענסאָן׳ס איינפאַכקייט, זיין אָפנהאַרצי־קייט, זיין אמת־מענטשלאַכע און פריינטלאַכע אויפנאַמע, האָבן

---

*) אַ גאַנצע פּאַרטיי, אַ צאָל פי.

איבערגעדרייט באַ אים די גאַנצע אינגעווייד און דאָס פאַרטרונקענע מענטשלאַכע אין אים האָט זיך אויפגעכאַפּט און גענומען די אויבער האַנט איבער דער חיה.

— יע, הויך געשעצטער און פיל געאַכטעטער ליבער הער קאַצענעלענסאָן איר האָט געראַטעוועט זיך, אייער שיינע, בכבוד'יקע עלטער. איר האָט מיך געראַטעוועט און פאַרהיט פון אומזיסטן בלוט פאַרגיסן. איר האָט מיר אומגעקערט ניט נאָר עטלאַכע טויזנט רובל, נאָר איר האָט מיר צוריקגעגעבן מיין מענטשלאַכקייט. איר האָט מיך פון דאָס ניי באַשאַפן. יע, מיינע אייגענע האָבן מיך פאַרשטויסן, געמאַכט אַ תל פון מיר, און איר — אידן, די פאַרשפיגענע, באַרעדטע, אויף וועמען איך האָב זיך אַזויפיל מיאוס'קייטן אָנגעהערט, איר, איר. וואָס פאַר אַ איראָניע דאָס איז? איר, האָט מיך מקרב געווען, אויפגענומען ווי אַ גאַסט, ווי אַ פריינט, איר האָט מיך אויפגעלעבט און צוריק געמאַכט פאַר אַ מענטש. דער גרויסער, גוטער גאָט זאָל אייך באַצאָלן. איך גיי, איך גיי איצטער אוועק פון אייך, אָבער אויף אַ נייעם וועג און אייביק וועט אין מיין האַרצן זיין פאַר'חתמ'ט דער הייליקער נאָמער פון אָט דעם מלאך, הער קאַצענעלענסאָן. און דער נאָמען „איד“ וועט באַ מיר זיין טייער און הייליק.

אַלע האָבן אים געדריקט די האַנט. מיט וועלטשיק'ן האָט ער זיך צעקושט און מיט אַ הורא פאַר פאָלקאָווניק איוואַן פעטראָוויטש האָבן זיך די אידן פון דעם גוי צעשיידט — דער רב און די איבעריקע האָבן וועלטשיק'ן זייער געלויבט, פאַר מקדש השם זיין, געזאָגט, אַז ער איז אַ כבוד פאַר דעם כלל ישראל, וואָס ניט אַלע קענען דאָס באַווייזן.

איך האָב וועלטשיק'ן שפּעטער נאָכאַמאָל געזען אין דינאַבורג. ער איז געקומען צו אַ חתונה. איך בין געווען שוין דאַן אַ יונגער מאַן פון אַ יאָר צוואַנציק. זיין אייזידים, אַ גביר, האָט אים געשענקט אַ קעסטל ציגאַרן, וואָס האָט געקאָסט אַ רובל אַ שטיק.

האַלטנדיק אַ ציגאַר, האָט ער געזאָגט:

— ניין, אַזעלכע ציגאַרן איז אַ זינד צו רויכערן. מען לאָזט אַוועק

מיט רויך דעם ווערט פון אַ פּוד מעל, מיט וואָס אַ פאַמיליע קען אַ וואָך לעבן.

אונ ער האָט אַוועקגעוואָרפן דעם ציגאַר.

וועלטשיק האָט געלעבט ביז הונדערט און זעקס יאָר.

מיינע איבערלעבונגען אין די חדר־יאָרן

פינף יאָר בין איך אַלט געווען, ווען מען האָט מיך אָפּ־
געגעבן אין חדר.

גערופן האָט די מאַמע מיך ניט אַנדערש, ווי „תנא'־
לע מיינער", „חכם־עתיק" און „מופלג". נאָך איידער
איך האָב געוואוסט דעם באַטייט פון די ווערטער. דער
טאַטע פלעגט, גלעטנדיק מיך איבער'ן קאָפּ, צוגעבן:

— ער וועט אם־ירצה־השם קענען גוט לערנען. ער
האָט אַ גוט קעפּעלע.

וועגן תורה, לומדות און תלמידי חכמים האָט מען
שטענדיק גערעדט אין שטוב מיט גרויס התפעלות. אַ
קרוב אונדזערער האָט חתונה געמאַכט אַ טאָכטער,
האָט מען כסדר זיך גע'חידוש'ט, געשמוצערט מיט די ליפּן: „אַי, אַי,
וואָס פאַר אַ וואוילער חתן, אַן עלוי, גאָר אַ צאַצקע, אַן אַנטיק!" און די
מאַמע האָט מיט אַ ביסל קנאה אויסגעלאָזן:

— אַז גאָט וויל דאַרף מען דען חכמות? באַשערט אַ גליק.

מיין באָבע פלעגט טענה'ן צו מיר:

— דו ווייסט, זונעלע, אַז דו וועסט קענען לערנען, וועט מען דיר
געבן גאָר אַ פיינע כלה, מיט קעסט, מיט נדן; און טאַטע־מאַמע וועט
מען אָפּגילטן.

גערעדט האָט זי דאָס צו מיר, נאָך איידער מען האָט מיך אין חדר
אָפּגעגעבן. און איך האָב קיין ברעקל באַגריף ניט געהאַט, וואָס עס
באַטייטן אירע רייד.

דער טאָג, ווען מען האָט אָפּגעגעבן אַ קינד אין חדר, איז געווען
אַ יום טוב. דעם איינגעלע האָט מען איינגעוויקלט אין אַ טלית און
אויף די הענט געטראָגן אין חדר. מען האָט אים געוויזן דעם אלף־בית

— אין גרויסע אותיות אָנגעקלעפּט אויף אַ ברעטל — און בעת ער האָט זיך איינגעקוקט, איז געפאַלן פון אויבן געלט, צוקערקעס און אַנדערע גוטע זאַכן.

צו אונדז זיינען אויף מיין חדר־מאַלצייט געקומען אַ סך שיינע מענטשן, און מיין מאַמע האָט אָנגעקוואָלן פון נחת. עס זיינען געווען אויך עטלאַכע גרויסע חסידים מיין טאַטנס נאָנטע חברים. מען האָט געטרונקען שנאַפּס, געזונגען חסידישע נגונים און מען איז געזעסן לאַנג, לאַנג — ביז שפּעט אין דער נאַכט — און געפירט טיפע שמועסן.

דעם מיין פון די רייד האָב איך, פאַרשטייט זיך, ניט פאַרשטאַנען. און זיי זיינען מיך גאָרניט אָנגעגאַנגען. אָבער שפּעטער מיט אַ יאָר זיבן, ווען מען האָט מיין ברודער אָפּגעגעבן אין חדר און די זעלביקע אידן זיינען ווידער אַמאָל געווען באַ אונדז צו דער סעודה, האָב איך זיך שוין גוט צוגעהערט צום שמועס.

זיי האָבן אַלע מסכים געווען, אַז אַזוי וואויל און גוט איז צו דעם, וואָס קען און וויל, און זיצט און לערנט; און אַז געבענטשט זאָל זיין די מאַמע, וואָס האָט אַזאַ קינד אויף דער וועלט געבראַכט.

מיין ערשטער דרדקי מלמד איז געווען שלמה׳קע ניוזשעווער. דער חדר איז געווען אין איטעלעס שול.

שלמה׳קע איז געווען אַ הויכער איד מיט אַ ברייטן, גוטן, נאַרע־שעוואַטן פּנים. ער האָט געטראָגן אַ שפּיציקע יאַרמולקע אויף דער פּאַטילניצע. די יאַרמולקע האָט צוגעדעקט אַ גרויסן קאָלטון. אין חדר איז שלמה׳קע געזעסן שטענדיק אָן אַ זשופּעצע. דער וואָלענער, ברייטער אַרבע־כּנפות האָט צוגעדעקט זיין אָפענעם בוזים. די ציצית האָבן דערגרייכט כמעט ביז צו דער ערד. ער פלעגט גאַנץ אָפּט אויף זיי ארויפטרעטן און כאַפּן זיי אַלע ווײַלע קושן. ער איז געווען אַ מזג טוב, אַ מענטש אָן אַ גאַל; קיינמאָל ניט בייז געווען, ניט געשריען. ער איז געווען מער אַ חבר צו די קינדער איידער אַ רבי. ער האָט זיך געשפּילט מיט די קינדער; זיי האָבן געהאַלטן זיך פאַרוויז אָן זיינע ציצית און געשפּילט מיט אים אין פערדלאַך לויפנדיק אַרום דער בימה אין שול.

אויף דעם אלף-בית האָט ער געטייטלט מיט אַ גרויסן ביינערנעם טייטל, מיט וועלכן מען העלפֿט-צו אין דער ספר תורה דעם בעל-קריאה. ער האָט שטענדיק געשמייכלט און איטלאַכן אינגעלע גערופֿן: זונעניו.

— זעסט, זונעניו, דעם קאַראַמיסל, ווי באַ אַ וואַסער-טרעגער? דאָס איז אַן אלף. זאָג-זשע, זונעניו: אלף, אלף.

דער „ב" איז געווען אַ קלייטעלע מיט אַן אָפֿענעם טירעלע; דער „ג" — מיט אַ בייטעלע אונטן; דער „ד" — אַ העקעלע; דער „ה" איז „דאָס, וואָס פֿערד עסן"; „ו" איז אַ שטעקעלע מיט אַ סוק אויבן; „ז" — אַ שטעקעלע מיט אַ קעפּעלע; „ח" — אַן אושאַק אויף דער טיר; „ט" איז — טראַ-לאַ-לאַ, טראַ-לאַ-לאַ, ווי מען זינגט, און „י" איז אַ יוד... אַ איד, אָט ווי איך, ווי דו; אַ וואויל אות, אַ קליינס, אָבער זייער אַ וואוילס.

ער האָט געהאַט אויך נעמען פֿאַר די איבעריקע אותיות, — טשי-קאַווע נעמען ווי אַ „לאַנגער האַלדז", אַ „קרומער רוקן". מיר האָבן געלאַכט, אָבער די אותיות גוט געדענקט.

תלמידים זיינען געווען באַ אַ צוואַנציק, און דער רבי האָט פּשוט קיין צייט ניט געהאַט צו פֿאַרמוטשען אַ אינגל מיט צופֿיל לערנען. דורך דעם ערשטן זמן האָט ער אויסגעלערנט די אינגלאַך דעם אלף-בית; אַ געראָטענערן — שעפּטשען אין סדור, און גאָר אַ וואויל אינגל — דאַווענען. ער פֿלעגט זיך ניט קוואָפּען צו האַלטן דעם תלמיד באַ זיך לענגער, איידער אַ זמן, העכסטנס, צוויי.

ער האָט געהאַט אַ באַהעלפֿער, וועלכער האָט געדאַרפֿט אַכטונג געבן אויף די קינדער און פֿירן זיי אין און פֿון חדר. זומער האָט ער אונדז געטראָגן, ווי אַ באַראַן, אויף די פּלייצעס; ווינטער געפֿירט אונדז אויף אַ שליטעלע. אַך, ווי געשליטלט זיך.

דער באַהעלפֿער האָט אויך געדאַרפֿט ברענגען די וואַרעמסן פֿון דער היים. און דאָ פֿלעגט ער זיך פֿאַרפּלאָנטערן און אָנטאָן צרות. קודם פֿלעגט ער פֿאַרבייטן — ניט געדענקען אַקוראַט, וואָסער טעפּעלע געהערט דעם און וואָסער — יענעם; פֿלעגט אָפּגעבן אַ רייכנ'ס וואַ-רעמס אַן אָרימען אינגל, און פֿאַרקערט. דער רייכער אינגל פֿלעגט זיך

בריקען, בײזערן: ניט געװאױנט געװען, הפּנים, צו אַן אָרימען מאָל־צײט. אַן אַנדערש מאָל פלעגט דער באַהעלפער גאָר פאַרגעסן אַן אַ אינגל און אים זײן װאָרעמס גאָר ניט ברענגען. די גרעסטע צרה אָבער איז געװען װאָס ער פלעגט אָנמאַכן שאלות — פלעגט ארױפשטעלן אַ הײסן מילכיקן קרופּניק אין אַ לײמענעם טעפּעלע אויף אַ הײסן געבראָטנס אין אַ פאַרצעלײענער שיסעלע — און דער דין האָט כמעט שטענדיק געפּסק'נט טריף. „בײדע טריף", פלעגט ער זאָגן. די אינגלאַך פלעגן זײן הונגעריק, װײנען, שרײען. אַמאָל פלעגט דער באַהעלפער אַװעקלױפן און קױפן אַ פּאָר אײער־בײגל פאַר זײן אײגן געלט און צעטײלן די הונגעריקע אינגלאַך. דער רבי פלעגט זאָגן:

— חמור, פערדישע קאָפּ, בהמה דו אײנער. פון די פּאָר גילדן אַ זמן, װאָס דו קריגסט באַ אַ אינגל, װעט דאָך דיר דער קאָפּ ניט סטײען. דו װעסט דאָך אַפילו אױף אַ פּאָר שטיװול צום װינטער־צו ניט אָפּשפּאָרן.

יענער פלעגט זיך אָפּזיפצן, ארײנרוקן בײדע הענט אין די געדיכטע שװאַרצע האָר פון קאָפּ און נעמען קראַצן גיך, גיך און מיט גרױס חשק פלעגט זיך מיט דער פאָלע אָפּװישן דעם פאַרשװיצטן פנים — און דערבײ איז דאָס געבליבן.

מיר פלעגן לאַכן פון דעם באַהעלפער'ס מאָדנע האַװאַיעס, װאָס ער פלעגט מאַכן. ער האָט געקאָנט קונציק פײפן און נאָכמאַכן פײגעלאַך. מיר פלעגן אױף אים רחמנות האָבן, װען ער פלעגט זיך צעװײנען. סײ דער רבי, סײ דער באַהעלפער זײנען געװען גוטע, און איך האָב קײן שװערן עול פון חדר ניט געװאוסט.

באַ שלמה'קען האָב איך אָפּגעלערנט נאָר אײן זמן — ער האָט אַלײן געזאָגט דעם טאַטן, אַז מען מעג מיט מיר אָנהױבן לערנען חומש און אַז ער קען דאָס ניט.

נייע מלמדים

ווען איך בין געוואָרן באַ אַכט-ניין יאָר אַלט האָט מען מיך אָפּגעגעבן צו זבולון דעם מלמד. באַ אים בין איך פאַר־בליבן לערנען גאַנצע זיבן זמנים. זבולון האָט געשמ׳ט פאַר אַ גוטן מלמד. ער איז ניט געווען קיין גזלן, אָבער זייער שטרענג, און מיר האָבן פאַר זיין „דוך" געצי־טערט. ער איז געווען אַ גאַנץ קלוגער איד, געקענט גוט לערנען און איז געווען אַ מתנגד. ער האָט זיך געהאַלטן ריין און ציכטיק, קיינמאָל ניט געגאַנגען אָפּ־געלאָזן, און ער האָט שטאַרק אַכטונג געגעבן אויף אויף אונדזער הילוך און אויפפירונג, אַז מיר זאָלן ניט זיין אָפּגעלאָזן. ער האָט אפילו די פאות אויף אַ העלפט אונטערגעגרייזלט, אויף וואָס אַנדערע באַלעבאַטים זיינע, — די חסי־דישע, — זיינען בייז געווען. „דער זבולון איז גאָר אַ היינטיקער", האָבן זיי אונטערגעבורטשעט.

תלמידים באַ אים זיינען געווען זעקס. דער שכר לימוד איז געווען אַרום צען-צוועלף קאַרבן אַ זמן. נאָר וואָס לענגער מען איז פאַרבליבן באַ אים, האָט מען באַדאַרפט מער צאָלן. אַרום און אַרום אָבער האָט ער פון זיין קנעלונג ניט געהאַט גענוג אויף חיונה. זיין ווייב פלעגט אָפט קומען אין חדר בעטן געלט באַ אים און שרייען אַז די קינדער גייען אוים פאַר הונגער. אויף וואָס ער פלעגט כמעט שטענדיק האָבן איין ענטפער: „נו, שנייד פון מיר אָפּ אַ פוס, אַ האַנט."

ער האָט געהאַט זעקס קינדערלאַך און געווען איינגעטונקט אין חובות.

אים איז געווען ניט גוט, און אונדז נאָך ערגער.

דער חדר איז געווען באַ מיין חבר יודל׳ען. זיין טאַטע איז געווען

אברהם דער רימען־קרעמער, אַ איד, וואָס האָט אין די יונגע יאָרן גע־קענט גוט לערנען. האָט אָבער שפּעטער קיין מאָל קיין ספר אין האַנט ניט גענומען. ער איז ניט געווען קיין אָרימאַן, אָבער זייענדיק אַ סלוצקער, איז ער געווען קאַרג, און האָט געוואוינט מיט זיין ווייב און צוויי קינדער אין איין־איינציקן, ניט קיין גרויסן און ניט קיין הויכן חדר, וואָס איז געווען צוגעבויט, ווי א סוכה, צום הויף־צו, צו אַ הויף וואָס האָט גע'שמ'ט מיט טיפע קויט און בלאָטעס ביז'ן האַלדז.

אונדזער חדר האָט אברהם אריינגעלאָזן צו זיך, כדי פאַרגרינגערן זיך דעם שכר למוד און כדי זיין יודל זאָל ניט דאַרפן לויפן אין חדר הין און צוריק און רייסן די שטיוועלאַך.

די איינריכטונג פון חדר, אין וועלכן איך האָב פאַרבראַכט דריי און אַ האַלב קיילאַכדיקע יאָר, איז געווען ניט גאָר פון די געהויבענע. די צוויי הילצערנע בעטן, וואָס זיינען געשטאַנען ווי אַ „ד" אין ביידע ווינקעלאַך לעבן אויוון, זיינען געווען אביסל אָפּגעפּאַרבט רויטלאַך. אויף דעם ווייבערשן בעט איז געווען אָנגעוואָרפן בעט־געוואַנט ביז דער סטעליע. דאָס איז געווען דער באַלעבאָסטעס זאַכן פון איר חתונה נאָך. זי האָט זיך מיט דעם שטאַרק איבערגענומען און זיך גרויס געהאַלטן. אַ קאַסטן מיט אַ פּליכעוואַטן צודעק, אַ האַלבע דעק אָפּגעשיילט, איז אַ העלפט געשטאַנען אַרויסגערוקט פון אונטער'ן בעט און האָט גע־דינט פאַר אַ לייטער אַרויפצוקריכן אויף דעם בעט. אַן אַלטער קאָמאָד, מיט שטענדיק אָפענע שופלאָדן איז געשטאַנען רעכטס. לעבן די פענצטער — איינע אין מזרח־וואַנט, די אַנדערע אין דרום — זיינען געשטאַנען צוויי קאַנאַפּעס וואָס אַמאָל זיינען זיי געווען ווייסע, היל־צערנע, אָבער איצט האָבן זיי אויסגעקוקט ווי בלייענע, מיט אַ טונקל־בלויען קאָליר. לעבן קאַנאַפּע, אין מיטן שטוב, איז געשטאַנען דער טיש, וואָס זיינע פיסלאַך זיינען געווען צונויפגעבונדן מיט שטריקלאַך און וואָס פלעגט באַ איטלאַכן ריר שאָקלען זיך, קרעכצן און זינגען מיט אַ מאָדנעם ניגון. לעבן טיש, צו דער אַנדער זייט, איז געשטאַנען דאָס בענקל. ניט אַזוי אויף צו זיצן האָט מען עס געדאַרפט, ווי צוליב דעם ליגן — אַ זייער נויטיקע זאַך אין חדר... די בריק, וואו דאָס בענקל

איז געשטאַנען, איז געווען אויסגעקרימט און די פיסלאַך פון בענקל צעדרייטע; האָט זיך דאָס בענקל שטענדיק געוויגט און געהושקעט, און מיר האָבן עס גערופן „די הושקע".

— אַי, וועט דיך דער רבי הושקען... ווארט ווארט, דו וועסט שוין קריגן אַ גוטן חלק אויף דער „הושקע"! — פלעגן מיר רייצן זיך איינער מיט דעם אַנדערן.

אַ זייגער, פון מלך סאָבעצקי'ס צייטן, מיט צוויי שווערע וואָגן, געצויגן אויף שטריקלאַך, איז געהאנגען אויבן־אָן, אויף דער מזרח־וואַנט. דערביי איז געהאַנגען אַ פּאָרטרעט, וואו דאָס פּנים איז ניט געווען קענטיק, דערין זיינען די פליגן שולדיק געווען. אויף דעם דאָזיקן פּאָרטרעט האָט מען געזאָגט, אַז דאָס איז געווען משה מאָנטע־פיאָרע. לעבן אויוון אין ווינקל איז געשטאַנען: אַ פּאָמעלע, אַ קאָטשע־רע, אַ לאָפּעטע און אַ בעזים. אונטער'ן אויוון — אַ זאַשלינקע, אַ מולטער א פּאָר קאטשעלקעס און די דייזשע, — אַלץ מכשירים אַזעלכע, אָן וועלכע קיין איין אידיש הויז קען זיך ניט באַגיין. אויף דער פּאָליצע לעבן אויוון זיינען צו איין זייט געשטאַנען די מילכיקע, צו דער אַנדער זייט — די פליישיקע טעפּלאַך. אויף אַ פּאָליצע נידעריקער איז גע־שטאַנען די מילכיקע און פליישיקע געפעס, אָפּגעטיילט מיט אַ מחיצה פון דער גראַפין, אויף צו האַלטן ווין אויף קידוש.

אַ פּאָר לייכטער מעשענע, אַ חנוכה־לאָמפּ אַ בלעכענער, אַ האַק און אַ האַמער האָבן זיך אַרויסגעזען פון צווישן די אַלטע „סקרופּיאַ־קעס" פון אונטער'ן בעט. הארט באַ דער טיר איז פון איין זייט גע־שטאַנען די פּאָמיניצע — אַ ברייטער צעבער, אָבער אַ נידעריקער, פּאָר אומריינע וואסער... און פון דער אַנדער זייט איז אויף אַ טאַבו־רעטקע געשטאַנען אַן עמער מיט וואסער, צו וועלכן עס איז געווען צוגעבונדן, אויף אַ שטריק, אַ בלעכענע קווערטל, פול מיט געלע פאַרזשאַווערטע פינטלאַך, אויף צו טרינקען. די גרויסע דייזשקע וואַסער, וועלכע דער וואסער־טרעגער פלעגט אָנפילן אַלע פרייטיק, איז געשטאַנען אין פיר־הויז. אָבער פאַר אונדז, קינדער, איז זי געווען צו הויך צו דערלאַנגען.

אין איין פענצטער זיינען א פּאָר שויבן געווען אויף שטענדיק פאַרשלאָגן מיט ברעטלאַך, און אין דער אַנדערער — זיינען זיי געווען פאַרשטעקט מיט שמאַטעס. די שמאַטעס זיינען געווען צעפּוילט פון דער פייכטקייט און פלעגן דורכלאָזן ווינטער די קעלט. דערפון פלעגן מיר זיך אָפט פאַרקילן.

די באַלעבאָסטע אונדזערע איז געווען אַ פרוי, וואָס האָט מער צייט פאַרבראַכט אין קראָם איידער אין שטוב, און האָט דעם חדר, אין וועלכן מיר האָבן פאַרבראַכט צוועלף שעה אין מעת לעת, אויסגעקערט נאָר אַלע ערב שבת. דעם רבי'ן פלעגט גאַניץ אָפט אויסקומען אָפּווישן דעם טיש פון דעם פאַרגאָסענעם קרופּניק פון דער נעכטיקער וועטשערע, אָדער אָפּרייניקן דאָס, וואָס דער חוצפּה'דיקער האָן האָט אָפּגעטאָן. דעם רבי'ן איז דאָס ניט געווען גאָר צום הארצן און דאָס פלעגט אים אַריינברענגען אין כעס, וואָס סוף כל סוף האָט זיך דאָס אויסגעלאָזן צו אונדזערע קעפּ, און אַמאָל נאָך מער ווי צו די קעפּ.

קומען אין חדר האָט מען באַ זבולונ'ען געמוזט ניט שפּעטער ווי האַלב נאָך אַכט אין דער פרי און אַהיים איז מען געגאַנגען נאָך ניין באַנאַכט. אַ חוץ אַן איבעררייס פון אַן ערך אַ שעה אויף וואַרעמס, אַרום האַלב נאָך צוויי באַטאָג, האָט מען דעם גאַנצן טאָג און אַ שטיק נאַכט פאַרבראַכט אין חדר.

וואַרעמס-צייט פלעגן מיר, ווי אָפּגעריסן זיך פון אַ קייט אַרומלויפן. וואָס מיר וואַרעמס? ווען מיר עסן? — מיר פלעגן לויפן, שטיפן, שפּילן; „קערן אַ וועלט", ווי דער רבי פלעגט זאָגן.

איך און יודל זיינען שטענדיק געווען די ערשטע צו פאַרפירן עפּעס „אַן אַקט, אַ מעשה", אָדער אָפּטאָן אַ שפּיצל, וואָס טריפה יונגען קענען. די איבעריקע חברים, האָבנדיק דרך־ארץ פאַר אונדז, פלעגן אונדז נאָכטאָן און נאָכמאַכן.

דאָס שטיפן פלעגט אונדז אַזוי פאַרשלינגען, מיר פלעגן זיך דערין אַזוי אַריינטאָן, אַז זעלטן ווען פלעגן מיר זיך דערמאָנען, אַז מען דאַרף עסן, אָדער אַ קוק טאָן אויפ'ן זייגער, ווי שפּעט עס איז. מיר פלעגן זיך כאַפּן אַ פּאָר מינוט פאַר דעם רבי'נס צוריקקומען און קיין צייט

ניט געהאַט צו לויפן אַהיים. גאַנץ אָפט פלעגן מיר בלייבן הונגעריקע און ניט טאָרן נאָך אַ פּיפּס טאָן וועגן דעם: חלילה והס דער רבי זאָל זיך ניט דערוויסן.

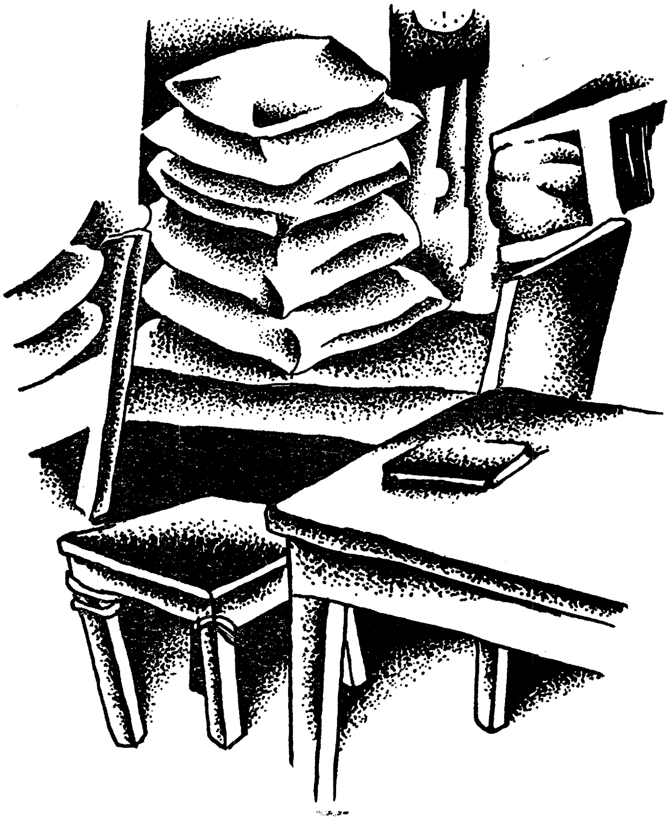

דער סדר הלימוד

דער סדר היום פון די לימודים איז פֿאַר וואָרמעס געווען אַלע מאָל גלייך. אָבער נאָך וואָרמעס איז שוין געווען אַ חילוק אין די לימודים פון זומער ביז ווינטער. תנ״ך האָט מען שטענדיק געמוזט לערנען ניט אַנדערש ווי פֿאַר־נאַכט. און אַזוי ווי ווינטער ווערט באַלד נאָך וואָרמעס פֿאַרנאַכט, פֿלעגט מען באַלד, קומענדיק פון וואָרמעס, נעמען זיך פֿאַר תנ״ך. תנ״ך לערנען האָבן מיר אַלע ליב געהאַט, מיר האָבן קיינמאָל ניט געגענעצט און קיינמאָל האָט „דער קאָפּ ניט וויי געטאָן“, ווי באַ דער גמרא. דער רבי האָט ניט געדאַרפֿט אַלע ווײַלע שרייען: „חמור דו, לייג זיך אַריין!“ מיר האָבן געלערנט מיט חשק און הנאה געהאַט פון די שיינע מעשות. מיר האָבן אַנגעקוואָלן פון גאָט׳ס נסים, באַוואונדערט די העלדישקייט פון גדעון, יפֿתּח און אַנטציקט געווען פון דבורה׳ס שירה.

אויף מיר האָט דער תנ״ך געמאַכט אַ שטאַרקן רושם. די מעשות, די נסים, די נעמען פון די מלכים, האָבן זיך ווי איינגעקריצט אין מיין זכרון, און איך האָב תנ״ך געדענקט אַ סך לענגער איידער אַלע אַנדערע לימודים. דורכלויפנדיק נאָר אַ צוויי מאָל אַ קאַפּיטל תנ״ך האָב איך אים שוין געקענט אויף אויסווייניק.

מיין טאַטע, אַ איד אַ גרויסער למדן און אַ פֿאַרברענטער חסיד, האָט פון תנ״ך דווקא זייער אַ סך געהאַלטן. אַפֿילו גאָר אין די שפּע־טערדיקע יאָרן, ווען איך בין שוין געווען אין אַמעריקע, פֿלעגט ער מיר שטענדיק אין זיינע בריוו דערמאָנען אויף דעם תנ״ך. ער האָט מיך געוואָרנט איך זאָל, חלילה, ניט פֿאַרלאָזן דעם הייליקן תנ״ך און ניט פֿאַרפֿעלן באַקאַנט מאַכן מיינע קינדער מיט דעם גרויסן אוצר,

וואָס ליגט באַהאַלטן אין דעם תנ"ך. „תנ"ך, — האָט ער געשריבן, — איז אַ גרויסע שמירה פאַר אידישקייט, אַ טייערע סגולה פאַר דער ריינקייט פון דער נשמה", און ער איז ז י כ ע ר, אַז „לערנענדיק תנ"ך קאָן מען שוין ניט און מען וועט ניט פאַרגעסן אָן גאָט!"

צי זיין השערה האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַר ריכטיק אָדער ניין, איז אַן אַנדער זאַך, אָבער אין יענער צייט, אין מיינע חדר־יאָרן, האָט ער מיך זייער דערמונטערט לערנען תנ"ך. ער האָט מיר געצאָלט צוויי קאָפּיקעס (אַ היפּשע מטבע צו יענער צייט) פאַר איטלאַכן קאַפּיטל תנ"ך, וואָס איך האָב אויסגעלערנט אויף אויסווייניק. איך האָב דאָס גערן געטאָן, געלערנט מיט חשק און געהאַט אַ הכנסה אין אייגנם.

מיין מתנגד'ישער רבי האָט פון תנ"ך, פאַרקערט, אַ גאַנץ קליינעם וועזן געמאַכט. ער האָט געלערנט מיט אונז תנ"ך ווי אוים נויט, האָט קיינמאָל קיין ברעקל מוט אונדז ניט צוגעגעבן און קיין גוט וואָרט ניט געהאַט פאַר מיין גאַנצן פלייסן זיך, אפילו ניט דעמאָלט, ווען איך האָב געזאָגט אויף אויסווייניק, ווי אַ וואַסער, קאַפּיטל נאָך קאַפּיטל.

לויבן אַ אינגל אין די אויגן האָט מען בכלל ניט געטאָרט. ער קען נאָך קאַליע ווערן. אַז שוין גאָר גוט — האָבן מיר געדאַרפט אָנשטויסן זיך פון רבינ'ס אַ קוק, פון זיינער אַ מינע; פון זיין פּנים האָבן מיר געדאַרפט אַרויסלייענען און דערקענען, אויב מיר האָבן גוט גע'דרשנ'ט. אָבער באַם תנ"ך לערנען האָבן מיר אַזעלכע גוטע סימנים אויף אים קיינמאָל ניט באַמערקט. דער חדר איז אין די יאָרן געוואָרן אַ שווערע, זייער אַ שווערע לאַסט אויף אונדזערע יונגע פּלייצעס; אַ מורא'דיקער יאָך, פון וועלכן מיר האָבן מיט אַלע מיטלען געזוכט פּטור ווערן אָבער אומזיסט. דער חדר האָט אונדז געשטיקט און געדריקט אָן רחמנות. קיין לאַך, קיין פרייע מינע האָט מען ניט געטאָרט באַווייזן. שטרענג, אַנגעצויגן, שטענדיק אין איין מורא און פּחד האָט מען אונדז געהאַלטן: דאָרטן — ניט שטיי, אַהין — ניט גיי, אָט אַזוי דאַרף מען זיצן, אָט אַזוי די הענט האַלטן, מען טאָר דעם קאָפּ גיט אויפהויבן! ווי פאַר־ברעכער, ווי עפּעס פאַרזינדיקטע און פאַרשאָלטענע האָט מען אונדז געהאַלטן. באַלעבאַטים איבער אונדז האָבן מיר געהאַט איבער גענוג:

אַ חוץ דעם רבי׳ן, איז דאָך נאָך געווען אין דער היים אַ טאַטע־מאַמע, זאָלן געזונט זיין, אַן עלטערער ברודער, אַ שוועסטער — אַלעמען פאָלג און פאַר אַלעמען האָב מורא. ווארים אויב ניט, איז אַ חוץ וואָס זיי האָבן אַליין גאַנץ גוט געקענט זיך אַן עצה געבן מיט אַ קליינעם אינגל, האָט מען כסדר געסטראַשעט מיט דערציילן דעם רבי׳ן. דער „אויס־מסר׳ן דעם רבי׳ן" איז ממש ווי אַ חלף געלעגן איבער אונדזערע העלדזער. גאָר ווילד פרעמדע אַן עלטערער איד עפּעס, אָדער אַ אידע־נע, האָבן זיך געשאַפן מיט אונדז, געקאָמאַנדעוועט, געהייסן און פאַר־באָטן, און — אַלעמען פאָלג! אַז ניט, פלעגן זיי באַלד צולייגן דעם פינגער צום נאָז און סטראַשען: וואַרט, וואַרט, דו וועסט שוין קריגן אַ גוטן חלק. איך וועל אָקאָרשט אויס׳מסר׳ן דעם רבי׳ן — פון וואָס אונדז פלעגט דאָס האַרץ איינפאַלן!

איך געדענק, איינמאָל איז געקומען אין חדר אַ דיקע אידענע און אויסגע׳מסר׳ט דעם רבי׳ן אויף יוסף מאַשע פאַלטעס, אַז קויפנדיק באַ איר אַן עפּל, האָט ער זי באַליידיקט. נו, נו, יוספ׳ס פולער פּנים איז געוואָרן ווי אַן אָפּגעקאָלכטער; ער האָט גע׳טענה׳ט, אַז ניט אַזוי איז עס געווען, ניט דאָס האָט ער געזאָגט. דער מגושמ׳דיקער עדות, די מאַרק־אידענע, אָבער האָט זיך ניט געלאָזן פאַרדרייען דעם קאָפּ און איז באַשטאַנען אויף איר׳ס. מיט איר באַזונדער מענה לשון האָט זי נאָך צוגעגאָסן אייל אויפ׳ן פייער, אַז זי איז אַן אלמנה, דאַרף פאַרזאָרגן קינדער, פאַר איינגלאַך שכר־למוד צאָלן, און וואו איז דאָס געהערט געוואָרן, אַז אַזאַ פּיזשיק זאָל אַן עלטערן מענטשן אַזוי פאַרשעמען פאַר לייטן אין די אויגן?

דער רבי האָט געהייסן יוספ׳ן גיין לייגן זיך, אָבער ניט אויף דעם געוויינלאַכן בענקל, נאָר אויפ׳ן טיש גאָר. דאָס איז געווען אַ נייע שטראָף, גאָר אַ באַזונדערע, כדי אַפּנים די דיקע אידענע זאָל אַוועקגיין איינגאַנצן צופרידן.

יוסף האָט זיך געבעטן רחמים, געשוואָרן, אַז ער וועט שוין גוט און פרום זיין, ער האָט געקושט די הענט באַ דעם רבי׳ן, באַ דער אידענע, האָט געבעטן, אַז דעם מאָל, נאָר דעם איינציקן מאָל, זאָל דער

רבי אים מוחל זיין, אָבער די גזלנ׳ישע הערצער, סיי דעם רבינ׳ס און סיי דער פּאַסקודנער אידענעס, האָבן פון קיין רחמנות ניט געוואָלט וויסן, און יוסף האָט געמוזט אַליין אָפּשפּילן זיך די פּליודערלאַך, קריכן אויפ׳ן טיש, אליין לייגן זיך און אַליין אויפהויבן דאָס העמדל... דער רבי האָט אים געשמיסן שטאַרק און לאַנג, און וואָס שטאַרקער דער בחור׳ל האָט געשריען, געדריגעט מיט די פיס און פאַרשטעלט מיט די הענט דעם אָרט פון די שמיץ, אַלץ שטאַרקער, מיט מער כעס און רציחה האָט דער רבי געשמיסן... מיר אַלע איבעריקע זיינען געזעסן מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ, בלייכע און דערשלאָגענע. יוספ׳ס בזיונות און וויטיק האָבן מיר אויך געפילט. דעם רבי׳ן האָבן מיר דעמאָלט פיינט געהאַט פון טיפן האַרצן, אָבער נאָך מער — די אידענע! מיר האָבן דערנאָך, שוין שפּעטער, אָפּגעמאַכט צווישן זיך, אַז קיינער פון אונדז זאָל בא דער אידענע קיינמאָל גאָרניט קויפן. און זי האָט דאָס טאַקע דערפילט. איז איז געקומען אין חדר בעטן, מען זאָל איר מוחל זיין. דער רבי האָט אונדז אויך געבעטן, געפּרואווט אונדז איינשמועסן, אָבער מיר האָבן פון דער אידענע׳ס טישל געוווייכט אַליין און געבעטן אויך אַנדערע אינגלאַך, חברים פון די נאָענטע חדרים, אַז זיי זאָלן מיט דער אידענע ניט האַנדלען.

זומערדיקע יום־טובים

ומער איז די לערנען־צייט געווען לענגער איידער ווינטער. אונדזער רבי זבולון האָט ניט זייער שטאַרק געקוקט אויף דער צייט. אַבי עס איז געווען ליכטיק און קויפן ליכט האָט מען ניט געדאַרפט, האָט ער אונדז צוגעגעבן נאָך אַ האַלבע שעה, אָדער אַ גאַנצע שעה אפילו. אויפ'ן פראָסט זיצט מען ניט, פלעגט ער זאָגן, און קיין „שטונדן" גיט ער אויך ניט: איז וואָס מען כאַפּט אַריין, איז ווי געפינען. דעם פאַרנאַכט, וואָס מיר פלעגן ווינטער אַזוי גוט פאַרברענגען, ווען דער רבי פלעגט גיין אין שול צו מנחה און מעריב, האָבן מיר זומער, ווען עס פלעגט ווערן פינצטער ערשט אַרום ניין דעם זייגער, אויך פאַרלוירן... אָבער ניט קוקנדיק אויף דעם אַלעם, איז זומער דער חדר געווען אַ סך גרינגער. טיר און פענצטער זיינען געווען אָפן, עס איז געווען פריש, לופטיק, ליכטיק און וואַרים—אַ מחיה!

דער דרויסן האָט געגלאַנצט און געפינקלט, געוואונקען און געצויגן פון שטוב ווי אַ מאַגנעט, און מיר זיינען טאַקע געלאָפן אין דרויסן, מיט פאַרשידענע אויסריידן. דער רבי פלעגט זיך אפילו בייזערן, טענה'ן, פאַרוואָס דאַרף ער ניט לויפן אַזוי צפּט? — אַ חכם אַ איד! אָבער, אַזוי ווי באַווייזן אַז אונדזער אַרויסלויפן איז ניט נויטיק, האָט ער דאָך ניט געקענט, האָבן מיר זיך געטאָן אונדזערס און געלאָפן. און דוקא פאָר־ווייז. מיר פלעגן זיך נאָכיאָגן נאָך אַ פליג, אַ זשוקל כאַפּן, הרג'ענען אַ שפּין און רחמנות האָבן אויף אַ גאָט'ס בהמה'לע, וועלכע האָט געטראָגן וואַסער און געהאָלפן לעשן דעם בית־המקדש. מיר האָבן געשטיפט, געלאַכט און אָנגעקוואָלן גאָר אָן אַ פאַרוואָס, גלאַט הנאה געהאַט פון גאָט'ס וועלט.

זומער איז דער רבי אַליין אויך געווען אַ סך אַ בעסערער; ער איז געווען מערסטנס גוט אויפגעלייגט און ניט פאַרזויערט בייז. אין זייער הייסע טעג פלעגן מיר גיין זיך באָדן — אמת, אפילו מיט'ן רבי'ן, אָבער פאַרט געגאַנגען; געפּליוסקעט זיך אין וואַסער, געשפרונגען אויף איין פוס און געלאַכט. אײלן זיך, פאַרשטייט זיך, האָבן מיר זיך ניט געאײלט, ניט אפילו אויפ'ן וועג אַהין און צוריק אוודאי ניט. ווי־ניט־ווי האָבן מיר צעריבן אַ וועלכע שעה אָדער מער, און דאָס איז גע־ווען אַ גרויס געווינס. דורך דעם זומער האָבן מיר גאָר אויפגעלעבט. מיר דאַכט, אַז אויסגעוואַקסן זיינען מיר נאָר אין זומער!

היינט טאַקע די זומערדיקע יום־טובים'לאך! זיי זיינען געווען גאָר אַנדערע, האָבן געהאַט גאָר אַן אַנדער טעם און אַן אַנדער חן!

אָט איז ל"ג בעומר — אָך, אַ סעודה געפּראַוועט אויפן פרייען פעלד, פאַר אַ טישטוך איז געווען דאָס גרינע גראָז, און — לויף, פלי, כאַפּ שוואַלבן וויפיל דיין האַרץ גלוסט!

דעם אמת זאָגנדיק איז ממש כאַפּן, האָבן מיר זיי קיינמאָל ניט געכאַפּט; אפילו ווען משה'קע פסח־אייזיק'ס האָט אַ פאַרסאָפּעטער, אַ פאַרשוויצטער געשריען און געוואָרפן אונדז און געשוואָרן שטיין און ביין, אַז ער האָט אַן אמתע שוואַלב דאָ אונטערן היטל, וועלכער ער האָט געהאַלטן מיטביידע הענט פעסט צוגעקוועטשט צום גראָז. אַפילו דעמאָלט, ווען מיר האָבן געוואָרפן גורל, ווער עס זאָל זיין דער גליקלאַכער און דער ערשטער אונטעררוקן פאַמעלאַכקע די האנט אונ־טער'ן היטל און אַרויסנעמען זי, און מיר אַלע האָבן מיט פאַרכאַפּטע אָטעמס און צעפלאַמטע פנים'ער אומגעדולדיק געשטאַנען אין אַ רעדל און געוואַרט און געהאַפט, אַז איטלאַכער פון אונדז וועט זי אַ טאָפּ טאָן, אַ גלעט טאָן, אָדער אפשר טאַקע האַלטן אין די אייגענע הענט. — אפילו דעמאָלט איז אויך קיין פייגעלע דאָרטן ניט געווען. מיר זיי־נען געבליבן, ווי אָפּגעשמיסענע. מיר האָבן נאָר געקוקט איינער אויף דעם אַנדערן ווי נאַראָנים און אַ נעם געטאָן זיך צו משה'קען. מיר האָבן אים געמאַכט לאַנגע נעזער, אָפּגעשפּאָט און אָפּגעלאַכט פון אים, געמאַכט פון אים אויסצודרייען, אָנגעטאָן אים צרות און צום סוף

ערשט געבענטשט אים מיט גרויס פּאַראַד מיט אַ נייעם נאָמען —
משה׳קע דאָס פייגעלע!

אָבער געיאָגט זיך נאָך די שוואַלבן, געלאָפן, געשריען און געוואָרפן די היטלען אויף זיי האָבן מיר גאָר אָן אַ שיר, און געהאַט גרויס נחת דערפון און משונה׳דיקע התפּעלות.

הײַנט די ל״ג בעומר׳דיקע ביקסלאַך! עפּעס אַ קלייניקייט די ביקסלאַך! עס מאַכט ניט אויס, וואָס מיר האָבן אַלע מעסערס אין שטוב צעבראָכן, די פינגער צעשניטן, געגנוג קניפּן און סטוקאַטשעס פון אַן עלטערן געקראָגן. עס איז דאָס אַלץ כדאי געווען. עפּעס אַ שפּאַס — האָבן אַ ביקסעלע אין די אייגענע הענט!

צוויי קוילאַכדיקע וואָכן פאַר ל״ג בעומר און אפשר צוויי דערנאָך האָבן מיר געהאַלטן אין איין טענה׳ן און ריידן, דערציילן איינע די אַנדערע פון די נסים, וואָס איז געשען מיט דעם מייסטערווען דעם ביקסל. ל״ג בעומר איז געווען אַ קוואַל פון שמחה פאַר אונדז אויף אַ גאַנץ לאַנגער צייט. ערשט שפּעטער, ווען מיר האָבן שוין געהאַלטן בײַ שבועות, האָבן מיר פאַרגעסן דעם ל״ג בעומר.

דער ליבער שבועות איז געקומען, ווי עס קומט גאָר אומגעריכטערהייט אַ שטילער, טייערער גאַסט. אָן פויק, אָן פּאַראַד, אָבער פריש און פריילאַך, ער לאַכט און זינגט און ברענגט אַ סך טייערע מתנות! עס איז אַזוי גוט אויפ׳ן האַרצן, אַז עס קנאַקט זיך אַליין, דאַכט זיך, מיט דער צונג, די ליפּן שמוצערן טשיקאַווע און עס פייפט זיך, כאָטש מ׳טאָר ניט פייפן.

יע, שבועות איז בײַ אונדז קינדער געווען אַ מתנה פון זיין ליבן נאָמען. — אין רעכטן מיטן זמן כמעט אַ גאַנצע וואָך הוליען און פריי זיין! מיר האָבן פון טיפן האַרצן געדאַנקט און געלויבט דעם אויבערשטן, וואָס ער האָט אונדז געבענטשט מיט דער תורה, וואָס צוליב איר יום-טוב זיינען מיר פריי געוואָרן עטלאַכע טעג פון צו לערנען זי.

די טייערע שבועות׳דיקע מאכלים קאָן מען אויך ניט אוועקמאַכן מיט דער האַנט. די זיסינקע קאַווע מיט די פרישינקע געשמאַקע פּוטער-קיכלאַך איז געווען אַ מאכל-מאכלים. ס׳איז צעגאַנגען אין מויל.

דער חסרון איז געווען נאָר, וואָס עס האָט זיך צו־גיך אָראָפּגעגליטשט; נאָך גאָר קיין צייט ניט געהאַט גוט באַסמאַקעווען זיך און שוין קיין זכר ניטאָ... אָבער די גוטע מאַמינקע פאַרשטייט זיך אויף איר חכם און גיט נאָך אַ שטיקל און נאָך אַ שטיקל. „עס, זונעלע, עס, זאָל דיר וואויל באַקומען“, — לייגט זי נאָך צו. די שוועסטער, וועלכע זיינען מיך מקנא, פאַרגינען ניט און מאָנען בײַ דער מאַמען אויך אַ גרעסערן חלק, באַקומען אַ פּייג אונטער דער נאָז... „וואָס גלייכט איר זיך צו אים? ער איז דאָך עפּעס אַ חדר־אינגל, וועט איבער הונדערט און צוואַנציק יאָר קדיש זאָגן, וועט אַ גוטע שפּאַרע*) זיין פאַר דער מאַמען, און פון אייך וואָס, האַ?“ און ווי זי איז אויף צו להכעים דער־לאַנגט זי מיר אַ פרישינקע בלינצע, אָנגעפּאַקט מיט קעז און דער זאַפט לויפט מיר אַזש איבער די ליפּן. — יע, אַ טייערער יום־טוב אז געווען דער שבועות, טאַקע גאָר אַן אַנטיק!

אפילו שבעה עשר בתמוז און תשעה באָב זיינען אויך געווען בײַ אונדז פאַררעכנט פאַר גאַנץ פיינע יום־טובים! מיר זיינען דאָך פריי געווען פון חדר! ווער רעדט תשעה באָב — אויף אים האָבן מיר אונדזערע אויגן אַרויסגעקוקט! נאָך ערב תשעה באָב האָט מען שוין געדאַרפט אין וואַלד לויפן בערעלאַך קלייבן, און טאַקע דווקא די גרויסע, די גוטע בערעלאַך, און בײַנאַכט, צו קינות זאָגן, וואַרפן זיי גנבה'שע אין אימעצענ'ס האָר. אַך, וואָס פאַר אַ גדולה עס איז געווען, בעת אַ גרויסער בחור, וועלנדיק אַרויסשלעפּן אַ בערעלע, האָט אים נאָך מער פאַרפּלאָנטערט אין זיין קודלע און אַרויסגעריסן מיט אַ גאַנצער זשמע־ניע האָר!

היינט דאָס שווערדל־מאַכן — דאָס איז גאָרניט? מען האָט גע־שניצט, אָנגעמאַכט אַ פולע הויז מיט סטרוזשקעס, געפּאַרבט דאָס שווערדל און פאַרשמירט די הענט, דעם פּנים און דעם אנצוג, און צום סאַמע סוף גענומט עס און צעברעכט זיך גאָר!... מען האָט געמוזט ווידער אַמאָל אָנהויבן און ווידער שוויצן, אַרבעטן און שוויצן! ניט

*) אַ שטיצע, אַן אָנשפּאַרונג.

ווייניק פריילאך איז געווען אָבער אויף מאָרגן, ווען מיר האָבן אַ גאַנצע כאַליאַסטרע אַוועקגעלאָזן זיך אויפ'ן פעלד — צום בית-עולם. מיר זיינען געשפרונגען איבער פאַרקאַנעס, איבער די שמאָלינקע קלאַטקעס, און פאַרגאַנגען זיך פון געלעכטער, ווען די ווייבער אין זייערע ווייסע זאָקן פלעגן אַראָפּפאַלן פון קלאַטקע טאַקע גלייך אין די ליימיקע קויט און בלאָטע... „אַי, אינגעלע, העלף מיר אַרויסקריכן“, — פלעגן זיי זיך בעטן בא אונדז און שוין אַרויסשטעקן די האַנט. אָדער: „זע, זונעלע, מיין קינה איז אַריינגעפאַלן... אַי, אַן עבירה, ערשט נעכטן געקויפט“. פון אַזעלכע זאַכן פלעגן מיר הנאָה האָבן.

אויפ'ן בית-עולם האָבן מיר זיך געשפּילט אין באַהעלטעניש צווישן די מצבות. מיר האָבן געלייענט די איינגעקריצטע, באַגילטע ווערטער אויף זיי און אמת הנאָה געהאַט פון דער גאַנצער מעשה. דער חורבן בית-המקדש האָט אונדז אַ ברעקל ניט געאַרט. עס איז געווען אַ שאָד נאָר, וואָס ביידע בתי-מקדשים זיינען חרוב געוואָרן גראָד אין איין טאָג און בא אונדז צוגענומען נאָך אַ יום-טוב'ל!

אַרום שבת נחמו האָט שוין אָנגעהויבן שמעקן און בלאָזן מיט סוף הזמן, מיט דעם לאַנגן, זעקס-וואָכעדיקן זאַטן און פריילאַכן סוף זמן!

ווי עפּעס דורך אַ שפּרונג האָבן מיר, גאָרניט צונויפגערעדטערהייט, דערפילט דעם כח פון סוף זמן. מיר האָבן געזען באַשיינפּערלאַך, ווי דאָס אייז ברעכט זיך, עס טייעט און צעגייט און לאָזט אָפּ דעם רבינ'ס שטרענגקייט און די מורא און פחד פאַר אים; עס פּלאַצן די שטייפע רייפן, וואָס האָבן אונדז געהאַלטן אַרומגענומען אַרום און אַרום און געשטיקט אונדז איבער פינף חדשים; דער רבי ווערט מילדער, שוואַכער, און מיר — אַלץ מוטיקער און דרייסטער! מען קוקט שוין ניט אַזוי אויף דער פּינטלאַכקייט פון דער צייט; אַז מען קומט אַ ביסל שפּעטער אין חדר, איז אויך קיין סכנה ניט; אַז דער „לייענען“ גייט ניט ווי אַ וואַסער, איז אויך קיין בייז ניט, און אַז איינער מאַכט עפּעס אַ מאָדנע האַוואַיעלע, פון וועלכער אַלע צעלאַכן זיך אויפ'ן קול, מאַכט

זיך דער רבי ניט ווייסנדיק — כלומר'שט גאָרניט געזען און גאָרניט געהערט.

דעם גוואַלדאַוונעס כח פון סוף זמן קאָן מען אַרויסזען פון אָט דער מעשה:

עס איז געווען אַ זונטיק אין אָנהייב אלול. דער שופר האָט גע־שאַלט און אויסגערופן, אַז דער סוף פון אונדזער גלות איז געקומען, די גאולה איז שוין דאָ און שטייט באַם טיר. דער טאָג איז געווען אַ שיינער, אַ וואַרימער, אויפ'ן האַרצן איז געווען פריילאַך, לעבעדיק. מיר האָבן זיך געפרעגלט פון נחת! אין חדר זיינען מיר געקומען ניט אַלע מיט אַמאָל, ווי אין מיטן זמן, נאָר ווער — פריער, ווער — שפּע־טער און ווער — גאָר שפּעט. דער לעצטער איז געקומען חיים־איטשע זשאַמע דעם סטאָליאַר'ס, אַ אינגל אַ שטילינקער, אַביסל אַ דערשלאָ־גענער, און צוליב דעם, וואָס זיין טאַטע איז געווען אַ באַלמעלאָכע און אונדזערע טאַטעס — חשוב'ע באַלעבאַטים, איז ער אונדז אַלעמען געווען אונטערטעניק. געקומען איז ער דעם מאָל מיט אַ צעדראַפּעטן פּנים. דאָס איז געווען זייער אַ שווערע זינד אין די אויגן פון זבולון דעם מלמד. ער האָט דאָס קיינמאָל ניט פאַרגעבן, סיידן דורך שמייסן אויפ'ן הוילן לייב. האָט זיך אָנגעהויבן די געוויינלאָכע אויספאָרשונג: ווי אַזוי און סטייטש, און מיט וועמען האָט ער זיך געשלאָגן? חיים־איטשע האָט גע'טענה'ט און געשוואָרן, אַז דאָס האָט אים צעדראַפּעט זיין קלייניקע שוועסטערל, אַז ער האָט זיך מיט קיינעם ניט געשלאָגן און אַז ער קען ברענגען עדות פון דער היים. זבולון האָט אָבער ניט גע־וואָלט פון קיין זאַך וויסן, און ער האָט אַרויסגעגעבן זיין גזר־דין, אַז חיים־איטשע זאָל גיין צום בענקל און ניט מאַכן קיין שהיות, אָפּשפּילען זיך און זיך אַליין לייגן. דער בחור'ל אָבער רירט זיך ניט פון אָרט; ער וויינט ניט, שרייט ניט, בעט זיך ניט באַ דעם רבי'ן; גאָרניט, זיצט אַ פאַרגליווערטער. דער רבי גיט אַ געשריי, אַ ברום: „דיר זאָג איך, צי ניין?” אָבער חיים־איטשע — ווי ניט אים מיינט מען דאָס. דער רבי ווערט שוין גוט אין כעס. רוקט האַסטיק אָפּ דעם טיש צו נעמען דעם אינגל מיט „אונטערפירערס” און זאָגט אים שוין צו דערפאַר אַ

טאָפּעלע פּאָרציע; דעם סטאָליאַר׳ס אינגל אָבער, אַ געזונטער בחור, האַלט זיך פּעסט מיטביידע הענטלאַך אָן די פּאַרענטשן פון דער קאַנאַפּע, וואו ער איז געזעסן און לאָזט זיך פון פלעק ניט. דער רבי ווערט פול כעס, פאַרלירט זיך און ווייסט ניט וואָס צו טאָן. רויט איז ער ווי אַ בוראַק, אויף זיינע שלייפן שטייען די אָדערן אָנגעצויגן ווי דראַטשוועס, אויגן — ווי בײַ אַ גזלן, און קריצנדיק מיט די ציינער האָט ער זיך אַרויפגעוואָרפן אויף דעם קליינעם אינגל. ער שלעפּט אים שוין ניט צום בענקל, וועגן אָפּשפּילען די פּליודערלאַך דערמאָנט ער אייך ניט, נאָר ער וויל אים אַנידערלייגן דאָ אויפן אָרט. חיים-איטשע אָבער רייסט זיך, קראַצט מיט די נעגל און בייסט מיט די ציינער. עס איז געוואָרן אַן אמת׳ע מלחמה. נאָך אַ לאַנגן ראַנגלען זיך האָט דער רבי סוף כל סוף גובר געווען און בייגעקומען דעם אינגל, אָבער יענער דריגעט מיט די פיס מיט׳ן גאַנצן כח. דער רבי גיט אַ רוף אַ אינגל, ער זאָל האַלטן חיים-איטשע׳ן פאַר די פיס, אָבער יענער פאָלגט ניט. ער רופט אַן אַנדערן, אָבער קיינער רירט זיך ניט. „אַהאַ, — זשיפּעט דער רבי פול כעס און גיפט, — אַהאַ, אַ בונט האָט איר געמאַכט? איך וועל אייך שוין ווייזן. איך וועל אייך איינציקווייז צעפּאַסעווען, אַז בלוט וועט רינען“... און נאָך מיט מער אימפּעט און רציחה האָט ער זיך אַ וואָרף געטאָן אויף זיין קרבן. חיים-איטשע האָט אים אָבער דערלאַנגט מיט׳ן אָפּצאַס אַזאַ קלאַפּ אין די ציינער, אַז ער האָט איין צאָן אינגאַנצן אַרויסגעשלאָגן און אַ צווייטן צעקאַליעטשעט. דער רבי, אַ באַגאָסענער מיט בלוט, איז געפאַלן אין חלשות. דער בחור׳ל האָט גאָר ניט געטראַכט און איז אַנטלאָפן אַהיים. מיר זיינען געבליבן ווי פון אַ בליץ דערשלאָגן, ניט געוואוסט וואָס צו טאָן. איינער האָט אָנגעהויבן שרייען, אַן אַנדער אינגל האָט געשפּריצט דעם רבי׳ן מיט קאַלטע וואַסער, עס האָט זיך צונויפגעקליבן אַ רעדל, אידן און אידע־נעם האָבן געאָכעט, געהויכעט: „אַ שיינע וועלט אָנגעשטאַנען. מען שלאָגט שוין ברוך-השם אַ רבי׳ן“. מען האָט דעם רבי׳ן אָפּגעמינטערט און אונטער די הענט אָפּגעפירט אים אַהיים, מער טויט ווי לעבעדיק.

עטלאַכע טעג איז דער רבי קראַנק געווען. קיינער פון אונדז איז

ניט געגאַנגען אים מבקר חולה זיין, אָדער אַפילו נאָכפרעגן זיך וואָס עס טוט זיך מיט אים. געלאָפן זיינען מיר אַלע ווײַלע צו חיים־איטשען, וועלכער איז געוואָרן אין אונדזערע אויגן אַ גרויסער חשוב — ממש אַ העלד.

מיר האָבן פאַר זיין טאַטן אין מאַמען אָנגערעדט אויף דעם רבי׳ן אַז ער איז אַזוינער און אַזעלכער; קיין ליגנס אויך ניט געזשאַלעוועט. און דער סוף איז געווען, אַז זשאַמע דער סטאָליאַר האָט ניט נאָר חיים־איטשען ניט באַשטראָפט, נאָר ער האָט נאָך געזאָגט: „אַ מצוה אויף דעם כניאָק״. ער האָט נאָך אַליין בדעה די באָרד און פאות דעם מלמד אויסצורייסן. זיין וואָרט האָט ער אַפילו ניט געהאַלטן, אָבער חיים־איטשען האָט ער באַ זבולון דעם מלמד צוגענומען און יענער איז געבליבן אי מיט אַ צאָן ווייניקער אין מויל, אי מיט אַ תלמיד ווייניקער אין חדר, אי מיט אַ רעפּוטאַציע פון יענער קאָץ, וועלכער די מייז האָבן צעביסן

אַז אין עטלאַכע טעג אַרום איז דער רבי געקומען אין חדר, האָט מיר אַזש דאָס האַרץ פאַרקוועטשט פאַר צער קוקנדיק אויף אים. ער איז געווען בלייך, דערשלאָגן, האָט אַלע ווײַלע געזיפצט; זיין רייד האָט זיך, דורך דעם פעלן פון דעם פאָדערשטן צאָן, אינגאַנצן גע־ענדערט, און איך האָב באַ זיך אין האַרצן חרטה געהאַט אויף מיינע שלעכטע מחשבות וועגן אים. עס האָט מיך פאַרדראָסן פאַר די ליגנס, וואָס איך האָב אָנגערעדט אויף אים, און איך בין געווען גרייט צו בעטן אים מחילה. איך האָב אַפילו שוין אָפּגעמאַכט באַ זיך קיינמאָל מער ניט גיין קעגן רבי׳ן; פאַלגן אים אין פייער און אין וואַסער. אָבער אָט האָט דער רבי אַרומגעקוקט זיך און, ווי צו זיך אַליין, אַ פרעג געטאָן: „וואָס, חיים־איטשע איז ניטאָ?״ און גלייך איז איבער־אַ־נייס דאָס גאַנצע בילד אַרויפגעשוואומען פאַר מיינע אויגן: איך האָב זיך דערמאָנט אָן חיים־איטשע׳ס יסורים און אָן זיין העלדישן ניט־לאָזן זיך. ווי דער רבי איז אַרויפגעפאַלן אויף אים, מיט וואָס פאַר אַן אכזריות ער האָט אים געשטיקט, דערמאָנט זיך אָן די ווערטער וואָס ער האָט געזאָגט, אַז ער וועט איטלאַכן באַזונדער פון אונדז שמייסן, אַז בלוט

וועט רינען, — און באַ מיר איז געבליבן, אַז דער רבי האָט כשר פּאַרדינט זיין פּסק! פע, דער רבי איז אַ פּאַסקודניאַק, אַ רשע מרושע, ער האָט ניט קיין גאָט אין האַרצן, פאַרשוועכט דעם סוף זמן! — אַ מצוה, אַ מצוה אויף אים, זאָל ער ווייטער וויסן, ווי שמייסן אום סוף זמן!... און מיט אַ באַזונדער פרייד האָב איך זיך אָפּגערופן און געזאָגט:

— חיים־איטשע וועט מער ניט לערנען באַ אייך. זיין טאַטע און מאַמע ווילן ניט שיקן זייער אינגל אין אַ חדר, וואו מען שמייסט אפילו אום סוף זמן!

דער רבי האָט פאַרביסן מיט די ליפּן און גאָרניט געענטפערט. קענטיק, אַז אויף אַזאַ אומגליק האָט ער זיך אַליין ניט גערעכנט.

די אַלע איבעריקע זמנים, וואָס איך בין נאָך פאַרבליבן באַ זבולונ'ען, האָט ער שוין נאָענט צום סוף זמן אַפילו קיין הויך קול אויף אונדז ניט אויפגעהויבן; געווען ווייך ווי פּוטער, גאָר אַ גאַנצער גוטער־ברודער מיט אונדז; עס איז ניט געווען צו דערקענען, אַז ער איז דער זעלביקער רבי.

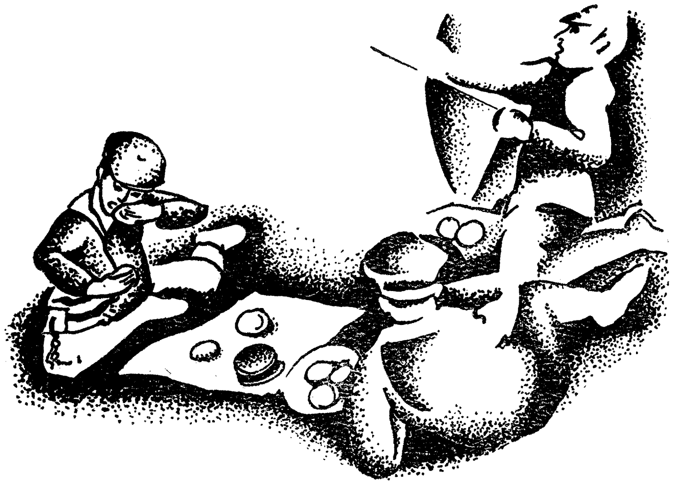

בין הזמנים

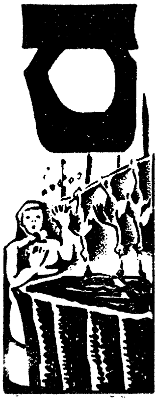

טות זמן איז געווען א נייע וועלט פאַר אונדז, אַ שיינע און אַ פריילאַכע וועלט! פון האַלב אלול ביז סאַמע ראש חודש חשון — זעקס קיילאַכדיקע וואָכן — זיי־נען מיר געווען אָן אָן אויבער־האַר און אָן באַלע־באַטים איבער זיך; ניטאָ קיין חדר, קיין עול, קיין זאָרג — פרייע פייגעלאך! און דערצו נאָך אַזעלכע זאַטע, פריילאַכע, לוסטיקע יום־טובים!

טאַטע־מאַמע זיינען געווען פאַרנומען, פאַרטראָגן אין יום־טוב מאַכן און אין מאַכן אויף יום־טוב; דער גאַנצער דערוואַקסענער עולם איז געווען פאַר־טאָן אין תהלים און סליחות זאָגן; דערנאָך אין זוכן ווייסע הענער אויף כפרות, סכך קויפן, אַ פיינעם אתרוג איינהאַנדלען און אין אונדז, קליינוואַרג, געלויבט איז דער אויבערשטער, האָט מען זיך גאָר פאַרגעסן. און טאָמער האָט מען זיך יאָ אויף אונדז דערמאַנט, איז דאָס געווען, פאַרקערט, צום גוטן. מען האָט גאָר געקראָגן איינזעעניש מיט אונדז. אין די תשובה־טעג האָט מען פאַר אונדז דרך־ארץ געהאַט, געלאָזט די קונדסים אפילו אַרום דער בימה זיך דרייען; מיר האָבן אַ גוט וואָרט געהערט, אַ קלאַפּ אין פלייצקע, אַ לייכטן קניפּ אין בעקל באַקומען מיט אַ ליב־לאַכער באַמערקונג: „זע־ זונעלע, ניט פאַרגעס למען השם אין אָמן, יהא שמיה רבא!“

מיר זיינען געוואָרן געהויבן בא זיך, ווי אַ פּלוצלינג אויפגע־קומענער נגיד, געוואָרן דרייסטער און אָפּט — טאַקע חוצפה׳דיק אויך.

האָט גאָט געהאָלפן און עס איז געווען אַ שיינער, טרוקענער

האַרבעסט, איז ווער צו אונדז גאָר גלייך געווען? מיר האָבן געהאַט פון אַלעם גוטן. כּאַליאַסטרעווייז זיינען מיר געגאַנגען איבער די סעדער; איין אינגל האָט געקויפט עפּעס פאַר אַ קאָפּיקע און די איבעריקע האָבן גע'לקח'נט, אָדער צוגעשאַרט מיט די פיס די פרוכט צום פּאַרקן־צו און שוין אויף יענער זייט, אונטערגראָבענדיק די ערד, אַרויסגעשאַרט ווי עס איז.

איינמאָל האָט דער שומר פון סאָד אַריינגעכאַפּט אַ אינגלס האַנט און האַלט און קוועטשט זי. מאַנט, אָדער פינף קאָפּיקעס מזומן, אָדער מען זאָל אים אַריבערוואַרפן דאָס היטל פאַר אַ משכון. דער אינגל האָט געשריען קולי קולות, געשוואָרן, ווי ער איז אַ איד, אַז דאָס איז ניט ער. חברים, אויף דער זייט, האָבן עדות געזאָגט אויף דעם אמת, אָבער יענער האָט זיך געמאַכט ניט וויסנדיק און געקוועטשט נאָך שטאַרקער. שלעכט. חברה האָט פּרובירט צוזאַמען אַ ריס טאָן דעם אינגלס אָרעם. האָט אָבער דער אינגל געמאַכט אַזעלכע גוואַלדן, אַז איבער'חזר'ן די זעלביקע זאַך האָט מען שוין מורא געהאַט. איך וויים ניט, וואָס וואָלט געווען דער סוף דערפון, ווען איינער פאַלט ניט אויף אַ שפּיצל: חברה האָט זיך אַ לאָז געטאָן צו דער אַנדער זייט פּאַרקן פון סאָד און גענומען רייסן פּירות, אויף וואָס די וועלט שטייט. פאַרשטייט זיך, אַז דער שומר האָט זיך באַלד געלאָזט לויפן מיט זיין לאַנגער בייטש אַהינצו, און דעם אינגלס האַנט געמוזט אָפּלאָזן.

אָט די ערפינדונג איז שוין בא אונדז געבליבן אויף שטענדיק און מיר האָבן זי דערנאָך אויסגענוצט אויף אַ גאָר גרויסן אופן. מען האָט געוואָרפן גורל, ווער עס זאָל גיין אויף „קדוש השם" און זיך לאָזן כאַפּן און די איבעריקע האָבן זיך צעשאָטן אין אַלע זייטן פון סאָד־פּאַרקנס — און פרוכטן זיינען שוין געווען פולע קעשענעס.

אַז אַ איד פלעגט אָנהייבן זיך בעטן, טענה'ן, אַז ער איז אַן אָרעמאַן, ער לעבט פון דעם סאָד מיט ווייב און קינדער, מען זאָל אויף אים רחמנות האָבן, פלעגן מיר אים גוט באַהאַנדלען און אָפּ־

טרעטן, אָבער אַ בייזן אידן, וואָס פלעגט ווייזן כעס, פלעגן מיר געבן אויף וואָס די וועלט שטייט.

גאָרטנס האָבן מיר אויך ניט פאַרבראָקירט, דערהויפּט יענע, וואו עס זיינען געוואָקסן פּאַנע־רויזן, סטרוטשע באָב און סטרוטשע־אַרבעס. אַמאָל פלעגט אַ אידענע אַרויסלויפן, שרייען, שילטן — „נעמט שוין, נעמט; זאָל אייך די ערד נעמען, רבונו של עולם, אָבער צע־שטערט מיר ניט די בייטן, — טרעטן זאָל מען שוין אויף אייערע קברים, האַרציקער פאָטער!“

אַ גויע פלעגט אַרויסלויפן און אויף איר לשון און מיט אַן אַנדער נוסח שרייען און זידלען און נאָך מיט אַ בעזים דערצו. מיר זיינען אָבער געווען שטיף באַ זיך, געמאָנט אונדזערס און גענומען מיט גוואַלד.

שלעכט איז נאָר געווען דאָרטן, וואו עס איז געווען אַ הונט, קיין זאַך האָט ניט געהאָלפן, ווער רעדט נאָך, אויב דער הונט איז געווען אַ גרויסער און אַ קודלעוואַטער. מיר האָבן אים געזידלט, גערופן „אידנ־פיינט“ און סוף כל סוף אַנטלאָפן.

סליחות־צייט איז געווען גאָר אַ באַזונדער נייער קאַפּיטל. איך בין טאָקע ניט געווען מחויב אויפצושטיין צו סליחות; פאַרקערט גאָר, דער טאַטע פלעגט אָפט ניט לאָזן מיך גאָר פרי אויפשטיין. פלעגט שטענדיג זאָגן: „שלאָף, שלאָף נאָך, ישראליק, נישקשה, דיינע זינד זיינען נאָך ניט קיין גרויסע און דיינע עבירות גייען דאָך אויף מיר“. אָבער, פונדעסטוועגן, בין איך פאָרט אויפגעשטאַנען. און עס איז געווען גוט — גוט ווי די וועלט.

דער טאַטע איז שוין געווען לאַנג אויפגעשטאַנען, און זאָגט, און זאָגט, זינגט אונטער שטילינקערהייט, און אַזוי אומעטיק־זיס — אַ מחיה! ער שטעלט אַליין אָן דעם סאַמאָוואַר, און דערווייל זאָגט ער אַלץ, זיפצט, קרעכצט; דער סאַמאָוואַר העלפט אים אונטער. אין שטוב איז שטיל, דער שאָטן פון ליכט איז צעשפּרייט מיט אַ באַזונדער מרה־שחורה, אימעצער קערט זיך איבער אויף דער אַנדער זייט און ווערט געשמאַק ווידער אַנשלאָפן... איך כאַפּ זיך אַראָפּ, גיס אָפּ אויף

גיך נעגל־וואַסער און בּין שוין לעבן דעם טאַטן. ער מוסר'ט מיך, כלומרשט, וואָס איך האָב אים ניט געפאָלגט און אויפגעשטאַנען, אָבער זיינע אויגן זאָגן מיר עפּעס גאָר אַנדערש — פול מיט ליבשאַפט און צופרידנקייט. ער קוועלט גאָר אָן פון גרויס נחת־רוח, וואָס איך בין אַליין, מיט מיין אייגענעם ווילן, אויפגעשטאַנען גאָט בעטן. ער גלעט מיך איבער'ן קעפּל און זאָגט: „אַי, דו נאַרעלע,דו". ער גיסט מיר אָן אַ גלעזל טיי מיט אַ סך מילך: „טרינק, זונעלע, טרינק, — זאָגט ער, — טיי מיט מילך איז גוט פאַר דיר". ער נעמט מיך פאַר'ן האַנט און מיר גייען אין שול.

אין דרויסן שיינט די לבנה. זי איז גרויס, קלאָר און רואיק. עס איז ליכטיק, כמעט ווי בּאַטאָג. נאָר ס'איז עפּעס אַ סך חנ'עוודיקער, שטילער און עניוות'דיקער, פּונקט ווי עס פּאַסט זיך פאַר סליחות־צייט. די לופט איז ריין, ציכטיק, פריש און קאַלטלאַך־טרוקן, אָן אַנטיק.

פון פילע הייזער זעען זיך פייערלאַך. די בהרחבה'דיק אויסגעשפּרייטע לבנה־שאָטנס אויף די ווענט און הייזער מישן זיך מיט די קליינינקע ליכט־שאָטנס, שפּילן זיך אינאיינעם, אַקוראַט ווי די גביר'ישע אינגלאַך מיט זייערע אָרימינקע חברים. מיר גייען פאַרביי שולן און בתי־מדרשים; עס רייסן זיך אַרויס פון דאָרט קולות, וואָס קומען פון טיפן האַרצן.

דער טאַטע הייבט זיך אָן איילן, לויפט אונטער צוביסלאַך און שלעפּט מיך מיט. מיר באַגעגענען נאָך אידן, וועלכע איילן זיך אויך און אַלע זיינען עפּעס אַזוי ווי צעשראָקן און אומרואיק... ווער עס לויפט מיט דעם טלית און תפילין אונטערן אָרעם, ווער — נאָר מיט אַ סליחה, און אָט איז אָן אַלטע אידענע מיט אַ גרויסן קרבן־מנחה, קוים וואָס זי שלעפּט אים, און הוסט, און הוסט, אַז עס ווערט מיר אַ גרויסער רחמנות אויף איר. איך וויל איר העלפן אונטערטראָגן דעם סידור, לאָזט זי ניט און זאָגט: „נאַרעלע, ער איז דאָך באַלד גרעסער פון דיר".

אויפ'ן האַרצן איז מאָדנע — אי גוט, אי עפּעס פאַרדראָסיק; אי

פריילאַך, אי אומעטיק. דער חזן וויינט און זינגט, זינגט און וויינט, פונקט ווי באַ מיר אויפ'ן האַרצן.

אידן שאָקלען זיך, ווי דיביימער אין וואַלד, שאָקלען זיך מיט גרוים חשק און צום טאַקט. און ווען צו „שמע קולנו" איז געוואָרן אַ געפילדער און אַ באַנומענער געשריי אויף דער העכסטער אָקטאַווע, האָב איך זיך אין פלוג שטאַרק דערשראָקן, געמיינט, גאָט וויים, וואָס עס האָט פלוצלינג געטראָפן, האָב אָבער פאַרשטאַנען, אַז דערפאַר שרייען דאָס אידן אַזוי הויך, כדי זייער קול זאָל אַזש צום הימל דער-גרייכן... און האָב זיך באַרואיקט.

דער תשליך ראש השנה איז אויך געווען אַן ענין — טרייסלען די עבירות פון די קעשענעס, אַ שטופּ טאָן אַ אינגל צום טייך און יענער דערשרעקט זיך, אָדער אַ כאַפּ טאָן אַ היטל און אַוועקלאָזן עס שווימען מיט די פריש אָפּגעטרייסלטע עבירות איבער'ן טייך... דער אינגל שרייט, וויינט און אַלע לאַכן.

אָבער צו ערב יום כפור קומט דאָס ניט.

דער ערב יום כפור'דיקער טאַראַראַם איז געווען גאַר פון אַן אַנדער סאָרט און אַ סך נענטער צום האַרצן. אַ קליינינקייט, מיט די כפרות אַליין וואָס עס האָט זיך אָפּגעטאָן!

לויפן נאָך די כפרות, כאַפּן זיי, בינדן, אַרויפציען זיי אויף אַ שטעקן מיט די קעפּלאַך אַראָפּ און טראָגן זיי זאַלבענאַנד צום שוחט.

די רעכטע הנאה אָבער איז געווען אויפן הויף באַם שוחט. דער גאַנצער הויף איז געווען אויסגעבעט מיט פעדערן. די לופט פול מיט פעדערן. עס האָט געשיינט מיט פעדערן. אין בלוט פאַרפלעקטע האָבן זיי זיך געקלעפּט צום פנים, און עס האָט אויסגעזען, ווי די גאַנצע וועלט וואָלט זיין בלויז פעדערן.

אָבער אָט האָט אַן אָרים דינסט-מיידל אָנגעהויבן שרייען און קלאָגן: אַ צרה האָט איר געטראָפן, אַ חורבן האָט זי באַגעגנט, איר גאָלאַנסקער האָן מיט די פליודערן אויף די פיס ,האָט זיך אָפּגעפּענטעט און איז אַנטלאָפן.

— אַיי אינגעלע, קרוינעלע מיינער, — ווענדט זי זיך צו מיר —

זע כאַפּ מיר דעם האָן, פאַרדין אַ לעבעדיקע מצווה, איך וועל האָבן פון מיין באַלעבאָסטע אָפּגעשניטענע יאָרן.

און מיינער — גלייך נאָכ׳ן האָן מיט דער מצוות. איך האָב זיך שנעל אַריבערגעדראַפּעט איבער אַ פּאָר פאַרקאַנעס און אַריינגעלאָפן אין שטאַל נאָך דעם האָן. דער חברה-מאַן האָט שוין דערווײַלע באַוויזן אומצופּאַדן אַרום אַ פרעמדער הון און קלאַפּט שוין צופרידן מיט די פליגלען און זינגט אַזוי ברייטלאַך אויס זיין „קוקע רעקו!" אַהער-אַהין, איך האָב אים געכאַפּט און ניט האָבנדיק מיט וואָס אַנדערש — האָב איך אים געבונדן מיט מיינער אַ ציצה — און, אַ צופרידענער גענומען אים אַוועקטראָגן צו זיין אייגנטימער.

אָבער, אָט האָב איך דערזען אַ פערד אין שטאַל. ער שטייט און צופּט מיט חשק און אַפּעטיט פון אַ בינטל היי אין דער הויך, אַקוראַט, ווי אויך ער דאַרף זיך פאַרפאַסטן. הײַנט, ווי באַשטייט מען דאָס קעגן דעם נסיון און ניט אויסרייסן אַ פּאָר סטרונעס פאַר דער פידעלע, וואָס איך האָב געהאַט בדעה צו מאַכן. איך בין פאַמעלאַך צוגעגאַנגען פון הינטן און מיט דער איינציקער פרייער האַנט — אין דער אַנדערער איז דאָך געווען דער האָן — האָב איך מיט מיין גאַנצן כח אַ ריס געטאָן ,ניט איין האָר, אויף וואָס דער פערד וואָלט אפשר מוחל געווען, נאָר אַ גאַנצע זשמעניע... און דער פערד, ניט לאַנג טראַכטנדיק, האָט דערלאַנגט אַ שטאַרקן בריק, מיינענדיק, הפּנים, מיך, אָבער געטראָפן האָט ער פּונקט אין מיין כפּרה, אין דער מיידלס האָן, טאַקע גלייך אין קעפּל, און אים דער׳הרג׳עט...

ניט טויט, ניט לעבעדיק, בין איך אַרויסגעלאָפן פון שטאַל.

דער מיידל האָב איך געזאָגט, אַז דער האָן איז גאָר אַ מאדים, און אַז איך קאָן אים ניט כאַפּן. אָבער אין מיר איז דאָס האַרץ איינגעפאַלן; די שרעק, דער רחמנות אויף דעם אָרימען האָן נעבאַך און דער צער פון דער מיידל האָבן מיך גאָר צעטרייסלט, און איך האָב זיך קוים דערשלעפּט צוריק צום שוחט׳ס הויף. פון דער שוועסטער האָב איך געקראָגן אַ גוטע פאַרציע: וואו בין איך דאָס פאַרפאַלן געוואָרן?

אויף דעם הויף זיינען געווען עטלאַכע שוחטים. לעבן איטלאַכן

פון זיי איז געשטאַנען אַ געהילף, וואָס האָט זיך געלערנט די מעלאָכע פון קוילענען און האָט מיט אַ ליכט צוגעלייכט דער געניטער האַנט צו טאָן די מעלאָכע ווי עס באַדאַרף צו זיין, אַקוראַט ווי דער דין איז.

די שוחטים זיינען געווען זייער פּאַרנומען. זיי האָבן געאַרבעט ווי בינען, קיין צייט ניט געהאַט ממש דעם נאָז אָפּצווישן. דער שוחט גיט אַ כאַפּ אַ האָן, אַ הון, און מאַכט איר „טשיק" איבער'ן האַלז און גיט איר אַ שליידער, וואו פעפער וואַקסט, און כאַפּט שוין אַן אַנדערע. די געקוילעטע און ניט-דערקוילעטע עופות שפּרינגען אין דער הויך, דרייען זיך און טאַנצן דעם טויטן-טאַנץ... זיי מישן זיך אוים מיט די אַנדערע עופות, שרייען, ליאַרעמען; אידן, אידענעס, אינגלאַך און מיידלאַך שרייען זיי נאָך איבער; שילטן בייזערן זיך, שטופּן זיך: „עס איז מיין כפרה!" „ניין, מיינע!" און עס טוט זיך חושך!... עס פעלן אויך ניט קיין קללות, חרמות, מען שילט מיט „אַ פינצטערן יאָר", מיט „אַ שוואַרצער התימה"; מען שווערט זיך מיט כל השבועות; ווער — :אַזאַ גוט יאָר זאָל ער האָבן ווי דער האָן איז זיינער"; ער האָט געמאַכט אַ סימן אויף אים — אַ רויטער שנירל אויף אַ פיסל; און ווער עס שווערט זיך מיט איר בן יחיד: „זי זאָל אַזוי דערלעבן מגדל זיין אים, רבונו של עולם, טאַקע לתורה ולחופה ולמעשים טובים, ווי די טשובעוואַטע*) הון איז אירע"; זי פלעגט זיך לייגן אַלע טאָג ווי באַ גאָט אַ טאָג!...

און ווידער באַפאַלט מען מיך פון אַלע זייטן און מען בעט מיך מצוות פאַרדינען: „אינגעלע, טו אַ שפּרונג און כאַפּ מיר אָט יענעם האָן"; „אינגעלע, דו וועסט זיך עולם הבא, כ'לעבן, קויפן, העלף מיר אַרויפציען אויפ'ן שטעקן די כפרות; איך האָב שוין קיין כח ניט אַ קער צו טאָן זיך", — בעט מיך אַן אַלטשינקע אידענע. דער בעט מיך העלפן צובינדן אַן אָפּגעפּענטעטן האָן, אַן אַנדערער בעט דער־לאַנגען די הינדל, וואָס דער שוחט האָט אַ וואָרף געטאָן. הכלל, מען

---

*) אַ סך האָר לעבן שפּיץ קאָפּ.

בעט און מען בעט, מצוות גאָר אָן אַ שיר, און דער עיקר, איך ווער געהויבן באַ זיך — אַ גאַנצער מאַכער.

דעם גאַנצן טאָג ערב יום כפור איז פריילאַך, לעבעדיק. מען ברענגט לעקאַך, פון אַלע זייטן ברענגט מען לעקאַך: דער טאַטע פון שול, די מאַמע פון קראָם, אַ פעטער, אַ מומע, דער זיידע, די באָבע און אַלע היימן עסן.

— עס, עס, ישראליק, ס'איז דאָך אַ מצוה ערב יום כפור צו עסן.

און די מצווה געפעלט מיר דווקא.

יום כפור

איך געדענק קלאָר דעם ערשטן מאָל, ווען דער טאַטע האָט מיך אַריינגעפירט אין שול פאַר „כל נדרי“.

אויף דער ערד איז געווען אָנגעבעט היי — אַ סך, אַ סך היי. אויף אַלע טישן, אויף דעם עמוד און אויף דער בימה און אומעטום זיינען געווען אָנגעשטעלט גרויסע וועקסענע ליכט. אַלע אידן זיינען געווען אָנ־געטאָן אין ווייסע קיטלען, איבערגעדעקט מיט די טליתים איבער'ן קאָפּ; אָן שיך, נאָר אין זאָקן, זיינען זיי געשטאַנען פאַרקרימטע, פאַרטיק צו וויינען. ביידע טירלאַך פון ארון קודש זיינען געווען אָפן. עטלאַכע אידן מיט גרויסע ספרי־תורות האָבן אַרומגערינגלט דעם חזן ביים עמוד. מיין טאַטע האָט מיט אַ פאַרשטיקטן קול קוים געקאָנט אַרויסכליפּען דעם „אור זרוע לצדיק“.

מיין האַרץ צעגייט, ווי וואַקס. עס איז מיר אַזוי אומעטיק, אַזוי טרויעריק, אַזש די כחות גייען אויס... און אָט הויבט אָן דער חזן „כל נדרי“. פריער שטילער און דערנאָך העכער און העכער. עס ציטערט אויף מיר די הויט; איך טרייסל זיך ווי אַ בלאַט. דאָס האַרץ איז פאַרקוועטשט און די קני ברעכן זיך אונטער. דער חזן איז געקומען צו „ונסלח“. אַלע האָבן זיך אַרויפגעוואָרפן אויף דעם פסוק מיט אַזאַ אימפּעט, אַזוי ווי קוים־קוים דערוואַרט זיך אויף אים, ווי אויף דער איינציקער זאַך, וואָס עס קאָן ראַטעווען פון אַ גרויסער סכנה... און אַז אַלע האָבן זיך צעשריען, האָב איך הויך אויפ'ן קול פאַנאַנדער־געוויינט זיך און געטרייסלט זיך ווי אַ לולב. דער זיידע האָט מיך געכאַפּט צו זיך, אָבער ניט וועלנדיק מפסיק זיין האָט ער מיך נאָר געגלעט און געגלעט. און איך האָב געוויינט און געוויינט, געוויינט

מיט ביטערע טרערן אַ לאַנגע צייט, ביז דער חזן מיט די משוררים האָבן אָנגעהויבן זינגען פריילאַכע ניגונים. די פנים׳ער ביים עולם האָבן זיך אויסגעגליכט און אויסגעליטערט. באַ אַנדערע זיינען זיי געוואָרן גאָר פריילאַך און יום־טוב׳דיקע, אָבער מיין טאַטע איז נאָך אַלץ געשטאַנען אויף זיין מזרח־וואַנט מיט׳ן פנים צום וואַנט און מיט איין האַנט געהאַלטן די אויגן פאַרמאַכט. ער האָט קיינמאָל ניט גע־קוקט אין אַ סידור, אָדער אין אַ מחזור; האָט קיינמאָל ניט געשריען ווי אַנדערע און אפילו הויך ניט געדאַוונט. נאָר נאָכ׳ן דאַוונען איז באַ אים דאָס פנים געווען רויט ווי צונטער און די אויגן שטאַרק פאַר־וויינטע. ווייגען האָב איך אויפגעהערט, אָבער אויפ׳ן הארצן איז מיר געווען ווי אַ שווערע לאַסט. איך בין געווען זייער צעשראָקן און צעבראָכן. מיר האָט זיך אַלץ געדאַכט, אַז עפּעס שרעקלאַכעס קומט פאָר.

דאָס בילד פון יום כפור באַנאַכט אין שול האָט מיך צעטומלט. איך האָב ניט געקאָנט באַנעמען די סצענעס וואָס זיינען מיר ביז דע־מאָלט געווען אומבאַקאַנט. ערשט אַ זייגער נאָך, אַז מען האָט שוין אָפּ־געדאַוונט און דער עולם האָט געזאָגט „גוט יום־טוב, גוט יום־טוב" איי־נער דעם אַנדערן, בין איך געוואָרן רואיק, אָבער נאָך אַלץ ניט גאָר אין גאַנצן. פון דער פריערדיקער מורא האָב איך זיך נאָך ניט באַפרייט. דער טאַטע איז צו מיר צוגעגאַנגען און געהייסן מיך גיין אין דער ווייַ־בערשער שול צו דער מאַמען. מיט איר וועל איך גיין אַהיים, ווייל ער בלייבט נעכטיקן אין דער שול. איך בין ווידער צעמישט געוואָרן; האָב בשום אופן ניט געקאָנט פאַרשטיין, וואָס טוט זיך דאָ היינט? האָב מורא געהאַט איבערלאָזן דעם טאַטן אין שול און מורא געהאַט שלאָפן אין דער היים אָן דעם טאַטן, און מיט אַ ציטערדיקן וויינענדיקן קול געבעטן זיך באַ דעם טאַטן ער זאָל אויך גיין מיט מיר אַהיים. ער האָט געשמייכלט, געגלעט מיך, אַ פּאָר מאָל אַ קוש געטאָן, האָט מיר איינגערעדט און געזאָגט, אַז ער מוז בלייבן אין שול, אַז עס איז דאָך יום כפור!

— זעסט, אַלע אידן שלאָפן היינט אין שול!

איך האָב זיך אָנגעהויבן בעטן, אויך בלייבן אין שול נעכטיקן, אָבער דער טאַטע האָט ניט געוואָלט גאָר הערן דערפון.

— נאַרעלע, די אידן בלייבן תפילה טאָן, לערנען, תהלים זאָגן און גאָט בעטן. דו ביסט נאָך צו קליין; אַז דו וועסט אם ירצה השם אויסוואַקסן, וועסטו אויך נעכטיקן אין שול.

זיינע רייד האָבן זיך אפילו ניט שטאַרק געקלעפּט צו מיר, אָבער קיין אַנדער ברירה האָב איך ניט געהאַט און בין אַוועקגעלאָפן צו דער ווייבערשער שול. די מאַמע איז שוין געשטאַנען אין טיר און געוואַרט אויף מיר. אַ קוק טאָענדיק אויף איר, האָב איך זיך דערשראָקן. זי האָט אויסגעזען ווי אַ חולה. דאָס פּנים בלייך, פאַרוויינט און פאַרצוקט. זי האָט מיך אַרומגענומען, געזיפצט, פאַרריכט מיר די פּאות'לאַך און זיך נאָכגעפרעגט, צי איך האָב געענטפערט: „ברוך הוא וברוך שמו, אָמן“ און „אָמן יהא שמיה רבא“? מיט אַ פאַרקרימט פּנים האָט זי זיך געמאַטערט אַ שמייכל טאָן, אָבער עס איז ניט געלונגען: זי איז געווען פול מיט צער און געבראָכן. אַ גאַנצן וועג האָט זי געהאַלטן אין איין זיפצן און קרעכצן, און מיר איז ווידער געוואָרן זייער טרויעריק.

אַריינגייענדיק אין שטוב און דערזעענדיק די „לייטערס“ *) אויפ'ן טיש איבערגעדעקט מיט אַ סאַרוועטקע, מיט די גרויסע בענטש־ליכט אין די לייכטער האָב איך אין פלוג זיך דערפרייט. געפרעגט דער מאַמען, ווער וועט מאַכן קידוש, אַז דער טאַטע איז גאָר אין שול? די מאַמע איז געוואָרן שטאַרק אַנטוישט און האָט ברוגז'דיק אָפּגעענטפערט:

— אַך, דו שוטה איינער, וואָס ביסטו — אַ גוי? ווייסט ניט, אַז היינט איז יום כפור און מען טאָר ניט עסן?

גאָר גלאַט איז מיר די זאַך ניט געוואָרן: היינט צו וואָס ליגן די חלות אויפ'ן טיש? צו וואָס איז אין גאַנצן דער טיש געגרייט? נאָר איך האָב מער קיין קשיות ניט געפרעגט און אַ הונגעריקער געלייגט זיך שלאָפן.

*) חלות געפלאָכטן ווי לייטערס.

עס האָבן זיך מיר גע׳חלומ׳ט בייזע חלומות: דער שטאָט־באָק האָט מיך געוואָלט שטעכן מיטביידע הערנער. אַ שוואַרצער הונט אַ קודלעוואַטער, האָט זיך געוואָרפן אויף מיר. איך האָב געהערט די בהמה רעווען... און אַט פאַל איך גאָר אַראָפּ טיף־טיף אין דער נידער!...

געשלאָפן בין איך גאָר שפּעט. די מאַמע איז שוין לאַנג, לאַנג אין שול אַוועק. לכתחילה האָט מען מיר ניט געוואָלט געבן קיין אָנבייסן, זאָגנדיק, אַז דער טאַטע האָט נאָך נעכטן אָפּגעגעבן אַ באַפעל, אַז צוליב געוויינען מיך אין פאַסטן, זאָל איך עסן אָנבייסן אַ שעה שפּעטער, אָבער אַזוי ווי עס איז שוין געווען צוויי שעה שפּעטער, האָט מען מיר דערלאַנגט אַ פּאָר שטיקלאַך כפּרות, אַ פּופּיק און אַ פליגעלע דערצו, און איך האָב זיך גוט אָנגעפּרעסן. אויפ׳ן האַרצן איז געוואָרן גוט און פריילאַך און איך האָב זיך אַליין אַוועקגעלאָזן אין שול אַריין. איך האָב אַביסל אפילו געבלאָנדזשעט — יענעם יום כפור בין איך נאָך קיין פולע פיר יאָר ניט אַלט געווען — אָבער האָב זיך דערשלאָגן ווי עס איז צום שול.

היינט איז די שול געווען אַ סך פריילאַכער. געקומען בין איך צו קריאת התורה. דער טאַטע און דער זיידע האָבן מיך געפרעגט, ווי עס גייט מיר דער תענית. דער טאַטע האָט געקוקט אויף מיר מיט לאַכנדיקע אויגן און געקניפּט מיך אין בעקל.

פון דעם ערשטן יום כפור אָן ביז שפּעטער אין די הדר־יאָרן און נאָך שפּעטער, אַז איך בין שוין געווען אַ היפּשער בחור׳ל, האָט אַרויפגעוואָרפן אויף מיר אַ שרעק און אַן אימה די יום כפור נאַכט מיט דעם „כל נדרי״, אָבער ניט דער יום כפור׳דיקער טאָג. פאַרקערט, דער טאָג איז מיר געווען אַנגענעם און צייטנווייז גאָר פריילאַך. איך האָב גרויס הנאה געהאַט פון דעם חזנ׳ס תפילות און נגינות און בפרט פון דער „עבודה״ מיט דעם כורעים פאַלן. אַז איך בין אַ ביסל עלטער געוואָרן, פלעג איך מיטזינגען דעם „איי־איי־איי״ אויף מיין גוטן קול׳כל און אָנקוועלן, פלעג זיך אונטער׳גנב׳ענען און אַ קניפּ טאָן אַן עלטערן אינגל ביים כורעים פאַלן, אָדער געבן אַ פשוט׳ן פּאַטש... און עס איז

געווען גוט. ווער רעדט צו נעילה און נאָך נעילה — דעמאָלט איז דער גאַנצער עולם געוואָרן שוין אויפגעלייגט, האָט זיך צעזונגען און איז געוואָרן לעבעדיק און פריילאַך!

מען האָט אויף גיך געדאַוונט מעריב, אין איילעניש געזוכט די שטיוול און ניט געפונען... און יום־טוב'דיקע איז מען געלאָפן אין דרויסן מחדש זיין די לבנה. „שלום עליכם, עליכם שלום". „איך בין א היגער", — האָט א שקאָציק א אינגל זיך געוויצלט, און דער עולם האָט גוטמוטיק געלאַכט. מען איז געוואָרן געהויבן באַ זיך און מיט א גרינג געמיט איז מען זיך צעגאַנגען אין די היימען אָפּפאַסטן זיך.

ביים עסן איז דער טאַטע, וועלכער האָט אָפּגע'פּטר'ט זיינע צען טעג תעניתים מיט געוויין און קלאָגעריי פון די סליחות און עשרת ימי תשובה, אויף אַן אמת געוואָרן גאָר אַן אַנדער מענטש. האָט זיך דערלויבט א לאַך טאָן, זאָגן א גלייכווערטל, און די מאַמע איז געווען די ערשטע, וואָס האָט אונטערגעכאַפּט און אונטערגעהאַלטן דעם פריי־לאַכן טאָן, צוגעבענדיק נאָר, אַז זי האָפט צו זיין ליבן נאָמען, אַז עס איז אַרויסגעגעבן געוואָרן א גוט יאָר. אָמן!

באַלד נאָכ'ן אָפּפאַסטן זיך, פלעגט דער טאַטע, וועלכער איז געווען פון די אמת'ע אָפּגעהיטענע אידן אָנגעהויבן עוסק זיין זיך מיט דעם ענין סוכה.

בויען האָט ער יענע נאַכט טאַקע ניט געבויט די סוכה, אפילו קיין פלעקל ניט אַריינגעשלאָגן. ניט ער האָט געהאַט דעם כח און ניט ער האָט געהאַט חשק דערצו, אָבער גערעדט, געפּלאַנעוועט, געמאָסטן. וואו זאָל זיין די טיר, וואו א פענצטער, און דערמיט יוצא געווען ביז אויף מאָרגן, ווען די מעלאָכע האָט געברענט אונטער זיינע אָדער אונדזערע הענט.

סוכות

דאָס בויען די סוכה איז פאַר מיר אין די חדר־יאָרן געווען אַ גרויסער יום־טוב. איך האָב זיך ממש מחיה געווען! ערשטנס, דאָס בויען אַליין, דאָס פאַרנומען זיין מיט אַזאַ וויכטיקן ענין, און צווייטנס, די באַזונדערע וויכטיקייט, וואָס דאָס האָט מ י ר צוגעגעבן! איך האָב געהאָלפן דעם טאַטן גראָבן די פיר גריבעו פאַר די גראָבע פלעקער, געהאָלפן זיי אַריינקלאַפּן, פאַרשיטן זיי און שאַרן שטיינדלאַך מיט זאַמד און טאָפּטשען אַרום זיי, כדי זיי צו מאַכן שטייפער.

לויפן כאַפּן ערגעץ אַ ברעטל, איז געווען מיין אַרבעט; האַלטן אַ שטיין האַרט באַ דעם ברעטל, כדי דער טאַטע זאָל קאָנען אַריינקלאַפּן דעם טשוואָק פון דער אַנדער זייט, איז ווידער געווען מיין זאַך; לויפן זוכן שפּינוועבס צו פאַרוויקלען דעם טאַטנ׳ס פינגער, וועלכן ער האָט צעקלאַפּט ביז בלוט, און אוודאי און אוודאי געווען מיין עסק... היינט דערנאָך דער סכך!... עפּעס אַ קלייניקייט דער סכך! פריער גיב אַכטונג אויף די ציגן, זיי זאָלן דאָס ניט צעשלעפּן. אַיי ווי די ציגן האָבן מיר פאַרמוטשעט! טרייבסט אָפּ איינע קומט אַן אַנדערע; טרייבסט זיי אָפּ דאָ, קומען זיי דאָרטן. גרויסע חצופות זיינען געווען אונדזערע ציגן, קיין ברעקל דרך־ארץ ניט געהאַט, ניט פאַר מיר, ניט פאַר דער סוכה.

ביים צודעקן די סוכה האָט מען זיך טאַקע אויף אַן אמת ניט געקאָנט באַגיין אָן מיר. איך האָב געדאַרפט צוהאַלטן די שטול, אויף וועלכער דער טאַטע איז געשטאַנען אויף די שפּיץ פינגער, דעקנדיק דעם סך, און ער האָט געזאָגט, אַז די שטול, קוים וואָס זי שטייט, און ער איז געווען גערעכט, וואָרים טאַקע אַ פּאָר מאָל זיינען מיר אַלע דריי

געפּאַלן — די שטול, דער טאַטע און איך. מיר האָבן געדאַרפט גומל בענטשן, וואָס מיר זיינען קיין קאַליקעס ניט געוואָרן.

איך האָב אויך געדאַרפט מיט אַ שטעקן פון אינווייניק אין דער סוכה אַנווייזן דעם טאַטן, וואו ס'איז ווייניק און וואו צופיל סכך. מיין טאַטע האָט דאָס שטאַרק אָפּגעהיטן. ער האָט מיר דערקלערט, אז אויב ס'איז דאָ מער זון ווי שאָטן איז די סוכה פּסול.

מאַלע וויפיל מעלאָכעס עס זיינען נאָך געווען אַרום דער סוכה. רייניקן, אויסקערן, אויסשיטן מיט געלן זאַמד, צושלאָגן ראָגזשעס אויף די ווענט, דער ווינט זאָל שבת די בענטש-ליכט ניט אויסלעשן, אַריינ-שלעפּן דעם טיש, שטעלן די בענקלאַך, אונטער איין פיסל פון טיש געדאַרפט אַ שפּאָן אונטערלייגן, אונטער דער אַנדערער — אַ גלאַטן שטיינדל, ער זאָל אַזוי ניט אַרומגיין „כאַדאָראָם“ און נאָך די יויך אויסגיסן. אַ שטריקל צום טשוואָק אין טיר האָט מען געדאַרפט צו-בינדן אַנשטאָט אַ קליאַמקע. דאָס זיינען אַלץ געווען אַזעלכע בויטיקע מעלאָכעס, און איך האָב זיי געטאָן מיט אַזאַ גרויס חשק! אגב, האָט זיך מיר טאַקע דער עסק אויך געלוינט. באַ די שטוביקע איז מיין פּראַצע געווען זייער אָנגעלייגט, און איך האָב דערפאַר געקראָגן אַ גוטן טייגל, אַ יום-טוב'דיק שטיק איינגעמאַכטס און אַ פּאָר הויפּנס ניס.

אַ וואוילער יום טוב געווען סוכות, אָבער טאַקע גאָר אַ וואוילער די סוכה אַליין איז נאָך פאַר מיר ניט גענוג געווען. עס איז נאָך געווען צו מאַכען אַ פאָן אויף שמחת-תורה, לײמענע לייכטערלאַך אין שול אַריין, און דערהויפּט — לויפן אין וואַלד הושענות רייסן... און צוצע-רייסן דעם שפּאַנציריק, די זופּעצע, די הענט און דעם פּנים — וואָס איז אַ סך מער ווערט געווען, נאָך דער מאַמע'ס מיינונג נאָך, איידער די קאַפּיקענע הושענא; אָבער גיי רייד מיט אַ מאַמען, וואָס איז קיינ-מאָל קיין אינגל ניט געווען און איז אין חדר ניט געגאַנגען! ווען איך האָב דערלאַנגט דעם טאַטן אַ הושענא און ער האָט געזאָגט: „או וואַ, טאַקע אַ מהודר“, איז צו מיין נחת און פרייד גאָר קיין שיר און קיין סוף ניט געווען.

און דערנאָך ערשט, שוין גאָר צום סוף, ביים סאַמע עק פון די יום־טובים — שמחת־תורה.

ווי אַ טייער צימעסל נאָך אַ גוטער סעודה, ווי אַ געשמאַקער פאַר בייסן, איז אָנגעקומען דער ליבער, פריילאַכער, לעבעדיקער שמחת־תורה.

איך האָב געטאַנצט און געשפרונגען, בין געגאַנגען אַ קאַראַהאָד און געקוילערט זיך, און ניט עפּעס מיט אינגלאַך, פּיזשיקעס, נאָר מיט אידן, מיט אמת'ע גרויסע אידן מיט בערד — און האָב זיי אַריבערגע־יאָגט כפל כפלים.

הקפות ביז אין געגאַנגען אַלע זיבן: געגאַנגען מיט דעם טאַטן, מיט דעם זיידן, מיט דעם פעטער און מיט אַזוי אַ גוטן פריינט, אָדער אַ קרוב; אָבער דעם אמת'ן טעם פון די ריכטיקע הקפות האָב איך ערשט דערפילט ווען מען האָט מיך אַליין — מכבד געווען מיט אַ קליינינטשקער ספר־תורה'לע. דער שמש האָט בפירוש אויסגערופן מיך ביים נאָמען און האָט נאָך צוגעלייגט „החתן, הבחור". וואָס האָט מיך געמאַכט אַזוי לאַכן, איי, איז דאָס געווען גוט — אַ גרויל ווי גוט.

איך האָב זיך גלייך אַ לאָז געטאָן מיט מיין ספר־תורה'לע אין דער ווייבערשער שול צו דער מאַמען. די באָבע, די מומעס און גלאַט ווייבער פלעגן מיך אַרומרינגלען, קושן מיין ספר־תורה'לע, קושן מיך, קושן און קושן אָן אַן אויפהער. די מאַמע האָט געליכטן און געשיינט און געפּרעגלט זיך פון נחת. מען האָט מיך באַשאָטן מיט ניס און מיט אַלערליי גוטע זאַכן אָנגעשטאָפּט מיינע קעשענעס. די באָבע האָט מיך געהאַלדזט און צוגעזאָגט אויף נאָך יום־טוב גאַנצע גליקן, גע־מאַכט פאַרשיידענע מינעס און געקיצלט מיך.

מען האָט געבראַכט ווייַן אין שול, געטיילט די קינדער לעקאַך און צוקערקעלאַך, געמאַכט הויך אויפ'ן קול די ברכה און ווידער אַמאָל געטאַנצט. אידן פון דער זייט האָבן די ראָד געמאַכט נאָך גרעסער און זיינען אויך אַריין אין קאַראַהאָד. כמעט אַלע, וויפיל מענטשן עס זיינען געווען אין שול, אידן, בחורים, זקנים און קליינע אינגלאַך, האָבן זיך גענומען פאַר די הענט, געטאַנצט אַרום דער בימה און געזונגען.

איך האָב קיינמאָל אין לעבן ניט געזען מיין טאַטן שכור ; אפילו פורים, ווען מען איז מחויב צו טרינקען, איז ער אויך ניט געווען שכור, אָבער בגילופינ׳דיק איז ער שמחת־תורה געווען. ער פלעגט איבערמאַכן ווי אַ ניקאָלאַיעווסקער סאָלדאַט זינגט „שישו ושמחו בשמחת תורה״ מיט אַן עכט סאָלדאַטסקן ניגון און אויסלאָזן מיט אַ פייף. ער פלעגט איבערקרימען די מתנגדים, זינגען אונטער דער נאָז, איטלאַכן וואָרט אויסגעצויגן אויף טאַטורעס, קלאַפּן איין נאָגל אויף דעם אַנדערן אָנשטאָט מיט די הענט, און ווי אַ ביישפּיל פון מתנגד׳יי־שער התלהבות פלעגט ער אויסלאָזן דעם „ותנו כבוד לתורה״ מיט כלומר׳שט אַ כראַפּען און אַן אַנשלאָפן ווערן. דער עולם האָט געלאַכט און געפּאַטשט בראַוואָ.

צו וואָרמעס האָט ער אָנגעהויבן צו דערציילן אַלערליי מעשות, גלייכווערטלאַך, וויצן און מיר פלעגן קייכן פון געלעכטער. אויסלאָזן אָבער פלעגט ער שטענדיק כמעט מיט געשיכטעס פון אידישער מסירת נפש, ווי אידן האָבן זיך מקריב געווען אויף קידוש השם. ער פלעגט דערציילן, ווי מען האָט די „סלאָוויטער״ געפירט דורכ׳ן „סטראָי״ : בּאַ איינעם פון זיי איז אַראָפּגעפאַלן די יאַרמולקע, האָט ער, ניט קוקנדיק אויף די שמיץ, אומגעקערט זיך נאָך דער יאַרמולקע. ער פלעגט פיל דערציילן פון דעם אידישן גלות און צוגעגעבן, אַז אין אַנדערע לענדער ווערן אידן ניט אַזוי גע׳רודפ׳ט, ווי אין רוסלאַנד. ער האָט פיינט געהאָט די צאַרישע רעגירונג בתכלית השנאה, געווען איר אַ דם שונא און איז געווען מלא שמחה איטלאַכן מאָל, ווען די רעגירונג האָט געליטן ערגעץ אַ מפּלה.

אַן אַנדער מאָל האָב איך אַרויסגעזען דעם טאַטנ׳ס גרויסע שנאה צו דער צאַרישער רעגירונג מיט יאָרן שפּעטער.

דעם 1טן מערץ, 1881, איז, ווי באַוואוסט, אַלעקסאַנדער דער צווייטער געפאַלן דורך אַ באָמבע פון דעם רעוואָלוציאָנער גרעני־וויצקי, אָבער אין די טעלעגראַמעס צו די פּראָווינציעלע שטעט אונ־דזערע אין דער ליטע, האָט מען געהייסן גאָט בעטן—דער קייסער, הייסט דאָס, איז געפערלאַך קראַנק. נאַטשאַלסטוואָ האָט געטריבן אידן

אין די שולן תהלים זאגן. און מיין טאטע האט אויך דעם מאל באוויזן, ווי „געריכט" ער איז געווען פון דער סכנה פון דעם קייסער. ער האט אויסגעקליבן אין תהלים דווקא דעם קאפיטל ק"ט, זיך שטארק געקוועטשט בא די ווערטער: „און זיינע קינדער זאלן זיין יתומים, און זיין ווייב אן אלמנה" און אויף זיי באזונדער געשטעלט דעם טראפ.

אז מען האט געדארפט שווערן „טריישאפט" אין שול צו אלעקסאנדער דעם דריטן, איז דער טאטע ארומגעגאנגען אין גאס, כדי אויסמיידן א פאלשע שבועה חלילה. ער איז א מינוט אין שטוב ניט געזעסן — און האט זיך טאקע אויסגעדרייט.

א שיינע מעשה האט בא דער געלעגנהייט פאסירט מיט אונדזערן אן אלטן, זייער אן אלטן, באקאנטן גוי, וועלכער איז יענעם זונטיק גראד געקומען אין שטאט זיינע סחורה פארקויפן און עפעס איינקויפן. ער איז געזעסן אין שענק, און אויסטרינקנדיק א פאר גלעזלאך, האט ער פארביסן מיט א הייסינקן טאראן מיט יויך. דער פריסטאוו איז ארייגעלאפן און האט אנגעהויבן טרייבן די גוים אין קלויסטער ארייין — שווערן. כוועדאס אבער רירט זיך ניט פון ארט און עסט זיך ווייטער זיין טאראן. ענדלאך איז דער פריסטאוו צוגעלאפן צו אים און א געשריי געטאן: „דיר זאגט מען, צי ניין? וואס זיצסטו און פרעסט? גיי שווערן!" כוועדאס ווישט זיך קאלטבלוטיק ארום מיט דעם ארבל די מארדע און ווענדט זיך צום פריסטאוו: „וואס האסטו אזוי קיין צייט ניט? וואס איז די איילעניש? שווערן איז עפעס א ביסן ברויט אויפצועסן, וואס? אט, זאל ער פריער זיין א ווילע קייסער; אז ער וועט זיין א גוטער, א גאטספארכטיקער, וועל איך שווערן. אוודאי וועל איך שווערן. אבער איצט, כל זמן מען ווייס ניט וואס ער איז און מען קען אים ניט — זאל גאט היטן. ווער וועט דאס גיין שווערן? א י ך — ניט. אהא, א שבועה עפעס א קלייניקייט, מיר נישט, דיר נישט, גיין שווערן. משוגע בין איך — ניין, איך גיי ניט".

וואס עס וואלט געווען, אז א איד וואלט אוועקגעלייגט אזא דרשה, ווייס איך ניט. מסתמא וואלט ער, אז גוט, פארשיקט געווארן קיין סיביר, אויב ניט אויף קאטארגע. אבער כוועדאס'ן האט מען נאר גע־

שלעפּט אין פּאָליציי, געסטראַשעט מיט שמיץ, מיט האַלטן אין טורמע. אָבער דער געוויסנהאַפטער גוי האָט זיך בשום אופן ניט אונטער־געגעבן. און אַזוי ווי ער איז געווען אין דאָרף אַ סטאַראָסטאַ, באַוואוסט פאַר זייער אַן אָרנטלאַכן באַלעבאָס, האָט אים דער איספּראַוו־ניק עטלאַכע מאָל גערופן „דוראַק“ און אים אָפּגעלאָזן.

באַ מיין טאַטן איז כוועדאָס געוואָרן אַ גרויסער חשוב. מיין טאַטע האָט זיך גאָרניט געקאָנט פון אים אָפּליבן, און זיי זיינען געוואָרן גרויסע גוטע־פריינט. דעם טאַטן האָט ער דערציילט, אַז ער וואָלט ניט שווערן, ווען מען זאָל אים אפילו אין קרויט צעהאַקן. „און טאָמער וועט דער פיינער מענטש צוריק איינפירן פאַנשטשינע, האַ? וועל איך אים שווערן טריישאַפט? וואו, ווער, וועמען, פאַר קיין געלט ניט. אַ, איך האָב זיך געגוג אָנגעליטן, וועל מיינע איינקלאַך פאַר־זאָרגן“.

מיין טאַטע האָט פון דעם רוב דאַוונער אין איטוליעס שול ניט שטאַרק געהאַלטן. זיי זיינען געגאַנגען אין קורצע זופּעצעס, פאַנטאַלאַ־נעס איבער די שטיוול און פיל פון זיי האָבן געטראָגן ווייסע מאַניש־קעס, וואָס עס איז מיין טאַטן גאָר ניט ליב געווען; און ווען ניט דאָס, וואָס זיינע עלטער זיידעס האָבן דאָרטן געדאַוונט, וואָלט ער זי שוין לאַנג איבערגעביטן אויף דער פּאַריצער שול, וואו עס האָבן געדאַוונט די אמת׳ע ליבאַוויטשער חסידים, די גאָר גרויסע און אָנגעזעענסטע אין שטאָט. אָבער ער האָט אין איטוליעס שול אויך געהאַט אַ פּאָר מקורבים און אַט זיי זיינען דאָס איצט געקומען „גוט יום־טוב ביטן“.

איין איד, אַן עלטערער, ר׳ קאַרפּל, וועלכער האָט געהאַנדלט מיט מעל און אַ גאַנצע וואָך איז ער געווען פון קאָפּ ביז די פיס, אפילו באָרד און פאות פאַרשאָטן מיט מעל, אַז מען האָט ניט געקאָנט צורירן זיך צו אים ניט ווערנדיק וויים, איז געווען אַ גרויסער למדן און אַ „גוטער“ חסיד, פלעגט דער טאַטע זאָגן. דער טאַטע פלעגט זיך מיט אים שטענ־דיק האַמפּערן, קיינמאָל האָבן זיי ניט מסכים געווען איינער מיט דעם אַנדערן. אָבער זיי האָבן געהאַט דרך־ארץ איינער פאַר דעם אַנדערן און האָבן דווקא האָלד געהאַט צו פאַרברענגען אינאיינעם.

יאָשקע, אסתר דער מויד׳ס צווייטער מאַן (אַזוי פלעגט מען אים רופן אין שטאָט), איז געווען דער צווייטער אורח. ער איז געווען זייער אַ הויכער איד, וואָס האָט שטענדיק, זומער און ווינטער, געטראָגן אַ גראָבע רויטע פאַטשיילע אויפ׳ן האַלדז, אַ היטל אָן אַ ברילִיק און די אויערן פאַרשטאָפּט מיט וואַטע. ער איז ניט געווען קיין למדן, אָבער זייער פרום. אין שול פלעגט ער קומען טאָג-איין, טאָג-אויס, אַרום דריי אַ זייגער באַגינען. און אַריינגייענדיק אין שול פלעגט ער מיט זיין גאַנצער הויך אַ נייג טאָן זיך צום ארון קודש און זאָגן:

— אַ גוט מאָרגן דיר, גאָטעניו, אַ גוטינקער מאָרגן, האַרציקער פאָטער, דאָס איז דיין קנעכט יוסף, — און רייבן זיך די הענט פון פאַרגעניגן.

דער דריטער אורח איז געווען אַ לייביקער איד, לייבקע דער שול-קלאַפּער. עס איז געווען זיין חזקה פון אַ סך יאָרן, ערב שבת פאַר-נאַכט גיין איבער די קראָמען אין מיט אַ גרויסן הילצערנעם האַמער קלאַפּן אין טיר, דאָס הייסט, אַז עס איז שוין צייט פאַרמאַכן די קראָמען און חלילה ניט מחלל שבת זיין. איך געדענק שוין ניט אַלע זיינע פּרנסות, פון וועלכע ער איז געשוואָלן געוואָרן דריי מאָל אַ טאָג פאַר הונגער. איך געדענק אָבער איינע — די וויכטיקסטע, און דאָס איז געווען: רייבן שמעק-טאַבאַק. אַז ער פלעגט קומען אין שול איני-דערוואָכן (שבת האָט ער געטראָגן זיין אַטלאַסענע זופּעצע), פלעגט דער גאַנצער עולם אַרום אים אָנהויבן ניסן, הוסטן און ניסן — אויף וואָס די וועלט שטייט. ער פלעגט אָפּזיצן אין שול כמעט דעם גאַנצן ערשטן האַלבן טאָג: דאַווענען, לערנען און זאָגן גיך-גיך און נאָר איבערבייסן מיט אַ געשמאַקן „האַפּטשי"...

עס זיינען נאָך אונטערגעקומען אַ פּאָר פאַרשפּעטיקטע קרובים און מען האָט פאַרבראַכט אין זינגען און הוליען ביז שפּעט, שפּעט אין דער נאַכט אריין. דעם טאַטן איז געווען גוט דעמאָלט, ווי גאָר דער וועלט. ער האָט זיך באמת געפרייט מיט שמחת-תורה און איז געווען גאָר אין זיבעטן הימל. אָבער מיר איז געווען נאָך אַ סך בעסער איידער אפילו אים. איך בין ממש זאַט געווען פון גליק און צו מיין הנאה

פון יענעם יום-טוב איז גאָר קיין שיר און קיין סוף ניט געווען... איך האָב דעמאָלט אינגאַנצן פאַרגעסן אָן דעם חדר מיט דעם רבי'ן, עס זיינען אָפּגעמעקט געוואָרן די קלעפּ, פּעטש און קולאַקעס. בין געווען פאַרטאָן, אינגאַנצן פאַרטאָן, מיט אַלע אברים און חושים פאַרטאָן אין דעם זיסן, ליבן יום-טוב און האָב זיך געפרעגלט פון גדולה.

אַי, אַן עבירה, וואָס יענע טעג זיינען שוין לאַנג פאַרביי.

אוים יום טוב

אװעק איז דער ליבער זומער, אוים סוף זמן. און די טייערינקע יום־טובים זיינען שוין אויך פֿאַרביי! דער „לעצטער שטרויעלע”, דער „שבת בראשית”, איז שוין אויך אַריבער... די מאַמע האָט שוין אָפּגעזאָגט „גאָט פֿון אברהם” און „דער ליבער שבת קודש גייט אַהין” און דער טאַטע איז געקומען מיט „אַ גוט װאָך!”... די אָרימע, אומעטיקע „הבדלה” האָט אָנגעטראָגן אַ מרה־שחורה. דאָס האַרץ ציטערט, קלאַפּט װי מיט אַ האַמער; עס נאָגט און ציט אינװייניק. עס װילט זיך מיר װיינען, גוט־גוט אויסװיינען זיך, אויסגיסן דאָס האַרץ, באַקלאָגן זיך אויף מיין ביטערן גורל. אָבער פֿאַר װעמען? קאָן איך דען דעם טאַטן דערציילן מיין ביטער האַרץ, זאָגן אים, אַז דער חדר שטייט מיר װי אַ ביין אין האַלדז און איז מיר מיאוס ומאוס? אָדער זאָל איך אַרויספֿאַלן מיין גוטער מאַמען אויפֿ׳ן האַלדז און בעטן זי, זי זאָל מיך אַרויסראַטעװען פֿון חדר, װאָוהין איך װיל ניט גיין, אַזוי װי מען װיל ניט שטאַרבן? — איך װעל זיך דאָך נאָר מיאוס מאַכן, פֿאַרלירן דעם גאַנצן חן, װעל פֿאַררעכנט װערן פֿאַר אַ לאָבוס, אַ באָד־יונג, װאָס װיל אין חדר ניט גיין און העלפֿן װעט דאָך דאָס מיר סיי װי ניט. איי, עס איז שלעכט, עס איז ביטער.

איבער׳ן שטוב האָט זיך װי אַ כמאַרע פֿאַרצויגן; אַ שװערע, פֿינ־צטערע כמאַרע! דער מאַמע׳ס פּנים, װאָס האָט זיך איבער די יום־טובים אויסגעגלייכט, האָט זיך איצטער װידער פֿאַרקרימט, צעקאָר־טשעט געװאָרן און אַלט. זי זיצט און שאָקלט מיט דעם קאָפּ און זאָגט איר פּזמון, די אַלטע טענות אירע:

— אין קראָם איז ניטאָ קיין קאָפּ סחורה, חובות איבער׳ן קאָפּ,

וואָס ענטפערט מען, וואָס זאָגט מען יענעם ? — אַ מרדכי־ליבן, אַ נאשע מוניעס, אָדער דער אָרימער, וויסטער אלמנה, ביילקע דער חלפ׳נערין ? אַריינפאַלן אין איר מויל — אַיי, בעסער ניט צו דערלעבן ! אַזוי פיל זיך אויסגעבראַכט אויף די יום־טובים. עפּעס אַ קליינקייט, ווי אויסגע־בראַכט זיך ! וואָס פאַר אַ גוטס קאָן אַרויסקומען, אַז אַ אידענע דאַרף זיין אַ פרנסה געבערן ? אַ שטוב, קיין עין־הרע, מען דאַרף און מען דאַרף : אַ שוך, אַ קלייד, שכר־למוד, דירה געלט, און גאָרניט ! אַ מאַנס ביל זאָל דאָס אָרן פון דאַנען אַהער, — גאָר ניט זיין זאַך — אַיי, אַ מזל האָב איך ! בעסער אויסגערונען און אויסגעשוואומען זאָל מען ווערן, איידער האָבן אַזאַ מזל !

דער טאַטע לויפט אַרום איבער׳ן שטוב הין און צוריק אַ צערייצ־טער און וואַרפט אונטער, פון צייט צו צייט, אַ וואָרט, מאַכט אַ ניט אנגענעמע האַוואַיע, ברומט און הומקעט :

— אַהאַ, די בריה מיינע האָט זיך שוין פאַנאַנדערגעשאָקלט. אירע פרנסות. אַז דאָס הערט ניט און פאָלגט ניט דעם מאַן ; וואָס איר מאַן, ווער איר מאַן — אַלץ ווייסט דאָס בעסער, קאָן בעסער, באַנעמט מיט איר קעצישן קאָפּ בעסער — און זי רעדט נאָך ! זי איז נאָך גערעכט ! הם, הם, עפּעס אַן אַנשיקעניש, זאָל זיך דער אויבערשטער דערבאַרימען.

מיר זיינען זייערע רייד אין דעם לינקן אויער ניט אריין. די זיי־טיקע רייד, וואָס האָבן מיט מיר זיך גאָרניט אָנגעקערט, האָבן מיך נאָר צערודערט און ווי מיט שפּיזלאַך געשטאָכן. זייער גלייכגילטיקייט צו מיר און דעם וואָס מיר שטייט פאַר מאָרגן און דאָס, וואָס זיי פאַרנעמען זיך גאָר מיט עפּעס פּוסטע זאַכן, האָט מיך טיף געקרענקט. מיר איז געוואָרן ענג, האָב קיין אָרט ניט געפונען און בין אַנטלאָפן צו זיך אויפ׳ן געלעגער.

איך דריי זיך פון איין זייט אויף דעם אַנדערן, איך קלער, טראַכט און זוך עצות : גוואַלד, ווי ווערט מען פּטור פון חדר ? ניט חלילה אויף שטענדיק — דאָס איז מיר אויפ׳ן זינען גאָרניט אַרויף, — נאָר ווי שטופּט מען אָפּ די צרה כאָטש אויף נאָך אַ ווײַלע, ווי ווערט מען אַנט־

רונען פון דעם אומגליק כאָטש מאָרגן, כאָטש נאָך איין טאָג זיין פריי, איין איינציקן טאָג?

לאַנג, לאַנג האָב איך זיך אַזוי אַרומגעדרייט. מיין גאַנץ פּנים האָט געפלאַמט ווי פייער, דער קאָפּ האָט מיר ווי געטאָן און איך בין געווען שטאַרק אין כעס אויף גאָר דער וועלט. אַלעמען, אַלעמען האָב איך דעמאָלט פיינט געהאַט, אפילו דעם טאַטן און מאַמען פיינט געהאַט.

אין שטוב איז געוואָרן שטיל. די מאַמע איז מיד געוואָרן שאָקלענ־דיק זיך. „און וואָס קומט אַרויס פון די רייד?” האָט זי זיך געלייגט שלאָפן. די איבעריקע הויז־געזינט איז שוין לאַנג געשלאָפן. געבליבן איז נאָר דער טאַטע, זיצנדיק איבער ספר, אין וועלכן ער האָט געפונען אַ טרייסט און אַן אָפּרו אין אַלע צייטן.

דערהערנדיק, מסתמא, אַז איך שלאָף נאָך ניט, פרעגט ער מיך מיט אַ באַזאָרגטן קול:

— וואָס איז די מעשה, ישׂראליק, פאַרוואָס שלאָפסטו עפּעס ניט?

— און ניט וואַרטנדיק אויף מיין ענטפער, רעדט ער ווייטער: — ביסטו אפשר ניט איינגעגעסן, חלילה? אוודאי אַן איבעריקן ביסן געכאַפּט, וואָס? — און גייט שוין צו מיר צו און טאַפּט מיר דעם קאָפּ: — הם, הם, גאַנץ וואַרים, — טענה'ט ער צו זיך אַליין. — הער נאָר, — ווענדט ער זיך צו מיר, — אויב מאָרגן פרי וועט דיר דער קאָפּ נאָך אַלץ ווי טאָן, זאָלסטו זיך ניט דערוועגן גיין אין חדר... שלאָף אַזוי שפּעט ווי דו ווילסט. נישקשה, אויף מיינע אחריות!...

ניט איינמאָל פריער שוין האָב איך גאָט געבעטן, אַז איך זאָל קראַנק ווערן און פּטור ווערן פון חדר אויף אַ ווײַלע. איך האָב אויך פּרובירט, פון מיין צד, אונטערהעלפן דעם רבונו של עולם און בין אין אַ ברענענדיקן פראָסט מוטער־נאַקעט אין דרויסן געלאָפן, כדי צו פאַר־קילן זיך; איך האָב עטלעכע מאָל געפּרוּווט איבערעסן זיך; איך האָב ביז בלוט דעם נאָז געקלאַפּט. אָבער אומזיסט. גאָט איז אַ צו להכעיס׳־ניק. אָט דווקא די, וועלכע ווילן געזונט זיין, מאַכט ער קראַנק און מיינע תפילות און מיינע מיטלען האָבן מיר אפילו אַ האָר ניט געהאָלפן — איך בין געזונט געווען ווי אַ שטיין און אין חדר געמוזט גיין. און איצט

קומט דער טאַטע אַליין און פירט מיך אַרויף אויף גאָר אַ נייעם פלאַן — מאַכן זיך קראַנק! אַיי, וואָס פאַר אַ גוטער פלאַן; אַיי, וואָס פאַר אַ טייערן טאַטן איך האָב! ווי ליב איך האָב אים איצט, וואָס פאַר אַ חכם ער איז.

עס האָט ניט לאַנג געדויערט און ווען איך האָב זיך אינגאַנצן באַרואיקט, בין איך, פאַרשטייט זיך, געשמאַק אַנשלאָפן געוואָרן.

ווען איך בין אויפגעשטאַנען אַ ביסל שפּעטער איידער אַלע טאָג, איז דער טאַטע שוין לאַנג געווען אַוועק אין שול און האָט אָנגעזאָגט דער שוועסטער, אַז אויב איך וועל זיין ניט מיט אַלעמען, זאָל איך למען השם ניט גיין אין חדר און אויך קיין אָנבייסן ניט עסן. די לעצטע העלפט פון דער בשורה איז געווען גאָר אומדערוואַרטעט — אויף אַזאַ מפלה האָב איך זיך בשום אופן ניט געריכט, און האָב אַליין ניט געוואוסט, וואָס איך זאָל טאָן? איך האָב זיך לאַנג געשלאָגן מיט דער דעה. די גרויסע נעכטיקע שנאה צום חדר האָט איצט עפּעס פאַרלאָרן איר גאַנצע שאַרפקייט, דער חדר האָט זיך ניט פאָרגעשטעלט מער אַזוי שוואַרץ און שלעכט, אגב איז אין דרויסן געגאַנגען אַן אומעטיקער, פאַמעלאַכדיקער רעגנדל, וואָס האָט געמאַכט אוממעגלאַך צו שפּילן זיך און אַרויסלויפן, און אַז איך בין געוואָרן גוט הונגעריק, האָט דער יצר הרע און דער אַפּעטיט מיך ביינעקומען.

אַ חבר פון חדר, וואָס דער רבי האָט צו מיר געשיקט, איז געקומען געוואָר ווערן, פאַרוואָס איך בין ניט געקומען. און ניט לאַנג טראַכטנדיק בין איך מיט אים אַוועק אין חדר.

ביידע, אי דער טאַטע, אי דער רבי, האָבן זיך גאָר ניט געקאָנט אָפּחידוש'ן פון מיין גרויסן חשק צום לערנען. האָבן מיך שטאַרק געלויבט דערפאַר. „אַפילו קראַנקערהייט איז ער אין חדר געלאָפן" — האָבן זיי איבערגערעדט. זיי האָבן מיך אַרויסגעשטעלט ווי אַ מוסטער פאַר די אַנדערע חדר־אינגלאַך, זיי זאָלן זיך אָפּלערנען אַ מוסר פון מיר. מיין טאַטע איז געווען גאָר געהויבן בײַ זיך מיט זיין וואויל אינגל. און דער רבי האָט אויך דאָס פאַררעכנט אויף מיין חשבון צו גוטן און עס איז געווען בײַ אים זייער אָנגעלייגט.

ווינטער אין חדר

וו

י שווער דער חדר איז ניט געווען ווינטער, איז בייטאָג נאָך אָבער געווען אַ האַלבע צרה — מען איז פאָרט אַרויסגעלאָפן אין דרויסן! דאָס איז מען געלאָפן צו כיענע דער בלינצע בעקערין נאָך הייסע בלינצעס, דאָס איז מען געלאָפן אין קרעמל נאָך פוטער, קעז, אָדער צום טישל אויפ'ן ראָג נאָך אַן עפל; הכלל, מען איז געלאָפן געגנוג, אָפצופרישן זיך און איבערצורייסן די לאַנגווייליקייט. ווער שמועסט צווישן מנחה און מעריב — איז גאָר געווען חי געלעבט! דער רבי האָט קוים אַריבערגעטראָטן דעם שוועל — גיין אין שול צו מנחה און מעריב — האָבן מיר זיך מיט אַן אימפעט אַ לאָז געטאָן צום גליטש. אינאיינעם מיט אַנדערע אינגלעך פון די דערבייאיקע חדרים האָבן מיר אויסגעטאָקט און אויסגעשאַרפט אַ גליטש, אַז דער קייסער האָט אונדז געקאָנט מקנא זיין. מיר האָבן זיך געגליטשט אַ „קאָזאַצקע“, געלאָזן זיך אויף איין פוס, געגאַנגען אויף אים „שמונה־עשרה“ (מיט ביידע פיס אינאיינעם) און האָבן געוויזן אַלערליי קונצן און בריה'שקייטן. מיר האָבן זיך געדרייט אין אַ קאַראַהאָד אויף דעם גליטש און אַ גאַנצע כאָפטע געלאָפן ווי זעלנער.

און טאָמער איז אימיצער געפאַלן און האָט צעבראָכן רוק און לענד, אָבי עס זיינען קיין סימנים ניט געווען און ניט אַרויסגערופן ביים רבי'ן קיין חשד, איז גאָר קיין מאַליער ניט געווען. מיר האָבן די יסורים פריילעך אויפגענומען און קיינמאָל זיך ניט באַקלאָגט. איינמאָל איז טאַקע פישע מאשע פאַלטעס געפאַלן און האָט זיך אַזוי צעקלאַפט די פאַטילניצע, אַז ער האָט זיך ניט געקאָנט אויפהויבן.

מיר האָבן אים אַ גע'חלש'טן אַוועקגעטראָגן אהיים. ער איז אָפּגעלעגן צווישן לעבן און טויט אַ גאַנצן חודש, אָבער אַזוי ווי, אויף אונדזער גליק, האָט אים אָפּגענומען דאָס לשון, האָט קיינער ניט געוואוסט פון דער סיבה און די גאַנצע זאַך איז אונדז אָפּגעלאָפן גלאַט.

דעם שניי האָבן מיר אויך ניט פאַרקוקט — מען האָט געמאַכט מענטשעלאַך אין און פון דעם שניי; מיר האָבן געבויט גאַנצע טור־רעמס, פאַלאַצן מיט טרעפּ און מיט אַ זעלנער מיט אַ ביקס בײַ דער טיר: אינווייניק האָבן מיר אַרײַנגעשטעלט אַן אָנגעצונדן ליכט און עס גערופן „דער נר תמיד“.

מיר פלעגן אויך לקח'ענען ערגעץ אַ שליטל און שליטלען זיך ביז די כחות האָבן געטראָגן. איינמאָל אפילו האָט דער קרעמער, — דער בײַגנב'עטער, גע'מסר'ט פאַר דעם רבי'ן. עס האָט געהאַלטן גאַנץ שמאָל, עס האָט געשוועבט די סכנה, אַז מען זאָל אונדז אַלעמען שמייסן. האָט אָבער אונדזער אחדות געראַטעוועט... מיר האָבן אַלע אין איין קול געלייקנט שטיין און ביין און געשריען: „מיר ווייסן ניט“. עס מוז זיין אַ טעות, מיר זיינען דאָרטן גאָר נאָענט ניט געוועזן. געזאָגט האָבן מיר דאָס מיט דער חוצפּה פון יאוש און אַרײַנגעוואָרפן דעם רבי'ן אין אַ ספק. ער האָט אָנגעהויבן בײַ דעם קרעמער אויסצופאָרשן, אויב ער איז זיכער, אָן ספק, אַז דאָס זיינען געוועזן מיר און ניט אינגלאַך פון אַן אַנדער חדר? באַשטיימט ער נאָך אויף דאָס זייניקע? אפשר וועט ער אומזיסט רעדן שלעכטס אויף גמרא־אינגלאַך? יענער האָט עפּעס געשטאַמלט ניט זיכער און הינטערוויל אַרויסגערוקט זיך פון חדר. מיר זיינען אָפּגעקומען נאָר מיט דער שרעק און פּטור.

מיר פלעגן אַרײַנלויפן צוריק אין שטוב צעפראָרענע, צעקאַליע־טשעטע, מיט צעשפּאָלטענע הענט, מיט אָנגעריבענע נעזלאַך, אַ פּאָר מינוט איידער דער רבי איז געקומען פון שול. מיר פלעגן זיך אויף גיך אַלע צעזעצן אויף דער ליעזשאַנקע, מעשה „סטאַטעטשנע“ אינגלאַך, דערציילן מעשות, ווער עס האָט נאָך געכאַפּט אַ ביסן אין מויל פון דעם פּאַד־מיטיק, געווישט זיך דעם שוויים פון פּנים מיט דער פּאָלע

און געוואָרט אויף דעם רבי׳ן. איין גאָט ווייס, מיט וואָס פאַר אַ געמיט מיר האָבן אויף אים געוואַרט.

דאַווענען מנחה, מעריב, איז קיינעם פון אונדז קיינמאָל אפילו אויפ׳ן זינען ניט אַרויף. באַ זיך אין האַרצן זיינען מיר געווען אין גאַנצן פּטור פון אַזעלכע זאַכן. די תורה איז אונדז שוין אַזוי געקראָכן פון האַלדז אַז באַ אונדז איז געווען אַ געווינס אַ ברכה ניט מאַכן, ריזיקירנ־דיק אפילו צו כאַפּן פּעטש, אויב דער רבי זאָל דאָס באַמערקן. טאָמער איז אַמאָל אויסגעקומען שוין צו דאַווענען, פלעגט מען איבער־היפּן גאַנצע שטיקער, איבעררייסן גראַד וואו מען טאָר ניט און גרויס האַלטן זיך דערמיט.

אָבער ניט תמיד איז דער אַריינלויפן אין שטוב אָפּגעגאַנגען גלאַט. עס פלעגט פּאַסירן, אַז פון גרויס איילעניש פלעגט אימעצער, אין דער פינצטער, פאַרטשעפּן דעם עמער וואַסער און אַראָפּוואַרפן, אָדער גאָר די פּאַמאַיניצע איבערקערן — „קיין בעסערן גאָב״ האָבן מיר שוין ניט געדאַרפט. אַ חורבן, די גאַנצע תוכחה האָט זיך דעמאָלט אויף אונדז אויסגעגאָסן.

דער רבי, אַריינטאַפּטשענדיק אין דער פינצטער אין דער לוזשע וואַסער, איז געוואָרן אין כעס. און אָנצינדנדיק די ליכט, וועלכע איטלע־כער איינגל האָט וואָכנוויז געדאַרפט צושטעלן, האָט ער אָנגעהויבן דעם אַלט־באַקאַנטן מזמור:

— אַהאַ, די באַנדע שקצים האָט שוין דאָ די וועלט איבערגע־קערט! וואַרט נאָר, וואַרט, באַד־יונגען, איך וועל אייך שוין איבער־קערן. מען טאָר דאָך אויף איין מינוט זיי ניט איבערלאָזן, די ווילדע חברה! די קעפּ דרייען זיי אַראָפּ, קיין זאַך איז ניט צו קליין פאַר אַזעלכע באַנדיטן.

די באַלעבאָסטע, וועלכע איז אויך ערשט גראַד אָנגעקומען פון קראָם וועטשערע קאָכן און האָט קיין זאַך אויפ׳ן אָרט ניט געפונען, האָטשקעט נאָך אונטער דעם רבין און גיסט אייל אויפן פייער:

— וואָס דען, גוטס וועט אַרויסקומען פון אַזעלכע הײַדאַמאַקעס? זיי האָבן עפּעס זאָרג, דאגות, וואָס? אָט, בויאַנעווע, אויף די ווענט

קריכן. קינדער זיינען דאָס? שדים זיינען זיי דאָך, דער גיט־גוטער זאָל זיי נעמען! חזירים צעלאָזענע, די הויט האָט מען זיי געדאַרפט אַראָפּשינדן. אַזוי לאָזט אויס די באַלעבאָסטע אויף אַ הויכער אָקטאַ־ווע און ווינקט בשעת מעשה מיט איין אויג צום רבי'ן.

ס'הויבן זיך אָן די „אויספאָרשונג". ווער האָט דאָס געטאָן?

אָפּלייקענען איז דאָך ניט שייך. די לוזשעס וואַסער פון בריק טייטלען אויף אונדז און זאָגן עדות אויף דעם פאַרברעכן. און דער רבי טענה'ט טאַקע: אַליין איז דאָך דער עמער ניט אַראָפּגעשפּרונגען, האַ? וואָס שטומט איר, וואָס? זע נאָר, זע, קענען נעבאַך קיין צוויי ניט ציילן. איך וועל אייך באַלד עפענען די מיילער, נישקשה, איר וועט שוין באַ מיר רעדן, און נאָך ווי!

און עס ווערט אַ געשריי, אַ ליאַרעם: איין אינגל שרייט איבער דעם אַנדערן, דער שווערט מיט זיין אידישקייט, אַז עס איז ניט ער, אָן אַנדערער כאַפּט אַ ציצה און שווערט, אַז ער ווייס ניט פון וואָס צו זאָגן, אַ דריטער זאָגט, אַז ער וואָלט אוודאי אויסגעזאָגט דעם רבי'ן, אָבער אין דער פינצטער האָט ער ניט געזען, ווער דאָס האָט געטאָן.

דער סוף אָבער איז געוויינלאך געווען אַ סך אַ בעסערער, ווי מיר האָבן זיך גערעכט. אָדער דער רבי קומט אָפּ מיט דעם מוסר־זאָגן און מיר מיט דעם שרעק, אָדער ער פּאַטשט אָן, ס'רוב דווקא דעם שטילערן אינגל, און זאָגט:

— איך וועל זיך מיט אייך שוין אָפּרעכענען.

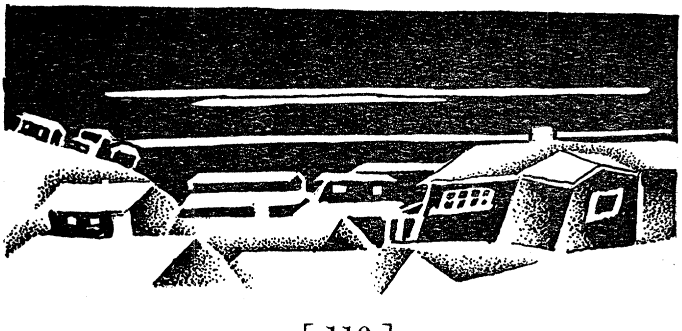

אין חדר באַנאַכט

ערגסטע צייט אין חדר איז — די ווינטערדיקע נעכט, פון אַן ערך אַ זייגער פינף אין אָוונט ביז אַרום האַלב צען האָבן מיר זאַלבע זעקס — אַ חוץ דעם רבי׳ן און דער באַלעבאָסטע, וועלכע האָט געצירעוועט אַ זאַק, געדאַרפט זיצן צונויפגערוקט אַרום דעם איין ליכטל און אָן אַן איבעררייס לערנען און לערנען. אַך, ווי שווער און ביטער, ווי משונה׳דיק לאַנג די אָוונטן האָבן זיך געצויגן. די ערשטע שעה, די אַנדערע האָט זיך געלערנט נאָך גאָר נישקשה. דער בין השמשות׳דיקער שפילן אין דרויסן האָט משמעות אונדז אָפגעפרישט און גוט געווירקט אויף אונדז, אָבער דערנאָך זיינען מיר געוואָרן מיד און פאַרמאַטערט. דער קאָפ איז געווען דול, די גלידער פאַרגליווערט, אַלע ווילע געגענעצט און דער לערנען איז אין קאָפ ניט געקראָכן. עס האָט ניט געהאָלפן דעם רבינ׳ס געשריי און בייזערן זיך, עס האָבן אויך ניט געהאָלפן די פייערדיקע פעטש, קולאַקעס און דער דרייען פאַר די אויערן. דאָס לערנען האָט זיך ניט געקלעפט. פאַרקערט, וואָס מער דער רבי האָט געשלאָגן, אַלץ ווייניקער האָט מען זיך אַריינגעלייגט. די אויגן, וועלכע האָבן זיך נאָך פריער געקלעפט, זיינען איצט פאַרלאָפן געוואָרן מיט טרערן און מען האָט שוין פאַרלאָרן אפילו וואו מען האַלט — אַ חטא, פאַר וועלכן דער רבי זבולון פלעגט ווערן מורא׳דיק אויפגעבראַכט. ער האָט פאַר כעס אַזש מיט די ציין געקריצט, געקניפט די באַקן, געריסן און געביסן.

אָבער קיין מיטל צו דערוועקן בײַ אונדז מער חשק צו דער גמרא איז דאָס ניט געווען. מיר האָבן געלערנט — אוודאי האָבן מיר געלערנט, מיר האָבן דען אַן אַנדער ברירה געהאַט? — אָבער דאָס

לערנען איז געווען אַן אַ טעם און אַן אַ ריח. אַט, ווי אַ בהמה קייט קלייען. עס פאַלט מער אויף די זייטן, איידער עס קומט אַן איר אין מויל אריין. ניין, די לעצטע פּאָר שעה לערנען איז געווען נאָר אַן אָפּקומעניש.

אָבער ווי שלעכט און ביטער עס איז ניט געווען די גאַנצע וואָך, איז דאָס לגבי דאַנערשטיק געווען נאָר אַ פאָרשפּיל. אינמיטן וואָך פלעגט נאָך פּאַסירן, אַז אַמאָל איז דער רבי געווען בעסער אויפגעלייגט, אַמאָל האָבן מיר זיך אָנגעטאָן אַ כח און „אריינגעלייגט זיך" און אַמאָל פלעגט געשען אַ נס פון הימל און ר׳אברהם, דער באַלעבאָס פון חדר, פלעגט זיך אַריינמישן — צי אין דעם ענין, וואָס מען האָט געלערנט, צי גאָר וועגן אַ זייטיקער זאַך, כאַפּן אַ שמועס מיט דעם רבי׳ן וועגן פּאָליטיק, למשל. אָבער די איין-טאָניקייט, די לאַנגווייליקייט איז געווען איבערגעריסן און מיר האָבן זיך גאָר מחיה געווען. מיר פלעגן שטענדיק גאָט בעטן, אַז ר׳ אברהם זאָל זיך אַריינמישן. מיר האָבן געוואָרט אויף דעם, ווי אויף משיח׳ן און האָבן ר׳ אברהמ׳ען מיט זיין ציגן-בערדל האָלט געקראָגן, אַ גרויל ווי האָלד. אינמיטן דער וואָך האָבן מיר געהאַט כאָטש האָפנונגען, אַלע ווילע געוואָרט אויף אַ דערלייזונג — אָט-אָט וועט ר׳ אברהם עפּעס פאַרבינדן מיט דעם רבי׳ן אַ שמועס, אָבער ניט דאַנערשטיק. דאַנערשטיק האָט זיך אַלץ אויסגעלאָזן. איי, דער דאַנערשטיק, דער דאַנערשטיק, — דאָס איז געווען אונדזער יום-הדין, ערגער ווי צו אַן אָפּעראַציע גיין. מיר האָבן געדאַרפט דאַנערשטיק אָפּגעבן דין וחשבון פון אַלע לימודים פאַר דער גאַנצער וואָך. און ניט עפּעס אַבי ווי זאָגן, נאָר גוט און קלאָר; ווי אַ וואַסער האָבן אַלע געמוזט פליסן און רינען, גיך און גרינג, ניט פאַרפּלאָנטערן זיך און ניט שטאַמלען, חלילה. מען האָט געמוזט לערנען הויך, אויפ׳ן קול, מיט חשק און ברען שאָקלען זיך איבער דער גמרא. דאַנערשטיק האָט דער רבי פון חדר ניט אַרויסגעלאָזן. און אַ חוץ דעם איז סיי ווי ניט געווען וואוהין צו גיין. כיענע די בלינצע-בעקערין האָט דאַנערשטיק נאָך האלבן טאָג פאַרנומען זיך מיט חלות באַקן; אין די קרעמלאַך האָט מען זיך אויך אויף

אונדז ניט אומגעקוקט, צוליב די ווייבער, וואָס האָבן איינגעקויפט אויף שבת. אין דרויסן איז געווען קאַלט, פינצטער און ניטאָ קיינער. איז קיין ברירה ניט געווען נאָר צו זיצן אין חדר און קוקן כסדר אויף די ווייזערס פון זייגער, וועלכע האָבן געמאַכט יד אחת מיט׳ן רבי׳ן אין געקראָכן אויף צו להכעיס פאַמעלאַכקע. קוים־קוים פון אָרט גערירט זיך.

דאָנערשטיק אויף דער נאַכט האָט דער רבי קיין ברעקל איינזען ניט געהאַט מיט אונדז, האָט די קלענסטע קלייניקייט ניט מוחל געווען, פון קיין ברעקל רחמנות ניט געוואוסט. ווי אַ קאַלטער גזלן איז ער געשטאַנען איבער אונדז מיט דעם פאַס אין האַנט און האָט אים אַראָפּגעלאָזן אויף אונדזערע פּלייצעס מיטן גאַנצן הארצן, עס זאָל גוט ווי טאָן. און געטאָן האָט ער עס גאַנץ אָפט און ניט געזשאַלעוועט. מיר זיינען געזעסן אין געהאַקטע וואונדן, אָן אַ ברעקל האָפנונג, פול מיט יאוש און צער און געווען גרייט אָנצונעמען דעם רבי׳ס שטראָף ביז צום סאַמע סוף...

נאָר איינמאָל, געדענק איך, האָט גאָט אליין אויף אונדז רחמנות געהאַט: אין רעכטן מיטן פון אַ הארבן תוספות, וועלכן איך און מיין חבר יודל האָבן זיך געקוועטשט גלאַט צו מאַכן פאַר דעם רבי׳ן און פאַר וועלכן מיר האָבן שוין אַ גוטע „פּאַרציע" באַקומען אָן אויפגאָב און אַ צוזאָג פון דעם רבי׳ן אויף מער נאָך שפּעטער, — פּונקט ווען דער רבי האָט אויסגעשטעלט אויף אונדז זיינע גזלנ׳ישע אויגן און אויפגעהויבן מיט אימפּעט דעם פאַס, פּונקט דעמאָלט האָט זיך געעפנט די טיר און ר׳ אברהם איז אַריינגעלאָפן, ניט געקענט כאַפּן דעם אָטעם, און האָט מיט ביידע הענט אַ מאַך געטאָן און געזאָגט מיט אַ ציטערדיקן קול:

— שאַ, שטיל, שרעקט זיך ניט, עס „נעצט", אין שטאָט „נעצט".

— עס ברענט, עס ברענט, אַ שריפה, — האָט זיך גיך געטראָגן פון מויל צו מויל און גלייך זיינען אַלע געשפּרונגען, געלאָפן איינער איבער דעם אַנדערן. וואָס מיר רבי, ווען מיר גמרות — אַלע זיינען זיך צעלאָפן.

שריפות

שריפות זיינען בא אונדז ניט געווען קיין נאָווינע. אַלע מאָנטיק און דאָנערשטיק פלעגן זיי זיך מאַכן, אָבער דאָס רוב, ווי אונדז אויף להכעיס, פלעגן זיי זיך דווקא מאַכן זומער, און דווקא גראַד אין מיטן נאַכט, ווען עס איז זיך אַזוי געשמאַק געשלאָפן און דער רבי מיט דעם הדר האָבן זיך גאָרניט גע'חלומ'ט אפילו. ס'איז גאָר קיין אונטערשייד ניט, וואו די שריפה איז געווען, עס האָט געמעגט זיין אין דעם אַנדערן עק שטאָט, האָט מען די ערשטע זאַך אויפגעוועקט די קינדער, אָנגעטאָן זיי און גיכער געפּאַקט די בעבעכעס. די קינדער ווייַנען, די פּנימ'ער בלייכע, ס'פּאַלט פון די הענט, מען איילט זיך, מען ברעכט און שטעכט דאָס ביסל אָרעמקייט און מען טוט זיך אַליין אָן מער שאָדן ווי די גאַנצע שריפה. עס האָט בא אונדז גע־טראָפן, אַז ערגעץ וואו האָט אַ שטאָל אָפּגעברענט און באַלעבאַטים האָבן גוטע כלים צעבראָכן, דעם גאַנצן מעבל הרוב געמאַכט און אַ סך האָב און גוטס פאַרלאָרן. אונדזער עולם איז געווען זייער אָנגעשראָקן. די שריפות זיינען געווען בא אונדז אַ מין מגפה. אַ שטאָט פון היל־צערנע הייזער — מויערן האָט מען ניט דערלויבט, צוליב דער פעסטונג וואָס איז בא אונדז געווען, און אַז עס פלעגט זיך אָנצינדן איין הויז, פלעגן זיך גלייך אָנכאַפּן אַנדערע, בפרט זומער, ווען די דעכער זיינען געווען טרוקן ווי ביין. און פלעגט זיך נאָך מאַכן אַ ווינט דערצו, איז טאַקע געווען סכנות נפשות. קוואַרטאַלן נאָך קוואַרטאַלן פלעגן אויפפלאַקערן; דער מאַרק, די שולן, אַ האַלבע שטאָט פלעגט אין אַ שעה, צוויי אַוועקגיין מיט'ן פייער. מיר האָבן אפילו געהאַט אַ פייער־לעשער קאָמפּאַניע, אָבער זי איז באַשטאַנען פון זעקס אַלטע קליאַ־

טשעס, איינגעשפּאַנט אין זעקס וועגעלאַך; אויף איטלאַכן איז גע־שטאַנען אַ פּאַרטריקנטע פּעסל, און אויסגעדינטע פּאָליציי־לייט, איינ־געהויקערטע פון עלטער אין דינסט, האָבן געדאַרפט דאָס פּליען באַ אַן ערך אַ צוויי וויאָרסט צו דער „באַברוילקע" נאָך וואַסער; האָט דערווייל די גאַנצע שטאָט געקענט אָפּברענען. ניט זעלטן האָט פּאַסירט, אַז דאָס וואַסער איז אויסגערונען פון פּעסל איידער סאיז געבראַכט געוואָרן צו דער שריפה. די קליאַטשעס האָבן אפילו גענוג שמיץ געקראָגן, אָבער זיי האָבן זיך געמאַכט ניט ווּיסנדיק און קוים גערירט זיך. דער טרייבער אויף דער קעלניע האָט זיך שטאַרק גע־האָטשקעט געשריען: „וויאָ, וויאָ", די דייזשקע וואַסער האָט זיך געטרייסלט און געפּליוכעט אויף אַלע זייטן, אָבער דעם פייער האָט דאָס ניט געלאָשן. און אַ שטאָט מיט אידן זיינען געוואָרן נשרפים.

דער געשריי און דער געוויין פון די קינדערלאַך, דער יאָמער און קלאָג פון די ווייבער און דער אָכצן און קרעכצן פון די מאַנסביל האָבן זיך אויסגעמישט אין דער לופט מיט דעם קנאַקן פון דעם פייער, מיט די טראַסקעס פון די אַראָפּגעפאַלענע באַלקנס און מיט דעם פּלאַצן פון גלעזערנע און פאַרצעלייענע כלים. די פייער־צונגען און דער געדיכטער רויך האָבן ווי ווילדע חיות פאַנאַנדערגעבושעוועט זיך און אויף טויט געשראָקן די אָרומיקע. די טאַטעס זיינען אַרומ־געלאָפן ווי פאַר'סמ'טע, די מאַמעס האָבן געהאַלטן די קינדערלאַך אויף די הענט, באַם פאַרטוך, און געריסן זיך די האָר פון קאָפּ. איינער לויפט אַרום אין דער רעכטער סומאַטאָכע און פרעגט באַ איטלאַכן, וואָס פאַר אַ דאַטע איז היינט? און אַז ער ווערט געוואָר, פאַלט ער אין חלשות — גראַד נעכטן איז אויסגעגאַנגען זיין פאַרזיכערונג אויףביידע הייזער מיט דער קראָם, מיט דעם מעבל, האָק און פּאַק — און ער איז געבליבן אַן אָרימאַן.

אויף מאָרגן — די איבערגעבליבענע קוימענס האָבן, ווי מצבות, עדות געזאָגט: פּה נקבר — איז מען געקומען זוכן, ראַיען אין די חורבות, טאָמער איז עפּעס גאַנץ פאַרבליבן, און די ווייבער האָבן אַזוי ביטער געוויינט, ווי אויף קבר אָבות. עס פלעגט זיך באַלד דערפילן

אַ גרויסער דוחק אין שפּייז, אָבער אַ דעפּעשע קיין מינסק פּלעגט באַלד ברענגען הילף.

וואָכן לאַנג און אָפּטמאָל חדשים, פּלעגן אידן באַלעבאַטים וואַלגערן זיך אויף אַ גרויסן, ליידיקן פּלאַץ וואו מען פּלעגט מושטירן סאָלדאַטן, עסן טרוקנס, שלאָפן אויף די פּעק בעט-געוואַנט, וואָס מען האָט אַרויסגעכאַפּט, און ניט אויסטאָן זיך אָדער אַ העמד אי־בערבייטן.

שבת האָט מען אויף דעם פּלאַץ געדאַוונט בציבור, מיט אַלע קליפּערלאַך. טשאָלנט האָבן געקאָכט און געבראַכט די גליקלאַכערע, וועלכע האָבן זיך געראַטעוועט. זיי האָבן אָנגעגרייט געניג פּאַר אַלעמען. איינמאָל האָט געטראָפן אַ ניי אומגליק. דער עירוב האָט זיך גראָד שבת איבערגעריסן און די ווייבער, בחורים און מיידלאַך, וועלכע האָבן געטראָגן די טעפּ געקעכץ צו די נשרפים, זיינען גע־בליבן שטיין אויף איין אָרט — ניט אַהער און ניט אַהין. האָט אָבער אונדזער קלוגער רב גלייך מתיר געמאַכט צו טראָגן דאָס עסן צו די הונגעריקע און פאַרשפּאָרט אַ שבת׳דיקן תענית.

ביסלאַכווייז, ביסלאַכווייז קומט דער עולם צו זיך. ווער פריער, ווער שפּעטער — און עס הויבט זיך אָן בויען אַ נייע שטאָט. די אָרימע שטעלן אויף שאַלאַשן, אַ קליטל, אַ קרעמל און אַ „כאַלופּקע״. די רייכערע בויען אויס נאָך שענערע הייזער ווי די פריערדיקע. און דאָס לעבן גייט אַוועק אויף דעם אַלטן שטייגער. מען הויבט אָן דעם אָטעם אָפּכאַפּן, צוריק זיך איינשטעלן — אָבער אַהאַ, אַ נייע שריפה. ווידער געוויין, צרות, יאָמער און טרויער.

יאָרן און יאָרן איז דאָס אַזוי געגאַנגען. דעם ערשטן אומגליק נאָך ניט פאַרגעסן, איז שוין געקומען אַ נייער און אַ גרעסערער, ביז — ביז אידישע יונגע לייט האָבן געגרינדעט אַ פּריוואַטיקע חברה פייער־לעשער.

הינדערטער-ווייז פלעגן זיי קומען צולויפן, באַטאָג אָדער אין מיטן נאַכט, מיט העק און עמערס און פלעגן אַרבעטן ווי בינען. אַ חוץ דעם איז געווען אַ רעטונגס אָפּטיילונג, וואָס פלעגט אין די דער־

בייאיקע הייזער און קראָמען פּאַקן די זאַכן ווי געניטע מענטשן, שלעפּן די מעבל און דערהויפּט ניט דערלאָזן, אַז די געביידע זאָל זיך אָנכאַפּן.

אָבער דאָס איז שוין געווען מיט יאָרן שפּעטער, ווען איך האָב זיך אויך באַטייליקט אין דער „חברה". ווען איך בין אָבער נאָך אין חדר געגאַנגען, זיינען נאָך קיין פּריוווילִיקע פייערלעשער ניט געווען און שריפות זיינען געווען גאָר אַ סך. אָבער זייער זעלטן אין ווינטער, און נאָך זעלטענער — זיבן אַזייגער אין אָוונט אין אַ דאָנערשטיק. מיר זיינען זיכער געווען, און די חדר־אינגלאַך פון די אַנדערע חדרים האָבן אויך מסכים געווען, אַז דאָס מאָל האָט דער אייבערשטער אַליין רחמנות געהאַט אויף אונדז. מיר האָבן געהאַט גוטע ראיות דערצו אויך: סך הכל איין קליין שטיבעלע, וואָס האָט אינגאַנצן אַ קנאַפּן ווערט געהאַט, האָט אָפּגעברענט. אי דאָס איז זי געשטאַנען ערגעץ אין עק וועלט און געהערט צו עפּעס אַ לאַטוטניק.

אַז מיר פלעגן אַרויסגיין דאָנערשטיק פון חדר, זיינען מיר געווען ווי נאַסע הינדעלאַך. מיר האָבן ניט געזונגען, ווי אַלע אַנדערע נעכט, ניט געוואָרפן זיך מיט שניי־קוילן, ניט געדרייט מיט די פּאַפּירענע לאַמטערנעס אַ ראָד און האָבן אפילו די געוויינלאַכע אילומינאַציע ניט געמאַכט — גוט אויסשמירן מיט חלב אַ לאַמטערנע און אָנצינדן זי. ניין, דאָנערשטיק איז דאָס אונדז אין קאָפּ ניט געלעגן. מיר זיינען געגאַנגען אַהיים אומעטיקע, מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּלאַך און אינגאַנצן צעבראָכן.

די פּנים'ער זיינען געווען פאַרשמירטע פון די אָפּגעווישטע טרערן, די אויערן זיינען געווען רויט ווי צונטער; די באַקן האָבן געפלאַמט, די נעזער צוגעשוואָלן פון דעם ווישן נאָכאַנאַנד און רייבן מיט דער פּאָלע, און דער קאָפּ האָט וויי געטאָן ממש ווי מיט אַ האַמער האָט געקלאַפּט אין די שלייפן.

אונדזער באַלעבאָסטע, די גרויסע בריה, וואָס האָט אַ קאָץ אַן עק ניט געקענט פאַרבינדן און אין שטוב־מלאָכעס גאָרניט פאַרשטאַנען, האָט קומענדיק פון קראָם דאָנערשטיק אָוונט באַלד אָנגעהייצט דעם

אויוון ווי אַ גיהינום. „אַז די חלה זאָל אויפגיין, — האָט זי געזאָגט, — מוז זיין גוט ווארים". און עס איז געוואָרן אין שטוב ערגער ווי אין אַ באָד. עס האָט פשוט גענודיעט, ממש צו חלשות האָט געשלאָגן.

עס האָט גאַנץ אָפט געטראָפן, אַז דאָנערשטיק האָט דער רבי אַליין געמוזט אָפפירן די אינגלאַך איינציקווייז אַהיים, — ער האָט מורא געהאַט פשוט, אַז דער אָדער יענער זאָל ניט פאַלן אויפן וועג. דאָס גופא איז געווען, אגב פאַר אונדז אַ שטיקל באַפרידיגונג — אַ נקמה אָן דעם רבי'ן. אָט זאָל ער זיך אַרומשלעפּן אין אַלע עקן שטאָט מיט יעדן אינגל באַזונדער.

און אַז מען איז געקומען אַהיים אַ פאַרטשאַדעטער, פלעגט זיך ערשט אָנהויבן אַ גאַנצע סדרה: וואַשן דעם קאָפּ מיט הייסע וואַסער, זיצן מיטן הויל אויף דעם קאַלטן שניי, און נאָך אַזעלכע גוטע מיטלען, וואָס זיינען געווען גוט אויספּרובירט און וואָס מען פלעגט דאָס רוב פון זיי אָפּשניידן מיט אַ שטאַרקער פאַרקילונג.

און אפילו אַז מען איז דורך אַ נס געקומען אַהיים דאָנערשטיק ניט פאַרטשאַדעט, האָט מען אויסגעזען אַזוי, אַז „אַ שענערן, ווי די מאַמע פלעגט זאָגן, לייגט מען אין קבר אַריין".

דער טאַטע פלעגט פאַר'גנב'עטערהייט אַ קוק טאָן אויף מיין פאַר'חושכ'טן פנים און קרימען זיך, מורמלען עפּעס פאַר זיך אין באָרד אַריין, מאַכן אַ זויערע מינע און הומ'קען:

— הם, הם, אָט איז עפּעס אַ שוטה, אַ נאַר, הם, הם, אַן אומגליקלאַכער מתנגד וואָס דאָס איז! אַז דאָס פאַרשטייט ניט פון דאַנען אַהער. קען ניט פאַרנעמען דעם עיקר, נאָר פון אויבן-אויף, דער פּרא-אָדם איינער.

אויף מיר פלעגט ער אַלע ווילע וואַרפן בליקן, אָבער נאָר פון דער זייט, פלעגט אַלע ווילע צוגיין צו מיר; דאָ דאָס היטעלע צעךרעכט מאַכן, דאָ די פאות'לאַך אַרויסשאַרן און דאָ דעם קאָלנער פון זופּעצקע אויסגלייכן. ער האָט זיך געדרייט אַרום מיר, געשאַרט זיך אַרום מיר שווייגנדיק, אַ וואָרט ניט זאָגנדיק. אָבער איך האָב

דערפילט אַ וואַרעמקייט, זיין ליבשאַפט האָט זיך צעגאָסן אין מיר און מיר איז געוואָרן גרינגער און פריילאַכער אויפ'ן האַרצן.

איך האָב טיף אָפּגעאָטעמט, און דער טאַטע פלעגט כאָפּן די מינוט, אַ קוק טאָן מיר גלייך אין די אויגן אַריין שמייכלנדיק און אַ פרעג טאָן:

— וואָס, ישראליק, דיינע שיפן זיינען אונטערגעגאַנגען?

איך פלעג אָנהויבן לאַכן. דעמאָלט האָט מיך דער טאַטע ערשט אָנגעהויבן גלעטן איבער'ן קאָפּ, אַ קלאַפּ טאָן אין פּלייצקע, דערציילן מיר עפּעס אַ טשיקאַווע זאַך און מיך גאָר פריילאַך מאַכן. ווען אָבער דער טאַטע האָט אַ טאָפּ געטאָן מיר דעם קאָפּ און ער איז הייס געווען, האָט ער שוין מיט כעס געאָכקעט און געקוועטשט מיט די פּלייצעס, איז גיך אַרומגעלאָפן איבער'ן שטוב הין און צוריק און אַלע ווײַלע אַרויסגעזייט פון די ציינער: „אַן אכזר, צו אַלע שוואַרץ-יאָר, ניט געדאַכט זאָל ער ווערן!" ער פלעגט שוין אַרומטאַנצן אַרום מיר און פרעגן, צי איך וויל עפּעס, צולויפן אַן אויפגערעגטער צו דער מאַמע'ס בעט און אומרואיק רעדן מיט איר. ער פלעגט מיך אַריינלייגן אין בעט און אָנזאָגן, אַז איך זאָל מאָרגן שלאָפן אַזוי לאַנג ווי איך וויל און גאָר קיין מורא ניט האָבן. געלייגט מיר אַ האַנטוך צום קאָפּ, געהייסן דעם צונג ווייזן זיך, נאָך אַמאָל געפרעגט צו וואָלט איך ניט וועלן עפּעס עסן און ווידער געלאָפן צו דער מאַמען. איך פלעג אים הערן שעפּטשען צו איר אויפגערעגט און בייז. זי פלעגט אים ענט־פערן אַ סך געלאַסענער:

— נו, נו, אם ירצה השם מאָרגן וועט ער געזונט זיין.

די מאַמע, וועלכע האָט איר ליבשאַפט מיר אַרויסגעוויזן שוין גאָר אויף אַן אַנדער שטייגער האָט אָנגעהויבן מיט אַ קול פון געבעט, לאַסטשען און רופן מיך צו זיך:

— קום צו מיר, זונעניו, קום, קינדעלע מיינס, קום צו דיין מאַמען, קרוין מיינער. — און אַרומכאַפּנדיק מיך, פלעגט זי מיך אַריינעמען אין בעט, אָפּשיטן מיך מיט קושן, גלעטן, מיט צוויי פינגער שאַרן

צאַרט און איידל איבער די האָר פון מיין קאָפּ, און מיר פלעגט פון גוטסקייט אָנהויבן זיך דרעמלען.

— יע, אַ אינגעלע מוז נעבאך טראָגן דעם יאָך פון חדר, דעם עול פון דער הייליקער תורה, אָבער דערפאַר לעבן מיר אַלע מיט דעם זכות פון די אינגעלאַך! ווען זיי וועלן אויסוואַקסן, וועלן זיי האָבן אַלדאָס גוטס, און אויף יענער וועלט וועלן זיי האָבן אַ סך עולם-הבא, זיי וועלן זיצן מיט גילדערנע קרוינען לעבן כסא הכבוד. מאָרגן אם ירצה השם וועל איך דיר געבן גוטע זאַכן: פייגן, באָקסער און צוקערקעס.

די לעצטע ווערטער, מוז איך זיך מודה זיין, האָבן ניט דער ערך מער אויסגענומען באַ מיר איידער אירע פריערדיקע רייד, וועלכע איך האָב גאָרניט פאַרשטאַנען. אָבער איך האָב מורא געהאַט, אַז זי וועט זיי ניט מקיים זיין, ווי איר שטייגער איז געווען. פונקט דער היפוך פון דעם טאַטן, פלעגט זי מיך שטענדיק אָפּנאַרן און איך האָב ווייניק אמונה געהאַט אין אירע הבטחות. אָבער איך האָב זיך דורך אירע רייד איינגאַנצן באַרואיקט. אויפ'ן האַרצן איז געוואָרן פריילאַך און זייער אַנגענעם און איך בין געשמאַק אַנשלאָפן געוואָרן באַ איר אין בעט.

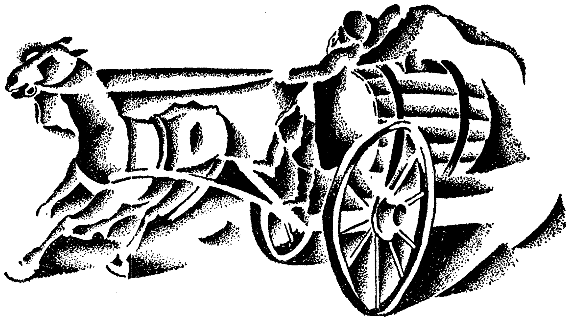

פרייטיק און שבת

אויף מאָרגן, פרייטיק, איז פון דעם גאַנצן נעכטן אפילו קיין זכר ניט געבליבן, אַזוי ווי עס איז גאָרניט געווען. גאָר אַ נייע הויט פלעגט זיך פרייטיק אַרויפציען. דער דרויסן גופא איז געווען גאָר אַן אַנדערער, אַ סך אַ פריינטלאַכער. עס איז געווען גרינג און גוט, אַ מחיה.

דער נעכטיקער שטרענגער רבי מיט זיין מיאוס'ן גלאַנצנדיקן שטערן איז היינט געווען ווייכער און אַ סך הנ'עוודיקער. פרייטיק און שבת איז ער געווען צו אונדז מער צוגעלאָזט. ער האָט אַמאָל אַ שמייכל געטאָן, אַ פריינטלאַך וואָרט צוגעוואָרפן און אָפטמאָל אפילו אין פלייצקע פריינטלאַך אַ קלאַפּ געטאָן. איצט דאַכט זיך מיר, אַז ער האָט עס געזוכט צו פאַרגלעטן זיין נעכטיקע שטרענגקייט, געוואָלט מען זאָל אים מוחל זיין זיינע נעכטיקע זינד און גרויזאַמקייטן.

געקומען אין חדר זיינען מיר פרייטיק גאַנץ שפּעט — אַרום צען אַזייגער, און אַרום איינס זיינען מיר שוין פריי געווען.

שבת איז געווען נאָך גרינגער דער חדר, אָבער גיין אין חדר האָט זיך נאָך וויניקער געוואָלט.

ווינטער איז דער גאַנצער שבת'דיקער חדר געווען נאָר ווי אַן אָנשטעל, גלאַט אַבי געגאַנגען. וואָרים נאָכן שלאָף האָט דער רבי שוין קוים צייט געהאַט אפילו אַ פּאָר קאַפּיטלאַך תנ"ך לערנען. עס פלעגט ווערן צייט אין שול גיין מנחה און מעריב דאַווענען. ווער רעדט, אַז דער רבי האָט זיך פאַרשלאָפן אַ ביסל — און דאָס האָט געטראָפן גאַנץ אָפט — פלעגט ער נאָר אַריינשמעקן אין חדר און אַ זאָג טאָן:

— נו, נו, אייער מזל, גייט שוין אַהיים.

מיר האָבן, פאַרשטייט זיך, לאַנג ניט געלאָזט זיך בעטן, און ווי

אונטערגעשאָסענע געלאָזט זיך לויפן. אָבער אַנשטאָט אַהיים — צום גליטש, וואו אַ גאַנצע כאַליאַסטרע האָט שוין געוואַרט אויף אונדז.

זומער איז אַפילו די צייט פון לימוד אין חדר געווען לענגער, דערפאַר אָבער האָבן מיר פון דער פרייער צייט מער הנאה געהאַט.

עס איז געווען גאָר אַן אַנדער שפּילן, אַן אַנדער טעם. זומער האָט מען געשפּילט דערהויפּט אין חברות און געהאַלטן מלחמות. אויטלאַכער אינגל האָט געהאָפט צו דערדינען זיך צו אַ הויכן ראַנג און ווערן אַ שני למלך. עס איז ניט אַזוי שווער אָנגעקומען, אַבי עס איז נאָר געווען אויבסט אָדער אַנדערע גוטע זאַכן, האָט מען שוין גרינג דערדינט זיך צו דער העכסטער מדרגה. דער מיטולירטער חברה-מאַן איז געווען אַפילו אין אַ גרעסערער סכנה איידער אַ פּראָסטער מענטש. אַז דער רבי פלעגט זיך פון אַזאַ איינעם דערוויסן, איז אים שוין געווען פינצטער זיין לעבן. אַ חוץ די שמיץ, סאַמע ברענענדיקע און גאָר אַ סך, פלעגט דער רבי אַלע ווײַלע דערמאָנען אים זיין טיטול, מאַכן פון אים חוזק און רייצן זיך מיט אים גאָר אָן רחמנות. אָבער ווען איז דאָס אין זינען געלעגן דער רבי, אַז עס איז געגאַנגען אין דעם אייגענעם כבוד, — אין דעם כבוד פון אַ מלוכה, אָדער אַז אַ גאַנצע אַרמיי איז געווען אין סכנות געפאַנגען צו ווערן? מיר האָבן געשפּילט מיט אמת'ער מסירת נפש. מיר האָבן זיך פאַרלאָזן אויף קידוש השם און געשפּילט מיטן גאַנצן לייב און לעבן.

מיר פלעגן זיך אָפּט אויך פאַרקלייבן אין אַ שטאַל ערגעץ באַ אַ חבר און חברה פלעגן שפּילן „מכירת יוסף", „יצחק צו דער עקידה", „שאול און דוד". פון לעש-פּאַפּיר פלעגט מען מאַכן אַ פּאַנצער, פון רויטן אונטערטלאַק — היטלען, די שווערדלאַך זיינען געווען הילצערנע. אָבער מען האָט געשפּילט געשמאַק און לאַנג און גאַנץ אָפּט אַריינגעלעבט זיך אין די ראָלן ביז צום פאַרגעסן זיך.

אַז ניט „טריאַטער" שפּילן, פלעגן מיר זיך הושקען, אַריבערוואַרפן אַ שטריק הויך איבער'ן באַלקן, אַוועקלייגן אַ ברעט און אויף יעדן ברעג ברעט פלעגט זיך שטעלן אַ אינגל און פאַנאַנדערלאָזן זיך מיט

חשק און גרויס אימפעט פלעגט מען שרייען: „פאַדאוואַי פאַרו!“ (דערלאַנג פאַרע, ד. ה. זאָל גיין אַ גאַנג).

ווי אַזוי מען האָט ניט געבראָכן האַלדז און נאַקן, איז נאָר געווען אַ נס פון הימל. ווײַל מען האָט זיך ממש געשפּילט מיט דעם מלאך המות... אָבער קיינער האָט אפילו ניט אַ טראַכט געטאָן וועגן דער סכנה. איינמאָל זיינען צוויי אינגלאַך טאַקע אַראָפּגעפאַלן פון אַ גאַנץ הויכער הויכעניש. גליקלאַכערווייז זיינען זיי אַרויפגעפאַלן אויף אַ הויכער קופּע פרישע בהמה'שע מיסט און זיינען אָפּגעקומען מיט דערשרעקעניש און מיט פאַרפּאַסקודעטע פּנים'ער. וועלכע זיי האָבן דערנאָך אָפּגעוואַשן. אָבער פאַר די זופּעצקעס, וואָס זיינען געבליבן פול מיט געלע פליאַמעס, האָבן זיי געקראָגן זייער לוין אין דער היים. דער רבי אין חדר האָט פון דער גאַנצער מעשה געוואוסט אַ פייג.

נאָך אַ גרויסע מעלה האָבן די זומערדיקע שבתים געהאַט — כמעט אַלע טאַטעס פלעגן שבת באַטאָג פאַרהערן זייערע אינגלאַך. דאָס רוב טאַטעס פלעגן אַרויספאָדערן דעם רבי'ן אַהיים צו זיך אויף שבת נאָכ'ן שלאָף — און פּטור, מיר זיינען שוין פריי געווען. מיר האָבן שוין אַזוי אויסגעמאַרקירט, אַז כמעט איטלאַכן שבת האָט דער רבי געדאַרפט אַן אַנדער אינגל גיין פאַרהערן. דער אינגל פלעגט זיך בעטן בײַ זיי פאָטער, ער זאָל אים דעם שבת פאַרהערן. און וועלכער טאַטע וועט זיך דאָס אָפּזאָגן פון אַזאַ פאַרגעניגן?

אַן אויסנאַם איז געווען מיין טאַטע. ער האָט מיך קיינמאָל ניט פאַרהערט, אַז דער רבי זאָל זיין דערביי. פאַרהערן פלעגט ער מיך דווקא גאַנץ אָפט, אָבער אַן הכנות. האָט ניט געהייסן ברענגען די גמרא און אפילו קיין באַשטימטע צייט ניט אָפּגעשטעלט. פלעגט אַזוי זיך, שבת באַם וואַרמעס, אָדער נאָכ'ן שלאָף, אַ פרעג טאָן מיך, וועלכן ענין איך האָב די וואָך געלערנט. מיך הייסן געבן צו פאַרשטיין דעם ענין, פרעגן אַ קשיא, אָדער אָפּפרעגן דעם תירוץ, און איז געווען צופרידן.

איינמאָל האָט ער מיך געהייסן זאָגן דעם רבי'ן אין זיין נאָמען,

אז ער האָפט צו גאָט אז איך וועל קענען גוט לערנען אַ סך בעסער אפילו פאַר דעם רבי׳ן אליין... דער רבי מיינער איז געוואָרן גאָר צעטומלט, האָט ניט געוואוסט ווי אָנצונעמען די ווערטער. ער האָט געקוועטשט מיט די פּלייצעס און האָט געזאָגט:

— אַ מאָדנער איד איז דיין טאַטע, ער איז טאַקע אַ איד אַ למדן, אָבער ניט קיין פאַרגינער. פאַרגינט מיר קיינמאָל ניט דעם נחת, צו זיין דערביי, ווען ער פאַרהערט דיך. אַ מאָדנער איד.

אַז איך האָב דעם טאַטן איבערגעגעבן דאָס, וואָס עס האָט פּאַסירט אין חדר און אַז דעם רבי׳ן האָט דאָס געאַרט, האָט ער מיך גע־הייסן ווידער זאָגן דעם רבי׳ן, אַז עס פאַרדריסט אים גריילאַך, וואָס דער רבי פאַרטייטשט שלעכט דעם פּשט. עס מיינט חלילה ניט דער רבי זאָל דערפון האָבן הארץ ווייטיק, פאַרקערט, ער האָט געוואָלט פאַרהיטן אים פון אַן איבעריקער ארבעט און פון צערייבן צייט, וועל־כע דער רבי קען פאַרנוצן אויף בילכערע זאַכן, אָבער אז ער איז זייער צופרידן פון דעם תלמיד מיט דעם רבי׳ן.

געזאָגט האָב איך דאָס דעם רבי׳ן פאַר אַלעמען אין די אויגן, און דער רבי איז געווען אויפן זיבעטן הימל, פול פרייד, אַ גאַנצע וואָך מיך אַ ריר ניט געטאָן.

אָבער דאָס רוב פאָטערס פלעגן מאַכן אַ גאַנצן פּאַראַד פון דעם „פאַרהערן“, שטעלן כיבוד דעם רבי׳ן — און עס איז געווען אַ מין יום־טוב. עס זיינען אויך געווען אַזעלכע טאַטעס, וואָס פלעגן דווקא קומען אַליין אין חדר פאַרהערן זייערע אינגלאַך. זיי זיינען גראָד געווען גאַנץ שטילע לומדים, אָבער גרויסהאַלטערס, און זיי האָט געפּאַסט צום רומל קומען אין חדר דעם אינגל פאַרהערן. וואָס דען, זיי וועלן אַן אַנדערן בעטן?...

אויף אַזעלכע „סוחרים“ האָבן מיר, חברה, געוואַרט ווי אויף משיח׳ן. דער איד פלעגט שטאַרק שוויצן, אַלע ווילע ווישן דעם פּנים מיט דער רויטער פאַטשיילקע, וואָס ער האָט געטראָגן אופ׳ן האַלדז אָדער אַרומגעגאַרטלט. ער פלעגט בעקן, מעקען און שטאַמלען מיט אַ פאַרפּאַראַנעם צונג און מיר פלעגן פּלאַצן פון געלעכטער. אַ ביי־

טערער רחמנות איז נעבאך געווען אויף דעם אינגל. ער פלעגט רויט ווערן פון שאנד און ניט וויסן וואס צו טאן. דער רבי פלעגט בייסן די ליפן, ניט געוואלט זיין באלעבאס פארשעמען, אבער אויך ניט גע־וואלט אראפפאלן אין אונדזערע אויגן, פלעגט ער זיך שטארק מאטערן, פרובירן געבן צו פארשטיין דעם טאטן, אבער ער האט גיך אויסגעפו־נען, אז קנעלן מיט די טאטעס איז ניט אן ערך שווערער איידער מיט די קינדער — און ער פלעגט אונדז אויף גיך ארויסשיקן פון חדר.

אמאל האט א אינגל צעוויינט זיך אויפ'ן קול, ווען זיין טאטע איז געקומען פארהערן אים. און אז מען האט זיך בא אים נאכגעפרעגט: סטייטש, פארוואס, וואס איז דער געוויין? האט ער מורא, אז ער וויים ניט? — האט ער נאאיוו געענטפערט, אז ער האט מורא ד ע ר ט א ט ע וויים ניט, און אז עס וועט זיין א חרפה און א שאנד פאר חברים.

איינמאל האט א אינגל, דוקא א גאנץ וואוילער, אזוי זיך צע־טומלט באם פארהערן, אז ער האט קיין איין ווארט ניט געוואוסט, אויף קיין איין שאלה ניט געהאט קיין תשובה. דער רבי איז געווען אין גרוים פארלעגנהייט, האט געדרייט דעם אינגל אהער, אהין, פרובירט מיט האלבע ווערטער דערמאנען אים, אבער יענער — ניט פון ארט. אזוי ווי א ליידיק בלאט איז דעם אינגל'ס זכרון געווארן. דער רבי, ווען לנדיק באווייזן, אז דאס איז ניט זיין שולד, האט בא אנדערע חברים געפרעגט דעם זעלבן ענין און יענע האבן גראד גע־זאגט ווי א וואסער. איז ער איצט שוין געווארן געהויבן בא זיך, האט ער געהייסן דעם לעצטן געפרעגטן אינגל, ער זאל אנפאטשן דעם „גוי", דעם „חמור". באם פאטער איז דאס רעכט געווען. אבער דער אינגל האט ניט געוואלט פאלגן, בשום אופן ניט געוואלט פאטשן זיין חבר. דער רבי איז געווארן פול כעס שוין אויף דעם אינגל פאר דער חוצפה, ניט צו פאלגן א רבי'ן, און ער האט געהייסן דעם פארהערטן אינגל יענעם צוריק פאטשן. און דער חברה־מאן האט גאר אן שהיות געכאפט און אראפגעלאזן יענעם עטלאכע פעטש. מיר האבן דערנאך דעם בחור פאר'הרג'עט, ניט גערעדט מיט אים, ניט געוואלט שטיין

לעבן אים. מיר זיינען אים אַזוי דערגאַנגען די יאָרן, אַז ער איז קראַנק געוואָרן און מען האָט אים צוגענומען פון אונדזער חדר. מיר האָבן אים אָבער אויך דערנאָך גע'רודפ'ט, אָנגערעדט זיינע חברים פון דעם אַנדער חדר. און אויך זיי האָבן זיך גערייצט מיט אים און אים גע־שלאָגן ביז ער איז מיט זיין טאַטן געקומען צו אונדז אין חדר, מיט טרערן, געבעטן מחילה בײַ דעם אינגל, וועלכן ער האָט געפּאַטשט, געמאַכט אַ סעודה, געטיילט גוטע זאַכן, און דער רבי האָט אָנגעזאָגט מען זאָל אים מער ניט טשעפּען.

אַן אַנדערש מאָל האָט באַם פאַרהערן אַ אינגל פּאַסירט אַזאַ זאַך: דער אינגל האָט זייער גוט גע'דרשנ'ט. דער פאָטער האָט געקליבן נחת און דער רבי האָט גאָר אָנגעקוואָלן. דער אינגל האָט, ווי דער שטייגער איז, געקוקט אויף דער טיר און געוואַרט אויף דער רגע, ווען מען וועט אים אָפּלאָזן. טוט אָבער פּלוצלונג זיין טאַטע דער חכם אַ פרעג: פאַר וועמען דאַרף ער, משה'קע, מער מורא האָבן — פאַר אים, צי פאַר דעם רבי'ן? און עס האָבן זיך גענומען שיטן שאלות פון דעם טאַטן און פון דעם רבי'ן, אַלץ אויף איין און דעם זעלביקן נוסח: וועמען דאַרף ער אָפּגעבן מער כבוד, פאַר וועמען דאַרף ער האָבן מער דרך־ארץ, וועמען האָט ער ליבער? משה'קע האָט זיך געדרייט אַהין און אַהער: פאַר ביידן גלייך דאַרף מען מורא האָבן, ביידן האָלד האָבן און אַזוי ווייטער. דאָס האָט אָבער ניט צופרידנ־געשטעלט ניט דעם פאָטער און ניט דעם רבי'ן. זיי האָבן איבער־אַ־נייס גענומען אים מוטשען. ניין, ער מוז זאָגן דעם אמת, דעם ריינעם אמת, מען וועט אים גאָרניט טאָן, אַבי ער זאָל זאָגן דעם אמת. האָט זיי משה'קע געגלויבט און אויסגעשריען:

— מורא האָב איך פאַר אייך ביידן גלייך, און האָלד האָב איך אייך ביידן ניט, הלמאי איר האַלט מיך דאָ אַזוי לאַנג.

אָרעמער משה'קע, מען האָט אים גלייך אויפן אָרט אַריינגעקאַ־טעוועט ווי עס געהער צו זיין פאַר דער גוטער דרשה און פאַר זאָגן דעם אמת.

איין אינגל, ווידער, האָט באַשטעלט דעם רבי'ן אויף שבת צו

קומען פאַרהערן אים, האָט אָבער פאַרגעסן צו זאָגן פריער דעם טאַטן זיינעם און האָט אויך די גמרא ניט געבראַכט — האָט מען אים דערפאַר באַשטראָפט באַ אים אין שטוב און אין דעם עסק האָבן זיך באַטייליגט אי דער טאַטע, אי דער רבי.

די מאָדע באַ זבולונען איז געווען, אַז אויב ער פלעגט פאַרהערן אַ אינגל און יענער האָט גוט אויסגענומען, פלעגט ער אַ וואָך נאָכ־אַנאַנד דעם אינגל שאַנעווען, פאַרקוקן זיינע עוולות און זיין גוט צו אים. פאַרקערט אָבער, איז ער אים דערגאַנגען די יאָרן. דער אינגל איז אויסגעריסן געוואָרן פאַר דער קלענסטער קלייניקייט. און ווי אַ צוגאָב צו דעם האָט ער אויך געהאַט אויסצושטיין פון די חברים, וואָס האָבן זיך געוואָלט אונטער׳חנפה׳נען צום רבי׳ן, און פלעגן אים אויפוואַרפן, אַז ער איז אַ פאַרשטאָפּטער קאָפּ, אַ חמור און אַ פויער.

חברים

דאָס רוב חברים האָבן געלעבט גוט צווישן זיך און סימפאַטיזירט איינער מיט דעם אַנדערן. אָבער עס זיינען אויך געווען מוסרים, חניפה׳ניקעס, וועלכע פלעגן זוכן געפעלן ווערן דעם רבין און מקריב זיין די חדר־אחדות. דער רבי פלעגט יענע תלמידים צוגעבן מוט און קוראַזש, אָבער פון אונדז, אינגלאַך, האָבן זיי געהאַט געבראָטענע צרות. מיר פלעגן זיי אַרויסשטופן פון אונדזערע שפילן, ניט ריידן מיט זיי און זיין ברוגז ביז זיי פלעגן שווערן, אַז זיי וועלן דאָס מער ניט טאָן. אָבער אויף לאַנג האָבן זיי זייער וואָרט ניט געהאַלטן.

אויף דעם רבי׳ן האָבן מיר אַלע מאָל געהאַט אַ האַרץ. מיר זיינען אַלע געווען אין כעס אויף אים און האָבן, ווי מיט ליכט, געזוכט עפּעס אַ וועג, אַ מיטל, ווי אָפּצורעכענען זיך מיט אים. אָבער אומזיסט, ער האָט געטאָן זיינס און מיר זיינען ביים כעס געבליבן...

אָבער אָט איז ער איינמאָל געקומען פון אַ ברית שפּעט נאָך וואַרמעס. גוט אָנגעשנאָשקעט, קוים אויף די פיס געהאַלטן זיך. ער האָט געהייסן אָנצינדן די ליכט און אַליין, אָנשפּאַרנדיק זיך אויף ביידע הענט אויף דער גמרא, איז ער אַנשלאָפן געוואָרן ווי אַ גע׳הרג׳עטער. חברה האָבן זיך אונטערגעוואונקען און איינציקווייז אַרויסגעגאַנגען אין פירהויז. נאָך אַ קורצן איבעררייד איז געבליבן, אַז מען דאַרף צו׳התמ׳ענען דעם רבינ׳ס באָרד צו דער גמרא. (צום גליק איז דער באַלעבאָס און די באַלעבאָסטע פון חדר אַוועקגעגאַנגען צו דער באַבען אויף וועטשערע). געזאָגט — און געטאָן. מען האָט געקויפט טריוואַקס, און פאַרשווערנדיק זיך פריער מיט כל׳ערליי שבועות, מיט

ציצית, מיט תקיעת כפ׳ן קיינמאָל דעם סוד ניט צו אַנטפּלעקן, האָבן מיר געוואָרפן גורל ווער עס זאָל עס טאָן.

צוויי אינגלאַך, וואָס איינער פון זיי בין איך געווען, דער גליקלאַכער, האָבן מיט בלייכע פּנים׳ער און מיט הענט, וואָס האָבן זיך געטרייסלט ווי אין קדחת, דורכגעפירט די אָפּעראַציע.

דער רבי איז געשלאָפן געשמאַק און לאַנג. ווען עס איז געקומען די צייט אַהיימצוגיין, זיינען מיר זיך אַלע צעגאַנגען און איבערגעלאָזט דעם רבי אין חדר אין דער פינצטער.

אויף מאָרגן אין דער פרי האָט יודל אויף אונדז געוואַרט אין דרויסן און איבערגעגעבן אונדז, וואָס עס האָט נעכטן פּאַסירט: זיין מאַמע איז אַ זייגער עלף די ערשטע אַריין אין שטוב, האָט זי באַלד אָנגעצונדן אַ ליכט, אָבער דערזעענדיק אימיצן אַנגעשפּאַרט מיט דעם פּנים אַראָפּ אויפ׳ן טיש, האָט זי זיך אַזוי דערשראָקן, אַז זי האָט אַראָפּגעוואָרפן די ליכט אויף דער ערד, אַ קוויטש געטאָן און אַ פּאַטש געטאָן מיט בייזע הענט. דער טאַטע האָט צוריק אָנגעצונדן די ליכט. שרייענדיק דערוויל: וואָס איז? וואָס איז? אָבער ער האָט תיכף דערקענט דעם מלמד און גענומען אים וועקן. יענער האָט זיך לאַנג געלאָזט בעטן. און אַז ער האָט צום סוף אָנגעהויבן זיך אויסטישוכען און אַ הויב טאָן דעם קאָפּ, האָט זיך אויפגעהויבן דער בלאַט אין־איינעם מיט דער גאַנצער גמרא. דער רבי האָט ווידער אַראָפּגעלאָזן דעם קאָפּ. דער טאַטע, די מאַמע און די שוועסטערל האָבן געקוקט צעשראָקענע. זיי האָבן ניט פאַרשטאַנען, וואָס דאָס זאָל באַדייטן. דער רבי האָט זיך אָבער פּאָרט אויפגעכאַפּט און גענומען רייסן די גמרא, רייסן די האָר פון באָרד ביז ער האָט זיך באַפרייט.

די שטוביקע ארום זיינען געשטאַנען צעטומלטע און פאַרוואונדערטע. ניט דער רבי און ניט זיי האָבן דעם קלענסטן באַגריף ניט געהאַט, ווי אַזוי דאָס איז געשען, און בכלל, ווי קומט ער, דער רבי, אַזוי שפּעט ביינאַכט נאָך אין חדר?

יודל׳ס מאַמע איז געווען זיכער, אַז ניט אַנדערש, דאָס איז אַ באַ־

קאַנטע שטיקל מעלאָכע פֿון געהיימע גייסטער, וועלכע האָבן נאָך ערגערע זאַכן אָפּגעטאָן.

דער רבי און ר׳ אברהם זיינען געשטאַנען און געקוקט, אָבער פּלוצלונג איז אַריינגעלאָפֿן די רבי׳צין מיט אַ געשריי און אַ געוויין — זי האָט שוין גאָרניט געוואוסט וואָס איבערצומראַכטן. זי האָט גיך געשלעפּט דעם רבי׳ן אַהיים:

— די קינדער זיינען נעבאַך אַליין געבליבן און גאָט ווייס, וואָס עס קאָן זיך מאַכן!

מיר האָבן אָפּגערעדט: מיר ווייסן פֿון קיין זאַך ניט, מיר האָבן געלערנט ווי אַלע מאָל ביז ניין און צעגאַנגען זיך אַהיים. וואָס דערנאָך איז געווען, ווייסן מיר ניט.

דער רבי איז אין חדר אַריינגעקומען אַ בלייכער, מיט אַ צעפּליקטער באָרד. אין אָנהויב האָט ער זיך געמאַכט ניט וויסנדיק און איז אָנגעגאַנגען מיט דעם לימוד ווי אַלעמאָל, אָבער שפּעטער, באַמערקנדיק אונדזערע מאָדנע בליקן און ווי מיר לויפֿן אָפּט ארויס, האָט ער אָנגעהויבן, אַזוי זיך, הינטערווייַלאַכס, כלומר׳שט גאָרניט, נאָר גלאַט אַזוי נאָכפרעגן זיך: ווי שפּעט האָבן מיר נעכטן געלערנט, וואָס האָט מען געלערנט און וואו, באַ וועלכן ענין האָט מען געלאָזן? עס וואָלט געווען זייער מיאוס, מיר זיינען בלייך געוואָרן ווי קאַלך. ווען ניט דער קלוגער און „גוטמוטיקער" גרשונ׳קע וואָלט זיך באַלד ניט געפֿונען און זאָגן: וואָס הייסט, וואו האַלטן מיר? — טאַקע דאָרטן, וואו מיר האָבן היינט אָנגעהויבן! דער רבי איז געוואָרן צעמישט. וויסנדיק, אַז ער האָט נעכטן אַ גוטן קידוש געמאַכט, האָט ער מורא געהאַט אַריינצולאָזן זיך אין ווייטערדיקע נאָכפרעגענישן. ער האָט אָבער אונדז פֿון חשד ניט ארויסלאָזן און אויף אַלע אופנים געזוכט, גענישטערט אויסצוגעפינען, וואָס און ווי עס איז פֿאָרגעקומען יענעם אָוונט. ער האָט איבערגערעדט אַ פּאָר אינגלאַך, דערהויפּט איינעם, וועלכער איז שוין אַ פּאָר מאָל פריער געווען אַ מסור און — ס׳איז אים געלונגען. יענער האָט אים דערציילט אַלץ מיט אַנאַנדער פֿון אָנהויב ביז׳ן סוף.

מיר האָבן, פאַרשטייט זיך, אַלץ אָפּגעלייקנט, גע'טענה'ט, אַז דער מסור טראַכט דאָס אויס פון קאָפּ, ווייל ער וויל געפעלן דעם רבי'ן, און אַז מיר וועלן בשום אופן ניט לערנען מער אין איין חדר מיט אַזאַ חברה'מאַן.

צי דער סטראַשונאַק האָט געווירקט, צי ווייל עס האָט זיך אונטערגערוקט דערווייל שוין דער פּורים מיט דעם סוף זמן — דער רבי האָט יעדנפאַלס אונדז אָפּגעלאָזט. אָבער מיר, דעם מסור — האָבן שוין גאָרניט אָפּגעלאָזן. מיר האָבן אים פּשוט גע'ממית'ט, דאַקוטשעט, מיר האָבן אים אַנדערש ניט גערופן, ווי „מסור", און דער נאָמען האָט זיך צוגעקלעפּט צו אים אויף אייביק. ער איז דערנאָך שוין געוואָרן אַן אמת'ער מסור אויף אידן און איז באַקאַנט געווען אין שטאָט אונטער דעם נאָמען: מיכעלע מסור.

צווישן מיינע חברים זיינען געווען אַלערליי אינגלאַך: עס זיינען געווען אַזעלכע, וואָס האָבן געהאַט גוטע, טייערע קעפּ, און אויך אַזעלכע, וואָס האָבן געהאַט גראָבע, פאַרשטאָפּטע קעפּ, געבאָרענע עם-הארצים און ניט-וועלערם דערצו. איך האָב געהאַט חברים רייכע, באַלעבאַטישע קינדער און גאָר אָרימע. אַנדערע זיינען געווען שיינע, קלוגע, גאָר מזיקים, און אַנדערע — נאַראָנים, גולמ'ס און גלאַט גאָרנישטן. צווישן די אינגלאַך אין חדר זיינען געווען ריינע, ציכטיקע, גאַנצע פּראַנטן און אויך ברודנע, קרעציקע, ניט געוואַשענע, מיט קאַלטענעם אויף די קעפּ און „חיה'לאַך" פלעגן אַרומקריכן פון אויבן- אויף אויף זייערע קליידער.

ניט אַ קליין ביסל קנאה-שנאה איז געווען צווישן די חברים. יאָשקע ישראל פאַלטעס פלעגט עסן פאַר-אָנבייסן אַ טייערע בולקע מיט פּוטער, אַן איי, אַן עפּל, און אַ צוקערקע נאָך דערצו, און אהרן-בער לייזער דעם כהנ'ס, אַ הויקער און אַ פאַר'חושכ'טער אינגל, פלעגט ברענגען אַ פאַר פאַרשימלטע „אַקראַיטשיקעס" — רעפטלאַך — פון שוואַרצן, קאָרנעם ברויט, מיט אַ ציבלקע. ער האָט שטאַרק מקנא געווען יאָשקען און פלעגט בעטלען באַ יענעם אַ שטיקל בולקע, אָדער אַ ברעקל פון אַנדערע גוטע זאַכן. דאָס רוב פלעגט יאָשקע אים צוואַ-

וואָרפֿן אַ שטיקל, אָבער אָפֿטמאָל פֿלעגט ער אָנשרייען אויף אים, פֿאַר־וואָס ער מאַנטשלט און געסטראַשעט — צו דערציילן דעם רבי׳ן פֿאַר־וואָס ער וואָלט געקראָגן גוטע פּעטש.

די רייכערע חברים פֿלעגן זיך גרויס האַלטן און כסדר באַרימען זיך מיט דעם, וואָס זייערע טאַטעס זיינען געווען גרויסע סוחרים. די אָרימע זיינען געווען אונטערטעניק, האָבן אנערקענט דעם יחוס און געלאָזן זיי קאָמאַנדעווען איבער זיך. די געראָטענערע אינגלאַך זיינען גראַד געווען די אָרימערע. פֿלעגן זיי נעמען נקמה פֿון די רייכערע דערמיט, וואָס זיי האָבן געוואוסט דעם „שיעור" און יענע — ניט, פֿאַרוואָס זיי פֿלעגן קריגן אָנגעפּאַטשט פֿון רבי׳ן. גאָר אַ יום־טוב איז געווען באַ די אָרימע אינגלאַך, ווען דער רבי פֿלעגט אָפּשמייסן איינעם פֿון די רייכע, וואָס האָט, אגב אורחא, געטראָפֿן איין מאָל אין אַ שמיטה, וואָרים דער רבי האָט אויך מער דרךארץ געהאַט פֿאַר די רייכע קינדער. עטלאַכע טעג נאָכאַנאַנד פֿלעגט דער געשמיסענער אינגל זיין געפֿאַלן באַ זיך און מקרב זיין צו זיך די אָרימע חברים.

גאָר חבר־לאַפּ זיינען מיר געווען נאָר באַ אַ סעודה, אָדער באַ אַ שפּיל, דערהויפּט אָבער אין אַן עת צרה. אויף אַ סעודה איז געווען איינגעפֿירט, אַז אַלע האָבן געדאַרפֿט געבן גלייך — צו דריי קאָפּיקעס איטלאַכער.

אהרן בער האָט איין מאָל די דריי קאָפּיקעס ניט געהאַט, איז ער אינגאַנצן אין חדר ניט געקומען. דער רבי האָט געשיקט נאָך אים און אים אָנגעבאָטן צו אָנטלייען די נויטיקע סומע, האָט אָבער דער האַרבאַטער ניט געוואָלט הערן און זען. עס האָט ניט געהאָלפֿן דעם רבי׳ס און די חברים׳ס איינריידן. ער האָט בשום אופֿן ניט איינגע־שטימט אָפּצושטעלן זיך אין חדר איבער דער סעודה און איז אַנטלאָפֿן אַהיים. אהרן בער׳ס עקשנות האָט געמאַכט אַ שטאַרקן איינדרוק אויף אַ פּאָר פֿון אונדז. עס האָט דאָס האַרץ ווי געטאָן אויף אים: סטייט גאָר, אפֿילו פֿון אַ סעודה קיין הנאה ניט צו האָבן?! נעבאָך, אהרן־בער! און מיר האָבן אַ סך גוטע זאַכן באַהאַלטן אין די קעשע־נעס פֿאַר אים. אויף מאָרגן, אַז ער איז געקומען, האָבן מיר מיט שמחה

אויסגעליידיקט פאַר אים אונדזערע קעשענעס און נאָך מיט אַ גרעסע־רער שמחה האָט ער אַלץ געכאַפּט און געשלונגען.

אַז איך האָב דאָס דערציילט דעם טאַטן, האָט ער מיך געלויבט אין הימל אַריין און געזאָגט, אַז איך האָב אַ אידיש האַרץ, האָט גע־הייסן ברענגען אהרן־בער'ן צו אונדז אַהיים ווען עס איז.

ברוגז ווערן איז געווען אַן אָפּטע זאַך צווישן חברים. די ברוגז־דיקע האָבן ניט גערעדט צווישן זיך, ווי זיי וואָלטן זיך ניט געקענט. אַנהאַלטן פלעגט דאָס, געוויינטלאַך, נאָר אַ פּאָר טעג. דערנאָך פלעגט מען זיך איבערבעטן און ווערן גוט־פריינט. אַז מען איז געוואָרן גוט־פריינט, איז מען געוואָרן גאַנצע „שמעלקעס", „חלה מיט האָניק", נענ־טער איידער מיט די איבעריקע חברים. אָבער די פריינטשאַפט פלעגט זיך באַלד אויסטראָגן, מען איז ווידער געוואָרן גלייכגילטיק, אויב ניט נאָך אַמאָל ברוגז.

און אַזוי איז דאָס כסדר געגאַנגען: היינט ברוגז מיט דעם, מאָרגן מיט אַן אַנדערן. גוט־פריינט ווערן און ווידער ברוגז. זעלטן, זייער זעלטן זיינען אַלע חברים געווען גוט־פריינט. סיידן אַז עס האָט געטראָפן אַ צרה, דעמאָלט איז, ווי דורך אַ כישוף, געוואָרן אמת'ע אחדות!

חניפה, ליגן זאָגן און באַרימעריי זיינען געווען אין פולן גאַנג. קיינער האָט דאָס ניט געשטערט, ניט באַמערקט עס אפילו. אדרבא, פאַרקערט, נאָך צוגעגעבן מוט דערצו.

מיין חבר יודל'ס מאַמע, די באַלעבאָסטע פון חדר, האָט זיך אַמאָל שטאַרק צעבייזערט און צעשריען אויף יודלען. האָט אים געשאָלטן מיט טויטע, ביטערע קללות און געזאָגט:

— פאַר אַ באַלמעלאָכע דאַרף מען אַזאַ חברה־מאַן אָפּגעבן. פאַר־וואָס לערנסטו זיך ניט אָפּ פון דיין חבר ישראל'קען. ער איז אַ וואויל אינגל, אַ מזל און ברכה אַזאַ קינד!

אָבער גלייך האָט זי זיך אַ קער געטאָן האַסטיק צו מיר און אַ געשריי געטאָן:

— וואָס האָסטו אויסגעגלאָצט דיינע אויגן? וואָס קוקסטו אַזוי

אויף מיר? דערקענסטו מיך ניט, פרא אדם איינער?... ניש־קשה, פונדעסטוועגן וועט מיין יודעלע קריגן, אם־ירצה־השם, א ניי אנצוגל אויף פסח, מיט שטיוועלאך און קאלאשן, און דו, — אט זעסטו — א פייג אונטער דער נאז.

אירע רייד און באנעמען זיך האבן מיר געמאכט א לאך אין הארצן און איך האב מיט טרערן אין די אויגן דערציילט דער מאמען, וועלכע האט ארויסגעשאטן א גוטע פארציע קללות אויף דער „אומפארשעמ־טער חצופה”...

א נייער אנצוג, א נייע פאר שיכלאך איז געווען בא אונדז אן אידעאל. און ווי גרוים עס איז געווען די שמחה בא די אינגלאך, וועל־כע זיינען געקומען אין חדר אין נייע קליידער, אזוי גרוים איז געווען דער צער און יאוש בא די ארימע, וועלכע זיינען געקומען נאך א יום טוב אין די זעלביקע שמאטעס און טראנטעס. ווי אפגעשמיסענע האבן זיי זיך געפילט!

דער חכם, דער רבי, פלעגט ערנסט טאפן און באטראכטן די מא־טעריע פון די זשופיצקעס און זאגן מבינות, שמוצערנדיק מיט די ליפן פון באגייסטערונג און א קניפ טוענדיק דעם גליקלאכן אינגל פאר׳ן בעקל, אזוי ווי ער האט עפעס גוט גע׳דרשנ׳ט. אויף אונדז, ווידער, פלעגט ער א קוק טאן, מיט רחמנות אפילו, אבער פון אויבן אראפ, וואס עס פלעגט שטעכן אין הארצן. איי, איי, איי! א קלויסטער וואלט איך גערן בא׳גנב׳עט, אבי א נייעם אנצוג צו מאכן זיך! עס איז געווען אזוי ביטער אויפ׳ן הארצן, די יסורים — אזוי גרוים, אז טרערן פלעגן שטיקן און ווארגן!

וועלן לערנען, האט קיין איינער פון אונדז ניט געוואלט. איטלא־כער האט מיט אלע מיטלען געזוכט ארויסצודרייען זיך פון חדר, אבער די בעסערע און פייאיקערע אינגלאך האבן נאך מער ניט גע־וואלט לערנען איידער די פראסטערע.

דורך דער צייט פון מיינע חדר־יארן האב איך געהאט חברים, וועלכע זיינען געווען ממש עלוים, מיט בריליאנטענע קעפלאך און זעל־טענע זכרונ׳ס; אזעלכע, וואס אפילו דער רבי האט זיי געשאנעוועט

און געהאַט גרויס דרך ארץ פאַר זיי. און גראַד אַט די וואוילע אינג־לאַך האָבן אָנגעווענדט זייער גאַנצן כח און ממזיר'שן קאָפּ אויף צע־רייבן די צייט — אַבי ניט לערנען.

דאָס רוב מלמדים — ניט די ראשי ישיבות — האָבן פיינט גע־האַט, אַז מען פלעגט באַ זיי פרעגן צופיל קשיות. די מערסטע האָבן, במחילה, טאַקע ניט געוואוסט וואָס צו ענטפערן, און אויב זיי האָבן דעם תירוץ געוואוסט, האָבן זיי ניט פאַרשטאַנען צו געבן צו פאַר־שטיין, אַזוי אַז דער תלמיד זאָל בלייבן צופרידן; דער אינגל פלעגט געוויינטלאַך, צושאָקלען מיט'ן קאָפּ אויף יאָ, אַז דער רבי פלעגט ענט־פערן און פרעגן: „פאַרשטייסטו"? — אָבער דאָס איז נאָר געווען פאַר מורא: ווער ווייסט דאָס וועלן איינרייסן זיך מיט דעם רבי'ן?

אָבער צרות אויפ'ן פּוד האָט אונדזער רבי געהאַט פון מיינעם אַ חבר, גרשון...

גרשון איז געווען אַ בייגל־בעקערס אַ אינגל. גרשונ'ס טאַטע האָט איבערגעלאָזן זיין פרוי אַן עגונה, ווען גרשון איז געווען קנאַפּע צוויי יאָר אַלט. דער איד איז געווען אַ למדן און איז אַוועקגעפאָרן ערגעץ לערנען. זי איז אויסגעפאָרן די גאַנצע וועלט זוכן אים: געווען באַ אַלע גוטע אידן, באַ מכשפים, להבדיל, אָבער עס האָט ניט געהאָלפן. זי האָט זיך גענומען צו אַ פּרנסה — באַקן בייגל, און עס האָט איר אָפּגעגליקט, דערהויפּט האָט מען באַ איר געקויפט די בייגל דערפאַר, ווייל זי האָט זיי אַליין צעטראָגן צו אַלע באַלעבאַסטעס און אין אכסניה'ס מיט דעם קליינעם גרשונ'ען באַ איר פאַרטוך.

ער איז געווען אַ ווילדער אינגל — „אויפגעהאָדעוועט זיך אויפ'ן וואַלד", ווי דער רבי פלעגט זאָגן, — ער האָט פאַר קיינעם קיין ברעקל דרך ארץ ניט געהאַט, איז געווען אַ גרויסער עקשן, אַ קאַפּריזנער, אָבער אַ גאַנץ קלוגער, מיט אַ טייערן קאָפּ אויף זיך און אַ זכרון — אַן אויסנאַם.

און אָט דער חברה־מאַן פלעגט מאַכן דעם רבי'ן אויסצודרייען. זייענדיק אַ חוצפה'ניק, האָט ער זיך ניט געלאָזן, אַז דער רבי זאָל אים אָפּ'פּטר'ן מיט גאָרניט, ער פלעגט זאָגן דעם רבי'ן, פשוט, אַז זיין תירוץ

אויף דער קשיה טויג אויף כפרות און אז ער וועט גיין אין דער מתנגדישער שול — גראד וואו דער רבי האט געדאוונט — פרעגן די קשיה בא אנדערע לומדים. נישקשה, ער שעמט זיך ניט. אפילו צום רב וועט ער אנשפארן — פלעגט ער אויסשרייען און א טופע טאן מיט'ן פוס.

ער איז געווען א שטיפער, א ברען, האט געהאט די גאנצע דעה אין חדר, אלע חברים האבן אים האלד געהאט, אים געפאלגט און ער האט די וועלט איבערגעקערט.

איך האב גרשונ'ען געטראפן מיט עטלאכע יאר שפעטער, ווען ער איז געקומען פון דער וואלאזשינער ישיבה, וואו ער האט א פאר יאר געלערנט. ער האט מיר געזאגט, אז ער פארפארטיקט זיך איצט צום פינפטן קלאס גימנאזיע.

— סטייטש, וואו האסטו געלערנט, ווען, וואס?

— טאקע דארטן גופא, — האט ער געענטפערט — אין וואלא־זשין. א יונגערמאן, בא וועמען איך האב געגעסן א „טאג" האט מיר איינגערעדט און מיך געלערנט.

ער האט מיר שטארק איינגערעדט, אז איך זאל זיך אויך נעמען דערצו. ער האט געשווארן, אז עס איז גרינג, פשש, אויך מיר א בא־טרעף! ער האט גערעדט מיט מיר וועגן עפעס א תכלית, האט מיר אנגעבאטן צו געבן לעקציעס אומזיסט, כאטש ער קריגט פינף קארבן א חודש פאר איטלאכער לעקציע. ער האט מיר צוגעזאגט א סך גליקן, אז מיר וועלן ווערן דאקטוירים, און אונדז וועט זיין גוט ווי גאר די וועלט. איך האב אבער ניט געקאנט אפילו א טראכט טאן וועגן אזא זאך. וואס הייסט? און וואס וועט דער טאטע, די מאמע זאגן? משוגע, מיינע שונאים, וואס?

מיט א פינף יאר שפעטער איז גרשון פון לעצטן קורס אין אוני־ווערזיטעט געקומען געוואר ווערן זיין מוטער. דעמאלט בין איך שוין געלאפן צו אים און געבעטן זיך, ער זאל מיר העלפן ארויסשלעפן זיך פון דעם זומפ. ער האט אבער גע'טענה'ט, אז עס איז שוין צו־שפעט... „צו שפעט מיין פריינט!" אגב, איז ער געווען פארנומען מיט גאנץ

וויכטיקע ענינים... ער האָט מיר געגעבן כל־ערליי עצות, און פאַרן אַוועקפאָרן איבערגעלאָזט אַ רעוואָלוציאָנער ביכל.

איך בין אָבער פאַרלאָפן אַפריער. אין דער צייט פון מיינע חדר יאָרן איז ניט מיר און ניט גרשונען געלעגן אין זינען רוסיש. אונדזער באַגריף פון וועלטלאַכע למודים איז באַשטאַנען אין אַ שיינער האַנט־שריפט און אין אויסצירקלען אַ פיינעם „לכבוד אחובי"...

דער רבי האָט אונדז אָנגעהויבן לערנען שרייבן. קיין גאָר „גוטע האַנט" האָט דער רבי ניט פאַרמאָגט, אָבער אין אונדזערע אויגן איז ער געווען אַ זעלטענער שרייבער.

אין אָנהויב האָבן מיר זיך גענומען צום שרייבן מיט חשק און מיט ברען. אַ קליינינקייט עפּעס, ניט לערנען! אָבער שפּעטער האָט דאָס אונדז דערעסן. און אַז דער רבי האָט אָנגעהויבן קלאַפּן מיט דער ווירע איבער די הענט, פאַרוואָס זיי זיינען פאַרשמירט, און פאַ־דערן פון אונדז מאַכן אַליין אַ פענע אַ טראַקסע*) און נאָך אַזעלכע שלעק, איז דאָס שרייבן געוואָרן אַן אָנשיקעניש און מיר האָבן שוין לחלוטין מער קיין ברעקל חשק ניט געהאַט דערצו.

דערפאַר אָבער באַם חשבונען איז שוין געווען גאָר אַנדערש. באַם חשבונען האָבן מיר זיך געפלייסט, געוואָלט אַריבעריאָגן איינער דעם אַנדערן. באַם חשבונען האָט גרשונקע אַרויסגעוויזן אמתע גאונות. איידער מיר פלעגן צייט האָבן צונויפצורעכענען דעם עמוד חיבור, פלעגט גרשון אים צונויפציען, צעטיילן אויף צוויי, אַראָפּנעמען איין האַלב פון דער אַנדערער, כּפל'ען דאָס און שוין מאַכן דערפון אַ חילוק.

באַם חילוק פלעגט גרשונקע מאַכן דעם רבין לעכערלאַך. ער פלעגט פאַרגעבן דעם רבין אַזעלכע חשבונות, אַז יענער פלעגט אויס־גלאָצן די אויגן און מיט אַן אָפענעם מויל קוקן. גרשונקע, ווידער, פלעגט די גרעסטע און שווערסטע אויפגאַבע מאַכן אין אַ רגע, ממש ווי אַ בליץ!

---

*) אַ בלעטל מיט דיקע שוואַרצע שורות, וואָס מען לייגט אונטער שרייב־פּאַפּיר, כדי צו שרייבן גלייך.

דער רבי האָט שוין אפילו ניט געקאָנט פאַרטראָגן מער די חרפה און איז געפאַלן אויף אַזאַ איינפאַל, אַז חילוק איז אין גאַנצן אַן איבעריקע זאַך. זאָל ער דאָס פאַרמאָגן, — האָט ער געזאָגט, — וואָס ער וואָלט קאָנען צעטיילן אָן חילוק. עס איז גלאַט אַוועקגעבן צייט אויף גאָרניט. עס איז ניט קיין געשעפט פאַר אַ אידן צו פאַרנעמען זיך מיט נעכטיקע טעג. — ניט געשטויגן און ניט געפלויגן. ניין, עס, מען דאַרף דאָס ניט. עס האָט ניט געהאָלפן אונדזערע טענות און בעטן זיך. דער רבי האָט באַפוילן און פאַרפאַלן. „זאָלן די גוים לערנען חילוק, מיר קאָנען זיך באַגיין אָן דעם" — פלעגט ער זאָגן.

הכנסת אורחים

אָך פּסח בין איך אַוועקגעפֿאָרן אין דאָרף, וואו דער טאַטע איז אויך גראָד געווען און ער האָט מיט מיר אָנהויבן לערנען.

מיר האָבן, פון לאַנגע יאָרן אָן, געהאַלטן אַ קרעטשמע אין דאָרף טאַזילעוויטש, און געצאָלט דריי־סיק רובל אַרענדע. מיינע עלטערע צוויי שוועסטער, מיידלאַך, האָבן געפירט די גאַנצע באַלעבאַטישקייט, אין הויז און אויך אין שענק.

די ישוב'ניקעס אין אונדזער געגנט זיינען דאָס רוב געווען גרויסע אָרימע לייט. זיי פלעגן דעם פויער מקנא זיין — מקנא זיין אים דאָס אייגענע שטיבל, אייגן שטיקל ערד, און אויך דאָס וואָס דער פויער דאַרף גאָרנישט.

דאָס רוב זיינען זיי געווען זייער פרומע אידן, אַ סך פרומער איי־דער די שטאָט־אידן, אָבער זיי זיינען געווען עם־הארצים און האָבן באַ זיך אין הארצן — חלילה ניט אַרויסזאָגנדיק — ניט ליב געהאַט די „כּניאָקלאַך", די לערנערס.

צווישן אָט דעם קלאַס ישוב'ניקעס האָט מען אָנגעטראָפן אויך רייכערע און זייער חשובע מענטשן, גרויסע מנדבים און מכניסי אורחים, אידן לומדים און גרויסע חסידים.

איינעם אַזאַ אידן האָב איך געטראָפן אויף דעם שליאַך פון מאָזיר קיין פעטריקאָוו. זיין שטוב איז געווען אַ פרייע אכסניא ממש פאַר יעדן איינעם. מ'האָט געגעבן פון כל טוב, סיי אידן, סיי גוים, און מען האָט קיינמאָל אַ קאָפּיקע ניט גענומען אפילו ניט פאַר היי און האָבער די פערד צו פיטערן. דעם ערל פלעגט מען אַוועקזעצן, געוויינטלאַך, אין אַ זייטיקן חדר, לעבן קיך — אַ קשיא אויף אַ מעשה, ער קאָן דאָך

נאָך אַרויסשלעפּן אַן אייגענע שטיק קאָלבאַסע און טריף מאַכן אַלע כלים, אָבער „פּרעסן" האָט מען אים געגעבן.

אַרום און אַרום אין דער גאַנצער געגנט האָט געקלונגען מיט דער שטוב, און פּויערים האָבן זי נאָך מער געלויבט איידער די אידן.

פיר מאָל איז מיר אויסגעקומען דורכצופאָרן דאָרטן, אין פאַרשי־דענע צייטן פון יאָר און פון טאָג, און שטענדיק האָב איך געזען די זעלביקע גאַסטפריינטשאַפט, שטענדיק איז געווען אַ פולע שטוב מיט מענטשן צעזעצט אַרום די לאַנגע טישן — פליישיקע און מילכיקע עסערס אויף באַזונדערע טישן.

צוגעגאַנגען איז דאָס אַזוי פּשוט, אַז דעם ערשטן מאָל האָב איך געדעכנט נישט נאָר, אַז מען וועט דאַרפן צאָלן, נאָר אַז מען וועט הייסן גוט באַצאָלן.

אַן אַלטינקע פרוי איז צוגעגאַנגען, ווי איינע, וואָס זוכט זיך אונ־טערצו׳חנפה׳נען, כדי וואָס מער צו לייזן, און האָט געזאָגט :

— ברוך הבא, שלום-עליכם, פון ווייט ? וואָס וועט איר עפּעס עסן, האָ ? — און אָנגעהויבן אויסרעכענען אַ צעטל פליישיקס : רעטאַך מיט געגדזענע שמאַלץ לעבערלאַך. אַ גוטע גריקענע קאַשע איינגע־פריעט מיט גריבענעס און אונטערגעגאָסן מיט פּאַסאַליעס, אַ ראָסל־פלייש, אויב איך וויל; אויב ניט, איז אַ שטיקעלע געבראָטנס מיט כריין און בוריקעס-ראָסל און צו פאַרבייסן — אַ צימעסל, ניט צו פאַר־זינדיקן, מייערן און פלוימען און קאַרטאָפל מיט האָניק און ברוסט־פלייש...

דער מילכיקער צעטל איז געווען נאָך מער אַפּעטיטנע : קעז מיט סמעטענע, פיש געבראָטן אין פּוטער, זייער געראָטענע קניידלאַך אין מילך, אַ פּאָר אייער, צי אַ פיינקוכן און גאָר פרישינקע בלינצעס מיט קעז, אַ מאכל !

גערעדט האָט זי מיט אַזאַ טעם, אַז דער אַפּעטיט האָט זיך שטאַרק פאַנאַנדערגעשפּילט, כאָטש נעם און עס ביידע צעטלאַך...

— נו, גוט, זייט מוחל, וואַשט זיך און זעצט זיך באַם מילכיקן טיש. איך עצה אייך, צו דערנאָכט-צו, גלייכער עסט מילכיקס.

איך האָב פאַרשטייט זיך, ניט געלאָזט זיך בעטן, כ׳האָב אָנגע־נומען דער אַלטינקעס עצה צוליב אַן אַנדער טעם — ניט געוואָלט פליי־שיק ווערן, טאָמער וועט מען אין פּעטריקאָוו באַם פּעטער אָנבאָטן אין אַ פיר שעה אַרום אַ מילכיקן מאַלצייט, ווּעלכן מען טאָר ניט עסן נאָך פליישיקס, סיידן אין זעקס שעה. האָב איך זיך גוט אָנגעגעסן, אָנגעטרונקען זיך מיט טיי (מען גיט אַ שנאַפּס אויך, ווער עס וויל) און אַז עס איז צייט געוואָרן פאָרן, האָב איך געפרעגט דער אַלטינקער, וואָס קומט פון מיר.

זי האָט שטאַרק צופרידן געשמייכלט און געזאָגט:

— אפנים אַ פרעמדער, האַ, ניט פון דער געגנט? נו, געבענטשט האָט איר דאָך, דעם אויבערשטן האָט איר באַדאַנקט שוין פאַר זיין חסד, טאָ וואָס קאָן מען פון אייך נאָך פאַרלאַנגען? געלויבט איז זיין ליבער נאָמען. מיין איידים, זאָל געזונט זיין, קאָן נאָך באַשטיין געבן אַ אידן אָפּעסן... אַבי איר האָט הנאה געהאַט. זאָל אייך נאָר וואויל באַקומען! אונדזער שכר וועלן מיר שוין באַקומען פון אונדזער אַלע־מענס בעל־מפרנס, ער איז אַ קאַפּיטשקע רייכער פון אייך און איז אַ גוטער בטוח באַ אונדז; אַיי, איז ער אַ בטוח!

דעם צווייטן מאָל האָב איך שוין ניט געהאַט די חוצפה, און אַז די אַלטינקע האָט אָנגעהויבן אויסרעכענען אירע צעטלען, האָב איך איר געזאָגט, אַז איך פאַרלאָז זיך אויף איר

— ניין, ניין, חלילה, — האָט זי געענטפערט, — גלויבט מיר, אַז מיר קריגן כפל כפלים פאַר איטלאַכן אורחס סעודה. איר טוט אונדז אַ סך אַ גרעסערע טובה איידער מיר אייך. עסט געזונטערהייט וואָס אייך געפעלט... איך רעכן נאָר אַז פאַר אַ יונגן מענטשן איז אַ שטי־קעלע פלייש קרעפטיקער, בפרט אַז איר האָט נאָך צו פאָרן אַ שטיק וועג.

די אַלטינקע איז אַרומגעגאַנגען פון טיש צו טיש, האָט אַרומגע־פאַדעט פון איין אורח צום אַנדערן, גערופן די דינסטן, געהייסן ד ע ם אורח דערלאַנגען דאָס, י ע נ ע ם — עפּעס אַנדערש, צו איטלאַכן

געשמייכלט, געזאָגט אַ גוט וואָרט, אונטערגעגעבן חשק און אַפּעטיט צום עסן — און איז געווען גליקלאַך פון דער שפע...

— היינט אַ גוטן טאָג געהאַט, געלויבט איז דער אויבערשטער, קיין עין־הרע אַ סך אורחים געווען. הלוואי ווייטער! — האָט זי פאַר־ענדיקט.

ווי איך אַנטלויף פֿון דער היים

דאָס איז געווען באַלד נאָך פּסח. דער חשק אַוועקצופֿאָרן לערנען ערגעץ אין דער פֿרעמד האָט געברענט אין מיר שוין אַ לאַנגע צייט, איצט האָט ער זיך נאָך שטאַרקער פֿאַנאַנדערגעפֿלאַקערט. אָבער פֿועלן באַ דעם טאַטן, אָדער ווער רעדט נאָך באַ דער מאַמען, ז י י זאָלן מיך אויסריכטן אין דער פֿרעמד, האָב איך קיין האָפֿנונג ניט געהאַט. איך האָב אַמאָל עפּעס יאָ אַ שמועס געטאָן וועגן אַזאַ ענין, האָבן זיי ניט געוואָלט, ניט הערן און ניט זען.

— ווייס איך וואָס! — האָט די מאַמע מיט כעס געזאָגט.—משוגע מיינע שונאים, צי חסר דעה. אַ אינגל פֿון צוועלף יאָר אַוועקלאָזן אין דער פֿרעמד וואַלגערן זיך?

און דער טאַטע האָט צוגעלייגט:

— נישקשה, נישקשה, דו האָסט נאָך צייט.

האָב איך זיך צונויפֿגערעדט מיט דעם ישיבה-בחורל, אַ אינגל פֿון אַ יאָר פֿופֿצן, וואָס האָט געגעסן באַ אונדז פֿרייטיק און שבת שוין העכער אַ יאָר צייט, אַז מיר זאָלן זיך אַוועקלאָזן ביידע אין דער שטיל. אויג, סלוצק און מאָליוו, וואָס זיינען ביידע געווען גלייך ווייט און וואָס אויג, סלוצק און מאָליוו, וואָס זיינען ביידע געווען גלייך ווייט און וואָס צו ביידע גלייך האָט געפֿירט אַ גלייכער וועג — אַ שאָסיי, און עס איז ניט געווען קיין מורא פֿאַר פֿאַרבלאָנדזשען, — האָבן מיר אויסגעווילט בעסער מאָליוו. סלוצק האָט אפֿילו מער גע'שמ'ט פֿאַר אַ מקום תורה, האָט געהאַט באַרימטע ישיבות. אָבער אַזוי ווי סלוצק איז געווען אַ מתנגדישע שטאָט און מיר ביידע זיינען געווען פֿאַרברענטע חסידים, זיינען מיר אַוועק קיין מאָליוו.

אין אַ שײנעם פרילינג־טאָג, װען די זון האָט ליבלאַך געלױכטן און געװאַרימט, זײנען מיר אַװעקגעלאָפן. אין קעשענע האָב איך גע־האַט פופצן קאָפּיקעס, װאָס איך האָב געהאַט אָפּגעשפּאָרט, און אַ האַלבן לעבל ברױט, װאָס עס האָט זיך מיר אײנגעגעבן אָפּ׳גנבֿ׳ענען פון מײן שװעסטערס שאַרף אױג.

מיר זײנען טאַקע ממש געלאָפן, מיט אַלע כּחות געלאָפן. ערשטנס, האָבן מיר מורא געהאַט, טאָמער יאָגט מען אונדז נאָך, און אגב האָבן מיר געװאָלט גיכער אָפּ׳פּטר׳ן דעם מהלך פון די הונדערט און צען װיאָרסט. עס פאַרשטײט זיך, אַז מיר זײנען גיך מיד געװאָרן און בײַ דער ערשטער קרעטשמע האָבן מיר זיך געזעצט אָפּרוען. מיר האָבן לאַנג גערוט, געקײקלט זיך אױף דעם גראָז, דערצײלט זיך מעשׂות און שטאַרק הנאה געהאַט פון אונדזערע יונגע יאָרן מסתּמא, און פון דעם זײער פײנעם פרילינג־טאָג. מיר האָבן װעגן קײן זאַך ניט גע־זאָרגט, ניט געטראַכט און זיך ניט געקימערט. אַ פּאָר קינדער פון דער קרעטשמע זײנען אַרױסגעלאָפן און צוגעשטאַנען צו אונדזער שפּיל. מיר האָבן אינאײנעם געשטיפט, געטאַנצט און געשפּרונגען װי פרײַע פײגעלאַך.

מיר האָבן אױף אַזאַ אופן פאַרבראַכט שײנע עטלאַכע שעה, ביז די קינדער האָבן אונדז פאַרשלעפּט אין שטוב אַרײן. אָבער דאָ האָט זיך אָנגעהױבן אַ סדרה פון פאַרהערן אונדז, װאָס האָט זיך אונדז גאָר ניט געחלומט. די עלטערע אין שטוב דערהױפּט די מוטער פון די קינדער, האָט אונדז גענומען אױפן צימבל: פון װאַנען גײען דאָס אינגלאַך, װאוהין, װאו זײנען אונזערע פעקלאַך, מען דאַרף דאָך האָבן אַ העמדל, אַ פּאָר זאָקן, האָבן מיר עפּנװאָרג מיט זיך? האָבן מיר געלט און װאו רעכענען מיר, די נאַכט איבערנעכטיקן?

אירע פראַגעס, װעלכע זײנען מיר גאָר אױף דעם זינען ניט אַרױף פריער, איר קוקן אױף אונדז מיט פרײנטלאַכקײט, און איר אָפּזיפצן צום סוף, האָט אָנגעטריבן אױף מיר אַן אומעט און מיר איז גע־װאָרן זײער קאַלעמוטנע אױפ׳ן האַרצן. איך האָב געקוקט אױף מײן

חבר, ער אויף מיר, געזוכט אַ טרייסט, אַן ענטפער אויף די אַלע פראַ־געס. מיין חבר האָט זיך אַ קראַץ געטאָן אין קאָפּ און געזאָגט:

— ווייסטו וואָס, אָט לאָמיר אויפעסן דעם ברויט, וואָס מיר האָבן.

געזאָגט — און געטאָן. פון גרוים הארצווייטיק האָבן מיר זיך גענומען צום עסן. די באַלעבאָסטע האָט אונדז מכבד געווען מיט שטיק־לאַך הערינג מיר האָבן פאַרטרונקען מיט בראָזאָווען קוואַס. אויפן האַרצן איז געוואָרן ווידער פרייליכער און מיר האָבן ווידער געלאָזט זיך אין וועג. מיר זיינען אָפּגעגאַנגען נאָך אַ פּאָר שעה, אָבער שוין נים אַזוי געשווינט ווי פריער — די פיס האָבן אָנגעהויבן ווי טאָן.

אין דרויסן איז געוואָרן טונקעלער און טונקעלער. די זון האָט זיך שוין געזעצט. די גרויסע שאָטנס פון דיביימער האָבן זיך צע־שפּרייט איבער דעם גאַנצן וועג און עס איז געוואָרן אומהיימלאַך. דער געדאַנק וועגן וואו נעכטיקט מען איבער, האָט געעגבערט אין מוח און נים געוואָלט אָפּטרעטן. איך האָב געמאָנט בא מיין חבר: וואו וועלן מיר נעכטיקן? אַקוראַט ווי אַן אים וואָלט זיך דאָס געווענדט. ער האָט פּרובירט טרייסטן, איינריידן מיר, אַז עס איז נים קיין סכנה אפילו, אַז עס זאָל אויסקומען איבערנעכטיקן אין דרויסן. „פּשש, אַ טייערער באַטרעף, מען מאַכט אַ פייער און מען פאַרברענגט אַזוי אַ נאַכט!" אָבער נים איך און נים ער אַליין האָבן געגלויבט אין זיינע רייד און מיר האָבן זיך ווידער גענומען איילן, כדי אָנשפּאַרן ערגעץ צו אַן אַכסניא. די פיס זיינען אָבער געווען שוין ווי אָפּגעהאַקטע, קוים־קוים געשלעפּט זיי. עס איז צוגעפאַלן די נאַכט. עס איז גע־וואָרן פינצטער און איך האָב זיך אָנגעהויבן אויף אַן אמת צו שרעקן.

דער וואַלד פוןביידע זייטן שאָסיי. דער נאַכט־פויגל וואָס פליט פאַרביי. די וויאָרסטן, די טעלעגראַף־סלופּעס, — אַלץ האָט אָנגע־נומען עפּעס אַזאַ מאָדנע געשטאַלט, אַזאַ פינצטערע און אומעטיקע! איך האָב זיך דערמאָנט אַן דער מאַמען, דעם טאַטן, ווי זיי זאָרגן זיך אוודאי, ווייסן נים וואָס איבערצוקלערן. דערמאָנט זיך אַן דעם קלענערן ברודער, וועמען איך האָב איבערגעלאָזן אין אַ היץ־קרענק, און מיר האָט זיך אַזוי שטאַרק געבענקט נאָך זיי. מיר האָט אַזש דאָס

האַרץ פאַרקלעמט און איך האָב אָנגעהויבן וויינען. מיין חבר האָט מיך געבעטן איך זאָל אויפהערן, אַז ניט, האָט ער מיך געסטראַשעט, וועט ער אויך אָנהייבן וויינען. איך האָב זיך מיט מיינע אַלע כחות געוואָלט איינהאַלטן, האָב אָבער געכליפּעט נאָך שטאַרקער. אַ פּאָר שעה זיינען מיר אַזוי געגאַנגען, ביז מיר האָבן זיך דערשלעפּט צו אַ קרעטשמע. עס איז שוין געווען אַזייגער ניין אין אָוונט און פון דער היים זיינען מיר געווען אַן ערך פינף און צוואַנציק וויאָרסט.

אין קרעטשמע האָבן מיר געטראָפן אַ בחור פון אַ יאָר אַכצן, וואָס פאָרט אויך קיין מאָליוו אין דער ישיבה. ער פאָרט מיט אַט־דעם ערל, וועלכער האָט זיך שוין פאַרטיק געמאַכט צו גיין שפּאַנען די פערד. ער האָט געהאַנדלט אַ ווילדע מציאה. עס קאָסט אים אינגאַנצן פון באָברויסק קיין מאָליוו אין קערבל. ער רעכנט, אַז ווען מיר זאָלן אים געבן אַ קערבל, קאָנען מיר מאַכן די גאַנצע רייזע פון דאַנען קיין מאָליוו! אָבער וואו נעמט מען אַ קערבל? נאָך קיינמאָל האָב איך אַזוי ניט געגאַרט האָבן אַ קערבל ווי דעמאָלט.

ביידע האָבן מיר דערציילט דעם ישיבה־בחור אונדזער גאַנץ ביטער האַרץ, אַז אַ חוץ פופצן קאָפּיקעס האָבן מיר גאָר ניט, גאָר־נישט. דער בחור האָט אפילו געמאַכט אַ זויערע מינע, אפנים ניט גע־פעלן געווען אים אַזעלכע מיטפאָרער, האָט אָבער פונדעסטוועגן אָנ־געהויבן איבערשמועסן מיט דעם גוי'עץ, טענה'ן מיט אים, אַז ער פאַר־לירט דערביי גאָרניט. ער פאָרט סיי ווי אַהין, און פאָרט מיט ליידיקן. יענער איז אָבער גאָר אין כעס געוואָרן, אַ שפּיי געטאָן און האָט זיך צעבייזערט:

— וואָס, פאַר פופצן קאָפּיקעס וועט ער פירן צוויי פאַרשוינען העכער אַכציק וויאָרסט? — האָט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט, ווי איינער זאָגט: „היינטיקס מאָל האָסטו ניט געטראָפן דעם ריכ־טיקן אָרט" — און איז אַוועקגעלאָפן שפּאַנען די פערד.

פאַרלירנדיק דעם גרויסן גליק, וואָס האָט אַזוי פלוצלינג אַ בלישטשע געטאָן און איז אויך אַזוי פלוצלינג פאַרשוואונדן, זיינען מיר דערשלאָגענע געבליבן זיצן, דאָס הייסט — אָפּרוען. מיר זיינען גע־

ווען מיד, צעבראָכן און עס האָט זיך זייער געוואָלט עסן. די באַלע־באָסטע האָט אפילו אַ פרעג געטאָן:

— קינדער, ווער איר עסן וועטשערע?

אָבער מיין חבר האָט גלייך געענטפערט, אַז מיר האָבן נאָך ניט לאַנג געגעסן און מיר זיינען נישט הונגעריק. דערפאַר אָבער, אַז זי האָט אַ פרעג געטאָן, צי ווען מיר טרינקען טיי? — האָב איך שוין ניט געוואַרט אויף מיין חבר און האָב אייליק געענטפערט, אַז יע, און נאָך צוגעלייגט: „מיט ברויט און פוטער".

איך האָב אָבער נאָך קיין צייט ניט געהאַט אַראָפּשלינגען דעם ערשטן ביסן, ווי מיר האָבן דערהערט, אַז מען רופט אונדז פון דרויסן. דער ערל פייפט, דער בחור שרייט:

— העי, חברה, גיכער אַהערצו!

מיט דער לוסטע ברויט אין האַנט בין איך שנעל אַרויסגעלאָפן, דער חבר — נאָך מיר; דער גוי'עץ האָט צוגענומען בײַ מיר די פופצן קאָפּיקעס, אַריינגעוואָרפן אונדז אין וואָגן, אָט ווי מען וואַרפט אַריין אַ ליידיקן זאַק — און היידאַ!...

דער וואָגן איז געווען אַ ליידיקער, אַ פוסטער און עס איז אויס־געקומען צו זיצן, אָדער אָנשפּאַרן זיך אָן די היילע סוקאָוואַטע קלעצ־לאַך און ברעטער, פון וועלכע דער וואָגן איז צונויפגעקלאַפּט געוואָרן, אויף צו פירן גרויסע פעסער דזשעגאַכץ. די פערד זיינען געלאָפן ווי ניט-גוטע, איילנדיק זיך אַהיים, ווי דער גוי האָט געזאָגט, געוואָרפן אונדז אַהין און אַהער אָן רחמנות און צעקלאַפּט אונדז ווי אַ נוס. אָבער ניט די זייער אומבאַקוועמע פּאָזיציע אין וואָגן, ניט דער הונגער, וואָס האָט אונדז געמוטשעט — וואָרים דאָס שטיקעלע ברויט וואָס איך האָב פאַרכאַפּט, האָט אויף איין צאָן ניט געסטייעט פאַר אונדז ביידן, — און ניט די קעלט, וואָס האָט אונדז דורכגענומען ביז די ביינער, האָט אונדז ניט געשטערט געשמאַק אַנשלאָפן צו ווערן...

אַז דער גוי האָט זיך מיט באַגינען אָפּגעשטעלט אין אַ קרעטשמע פיטערן זיך און די פערד, האָב איך זיך קוים געקענט פון אָרט רירן. לייב און לעבן האָט מיר ווי געטאָן, קוים אין שטוב זיך אַריינגע־

שלעפּט. דער ישיבה־בחור האָט אויף גיך אָפּגעדאַוונט, אויסגעבאָרגט זיינע תפילין מיין חבר, וועלכער האָט אין גרויס איילעניש פאַרגעסן זיינע, האָט זיך אַוועקגעזעצט עסן אָנבייסן מיט גרויס חשק. אַ פולע שיסעלע קעז מיט סמעטענע, אַ גרויסער גוטער פיינקוכן, דערצו נאָך אַ הייסע גלאָז ציקאָריע מיט געבריטע מילך איז געשטאַנען פאַר אים אויפן טיש. זיצנדיק אַנטקעגן, האָט מיר דער ריח פון די אַלע גוטע זאַכן אַ קלאַפּ געטאָן אין נאָז און איך האָב מיט די אויגן געשלונגען יעדן ביסן, וואָס יענער האָט גענומען אין מויל. עס ציט מיך אונטער דעם לעפעלע, ציט, ווי אַ וואָרם וואָלט געזויגן. איטלאַכע מינוט, איטלאַכע רגע, ריכטנדיק זיך, אַז אָט־אָט וועט ער מיך מיט עפּעס מכבד זיין האָט זיך ווי אַ יאָר אויסגעצויגן. איך קוק אים גלייך אין די אויגן אַריין. וואָלט ער כאָטש אַ שטיקל קעז געגעבן, כאָטש אַ שטיקל בולקע, לכל הפּחות אַ המוציא'לע ברויט — אַ הונט וואַרפט מען דאָך אויך צו עפּעס ווען מען עסט. אָבער ניין! איך פיל, ווי דאָס פּנים איז באַ מיר פאַרפלאַמט, דאָס האַרץ קלאַפּט, ווי מיט אַ האַמער, פון מויל לויפט מיר די סלינע! איך ווייס ניט וואָס צו טאָן, איך קען זיך קיין אָרט ניט געפינען, איך רוק זיך נעענטער און נעענטער צום בחור, שטיי האַרט באַ זיין זייט און עס ווילט זיך מיר אַ כאַפּ טאָן עפּעס באַ אים, אָבער די האַנט פאָלגט ניט. ניין, מען טאָר דאָך ניט! יענער, ווידער, קוקט גאָר אין מיין יט ניט אפילו, עסט און שוויצט, שוויצט און עסט. רויטע פינטעלאַך, פייערדיקע האַלבע רעד־לאַך דרייען זיך מיר פאַר די אויגן זיי לעשן זיך אויס, עס ווערט שוואַרץ און שטאַרק מוטנע. אַ געדיכטע, געלבלאַכע פליסיקייט קומט צו צום האַלדז, עס ווערט מיר נודנע, ניט גוט ווערט מיר.

אַז איך האָב זיך אויפגעכאַפּט, איז איטשיק געשטאַנען לעבן מיר אַ פאַרוויינטער און האָט מיט ספּירט געריבן מיר די שלייפן. אַ פּאָר טראָפּנס האָבן זיך אַריינגעקייקלט אין מויל צו מיר, וועלכע איך האָב גערן דערשלונגען און זיך דערשפּירט געקרעפּטיקט. לעבן מיר איז געשטאַנען אַ וואַרימע גלאָז מילך און מיין חבר האָט מיר געגעבן אַלע ווילע אַ זופּ טאָן. איך בין אַנטשלאָפן געוואָרן. אין אַ פּאָר

שעה אַרום, ווען עס איז געווען צייט שוין ווידער צו פאָרן, בין איך אויפגעשטאַנען כמעט גאָר אַ פרישער און געזונטער. איטשיק האָט געהאַט פאַר מיר ווידער אַ גלאָז מילך און נאָך אַ האַלבע בולקע דערצו. איך בין אָבער באַשטאַנען, אַז ער זאָל מיט מיר זיך טיילן יעדעס פּיצל. ער האָט אפילו גע'טענה'ט, אַז ווען איך בין געשלאָפן האָט ער אָפּגעגעסן, אָבער זיין בלייכער פּנים און זיינע טרייסלענדיקע הענט האָבן אָפּגעלייקנט זיינע רייד. ער האָט אָבער, מיר צוליב, אָפּגעבראָכן נאָר אַ שטיקעלע פון דער בולקע און אַ פּאָר מאָל אַ זופּ געטאָן פון דער מילך. דער גוי האָט דערווייל איינגעשפּאַנט די פערד און מיר זיינען ווידער אַריינגעקראָכן אין וואָגן. מיר האָט ווי געטאָן אַביסל דער קאָפּ, עס האָט מיך גענודיעט אויפן האַרצן, אָבער אָפּגעלעגן אַ שטיקל צייט אין וואָגן, אַריינגעאָטעמט די ריינע, פרישע פרילינג-לופט און אויסגעוואָרימט פון דער מחיה'דיקער זון, האָב איך פאַרגעסן אין אַלע צרות, אַ חוץ איינער — מיר האָט זיך ווידער פאַרוואָלט עסן! איך האָב דעם סוד פאַרטרויט מיין חבר. קעגן מיינע דערוואַרטונגען, איז ער געווען שטאַרק צופרידן.

— אַבי איך האָב געמיינט, דו ווערסט, חלילה, קראַנק ווערן, אַ דאַנק גאָט, וואָס דו ווילסט עסן. עס איז אַ גוטער סימן!

דערפאַר האָט ער מיר פאַרטרויט אַז אַ חוץ די פּאָר זופּן מילך פון מיין גלאָז מיט דעם ברעקל בולקע, האָט ער נאָך גאָר נישט אין מויל געהאַט פאַר דעם גאַנצן מעת-לעת, אָבער, נישקשה, האַלט ער זיך שטייף. „מיר איז דאָס ניט דאָס ערשטע מאָל. איך האָב אַמאָל שוין צוויי מעת-לעת ניט געגעסן און גאָר נישט, עס האָט גאָר ניט געשאַט. איך רעכן, אַז מען קען זיך צוגעוואוינען צו הונגער אויך.“

איך האָב ניט געקענט פאַרשטיין זיין העלדישקייט. האָב געקוקט אויף אים, ווי איך וואָלט אים נאָר-וואָס דערקענט און געקראָגן פאַר אים אַ באַזונדער רעספּעקט.

אונדזער מיט-פּאַרער, דער ישיבה-בחור, איז זיך רואיק געזעסן, ווייטער פון אונדז אין וואָגן, לעבן דעם אָנטרייבער אויף אַ בינטל היי, וואָס דער גוי האָט גענומען אין קרעטשמע פאַר די פערד, אפנים, —

און האָט פאַרגעניגנדיק געדרעמלט. ער איז געווען אין גאַנצן פרעמד צו אונדז און געמאַכט זיך ניט ווויסנדיק פון דער גאַנצער מעשה, פון דעם, וואָס איך האָב טאַקע אויף אַן אמת גע׳חלש׳ט, און וואָס אויך איצטער גייען מיר אוים פאַר הונגער, דערהויפּט מיין חבר׳ל.

מיין איטשיק האָט מיר אָפּט צוגעוואונקען, אָנווייזנדיק אויף יענעם חברה־מאַן און מיר אַריינגעשעפּטשעט אין אויער, אַז אין מאָליוו... וואַרט נאָר, וואַרט, ער וועט זיך שוין מיט אים אָפּרעכענען.

עס זיינען אַוועקגעגאַנגען נאָך עטלאַכע שעה, דער בחור האָט זיך אויפגעכאַפּט, אויסגעטשוכעט זיך, פאַנאַנדערגעבונדן זיין קלומיק און גענומען זיך ווידער צו דער אכילה. איטשיק האָט אָנגעהויבן אים מוסר׳ן:

— סטייטש, אַליין אַן אָרים־בחור, ווי האָט ער דאָס קיין רחמנות ניט. ער זעט דאָך, אַז מיר האָבן גאָר ניט און זיינען הונגעריק. נאָך לאַנגן טענה׳ן און ריידן, קליאַנטשענען און בעטן זיך, פון וואָס מיר האָבן זיך טרערן געשטעלט אין די אויגן, האָט דער נפש אַראָפּגענומען די האַנט פון האַרצן און אָפּגעשניטן פון זיין קאָרענער ברויט צוויי פּענעצלאַך, פאַר יעדן פון אונדז איינס. מיר האָבן זיך געקריגט צווישן זיך: איך האָב געזאָגט, איטשיק זאָל אויפעסן בײדע שטיקלאַך ברויט, וואָרים איך האָב דאָך אין דער פרי געגעסן, און ער האָט גע־שוואָרן, אָסור חזיר, אויב ער וועט זיך צורירן צום ברויט, סיידן איך וועל עסן מיין חלק. מיר האָבן געגעסן ביסן פאַר ביסן, ביידע גלייכע שטיקעלאַך אָפּגעבראָכן, ביידע גלייך אין מויל אַריינגעלייגט, ביידע געקייט לאַנג, לאַנג ביז עס איז כמעט אין מויל פון דעם גאָר ניט גע־וואָרן. און ביידע גלייך דערנאָך אַראָפּגעשלונגען. אונדז האָט די גע־שיכטע פאַראינטערעסירט און געפעלן געוואָרן — און מיר האָבן דעם ערשטן מאָל זיך פאַנאַנדערגעלאַכט.

אַז דער גוי האָט אַ קער געטאָן דעם קאָפּ אַהינטער צו זען דעם חידוש, האָט ער עפּעס אַ זאָג געטאָן דעם בחור. דער בחור האָט געענטפערט און דער גוי׳עץ האָט אונדז אַ וואָרף געטאָן איין עפּל און נאָך איינעם. בא אונדז איז געוואָרן לעבעדיק און פריילאַך. אין בויך

האָט מיר אפילו ווי געטאָן, עס האָט געקרעמפּט, אָבער וואָס פאַר אַ באַטרעף האָט דאָס? אַבי ניט הונגעריק.

אין אָוונט, ווען עס איז שוין געוואָרן גאָר פינצטער, זיינען מיר אַריינגעפאָרן אין שטאָט.

— אָט, האָט איר אייך מאָליוו, אַראָפּ פון וואָגן — האָט אַ קאָמאַנדעווע געטאָן דער גוי.

אַ ברירה האָבן מיר געהאַט. מיר האָבן געפאָלגט און אַראָפּגעקראָכן. איטשיק האָט נאָך באַוויזן, איידער ער האָט פאַרלאָזן דעם וואָגן, צו דערלאַנגען דעם בחור אַ געזונטן קלאַפּ איבערן היטל. דער גויעץ האָט אָבער דעם בחור אויך אַראָפּגעטריבן פון וואָגן, און יענער האָט גענומען שרייען, רופן צו אונדז, מיר זאָלן וואַרטן אויף אים. איטשיק האָט אָבער בשום אופן ניט געוואָלט און מיר זיינען אַוועקגעגאַנגען. דער בחור האָט אונדז אָנגעיאָגט און אונדז פאַרגעלייגט, מיר זאָלן זיך זעצן אין אַ זייט פון גאַס און פריער אָפּעסן וועטשערע. מיין איטשיקל איז געוואָרן גאָר אָן אָנגעצונדענער:

— אָך, דו כלב-דו, דו מיאוסע בריאה! איצטער באַטסטו אונדז אָן עסן? און אַז ער (אָנווייזנדיק אויף מיר) האָט גע'חלש'ט צום טויט פאַר אַ ביסן, האָסטו געהאַט אַזאַ טריפה'נע האַרץ און ניט געגעבן גאָרנישט. אַוועק פון אונדז, דו פּאַסקודניאַק! מיט אַ שטיין וועל איך דיר דעם קאָפּ צעקלאַפּן.

ניט פיל טראַכטנדיק, האָט ער זיך איינגעבויגן נאָך אַ שטיין, יענער האָט אָבער ניט געוואַרט און געמאַכט אַ ויברח... מיר האָבן זיך ביידע שטאַרק צעלאַכט.

אונדזער גוטער הומאָר האָט ניט לאַנג אָנגעהאַלטן. באַנאַכט, אין אַ פרעמדער שטאָט, אין אַן אומבאַקאַנטער סביבה, מידע, הונגעריקע און דערצו — וואו נעכטיקט מען? מיר האָבן זיך לאַנג, לאַנג אַרומגעשלעפּט איבער די גאַסן; קוים מיט צרות דערשלעפּט זיך ערגעץ צו אַ שול, אַריינגעגאַנגען, און טאַקע באַלד, לעבן ספרים-אַלמער, האָבן מיר זיך אַ וואָרף געטאָן אויף דעם הוילן בריק און אַנטשלאָפן געוואָרן.

מאַכט זיך אָבער גראָד, אַז אַ למדן, אַ באַלעבאָס, האָט געדאַרפט אַ ספר פון אַלמער און ער האָט אויפגעהויבן אַ גאַנצע טרעוואָגע, גערופן דעם שמש און אָנגעהויבן שרייען:

— וואָס איז דאָס, אַ באַליגנס?... פון וואַנען קומען אַהער די אינגלאַך? ווער זיינען זיי? לעבן די ספרים גאָר — אויף אַ הוילן בריק.

נאָך אַ פּאָר באַלעבאַטים, וואָס האָבן געלערנט אין שול, זיינען צוגעקומען; עס האָבן זיך אָנגעהויבן נייע „אויספאָרשונגען" — ווען אָנגעקומען, פון וואַנען, צוליב וואָס און צי האָבן מיר געגעסן ווע־טשערע? באַ דער לעצטער שאלה האָבן מיר זיך ביידע פאַנאַנדער־געוויינט. די אידן האָבן איבערגעשמועסט צווישן זיך — „קענטיק באַלעבאַטישע קינדער", — האָבן זיי געזאָגט. מען האָט זיך צונויפ־געלייגט צו פּאָר קאָפּיקעס און דער שמש האָט אונדז געבראַכט עסן. מען האָט אונדז דערנאָך צעלייגט אויף באַזונדערע בענק, עפּעס אונ־טערגעבעט, מיט עפּעס צוגעדעקט און געזאָגט אונדז, אַז מיר וועלן מוזן אויפשטיין גאַנץ פרי.

געשלאָפן זיינען מיר גאַנץ געשמאַק און דווקא שפּעט. קיינער האָט אונדז ניט געוועקט, און געשטערט האָט אונדז אויך קיין זאַך ניט. אַז מיר זיינען אויפגעשטאַנען, אַזייגער אַכט ערשט, האָט דער שמש, אַ פול־פּנים'דיקער און גוטער, ערנסט גענומען זיך אויף אַ פאַטערלאַכן אופן אויספרעגן זיך באַ אונדז אַלע קלייניקייטן וועגן אונדזער נסיעה. אַז ער איז געוואָר געוואָרן, אפנים, אַז מיין טאַטע און מאַמע זיינען ניט קיין אָרימעלייט, און אַז איך בין אַוועקגעגאַנגען אָן זייער וויסן גאָר, האָט ער אונדז געגעבן זיין גוטע עצה: מיר זאָלן אָפּזוכן די אכסניה, וואוהין עס פאָרפאָרן די באָברויסקער בעלי עגלות און דאָרטן וועלן מיר שוין קריגן אַ פּאָר קערבלאַך אויף טאַטע־מאַמעס חשבון.

— נישקשה, נישקשה, דו וועסט קריגן. זיי וועלן דיר געבן. — האָט ער זיך געווענדט צו מיר.

די עצה האָט שטאַרק אויסגענומען באַ מיין חבר איטשיקן נאָך מער ווי באַ מיר, און מיר האָבן זיך אַוועקגעלאָזט זוכן די באָברויסקער

בעלי עגלות. דערווייל האָבן מיר באַקוקט די שטאָט, פון וועלכער איך בין גאָר נתפעל געוואָרן: סטייטש, געברוקירטע גאַסן, באַזונדערע טראָטואַרן פאַר פוס-גייער, מויערן, כסדר נאָר מויערן — אַלץ אַזעלכע זאַכן, וואָס זיינען געווען פאַר מיר ניי און אַ וואונדער. מיין חבר האָט אפילו גע'טענה'ט, אַז זיין שטאָט מינסק איז אַי גרעסער, אַי שענער, האָט פיינע בולוואַרן און אַ פראַנציסקאַנער גאַס — גאָר אַן אויסנאַם. אָבער מיינע התפעלות האָט דאָס אויף אַ האָר ניט פאַרקלענערט. באַ מיר איז שוין רעכט געוואָרן אַלע צרות, וואָס איך האָב געליטן, און וואָלט באַ זיך גע'פועל'ט צו בלייבן שוין דאָ, ווען אָבער — ווען איך זאָל לכל הפחות האָבן אָפּגעגעסן אָנבייסן! — —

מיר האָבן נאָך קיין צייט ניט געהאַט אַריבערגיין דעם שוועל פון דער אכסניה, ווי מיך האָט באַגריסט אַן אויסגעשריי פון אַ הויכן בעל עגלה, וועמען מען האָט גערופן, פאַרשטעלט, „שלמה מאַלי" (שלמה דער קליינער).

— אָט איז ער דאָך! המ, המ, ערשט גערעדט וועגן אים. הער נאָר, — האָט ער זיך געווענדט צו מיר, — ביסטו ניט רבקה קאָפּל אייזיק טעמעס אינגל? וואו ביסטו פאַרפאַלן געוואָרן, דו שייגאַץ איינער? די מאַמע האָט דאָך, שונאי ישראל, דעם קאָפּ פאַרלאָרן, אירע אויגן אויסגעוויינט; דער קדיש'ל, איר תכשיט איז פאַרלאָרן געוואָרן. אַך דו, שייגעץ איינער, נעם שוין און קריך אין בוכטע, דו הערסט, אַז ניט וועל איך דיר דאָ די הויט אַראָפּשינדן!...

איך האָב פּרובירט פּראָטעסטירן, וויינען, שרייען; וואָס פאַר אַ באַלעבאָס איז ער אויף מיר? אָבער, אַז איך האָב דערזען, ווי ער האָט זיך אַ שטעל געטאָן מיט כעס און רציחה, האָב איך פאַרשטאַנען, אַז מיין גורל איז פאַר'חתמ'עט און איך מוז פאָרן צוריק אַהיים. איך האָב אָנגעהויבן טענה'ן, אַז ער מוז מיין חבר אויך נעמען צוריק, אַז מיר זיינען הונגעריק — שוין אַ פּאָר טעג ניט געגעסן... ער האָט אויף גיך געהייסן אונדז געבן עסן, און האָט אַ זאָג געטאָן:

— נאָר אָן שהיות; די פערד זיינען שוין געשפּאַנט, מען מוז נאָך קומען אויף שבת אַהיים.

מען האָט אונדז דערלאַנגט אַ שיסל ברינדזע*), פּיינקוכן, קעז, פּוטער, פרישע ווייסע בולקע און נאָך גוטע זאַכן פון דעם זעלביקן מין, און מיר האָבן זיך פאַרנומען פּראַווען אַ גאַנצע סעודה, גאָר אַזוי ווי עס געהער צו זיין. אָבער דער שלמה מאַלי האָט אונדז אַלע ווילע צוגעטריבן, אַקוראַט ווי מיר וואָלטן געווען זיינע פערדלאַך.

— נו, נו, גיכער, קריכט ניט, דער טאָג שטייט ניט; עסט, אָבער מאַכט עס איינס-צוויי! ס'וועט נאָך, חלילה, אויסקומען מחלל שבת זיין מאָרגן! פאַר איין וועגס, קינדערלאַך, — האָט ער צוגעגעבן מיט אַ ווייכן, אומעטלאַכן קול — וועט איר זיך מוזן צעזעגענען אויף אַ קורצער צייט נאָר, אויף אַ וואָך אָן ערך. איך קען אים, דיין חבר'ל, היינט ניט נעמען. בשום אופן ניט. עס איז אַזוי אויך אַ פולע בויד, קיין עין הרע. איך ווייס אַפילו ניט, וואו איך וועל דיך אַהינטאָן. נאָר דיך, חכם מיינער, מוז איך גאָר אָן אַ תירוץ ברענגען. איך וועל אַ מצוה פאַרדינען. אַ קליינינקייט, די אידענע גייט דאָרטן אויס!..

מיר האָבן ביידע אויפגעהערט עסן, פאַרוואונדערט אָנגעקוקט איינער דעם אַנדערן און פאַנאַנדערגעוויינט זיך מיט ביטערע טרערן.

— נו, נו, נו, וויינט ניט, קינדערלאַך. וויין ניט זונעלע, — האָט ער זיך געווענדט צו מיין חבר, געבנדיק אים דערוויל אַ זילבערנעם צוואַנציק-קאָפּיקענעם. — קום אַהער איבעראַכטאָג, וועל איך דיך, אם-ירצה-השם, נעמען קיין באָברויסק.

אַ קלאַפּ-טוענדיק אים אין פּלייצע, און אַ כאַפּ-טוענדיק מיך ווי אַ זעקל מעל און אַריינוואַרפנדיק מיך אין בויד, האָט ער אַ „ריר“ געטאָן זיינע „לייבן“, נאָך אַמאָל אויסגעדרייט די קאָפּ אויף הינטן, וואו מיין חבר איז געבליבן שטיין אַ וויינענדיקער, און צוגעשריען, ער זאָל למען-השם קומען איבעראַכטאָג, וועט ער אים בלי נדר מיטנעמען; אַ „וויאָ“ געטאָן צו די פערדלאַך, אָנגערופן זיי „מיינע לאַשיקלאַך“, און היידאַ אויף שבת אַהיים!

ער האָט געזאָגט, אַז איך זאָל האָבן אַ גוטן פּלאַץ אין בויד,

*) אַ געמיש פון זויערמילך און פרישע קעז.

דערציילט די „פאַרשוינען" ווער איך בין און וואָס איך האָב אָפּגעטאָן — „אַן אַקט, אַ מעשה"; געקעכלט מיך דעם גאַנצן וועג מיט גוטע זאַכן און מיך גוט, אמת גוט צוגעזען.

אין בויך איז מיר געווען ווייך און וואַרים. די פּאַסאַזשירן האָבן זיך מיט מיר משמח געווען, און עס איז געווען פריילאַך. מיר פלעגט אפילו אַ טיאָבקע טאָן פון צייט צו צייט אין האַרצן דאָס, וואָס מיין חבר איז נעבאַך איצטער געבליבן אַליין. אויך האָט אַן עלטערער איד, אַ סוחר מיט אַ הדרת פנים, געגרייצט זיך מיט מיר און געסטראַשעט: „וואַרט, וואַרט, דער טאַטע וועט דיך שוין גוט מכבד זיין!" אָבער דאָס האָט ווייניק וואָס געווירקט אויף מיר. אָפּעסנדיק אַ געשמאַקן מאָלצייט, און גוט אויסשלאָפנדיק זיך, בין איך פריש און פריילאַכער געוואָרן; און שפרינגענדיק בין איך אַריינגעלאָפן אין שטוב פרייטיק, נאָך העט, אַ שטיק פאַר ליכט-בענטשן.

דעם ברודערל האָב איך געפונען פיל געבעסערט, און פון מיין שוועסטער'ס דערפרייען זיך פון מיין קומען האָב איך פאַרשטאַנען, אַז מען וועט מיך ניט קעפּן און ניט הענגען. אָבער אַז איך וועל דאַרפן אָפּגעבן דין וחשבון, האָב איך אויך פאַרשטאַנען. טאַקע באַלד איז אָנגעקומען דער טאַטע פון בעדל. אָפּגעבנדיק מיר אַ ברייטן שלום עליכם, ווי מען טוט מיט גאָר אַ חשוב'ן גאַסט, האָט ער אָנגעהויבן נאָכפרעגן זיך, וואו איז מען דאָס אויסגעווען, וואָס הערט זיך עפּעס אין די ווייטע לענדער און וואָס פאַר אַ נסיעה איך האָב געהאַט? און כאָטש איך האָב גאַנץ קלאָר געזען, אַז ער איז שטאַרק צופרידן, וואָס איך בין געקומען, האָב איך פאָרט מורא געהאַט, אַז סוף כל סוף וועל איך פון דער געשיכטע אָפּשניידן אַ וויינענדיקער. אָבער אָט איז פּלוצלינג אַריינגעלאָפן אין שטוב, כמעט אָן אַן אָטעם, די מאַמע. (דער בעל עגלה האָט איר אָנגעזאָגט אין קראָם, אַז ער האָט מיך געבראַכט.) אַ כאַפּ געטאָן מיך צו זיך, גענומען האַלדזן און קושן, גלעטן און צערטלען גאָר אָן אַ שיר און מיך מכבד געווען מיט אַ שטיק שבת'-דיקן טאָרט...

דער שבת איז געווען זייער אַ פריילאַכער. אַלע זיינען געווען גוט

אויפגעליינגט. מען האט זיך געזעגנט; דער טאטע האט געזאגט, אז מאכן א נסיעה הין און צוריק קיין מאליוו. אין סך־הכל דריי טעג, איז א גרויסע בריהשקייט, אפילו מיט פאטשטאווע. ער האט אבער אויף אן אמת מיך געזידלט, פאר איבערלאזן דארטן מיין חבר.

— פע, דאס איז גאר נישט שיין. איינאיינעם אוועקגעגאנגען, דארף מען אינאיינעם קומען, — האט ער גע׳טענה׳ט. אבער, אז ער האט מיך שטארק דערנומען און איך האב זיך צעוויינט פון גאנצן הארצן, האט ער געזאגט:

— נו, איצטער וועט דיר דער רבונו של עולם מוחל זיין; אבער זע, זאלסט אזא עוולה מער קיין מאל ניט טאן, דו הערסט?

איך האב הייליק צוגעזאגט און ער האט מיר געגעבן א קניפ אין בעקל...

מיין איציק איז איבערגעכטאג געקומען. ר׳ שלמה מאלי האט געהאלטן ווארט. און דער מאמען האט געקאסט צוויי קארבן פאר מיך ברענגען און א רובל און א האלב פאר איציק׳ן.

א פאר וואכן זיינען אריבער. מיין חשק צו פארן ערגעץ לערנען האט זיך ווידער אויפגעוועקט. איך האב אנגעהויבן טענה׳ן און מאטערן מיין טאטן און מאמען זיי זאלן מיך בעסער אליין אויסריכטן אין וועג. אויב ניט, — האב איך געזאגט, — וועל איך ווידער אנט־לויפן. און דאס מאל האט מיין סטראשונאק געווירקט.

אין א פאר טעג ארום האט מען מיך מיט מיין פריערדיקן חבר יודל׳ען אויסגעריכט קיין סלוצק, וואו יודל האט געהאט א באבען און נאך משפחה. און מיר זיינען געווארן אמת׳ע ישיבה־בחורים, — געגעסן „טעג“, געשלאפן אויף דער הארטער באנק אין שול, אפט אונטערגעהונגערט, און אויך שמוציק געווארן. געלערנט האבן מיר בא ר׳ הירש־נעכעס איידעס, א ראש־ישיבה מיט זייער א גרויסן נאמען, אבער מיט זייער ווייניק שכל און נאך מיט ווייניקער טאקט און יושר.

סלוצק איז געווען א מתנגד׳ישע שטאט. מען האט געזאגט, אז ווען אין סלוצק וועט זיין א חסידישער מנין וועט משיח קומען. אבער אין דער ישיבה, פון עטלאכע און זיבעציק בחורים, צונויפגעפארענע

פון אַלע געגנטן, זיינען געווען מער חסידים איידער מתנגדים, און עס איז געווען אַן עסק — קריגערייען וועגן חסידים און מתנגדים.

פון סלוצק האָב איך אַ גאַנץ קליינע פּעולה געהאַט. ווי האָט מיין טאַטע געזאָגט: בגפו יבוא ובגפו יצא, מער ווי טאַנדעטנע סחורה קען מען פון די פּאַבריקעס ניט דערוואַרטן. איך בין שוין פּאַרבליבן אַ פּאָר יאָר אין דער היים. איך האָב זיך אַרומגעדרייט איבער די גאַסן, געלערנט כמעט אין אַלע שולן פון שטאָט, אָבער עס איז געווען ווייניק מזל ברכה. אַז איך בין אַלט געוואָרן אַ יאָר פערצן־פופצן בין איך, באַלד נאָך סוכות, אַוועקגעפאָרן קיין שקלאָוו. דאָרט בין איך פּאַרבליבן אָן אַן איבעררייס גאַנצע צוויי יאָר.

צוריק אין דער אַלטער היים

װען איך בין אַוועקגעפאָרן פון שקלאָוו האָט זיך גראָד געמאַכט, אַז אַ באַברויסקער סוחר, שמעון קאַהאַנאָ-וויטש, אַן אָנגעזעענער און חשוב'ער באַלעבאָס, איז גע-פאָרן אויף שבת אַהיים און האָט געדונגען אַ פור פאַר זיך אַליין. אַז ער האָט זיך באַגעגנט מיט מיר און זיך דערוואוסט ווער און וועמעס איך בין, האָט ער מיך גע-נומען צו זיך אין בויד און טאַקע גלייך זיינען מיר שוין האַסטיק געפאָרן איבער דעם שאָסיי אַהיים.

אין דרויסן איז געווען זעלטן שיין. די זון האָט מיט אַ פולער האַנט רחבות'דיק באַשאָטן און באַפאַרבט מיט אירע גאָלדענע פליטערלאַך די געלבלאַך געוואָרענע בלעטער און האָט זיי באַגילט. די קאַלטע הערבסט לופט איז אָנגעהויכט געוואָרן פון דער זון'ס וואַרימען אָטעם און האָט זיך ווי שטאַרקער אַלטער וויין געלאָזט גרינג און געשמאַק שלינגען. און ווי פון וויין האָט זיך דאָס בלוט אין די אָדערן צעוואַרימט, דאָס פנים האָט זיך גערויטלט און אַלע גלידער האָבן זיך געקרעפטיקט. אויפ'ן האַרצן גוט און פריילאַך, אַן אמת'ער פאַרגעניגן — גאָר אַ מחיה!

מיין מיטפאָרער, ר' שמעונ'ען, איז אויך, ווי עס ווייזט אויס, ניט שלעכט געווען אויפ'ן האַרצן. ער האָט פיל גערעדט, גע'חכמה'ט און געוויצלט זיך. איך האָב, קענטיק, באַ דעם חשוב'ן סוחר שטאַרק אויסגענומען. ער האָט מיך טראַקטירט מיט גוטע וואַרמעסן אין די קרעטשמעס, בעת מיר פלעגן זיך אָפשטעלן פיטערן די פערד, און אין בויד האָט ער מיך מכבד געווען מיט אייערקיכלאַך, היימישע גאָמעל-קעס און מיט גוטע זאַפטיקע פירות.

דער איד האָט געוואָלט, אַפנים, גילטן פאַר אַ גרויסן למדן, האָט

ער געשאַטן מיט תורה ווערטלאַך און באַלד אויסגעלייזט זיין גאַנצן באַגאַזש. דערפאַר אָבער, אַז איך האָב אָנגעהויבן, ניט מיט אַ קליין ביסל גאוה, אַרויסווייזן אים, וואָס איך קען, און האָב אָנגעהויבן זאָגן אַ קאַפּיטל נאָך אַ קאַפּיטל פון ישעיה און איוב, געזאָגט אַ פּאָר פּרקים משניות אויסווייניק, איז ער גאָר באַגייסטערט געוואָרן און האָט די באַגייסטערונג ניט באַהאַלטן. פאַרקערט, ער האָט מיך שטאַרק גע־לויבט און האָט מיט אַ פולן מויל געזאָגט, אַז ער איז מקנא מיין טאַטן, וואָס ער האָט אַזאַ טייערן זון.

מיין טאַטן האָט ער פּערזענלאַך ניט געקענט, אָבער ער האָט געהערט פון אים. „פּשש, ווער ווייס דאָס ניט קאַפּל אייזיק־טעמעס? אַזאַ למדן אַ איד, אַזאַ פרומער, און אַזאַ חסיד, אַ ברען, גאָר אַ גרויל!"

מיר האָט דאָס צוגעגעבן פיל מוט, כ׳האָב זיך דערפילט זייער גע־הויבן, און בין אין האַרצן דאַנקבאַר געווען דעם אידן.

אין באָברויסק זיינען מיר אַריינגעפאָרן פרייטיק נאָך גאַנץ פרי. איך האָב נאָך פאַרכאַפּט דעם פרייטיקדיקן גוטן אָנבייסן — די הייסע ווייסע בולקע מיט׳ן געבראָטנס — נאָך וועלכן איך האָב אַזוי שטאַרק געבענקט.

דער קבלת פנים איז געווען אַ וואַרימער, אַ האַרציקער. די מאַמע האָט געטאַנצט אַזש פאַר שמחה. זי האָט גאָרניט געוואוסט וואָס צו טאָן מיט מיר. דער טאַטע איז אפילו געווען גאַנץ צופרידן, אָבער קיין איבעריקע באַגייסטערונג האָט ער ניט אַרויסגעוויזן. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז עפּעס אַ וואָלקן איז געווען פאַרצויגן איבער זיין פנים. ווי איך האָב שפּעטער אויסגעפונען האָט ער חושד געווען, אַז איך בין אַראָפּ פון גלייכן וועג, ווי ס׳האָט זיך דעמאָלט געטראָפן מיט אַ סך ישיבה בחורים.

גייענדיק מיט אים נאָך האַלבן טאָג, לכבוד שבת, אין בעדל, האָט ער דעם גאַנצן וועג, הין און צוריק, גערעדט וועגן אידישקייט און פרומקייט. ער האָט דערקלערט, אַז אַ למדן מיינט ניט דער וואָס קען לערנען, נאָר דער וואָס לערנט, פונקט ווי אַ גנב איז ניט דער וואָס קאָן גנב׳ענען, נאָר דער וואָס גנב׳עט. אָבער אפילו זיצן און לערנען

איז אויך ניט ווער־ווייס וואָס. דער עיקר איז דאָס לערנען מיט׳ן גאַנצן הארצן, ווייל גאָט וויל אַזוי.

ער האָט נאָך אַ סך גערעדט וועגן דעם. אָבער וויפיל איך האָב ניט געהאַלטן פון מיין טאַטן, האָב איך אָבער קיינמאָל אים ניט גע־רעכנט פאַר קיין נביא. איך בין דעריבער געווען שטאַרק איבעראַשט פון זיינע רייד, אַקוראַט עפּעס ווי ער וואָלט געלייענט מיינע געדאַנקען. איך האָב באַשיינפּערלאַך געזען, אַז דער טאַטע צילעוועט ערגעץ מיט זיינע רייד, אַז אים ווילט זיך אַרויסקריגן פון מיר אן ענטפער, איך זאָל אַרויסקומען מיט לשון. אָבער איך האָב עקשנות׳דיק געהאַלטן דעם צונג הינטער די ציינער און קיין איין וואָרט ניט געענטפערט, פון וואָס דער טאַטע איז ניט געווען גאָר צופרידן.

אויף מאָרגן, שבת, האָט דער טאַטע ווידער גערעדט מיט מיר וועגן דיזעלביקע זאַכן. אָבער אָט איז פּלוצלינג אַריינגעקומען שעפּסל דער שדכן און האָט אים איבערגעשלאָגן.

אויף שעפּסל׳ס וויזיט האָט דער טאַטע זיך געוואונדערט, אָבער איז געווען צופרידן. ער האָט אים געבעטן זיצן און איך בין אַרויס־געגאַנגען.

דער מנהג איז בא אונדז געווען, אַז אַ שדכן פלעגט אַריינקומען אין שטוב, האָבן קיינער פון די קינדער ניט געטאָרט נאָענט זיין. טאַטע־מאַמע האָבן זיך געשושקעט מיט׳ן שדכן שטילערהייט. די קלענערע קינדער פלעגט מען צעטרייבן, די גרעסערע פלעגן אַליין אַרויס און דער חתן־בחור אַליין — דער, וועמען מען האָט דעם שידוך גערעדט האָט שטענדיק געמאַכט דעם אַנשטעל, ווי די גאַנצע מעשה ליגט אים אַפילו אין דער לינקער פּאה ניט... און געמאַכט זיך אינגאַנצן ניט וויסנדיק.

ווי לאַנג שעפּסל איז געבליבן שמועסן מיט מיין טאַטן און מאַמען ווייס איך ניט און מיך האָט דאָס באמת ניט אינטערעסירט. איך בין דאָך געווען זיכער, אַז ער איז ניט געקומען פון מיינעטוועגן. אָבער אַז איך בין אַריינגעקומען אין שטוב, שוין פון מעריב, האָב איך גלייך באַמערקט, אַז די מאַמע איז גאָר מלא שמחה, גאָר אויף דעם זיבעטן

הימל. זי קוקט אויף מיר מיט גרויס ליבשאַפט און איז זייער גוט צוגעלאָזן צו מיר. אפילו דער טאַטע איז אויך עפּעס אַנדערש; ער רעדט מיט מיר מיט גאָר אַן אַנדער אַפּשיי. אָבער אַט איז די מאַמע צוגעגאַנגען צו מיר און האָט מיר ווידער אַנטפּלעקט אַ סוד. „אַ אידענע בלייבט אַ אידענע". זי האָט אַפּגעמאַכט מיט דעם טאַטן — אַ וואָרט מיר ניט צו דערציילן, זי קען זיך אָבער ניט איינהאַלטן. צופיל גליק — און זי קען עס לענגער ניט באַהאַלטן! — און קושנדיק און בענטשנדיק מיך, האָט זי געזאָגט:

— דו ווייסט, זונעלע, שעפּסל איז דאָך דאָ געווען גאָר צוליב דיר! אים האָט געשיקט מיט אַ בפירוש'ע שליחות אַהער ר' שמעון קאַהאַנאָוויטש, ער וויל דיך פאַר אַן איידעם! אַ מיידל האָט ער, איז דאָס גאָלד מיט זילבער, אַ שיינע, אַ חכמה, אַ וואויל-געלערנטע, אַ בריליאַנט, זאָג איך דיר. פּש... גאָר אַן אַנטיק! ר' שמעון גיט פינף טויזנט קאַרבן נדן, פינף יאָר קעסט מיט אַלדאָס גוטס. ער וועט דיך באַנייען און באַקליידן פון קאָפּ ביז די פיס. און איז פאַרטיק שרייבן תנאים כאָטש מאָרגן אפילו. אַזוי געפעלסטו אים, זונעלע מיינער, קרוין פון מיין קאָפּ!

די מאַמע האָט דאָס געזאָגט מיט אַ שיינענדיקן, פאַרפלאַמטן פנים

— זע אָבער, זונעלע, דו זאָלסט מיך ניט אויסגעבן פאַר דעם טאַטן, ער וועט ברוגז זיין אויף מיר. און חלילה וחלילה, דו זאָלסט זיך ניט אויסריידן עפּעס אַ וואָרט פאַר די מיידלאַך, — האָט זי אויסגעלאָזן מיט אַ זיפץ און אויפגעהויבן אירע פאַרטרערטע אויגן צום באַלקן.

מיך האָט די געשיכטע שטאַרק פאַראינטערעסירט און געמאַכט אויף מיר אַ טאָפּלטן איינדרוק. מיר האָט הנאה געטאָן, וואָס איך האָב אַזוי פיל נחת פאַרשאַפט מיין טאַטן און מאַמען, אָבער איך האָב זיך אַביסל געשראָקן —אַ קשיא אויף אַ מעשה, ווער ווייס וואָס פאַר אַ מיידל דאָרטן איז?...

איך האָב געפרעגט בא דער מאַמען, מיט וואָס פאַר אַן ענטפער איז שעפּסל אַוועקגעגאַנגען, און זי האָט מיר געזאָגט, אַז דער טאַטע האָט אים געזאָגט, אַז דער שידוך איז אים זייער צום הארצן. עס

געפּעלט אים אָרום און אָרום, אָבער פונדעסטוועגן דאַרף ער זיך נאָך דורכטראַכטן. ער האָט עפּעס אַ זייטיקן ענין, וועלכער האָט אַפילו קיין שייכות ניט צום שידוך גופא, אָבער וואָס לאָזט אים ניט געבן קיין ענטפער איצטער. שעפּסל האָט זיך אַפילו שטאַרק געקווענקלט, געפּרואווט צוקוועטשן דעם טאַטן פאַר אַן ענטפער אויפ'ן אָרט, האָט געעפנט זיין מויל ווי אַ מיל און האָט גע'טענה'ט, אַז איר זעט דאָך אַליין, אַז עס איז אַ באַשערטע זאַך, אַז ר' שמעון איז גרייט, אַ חוץ דעם גרויסן נדן מיט דעם קעסט, מיט די שיינע מתנות, אויך ליידן די חתונה־הוצאות פאַר ביידע צדדים, און אַפילו אונדז צוצאָלן עטלאַכע הונדערט קערבלאַך. און אַז שעפּסל האָט נאָך לאַנג גערעדט און גע־טענה'ט, אויפגעוויזן דעם טאַטן, אַז ער טאָר ניט שטעלן זיך אין וועג. דער טאַטע איז אָבער געבליבן בא זיינס. ער האָט געגעבן צו פאַר־שטיין שעפּסלען, אַז מיט דעם שידוך איז ער זייער צופרידן, אָבער ער מוז דאָס אָפּלייגן ביז איבער יום־טוב.

איך האָב געפרעגט דער מאַמען וואָס איז איר מיינונג, און זי האָט מיר געענטפערט מיט אַ זיפץ:

— וואָס זאָל איך דיר זאָגן, זונעלע, אוודאי איז עס אַ גרויסער גליק פאַר דיר. אַזאַ שידוך מאַכט זיך ניט אַלע טאָג. אָבער עס איז דאָך אַ גרויסער רחמנות אויף שרה'ן מיט יענטען (מיינע עלטערע שוועסטער). און וואָס וועלן לייט זאָגן? עס שפּאַלט זיך פשוט דער מוח. דו מיינסט איך ווייס? אַט זאָל שוין זיין ווי דער טאַטע וועט זאָגן. ער איז קליגער פאַר מיר; פרימער, אוודאי, זאָל ער דאָס נעמען אויף זיך. זיינע פּלייצעס זיינען ברייטערע...

מיין ערשטער ראָמאַן

עס איז געווען מוצאי יום־כפור.

דער טאָג איז געווען אַן אומגעוויינטלאַך הייסער. אָפּשטיין אין שול אַ גאַנצן טאָג, וואו דער טשאַד פון די פיל וועקסענע ליכט האָט זיך אויסגעמישט מיט דעם געדיכטן שטויב פון די צעריבענע היי, איז כמעט געווען אומדערטרעגלאַך און געמאַכט דעם תענית פאַר זייער אַ שווערן. דער טאַטע, וועלכער האָט געפאַסט די גאַנ־צע „צען טעג", און איז געווען אויסגעדאַרט און אויס־געקוואַרט נאָך פאַר יום כפור, האָט זיך ניט געקאָנט איצטער האַלטן אויף די פיס און קוים נאָר האָט ער זיך אָפּגעפאַסט, איז ער אַריינגעפאַלן אין בעט. די מאַמע— אַן אויסגעמוטשעטע פון אייביקער האַרעוואַניע האָט קוים כח געהאַט נעמען עפּעס אין מויל און אויך אַריינגעוואָרפן זיך אין בעט.

די איבעריקע הויז־געזינד האָבן געפונען אַ גוטע געלעגנהייט נאָך אַמאָל גוט זיך אויסשלאָפן און האָבן זיך באַנוצט מיט דעם. איך מיט מיין עלטערער שוועסטער, שרה, באַ וועמען, ווי זי האָט געזאָגט, האָבן זיך שוין די אויגן געקלעפּט, האָבן באַשלאָסן פונדעסטוועגן דורכגיין זיך נאָכ'ן עסן.

אין דרויסן איז געווען שיין, ליכטיק און קלאָר.

די קאַלטע בלייכע לבנה האָט אין איר גאַנצער פולקייט געשיינט און האָט מיט אירע שטראַלן, ווי מיט פּענזילס אָפּגעווייסט און אָפּגע־בלייכט די פּנים'ער, וואָס זיינען אַזוי אויך בלייך געווען פון תענית.

אַ קילער נאַכט־ווינטל האָט זיך אַריינגע'גנב'עט אין די אַרבל, אונטער'ן קאָלנער און האָט ליבלאַך געגלעט און אָפּגעפרישט.

אויף דער נשמה — אַן אָפּגערייניקטע פון אַלע עבירות, איז גע־

וואָרן גרינג; אויפ'ן האַרצן איז געוואָרן גוט, גאָר אַ דערקוויקעניש!

ווי אַן אויסגעהיילטער נאָך אַ קרענק, האָב איך איצטער דער־פילט אַ צופלוס פון פרישע כחות, וועלכע האָבן געשטאַרקט און גע־קרעפטיקט מיך.

מיר האָבן זיך אַרויסגעלאָזט אויף אונדזער הויפט שפּאַציר־גאַס — אויפ'ן שאָסיי.

גאַנצע כאַפּטעס מיידלאַך, ווייבלאַך מיט קינדער אויף די הענט און לעבן פאַרמוך; כאַליאַסטרעס בחורים, יונגע לייט און, וואו ניט וואו, אַ יונגע פּאָר פאָלק, קעסט־קינדער, וועלכע האָבן זיך אַרויסגע־גנב'עט פון שטוב, האָבן אַרומגעשפּאַצירט און געכאַפּט פרישע לופט.

בחורים האָבן גערעדט לעבעדיק, מיידלאַך האָבן געלאַכט אויפ'ן קול און אויפ'ן גאַס איז געווען גאַנץ פריילאַך.

אין אונדזער שטאָט האָט יעדער געקאָנט אַלעמען, און מיין שוועסטער האָט מיר אַלע ווייזע אָנגעוויזן — ווער איז דער, און ווער — יענער, און האָט דערציילט פון אַלע פּאַסירונגען, וואָס עס האָט מיט איטלאַכן געטראָפן.

אָבער אָט זיינען פאַרביי אונדז דורכגעגאַנגען צוויי גאַנץ שיינע מיידלאַך. און בעת איך האָב אומגעדרייט דעם קאָפּ אַהינטן, נאָך אַמאָל אַ קוק טאָן אויף זיי, האָט איינע פון זיי געטאָן די זעלביקע זאַך און געקוקט אויף מיר. איך האָב זיך אַביסל פאַרשעמט.

איך האָב נאָך קיין צייט ניט געהאַט אײנגאַנצן קומען צו זיך, ערשט די מיידלאַך האָבן זיך אומגעקערט, אונדז אָנגעיאָגט און די עלטערע האָט זיך גלייך געווענדט צו מיין שוועסטער, זאָגנדיק: „איר זייט, דאַכט זיך, קאַפּל אייזיק טעמע'ס טאָכטער? איך בין בראָכקע שמעון קאַהאַנאָוויטשעס. איך וויל זיך מיט אייך באַקענען. אָט דאָס איז מיין חבר'טע...״ און קוקט דערווייל מיר גלייך אין די אויגן אַריין.

מיין שוועסטער האָט קיין אַנדער ברירה ניט געהאַט, האָט זיך אַ קער געטאָן צו מיין זייט און האָט געזאָגט: „דאָס איז מיין ברודער״.

די כוואַטסקע מיידל האָט מיר אויסגעשטרעקט איר ווייסע פוכקע הענטל, און האָט באַמערקט צו מיין שוועסטער: „„איר וועט דאָך ניט

זיין אַזוי שלעכט און וועט אים ניט פאַר'מסור'ן אין דער היים". און אַ קער טוענדיק זיך צו מיר, האָט זי צוגעלייגט: „האָט ניט קיין מורא, מען וועט אייך ניט אויפעסן!"

איר האַנט האָב איך גענומען, אָבער אין האַרצן האָט מיר אַזוי געליאַקעט, און דער קאָפּ האָט אַזוי געשווינדלט, אַז איך האָב געמיינט, איך חלשׁ אויפ'ן אָרט... זי האָט מיר די האַנט אַ פּעסטן דריק געטאָן, אָבער באַלד אָפּגעלאָזן, ווי דאָס וואָלט געווען עפּעס אַ שמאַטקע — ניט געפעלן געוואָרן איר אַפּנים, מיין ניט קאָנען געבן אַ מיידל די האַנט.

איך האָב זיך געפילט ווי אַ צוגעקוועטשטער, האָב אָבער פאַר־ביסן די ליפּן און געשוויגן.

זי האָט גערעדט מיט מיין שוועסטער פון דעם שווערן תענית, וועגן דער שיינער נאַכט, האָט דערציילט, ווי זי איז אַ גאַנצן טאָג געלעגן אין זייער געבויטער סוכה, אין וועלכער די פליגלען זיינען שוין געווען אָפּן און האָט געלייענט, געדרעמלט און געבאַלעוועט זיך, אָבער זי איז געווען זייער דאָרשטיק — אַ צו־וואָרימער טאָג פאַר יום־כפּור! זי איז געווען זייער גוט אויפגעלייגט, און מיך, דאַכט זיך, האָט זי מער ניט באַמערקט אפילו.

זי איז געווען אַ מיידל פון אַ יאָר ניינצן. די האָר פאַרקאַמט אויף הינטן, וואָס עס האָט געמאַכט איר שטערן העכער אויסגעוועלבט, און אַ שווערער לאַנגער צאָפּ איז איר געהאַנגען, מיט וועלכן זי האָט זיך געשפּילט. אַ חנ'עוודיק גריבעלע איז געווען באַ איר אויף איין באַק. אירע ברעמען זיינען געלעגן אין איין שוואַרצער שורה איבער פינקלדיקע אויגן, וועלכע האָבן עדות געזאָגט, אַז זי איז אַ לעבעדיקע מיידל. זי האָט לאַנג און גיך גערעדט מיט מיין שוועסטער, אָבער פּלוצלינג האָט זי זיך אַ קער געטאָן צו מיין זייט און געפרעגט: „פאַר־וואָס דערציילט איר עפּעס ניט? וואָס זייט איר אַזאַ שעמעוודיקער? איר קאָנט ניט ריידן, וואָס?"

מיך האָט עס שטאַרק פאַרדראָסן, אָבער איך האָב זיך איינגע־האַלטן און האָב כלומר'שט גלייכגילטיק, ווי צו זיך אליין געזאָגט:

— שווייגן איז אָפּטמאָל אַ סך שווערער איידער ריידן, וואָס עס איז גאָר קיין קונץ ניט.

איך האָב געמיינט, אַז מיט אַזאַ ענטפער האָב איך זי אינגאַנצן דערשלאָגן און האָב באַ זיך אין האַרצן שוין טריאומפירט, אָבער עס הויבט זיך גאָר ניט אָן. די חברה׳טע האָט מיט איר קוק אַריינגע־דרונגען מיר גלייך אין די אויגן און האָט קאַלטבלוטיק און לאַנגזאַם אַרויסגעזייט צווישן די ציינער — „איר מיינט דאָך דאָס ניט מיך, וואָס?‟ און האָט אויסגעשאָסן מיט אַ הילכיקן געלעכטער.

— אויב איר פילט, אַז ניט אייך האָט מען דאָס געמיינט, טאָ פאַרוואָס זשע האָט איר זיך אָפּגערופן?

אַ ווײַלע האָט זי געשוויגן, אַזוי ווי זי וואָלט עפּעס געטראַכט. דערנאָך האָט זי געזאָגט אַ סך ווייכער שוין:

— הערט, פאַרוואָס געפעלט אייך גראָד קריגן זיך מיט מיר, קאָנט איר ניט לעבן בשלום מיט אַ מיידל?

— איך האָב געמיינט, אַז אייך געפעלט בעסער קריגן זיך, האָב איך אייך צוליב געטאָן.

— הייסט דאָס, אַז איר וואָלט וועלן מיר געפעלן ווערן, האַ?

— ס׳קאָן זיין, אַז יאָ, אָבער וועלן, אָדער ניט וועלן יענעם געפעלן צו ווערן, דאַרף מען דאָך אים פריער קענען און מיר קענען זיך דאָך גאָרניט.

— טאָ, אדרבא, לאָמיר זיך באַקענען און דערקענען איינער דעם אַנדערן.

— פון מיין זייט איז קיין שטערונג ניטאָ — האָב איך געענטפערט.

איר חבר׳טע און מיין שוועסטער האָבן דערווײַלע געשמועסט וועגן אַ סך קלייניקייטן, וואָס עס האָט, ווי עס ווייזט אויס, זיי באַלד דערעסן, און זיי האָבן ביידע געקלאָגט זיך, דאָס זיי זיינען מיד און עס איז צייט צו גיין אַהיים. מיר האָבן באַגליט די חבר׳טע אַהיים און אומגעקערט זיך דערנאָך צו אונדזער הויז. מיין שוועסטער האָט זיך אַנטשולדיקט דערמיט, וואָס זי דאַרף מאָרגן זייער פרי אויפשטיין און אָפּזאָגנדיק די אָנגענומענע פאָר פראַזן, — אַז עס האָט זי זייער

געפּרייט צו באַקענען זיך, און אַז זי בעט זי זייער אַריינצוקומען, איז זי אַריין אין שטוב.

מ י ר זיינען געבליבן זיצן בײַ אונדז אין׳ן גאַניק.

איך האָב געפילט אינגאַנצן ווי אַ פאַרלאָרענער. דעם ערשטן מאָל זיצן באַנאַכט אַליין מיט אַ מיידל, האָט מיך זייער געשראָקן. אָבער, צו דער זעלבער צייט געצויגן ווי אַ מאַגנעט און האָט אויפגעהויבן אַ ים פון געפילן, וועלכע האָבן מיך געשטויסן און געוואָרפן אַהין און אַהער.

די קלוגע בראָכקע האָט, ווי עס ווייזט אויס, עפּעס באַמערקט אויף מיר, און האָט זיך איבערגעזעצט אויף דער אַנדער זייט פון גאַניק, אַנטקעגן מיר. זי האָט מיך געבעטן, איך זאָל איר דערציילן, וואָס איז דאָס אַ ישיבה. זי ווייס, אַז איך בין ערשט געקומען פון דאָרטן. ווי לעבט מען דאָרטן, האָט זי געוואָלט וויסן, און וואָס ווערט מען, אַז מען לערנט שוין אויס אַלע גמרא׳ס?

— מיין טאַטע זאָגט, אַז איר זייט אַ גרויסער למדן, גאָר אַ גאון. ווילט איר ווערן אַ רב, וואָס? און פאַרנאַנדערלאַכנדיק זיך זייער, האָט זי צוגעגעבן: „פּע, עס מוז זיין זייער קאָמיש צו זיין אַ רביצין... פאַרוואָס זאָלט איר ניט ווערן בעסער אַ דאָקטאָר, הא?”

איך האָב איר דערציילט פון מיין לעבן אין דער ישיבה, און אויך, ווי איך האָב פאַרבראַכט דאָרטן די צייט. איך האָב איר דערקלערט (געמיינט האָב איך צו זיין אַן עניו, אָבער דאָס איז געווען דער ריינער אמת), אַז לערנען קאָן איך אַביסל, אָבער פון צו זיין אַ גאון, בין איך גאַנץ ווייט, און איך האָב גאָר ניט בדעה צו ווערן אַ רב. ניט אַזוי ווייל איך וויל ניט, נאָר עס איז גאָרנישט אַזאַ גרינגע זאַך, ווי זי מיינט, און אַז קיין דאָקטאָר זיין וויל איך אויך ניט. איך וואָלט וועלן זיין אַ געלערנטער אָדער עפּעס אַ סוחר, און קאָנען זיצן און לייענען ביכער.

איך האָב איר אויך דערציילט, אַז איך האָב זיך באַקאַנט אין שקלאָוו מיט אַ יונגן מאַן פון מאָסקווע, וועלכער האָט מיר געגעבן אַפּיקורסישע ביכלאַך צו לייענען.

מיט מיינע לעצטע ווערטער האָט זי זיך זייער געפרייט, און האָט

געפרעגט ,אויב איך וואָלט אַ בעלן געווען לייענען רוסישע ביכלאַך?

— איר קאָנט לייענען רוסיש?

איך האָב איר געענטפערט, אַז איך האָב געלערנט דעם ערשטן לייען-ביכל און ווייס אַ היפּשע ביסל ווערטער. האָט זי געזאָגט, אַז זי האָט אַ פּאָר זייער וואוילע ביכלאַך, וועלכע אַ שוועסטער-קינד אירע, וואָס שטודירט אין אויסלאַנד, האָט איר פון דאָרטן צוגעשיקט. זי האָט גערעדט מיט גרויס באַגייסטערונג וועגן יענע ביכלאַך, אָבער עס טוט איר זייער לייד, וואָס דערווייל קאָן זי מיר זיי נאָך ניט געבן.

— איר וועט אין זיי גאָרנישט פאַרשטיין, שפּעטער אפשר, מעגלאַך.

מיר האָבן נאָך גערעדט וועגן פאַרשידענע זאַכן. זי האָט גערעדט זייער פריינטלאַך, כמעט אינטים, און מיר איז געווען זייער אַנגענעם איר קול, איר רעדן, אפילו איר כאָרכלען דעם „ר" האָט בײַ מיר געהאַט אַ באַזונדער חן.

גאָר באַזונדער איז זי מיר געפעלן געווען, ווען זי האָט מיט האַסט און מיט צאָרן גערעדט וועגן דעם, וואָס בײַ אונדז אידן האָבן די קינדער גאָר קיין ווערט ניט. — מען רעכנט זיך גאָר ניט מיט זייערע מיינונגען אָדער פאַרלאַנגען. די טאַטעס און מאַמעס באַלעבאַטעווען איבער די גרויסע דערוואַקסענע קינדער, אַקוראַט ווי זיי וואָלטן נאָך געווען קליינע קינדער.

— פאַרוואָס איז בײַ די גוים ניט אַזוי?

אירע בעקלאַך האָבן געפלאַמט, אירע אויגן האָבן געבלישטשעט און זי איז אינגאַנצן געווען אויפגערעגט.

איך, וועלכער האָט קיין אַנדערע גוים ניט געקאָנט, אַ חוץ די מוזשיקעס ,האָב זיך געשפּאַרט מיט איר און געזאָגט, אַז זי האָט אַ טעות, ווארים איך האָב אליין מיט מיינע אויגן געזען אין דאָרף, ווי די גויים שמייסן מיט בייטשן זייערע קינדער און מיט שטריק — זייערע ווייבער. זי האָט זיך שטאַרק פאַנאַנדערגעלאַכט, אַזש אויפגעשפּרונגען פון אָרט אַ טאַנץ טוענדיק און האָט געזאָגט: „וואָס פאַר אַ וואוילער און נאַאיווער בחור איר זייט! אַ חוץ די דאָרף גויים זיינען דאָך נאָך

פֿאַראַן אויך אַנדערע גויים, וועגן וועלכע די גרעסטע רוסישע שרייבער ריידן אין די ביכער. און סיידן באַ אַן אַלטן נאַר — אַן אַריסטאָקראַט, אָדער אַ שיכור ליידן די דערוואַקסענע קינדער אַזוי ווי באַ אונדז.״

דעם ריכטיקן טייטש פֿון וואָרט „נאַאיוו״ האָב איך ניט געוואוסט, און בין דאַריבער אינגאַנצן צעגאַנגען געוואָרן פֿון גליק, וואָס בראָכקע זאָגט, אַז איך בין אַ וואוילער בחור. איך בין אין יענער מינוט געווען גרייט צו פֿאַלן פֿאַר איר אויף די קני, און אויסגיסן פֿאַר איר מיין האַרץ און אַלע מיינע געפֿילן.

איך האָב דאָס אָבער ניט געטאָן און האָב נאָר געזאָגט: „איר ווייסט, בראָכקע, אַז אייער איין וואָרט פֿון לויב איז באַ מיר אַ סך חשוב׳ער און פֿיל מער אָנגעלייגט איידער אַלע שבחים פֿון אייער טאַטן.״

זי האָט אַ זייער צופֿרידענע געזאָגט: „אויב איר מיינט, וואָס איר זאָגט, פֿריי איך זיך זייער.״

זי איז אויפֿגעשטאַנען פֿון אָרט און האָט געזאָגט: „עס קאָן שוין זיין זייער שפּעט. נאָך גוט, וואָס עס איז היינט מוצאי יום־כפּור און אונדזערע היימישע שלאָפֿן גאַנץ געשמאַק נאָכ׳ן תענית, איר וועט דאָך מסתמא ניט אָפּזאָגן זיך פֿון צו באַגלייטן מיך אַהיים, קומט!״ און האָט מיך אַ צי געטאָן פֿאַר׳ן אַרבל.

אין די גאַסן איז געווען שטיל און רואיק. קיין מענטש האָט מען אין ערגעץ ניט געזען, און אונדז האָט זיך געדאַכט, אַז מיר, זאַלבענאַנד, זיינען די איינציקע, וועלכע זיינען וואָך אויף גאָט׳ס וועלט.

איך האָב זי באַגלייט אַהיים און מיר זיינען לאַנג, לאַנג געזעסן באַ זיי אויפֿ׳ן גאַניק. מיר האָבן האַרציק געלאַכט, פֿאַרבראַכט, גע־שמועסט און געפּלאַנעוועט אַלערליי פּלענער.

עס איז געוואָרן גאַנץ שפּעט און עס איז געוואָרן צייט סיי פֿאַר בראָכקען, סיי פֿאַר מיר אריינצוגיין אין שטוב. זי האָט פֿאַר אונדזער צעשיידן זיך צוגעזאָגט, אַז זי וועט יום־טוב, אָדער שפּעטסטנס, חול־המועד סוכּות זיין באַ אונדז אין הויז — נישקשה, זי וועט שוין געפֿינען אַן אויסרייד.

צוריק אהיים בין איך ניט געגאנגען, נאר געשוועבט אין דער לופטן. א נייע נשמה איז אין מיר אריין, און א נייע הויט האט זיך אויף מיר אנגעטאן.

די גאנצע וועלט איז מיר געווארן ליב און טייער. א מאדנע גוטסקייט האט זיך צעגאסן אין אלע מיינע גלידער, כאטש נעם ארום דעם טעלעגראף סלופ, און האלדז און קוש אים. די שטיינדלאך פון דעם שאסיי, איבער וועלכן איך בין נאר־וואס געגאנגען מיט בראכקען האבן געקוקט ליבלאך און געשמייכלט צו מיר. די ערד האט אנטקעגן מיר געטאנצט, און די לבנה, וואס האט געהאלטן באם פארגיין, און איז איבעריק געווארן דורך דעם אנברעכן פון טאג, האט מיר געשיקט א ברכה און אייביקן גליק.

איך האב געוואוסט, אז איך וועל שוין ניט קאנען שלאפן. אבער אזוי ווי דער טאטע האט געקאנט שוין יעדע מינוט איצטער אויפשטיין, און ניט וועלנדיק זיך ארײנלאזן מיט אים אין איבעררייד׳עניש, בין איך אריין אין שטוב — אויף מיין געלעגער.

בראכקע האט געהאלטן ווארט. חול־המועד סוכות איז זי גע־קומען — כלומר׳שט באזוכן מיין שוועסטער — זי האט געבראכט צוויי רוסישע ביכער: „מיכאילאוו׳ס „אז מען האקט האלץ, פאלן שפענער" און טשערנישעווסקי׳ס „וואס טאן?" וועלכע זיינען בא מיר געווארן א היילינקטום, מיי צוליב זייער אינהאלט און נאכמער צוליב דעם, וואס בראכקע האט זיי געבראכט. איך האב זיי באהאלטן און געמאטערט זיך איבער זיי גאנצע נעכט. אבער, ווי מיר דאכט, האב איך ווייניק וואס פארשטאנען אין זיי.

בראכקע האט ניט געקאנט לאנג פארבלייבן בא אונדז, און איר גאנצער זיצן בא אונדז האט קיין טעם ניט געהאט. מיר האבן ניט געקאנט א ווארט אויסריידן. זי האט קוים באוויזן ארײנצושושקען מיר אין אויער, אז איך זאל שבת באנאכט באגעגענען זי לעבן „קאני פאטשט".

מיין שוועסטער, שרה, איז געווען זייער א קלוגע און זי האט זיך

אַנגעשטויסן, אַז עפּעס קומט דאָ פאָר צווישן מיר און דער שיינער רייכער בראָכקע.

אַז בראָכקע איז אַוועקגעגאַנגען, האָט זי, שרה, אָנגעהויבן אויס־פרעגן מיך: וואָס טוט דאָ בראָכקע, און ווי קום איך צו איר? „נאַרעלע איינער, אַזאַ כלה ווי זי, איז ניט פאַר דיר!" — האָט זי געזאָגט.

— און ווי איז דער דין, אַז זי איז יאָ פאַר מיר? — האָב איך געפרעגט — וואָלסטו געלאָזן מיך חתונה האָבן אַפריער פאַר דיר?

— זעסטו, אויב דו קאָנסט קריגן בראָכקען פאַר אַ כלה, וועל איך דיר ניט שטיין אין וועג. פון מיינעטוועגן כאָטש מאָרגן מעגסטו מיט איר חתונה האָבן, אָבער וואָס דרייסטו זיך אַ קאָפּ, דו? המ... דו פליסט צו הויך! דערצו פאַרגעס זיך ניט, אַז דו ביסט נאָך גאָר אַ יונגער אינגל. אַ סך גלייכער און געזינטער וואָלט געווען פאַר דיר אַרויס־שלאָגן זיך דאָס פון קאָפּ. דו וועסט דאָך נאָך דאַרפן אויך צו אַ „פריזיוו" שטיין. ד אָ ס האָסטו גאָר אינגאַנצן פאַרגעסן, האַ?

— מילא, דאָס איז אַ באַזונדער זאַך. וואָס איך וויל אָבער וויסן איז, אויב דו ביסט גרייט צו האַלטן וואָרט און ניט שטיין מיר אין וועג, אויב בראָכקע וועט וועלן ווערן מיין כלה?

גענווים ניט! פון מיינעטוועגן כאָטש מאָרגן.

כ'האָב געמיינט, אַז פּועל'נדיק באַ שרה'ן וועט מיר שוין לייכט אָנקומען צו פּויל'ן אויך באַ יענטע'ן, און אַז איך דערנענטער זיך שוין צו מיין גרויסן גליק. אָבער, „אַ מענטש טראַכט און גאָט לאַכט". — אַז יענטע האָט זיך דערוואוסט פון שרה'ן פון אונדזער גאַנצן געשפּרעך, האָט זי אָנגעהויבן שרייען און שילטן מיט טויטע ביטערע קללות, און האָט געשוואָרן, אַז זי וועט קיינמאָל ניט דערלאָזן. זי וועט מיט הייסע וואַסער אָפּגיסן די „פּאַסקודאַ", אויב זי וועט וואַגן צו קומען נאָך אַמאָל אין שטוב.

עס איז געווען הושענה־רבה באַ וואָרמעס. די צייט, ווען דער טאַטע האָט געדאַרפט געבן שעפּסלען זיין ענטפער האָט זיך דער־נענטערט, און זיצנדיק מיט מיר אין סוכה, וואו קיינער פון די ווייבער איז ניט געווען, האָט ער מיר געזאָגט:

— ווי עס ווייזט אויס, וועט פון דעם גארנישט ניט ווערן. יענטע האט פאר מיר געוויינט מיט ביטערע טרערן און האט געזאגט, אז אפילו ווען מען וועט איר לייגן שערבלאך אויף די אויגן, וועט זי אזא זאך קיינמאל ניט מוחל זיין. זי וועט רופן צום רב און דיך וועט זי פארשילטן, חלילה, אז דו זאלסט קיין תקומה ניט האבן. ס'איז א ביטערע מעשה, ער, דער טאטע, קאן אויף זיך אזא חטא ניט נעמען, און אויך מיר וואלט ער בעסער גע'עצה'ט, אז איך זאל דעם גאנצן ענין ארויסשלאגן זיך פון קאפ.

מיט דער גרעסטער אומגעדולד האט איך געווארט אויף שבת נאכט — זען זיך מיט בראכקען. יעדע מינוט און רגע האט זיך אויס־געצויגן לאנג ווי א יאר. יעדער טאג איז געווען אן אייביקייט און קאם־קאם דערלעבט די גליקלאכע מינוט.

באלד נאך דער שבת'דיקער וועטשערע בין איך אוועקגעלאפן צו דעם אפגערעדטן ארט. איך האב געוואלט קומען אהין דער ערש־טער און ליבערשט ווארטן אויף מיין טייערער בראכקען, אבער איידער איך בין נאך צוגעקומען נאענט אהין, איז זי מיר געלאפן אנטקעגן און האט אויסגעשריען: „אוי, ווי שווער עס איז געווען צו ווארטן, און ווי לאנגזאם די פארשאלטענע צייט האט זיך גערירט". זי האט אפגעזיפצט, ווי איר וואלט א שווערע משא אראפגעפאלן פון אירע פלייצעס.

זי האט מיט א שטראלנדיקן פנים מיר איבערגעגעבן, אז אין גיכן וועלן מיר זיך זען יעדן טאג. זי האט גע'פועל'ט בא איר טאטן, אז בעת זי נעמט די רוסישע און דייטשע לעקציעס, זאל איך אויך קאנען זיצן דערביי. און אויף אזא אופן וועלן מיר ניט נאר ביידע צוזאמען זיין אלע טאג, נאר, אז איך וועל זיך מסתמא גיך אויסלערנען אי רוסיש, אי דייטש, וואס זי וואלט דאס אזוי גערן וועלן.

— ווער וויים, — האט זי צוגעגעבן, — אפשר וועלן מיר נאך ביידע אינאיינעם לייענען א ביכל; איי, וועט דאס זיין גוט!

— הלואי, בראכקעלע, — האב איך געזאגט מיט אן אומעטיקער,

כמעט געבראָכענער שטים. — אוודאי וואָלט איך דאָס זייער וועלן. אָבער איך האָב מורא, אַז איך וועל זיך מוזן דערפון אָפּזאָגן.

זי האָט אַ קוק געטאָן אויף מיר מיט אַ שאַרפן בליק, וואָס האָט מיך דורכגעדרונגען. אַ בליק פון פאַרוואונדערונג און פאַרצווייפלונג. זי האָט מיך אָפּגעשאָטן מיט פראַגעס: סטייטש, פאַרוואָס, פאַרוועןן, שעם איך זיך קומען צו זיי אין שטוב? ווּעט מיר מיין טאַטע פאַר־ווערן? הם, אבי זי האָט געמיינט, אַז איך וועל זיך אַזוי דערפרייען מיט דער בשורה. מיט אַמאָל נאַדיר! האָט גאָר אַראָפּגעלאָזן דעם קאָפּ! „וואָס איז געשען, אפשר האָסטו הרטה אינגאַנצן, וואָס דו האָסט זיך באַקאַנט מיט מיר?"... — האָט זי שטיל, כמעט שעפּטשענ־דיק, געפרעגט.

אירע לעצטע ווערטער זיינען געווען פול מיט יאוש און פאַר־וואורף. מיר האָט אַזוי פאַרקלעמט דאָס האַרץ, אַז איך האָב אַ וואָרט ניט געקאָנט אויסרעדן. טיף־טיף, ערגעץ אין האַרצן האָט מיר הנאה געטאָן, וואָס די ליבע בראַכקע האָט מיך אַזוי ליב, האָב אָבער זייער מורא געהאַט און געשראָקן זיך פאַר דעם שלעכטן סוף און האָב קיין האַרץ ניט געהאַט צו דערציילן איר די ביטערע נייס, וועלכע האָבן אָנגעמאַכט אַזאַ חורבן אין מיינע טייערע און ליבע האָפנונגען.

איך האָב געפּרובירט אויסדרייען זיך, געזאָגט: „ווער וויים, וואָס עס שטייט אונדז נאָך פאַר". זי איז אָבער צו מיר שטאַרק צו־געשטאַנען — איך מוז איר זאָגן דעם אמת. עפּעס איז דאָך דאָ ניט גלאַט! זי באַשטייט דערויף, אַז צווישן אונדז טאָרן קיין סודות ניט זיין. איך האָב איר איבערגעגעבן מיין שמועס מיט שרה'ן און אויך די רייד פון מיין טאַטן, און אויסגעלאָזן מיט אַ טראַגישער, ציטער־דיקער שטים:

— אַט זעסטו שוין, וואו מיר האַלטן אין דער וועלט. איך ציטער פאַר דער שוואַרצער כמאַרע, וואָס קלייבט זיך אויף אונדזער ריינעם הימל. איך האָב מורא, אַז מיר וועלן קיינמאָל ניט ווערן חתן־כלה.

זי האָט מיך אויסגעהערט מיט גרויס ערנסט, אָבער קעגן מיינע דערוואַרטונגען, האָט עס אויף איר קיין איינדרוק ניט געמאַכט.

— נו, און וואס האסטו געמיינט, אז א ראמאן פירן קומט אן אזוי גרינג? דו האסט געדארפט לייענען ביכער, וואלסטו געזען, וועלכע צרות די פארליבטע שטייען אוים! עס איז גארניט אזוי שרעקלאך, און איך זאג דיר, אז אויב דו האסט מיך באמת ליב, אזוי הייס און שטארק, ווי איך האב דיך ליב, און אויב דו האסט א פעסטן כאראקטער, אזא, ווי מיר דאכט זיך, וועט ניט דיין טאטע און ניט מיין טאטע און קיינער אין דער וועלט ניט קאנען אונדז שטערן. אפילו אז איך זאל דארפן ווארטן נאך צען יאר, אפילו אז מיר זאלן דארפן אנטלויפן פון דאנען, אבער צעשיידן וועלן מיר זיך ניט! נאר ניט געזארגט, זיי ניט אומעטיק, נאר בראוו, זיי ווי אלע העלדן אין די ראמאנען, און אלץ וועט גוט זיין!...

לאנג פארברענגען האבן מיר דעמאלט ניט געקאנט. זי האט אין דער היים געזאגט, אז זי וועט נאר א ווילע דורכגיין זיך און באלד צוריקקומען. מיר האבן באשלאסן, אז ביז וואס, ווער, ווען, זאל איך יא נעמען די לעקציעס.

עס איז געווען א דינסטיק נאכמיטיק. אין דרויסן איז געגאנגען איינער פון אונדזערע הארבסטיקע רעגנדלאך, וועלכע ציען ארוים דעם זאפט פון די ביינער און ווארפן אן א ביטערן אומעט. איך האב אויפגעשטעלט מיין קאלנער און מיט מיינע שטיוול אן קאלאשן בין איך געלאפן דורך די שמוציקע עטלאכע קווארטאלן צו בראכקען אהיים. די דינסט האט זיך א קרים געטאן און א בורטשע געטאן, איך זאל אפווישן די קויט פון די פיס. איך בין רויט געווארן איבער די אויערן. אן עלטערע פליישיקע אידענע, מיט זייער א גוטן, אבער נארישן פנים, אויפ'ן האלדז א סך שניר מיט פערל, האט שמייכלנדיק געקוקט אויף מיר און געפרעגט, וועמען וויל איך זען. אבער איידער איך האב נאך צייט געהאט עפענען מיין מויל, האט זיך אין טיר באוויזן בראכקע.

— נישקשה, נישקשה, — האט זי געזאגט, קומט אריין! (ווען פרעמדע זיינען געווען דערביי, האבן מיר זיך גע'איר'צט). דער לערער איז שוין דא, מיר ווארטן אויף אייך.

אַ סטודענט, וועלכער האָט געענדיקט די סלוצקער גימנאַזיע און האָט געגעבן לעקציעס פאַר פינף רובל אַ חודש, צו דריי מאָל אַ וואָך, צו שעה, איז געווען דער לערער. ער האָט מיך אָפּגעמאָסטן מיט זיין בליק פון קאָפּ ביז די פיס, אַ קוק געטאָן אויף בראָכקען און האָט געשמייכלט. מיר איז פינצטער געווען אין די אויגן פאַר שאַנד. איך האָב גאָרניט געוואוסט וואו אַהינצוטאָן זיך. בראָכקע איז אויך געווען אין אַ פאַרלעגנהייט, אָבער זי האָט מיך דערמוטיקט, דער־לאַנגט אַ שטול, געמאַכט אַן אָרט פאַר מיר באַם טיש, און מיר האָבן זיך געזעצט צו דער ערשטער לעקציע.

מיין רוסישע אויסשפּראַך, ווי אויך מיין האַנטשריפט, האָט פאַר־שאַפט מיין לערער זייער פיל שפּאַס, און בראָכקען — עגמת נפש. אָבער אַז דער לערער האָט אָפּגעלייענט כמעט אַ גאַנץ זייטל און האָט מיך געהייסן דערקלערן אים דעם אינהאַלט, האָב איך, אַפּנים, זייער גוט גע'דרשנ'ט. דער לערער האָט אויפגעהערט צו שמייכלען און האָט געזאָגט: „גאַנץ גוט!“ ער האָט גענומען אַ שווערערע שטיקל און אויך דאָס האָב איך געזאָגט. ער האָט אַ קוק געטאָן אויף בראָכקען מיט אַ פיל באַדייטנדן בליק און האָט געזאָגט אויף רוסיש: ער האָפט, אַז איך וועל זיין אַ גוטער שילער!“ און בראָכקעס פּנים האָט זיך אינגאַנצן אויסגעלייטערט. ער האָט דערנאָך גענומען אַ דייטשישן ביכל, לערנען מיך דעם אַ. בע, צע וואָס, פאַרשטייט זיך, איך האָב זייער שנעל איבערגענומען.

איך האָב אים געפרעגט, אויב עס איז פאַראַן אַ ביכל פון דייטש מיט לשון־קודש? און לאַכנדיק האָט ער געזאָגט, אַז ער קאָן מיר געבן די ביבל. „אַ וואָוילער איינפאַל, כלעבן, — האָט ער געזאָגט. — דאָרטן האָט איר יעדן לשון־קודש'דיקן וואָרט איבערזעצט אויף דייטש“. איך האָב זיך דערמיט דערפרייט און געבעטן, ער זאָל דאָס מיר לייען.

מיט אַ פּאָר רוסישע ביכלאַך, אין וועלכע דער לערער האָט אָנ־געצייכנט אַ לעקציע פאַר מיר אויף אויסצולערנען, און מיט'ן תנ"ך איבערזעצט אויף דייטש, און מיט אַ פּאָר העפטן צום שרייבן, און אַן אָנזאָג, אַז איך זאָל אַכטונג געבן און נאָכמאַכן אַקוראַט די געשרי־

בענע אותיות, האָט זיך אונדזער ערשטע לעקציע פאַרענדיקט, וועלכע איז מיר אָנגעקומען שווערער ווי אַ בלאַט גמרא.

איך בין אַרויס פון שטוב מיט אַ שווער האַרץ. איך האָב ניט באַוויזן אפילו איין וואָרט אויסצורײדן מיט בראָכקען.

איך האָב זיך גענומען צו די ביכער מיט גרויס חשק. גאַנצע נעכט בין איך געזעסן איבער זיי. גרויס הנאה האָב איך געהאַט פון דעם תנ"ך. די דײַטשישע שפּראַך האָט זיך מיר געלאָזט גרינג לערנען. די רוסישע לעקציע האָב איך אויך ניט שלעכט געמאַכט, אָבער דאָס שרייבן איז געווען פאַר מיר ערגער ווי האָלץ האַקן. איך האָב בשום אופן ניט געקאָנט אַרויסברענגען אַן אות ריכטיק. עס איז געווען קאַטשערעס מיט לאָפּעטעס און איך האָב אליין ניט געקאָנט איבער־לייענען וואָס איך האָב אָנגעשריבן.

אַז איך בין געקומען פרייטיק אין דער פרי צו דער צווייטער לעק־ציע איז דער לערער נאָך ניט געווען. אין הויז האָט מען מיך אויפ־גענומען פיל פריינטלאכער. בראָכקע האָט געזאָגט, אַז היינט נאָך וועטשערע זאָל איך זי באַגעגענען אויף דעם זעלבן אָרט וואו לעצטן מאָל.

בײַ אונדזערע באַגעגענישן, איז בראָכקע דורכאויס באַ־שטאַנען, אַז איך זאָל זיך נעמען עפּעס שטודירן. קיין געניויע פּלענער האָט זי ניט געהאַט, און האָט אויך ניט געקאָנט האָבן, וואָרים אוועקגיין שטודירן אין יענער צייט, איז פאַר מיר געווען כמעט, ווי אומעגלאַך. ניט מיינע יאָרן וואָלטן מיר דערלויבט אַרייַנצוקומען אין וועלכער ניט איז אינסטיטוציע, און איך האָב אויך ניט געהאַט קיין שום מאַטעריעלע מיטלען. און דער עיקר, וואָס וואָלט מיין טאַטע זאָגן? בײַ אים וואָלט עס דאָך געווען אַלץ איינס, ווי איך וואָלט זיך אָפּגע׳שמד׳ט. בראָכקעס פאַטער וואָלט אויך ניט געוואָלט וויסן פון אַ בחור, וואָס איז אַוועק שטודירן. בראָכקע האָט דאָס אַלץ דווקא געוואוסט, אָבער קענטיק, זי האָט הנאה געהאַט פון דעם רעדן אַליין, פון דעם פאַנטאַזירן, אַז איר חתן זאָל זיין אַ געשטודירטער.

אַקוראַט ווי עס פּאַסט זיך פאַר די העלדן, וואָס זי האָט געלייענט אין די ראָמאַנען...

עטלאכע וואָכן נאָכאַנאַנד איז אַלץ געגאַנגען ווי צום בעסטן. דריי מאָל אַ וואָך האָב איך גענומען די לעקציעס באַ בראָכקען אין שטוב, אַ פּאָר מאָל אַ וואָך פלעגן מיר זיך זען אין דרויסן הינטערן שטאָט און פלעגן נאָך איבערגעבן איינע די אַנדערע אָנגעגרייטע לאַנגע בריוו.

אָבער אָט האָט שעפּסל, דער שדכן, באַקומען די תשובה פון מיין טאַטן. דער טאַטע האָט מיט גרויס באַדויערן דערקלערט שעפּסלען, אַז סיידען ר׳ שמעון קאַהאַנאָוויטש שטימט איין צו וואַרטן ביז, מיט גאָט׳ס הילף, ער וועט אויסברענגען די מיידלאַך פריער, וועט ער דעמאָלט מסכים זיין צום שידוך.

ער האָט אויך שעפּסלען דערמאָנט, אַז אין אַ פּאָר יאָר אַרום וועט אָנקומען דער פּריזיוו (מיליטער-דינסט), און כאָטש ער האָפט צו גאָט, אַז אַלץ וועט זיין כשורה, ווייל זיין ישראל׳קע האָט אַ „פּערוועָ ליעגאָטע״ (ערשטער גראַד מיליטער באַפרייאונג), פונדעסטוועגן, מאַלע וואָס ווי אַ זאַך מאַכט זיך ? צו וואָס פאַרבינדן אַ אידישע טאָכ־טער ? ער רעכנט דערפאַר, אַז ס׳וואָלט זיין גלייכער צו לאָזן דאָס מיט דער נאַטור. און ווי גאָט וועט פירן, אַזוי וועט גוט זיין.

נאָך היפּשע עטלאכע מאָל איז שעפּסל געווען באַם טאַטן. עס האָט געהאָלפן אפילו דערביי, אַז שעפּסל זאָל צוזאַמענברענגען דעם טאַטן מיט ר׳ שמעון קאַהאַנאָוויטש. מען האָט שוין אָפּגערעדט, וואו און אין וועלכער שול זיי זאָלן זיך טרעפן. אָבער איך געדענק שוין ניט, ווי אַזוי און וואָס עס האָט פּאַסירט, אָבער געטראָפן האָבן זיי זיך ניט.

ווי איך האָב אַרויסגעלייענט פון דעם טאַטנס אויגן און פון זיין גאַנצן באַנעמען זיך, בין איך געוואָרן איבערצייגט, אַז ער האָט זיך פון דעם שידוך מיאש געווען. און מיין קורס אין שטוב האָט גענומען פאַלן. דער טאַטע האָט באַמערקט, אַז איך לערן ווייניק, אַז איך בין ניט אַזוי פרום, ווי ער האָט געוואָלט; איך שלעפּ זיך אַרום גאָר

גאַנצע נעכט, און ער האָט אויסגעדריקט זיין אומצופרידנהייט אויף אַלע אופנים, ווי און ווען נאָר ער האָט געקאָנט.

די מאַמע איז אויך געוואָרן קעלטער צו מיר. די שוועסטער האָבן אַזוי ווי נקמה גענומען פון מיר, געגעבן מיר אַלע ווילע שטעכ־ווערטלאַך, גערייצט זיך מיט מיר און באַמיט זיך מיך וואָס קלענער צו מאַכן. מיר איז אין שטוב געוואָרן אַלץ ענגער און ענגער, און מיין איינציקע טרייסט, די האָפנונג, מיט וועלכער איך האָב געלעבט און געאָטעמט, איז געווען נאָר בראָכקע.

בראָכקע איז מיר געוואָרן אַלץ איבערגעגעבענער און איבערגע־געבענער. און איינמאָל, ווען מיר האָבן זיך געזעגן, האָט זי זיך זייער שטאַרק געבעטן בא מיר, איך זאָל נעמען בא איר צוואַנציק רובל, אירע אייגענע, צונויפגעקליבענע פון מתנות, און איך זאָל זיך מאַכן אַן אַנצוג. איך האָב זיך לחלוטין אָפגעזאָגט, פון וואָס זי האָט זיך שטאַרק באַליידיקט.

אַז דער לערער האָט איבערגעקוקט מיינע געשריבענע העפטן, האָט ער זיך ניט געקאָנט איינהאַלטן און האָט זיך פאַנאַנדערגעלאַכט. בראָכקע האָט אויך גוטמוטיק געשמייכלט. באַם פאַרהערן מיך די רוסישע לעקציע, האָט ער געזאָגט: „אויסגעצייכנט". און אַז איך האָב גענומען לייענען דעם ערשטן קאַפּיטל אין דעם דייטשישן חומש האָט ער מיך אָנגעקוקט מיט פאַרוואונדערונג. ער האָט זיינע אייגענע אויערן ניט געגלויבט. ער האָט געזאָגט בראָכקען, אַז ווי אים דאַכט זיך, וועל איך אין אַ פּאָר וואָכן שפּעטער קאָנען אי ר געבן לעקציעס אין דייטש.

צום סוף פון דער לעקציע, ווען דער לערער האָט זיך געהאַלטן באַם זעגענען זיך מיט אונדז, און איך האָב שוין אָנגעטאָן מיין מאַנטל, איז אַריינגעגאַנגען אין שטוב ר' שמעון קאַהאַנאָוויטש. ער האָט מיר אָפּ־געגעבן אַ ברייטן שלום־עליכם, געבעטן מיך זיצן, און אַ קער־טאָענדיק זיך צו דעם לערער, האָט ער אַ פרעג געטאָן בא אים, אויב ער מיינט, אַז איך וועל די גרויסע חכמה זיך אויסלערנען?

דער לערער האָט געזאָגט, אַז ווי עס ווייזט אויס האָב איך גאַנץ גוטע פיאיקייטן.

ר׳ שמעון האָט מיך לאַנג ניט געהאַלטן. גערעדט וועגן אַלגעמיינע זאַכן, נאָכגעפרעגט זיך וואָס דער טאַטע מאַכט, די מאַמע, און אַ קלאַפּ־טאָענדיק מיר אין פּלייצע, האָט ער געזאָגט:

— דו פאַרלאָז נאָר ניט אונדזער הייליקע תורה. וועסט מסתמא קענען די איבעריקע שמאָכטעס...

איך האָב זיך מיט מיין לייב און לעבן איבערגעגעבן צו די שמאָכ־טעס, ווי ר׳ שמעון קאַהאַנאָוויטש האָט עס גערופן. די ביכלאַך, וועלכע בראָכקע האָט מיר געגעבן, האָב איך ממש געשלונגען איינע נאָך די אַנדערע. גאַנצע טעג און אַ סך נעכט האָב איך געהאַלטן אין איין לייענען. ווען דער טאַטע איז געווען אין שטוב, האָב איך געלייענט דעם תנ״ך אין דייטש, און אין אַ קורצער צייט האָב איך פיל אויפגע־טאָן. סיי דער לערער און סיי בראָכקע זיינען גאָר באַגייסטערט גע־וואָרן פון דעם מהלך, וועלכן איך האָב דורכגעמאַכט, און זיי האָבן מיך געלויבט.

אַ סוף צו מיין ראָמאַן

עס איז געווען אַ פרימאָרגן אין חנוכה, ווען די דינסט פון בראָכקעס הויז האָט מיר געבראַכט אַ צעטל, אין וועלכן בראָכקע שרייבט אין רוסיש:

„מיין ליבינקער. פון דעם לעצטן שפּאַציר אונדזוערן האָב איך זיך שטאַרק פאַרקילט און ליג איצט אַ קראַנקע. קיין לעקציעס, פאַרשטייט זיך, וועלן מיר דערווייל ניט נעמען. דער טאַטע איז עפּעס שטאַרק אויפגעבראַכט און איז ווילד אין כעס. און אונטער די אומשטענדן איז ניט ראַטזאַם, דו זאָלסט קומען מיך געוואָר ווערן. אָבער ניט געזאָרגט, טייערער! איך האָף אינגיכן געזונט צו ווערן און איך וועל דיר גלייך לאָזן וויסן. זיי געזונט, שטאַרק זיך. דיינע אויף אייביק...“

פאַר מיר איז דאָס געווען אַ דונער־קלאַפּ פון אַ ריינעם הימל. איך בין געבליבן ווי אַ יתום. איך האָב זיך אליין געשטאַרקט און געטרייסט מיט דער האָפנונג, אַז אָט־אָט וועט בראָכקע געזונט ווערן, און איך האָב אַלע ווײַלע געוואָרט אויף דער גוטער בשורה.

אָבער עס איז אַריבער אַ וואָך פון שרעק און אומגעדולד און מען הערט ניט און מען זעט ניט. איך האָב קיין מעגלאַכקייטן ניט געהאַט צו האָבן וועלכע עס איז ידיעה וועגן בראָכקעס צושטאַנד. אין שטאָט האָט מען געזאָגט, אַז שמעון קאַהאַנאָוויטשעס מיידל האָט זיך שטאַרק פאַרקילט און האָט געקראָגן לונגען־אָנצינדונג. און איצט שוועבט זי צווישן לעבן און טויט. די עלטערע ווייבער האָבן צוגעלייגט: — „נישקשה, נישקשה, גאָט ווייסט, וואָס ער טוט. ער באַצאָלט איר פאַר אירע חטאים“.

בראָכקעס קרענק האָט פון מיר אינגאַנצן אַ תל געמאַכט. איך

האָב ניט געגעסן און בין ניט געשלאָפן. איך האָב גאַנצע טעג און ביז שפּעט אין דער נאַכט זיך אַרומגעדרייט אַרום איר שטוב. איך וואָלט געווען אונטערקויפן די דינסט, זי זאָל מיר געבן וועלכע עס איז ידיעות, האָב איך אָבער קיין אייגענע קאָפּיקע ניט פאַרמאָגט. איך האָב געמיינט, איך ווער משוגע פון גרויס עגמת נפש און צער.

איינמאָל, ניט קאָנענדיק מער פאַרטראָגן דעם טויב-שטומען ניט-וויסן וואָס עס טוט זיך מיט בראָכקען, בין איך האַסטיק געלאָפן צו איר שטוב, באַשלאָסן אַריינצוגיין כדי אויסצוגעפינען, וואָס זי מאַכט. אָבער וואָס נענטער איך בין געקומען צו איר הויז, אַלץ מער האָב איך פאַרלאָרן דעם מוט, און אַז איך האָב געעפנט זייער טיר און די דינסט האָט זיך אויף מיר פאַרקרימט און געזאָגט: „ניטאָ, ניטאָ קיין לעקציעס", בין איך אַנטלאָפן. איך האָב אָבער ניט גערוט און איך האָב זיך איינגעקליגט און אַוועקגעגאַנגען צו דער שול, וואו ר' שמעון קאַהאַנאָוויטש דאַוונט. איך האָב געוואַרט אַ גוטע שעה ביז ער וועט אַרויסגיין מיטן טלית-זעקל אונטערן אָרעם. אָבער, ווי עס ווייזט אויס, איז בראָכקע געווען אַזוי קראַנק, אַז ר' שמעון, דער טרייער פאָטער, האָט ניט גע'פּועל'ט בײַ זיך צו פאַרלאָזן דאָס הויז אפילו צו גיין דאַוונען. און מיר איז קיין אַנדער ברירה ניט געבליבן, ווי צו באַנוגענען זיך מיט די קלאַנגען, וואָס האָבן זיך געטראָגן אין שטאָט און דערגאַנגען צו מיר פון דער מאַמען אָדער דורך אַ שוועסטער.

זעקס וואָכן פון ווייטיק און יסורים האָבן זיך אויף אַזאַ אופן געשלעפּט, ביז איך האָב דערהערט, אַז בראָכקען איז בעסער געוואָרן.

עס פאַרשטייט זיך, אַז איך האָב אַ סך פרייער אָפּגעאָטעמט, אָבער דער הייסער פאַרלאַנג צו זען בראָכקען, אָדער לכל הפחות הערן פון איר אַ וואָרט, איז אַ ברעקל ניט מינדער געוואָרן, און איז נאָך אַלץ געבליבן ווי אַ שווערע משא אויף מיין געדולד.

נאָך אַ גאַנצער חודש איז פאַרבייגעגאַנגען און פון בראָכקען ניט אַ וואָרט. איך האָב שוין ניט געוואוסט, וואָס צו טאָן. ענדלאָך האָב איך דורך דער זעלביקער דינסט באַקומען פון איר אַ צעטעלע.

אינגאנצן צוויי שורות. זי שרייבט: ווען זי וועט אינגאנצן שטארק און געזונט ווערן, קען זיין, אז זי וועט מיך נאך אפשר זען. עס איז שלעכט. זי איז צו שוואך צו שווימען קעגן שטראם.

מאמענטאן, אויף דער מינוט, בין איך געבליבן ווי פארשטיינערט און פארגליווערט. דערנאך האט א ראשיקער צופלוס פון בלוט א שלאג געטאן מיר אין קאפ. אלץ האט זיך אנגעהויבן וויגן. אין די אויגן איז געווארן פינצטער און איך האב זיך אנגעהויבן וואקלען פון שטול. מיין שוועסטער יענטע האט דאס באמערקט. זי האט אנגעהויבן שפריצן מיך מיט קאלטע וואסער, מיט בראנפן, וועלכער איז געווען אנגעגרייט לכבוד שבת, און קאם מיט צרות האט זי, מיט דער הילף פון דער שכנה, צוגעשלעפט מיך צום בעט, וואו איך בין געבליבן ליגן באוואוסטלאז. מען האט געשיקט נאך דעם דאקטאר, וועלכער האט געהייסן מיר לייגן אייז צום קאפ און הייסע פלעשלאך וואסער צו די פיס, און געזאגט אז ער ווייס נים אין וואס דאס קען זיך אנט־וויקלען. ער רעכנט, אז איך האב דעם מאגן שטארק קאליע געמאכט. און אויב מיר וועט ביז מארגן נים ווערן בעסער, זאל מען שטעלן פיר פיאווקעס, צו צוויי אונטער יעדן אויער.

דריי טעג בין איך געלעגן, קיין זאך נים געפילט. מיט די אויגן האב איך געקוקט, אבער האב גארנישט נים געזען און האב גארנים פארשטאנען, וואס מען האט גערעדט צו מיר. אויף דעם פערטן טאג האט דער יונגער געזונטער קערפער געזיגט און געקראגן די אויבערהאנט. מיינע חושים האבן זיך אנגעהויבן אומקערן צוריק צו מיר.

אבער איצט ערשט האבן זיך געעפנט גאנצע קוואלן פון מיינע גייסטיקע יסורים. וואס קאן דאס זיין? נים שוין זשע איז אלץ פארלארן און פארפאלן? פארלארן בראכקען, פארלארן מיין גליק און פארפאלן מיין יונג לעבן!... יע, פארלארן מיין לעבן, איך וועל זיך אנטאן א מעשה! אן בראכקען וועל איך נים, און וויל נים לעבן, האב איך אפגעמאכט בא זיך א שטארקן באשלום.

אויף דער צווייטער וואך בין איך אראפ פון בעט. איך בין געווען

שוואך, קראפטלאז און ווילנלאז. ווי א שאטן בין איך ארומגעגאנגען, גארניט דער זעלביקער מענטש.

אין שטוב בא אונדז האט מען באמערקט די שטארקע ענדערונג אין מיר און מען האט זיך געשושקעט צווישן זיך און געקוועטשט מיט די פלייצעס. קיינער האט מיט מיר אבער וועגן קיין זאך גארניט גערעדט. דער טאטע, וועלכער האט פארשטאנען, אדער אנגעשטויסן זיך אויף דער אמת'ער אורזאך פון מיין קרענק, האט שטרענג אנגע־זאגט, אז מען זאל מיך לאזן צורו און מען זאל מיך גארניט טשעפען. ער אליין האט שוין אביסל שפעטער געפרובירט פארפירן מיט מיר א ריידעריי — ער האט דערמאנט מזל, אזא גורל, און וואס זאל מען טאן? מסתמא וויל גאט אזוי! צו מיר האבן זיך זיינע ווערטער גארניט געקלעפט.

איינמאל, נאך א לאנגער נאכט פון שרעקלאכע ווייטיקן און מא־טערנישן בין איך אויפגעשטאנען אינדערפרי מיט'ן פעסטן באשלוס: צו גיין זיך טרינקען. איך בין אוועקגעגאנגען צו דער בעריאזע, וועל־כע איז געווען לעבן פעסטונג א צוויי ווערסט פון שטאט.

גייענדיק האב איך אלץ געטראכט, ווי וועט בראכקע צונעמען די נייס, ווען מען וועט מיך געפינען א דערטרונקענעם? וואס פאר אן איינדרוק וועט עס אויף איר מאכן? און מיר האט פארקלעמט דאס הארץ פון גרויס רחמנות אויף איר. אבער דער געפיל פון נקמה, און נאך מער, דער וואונטש פון ווייזן מיין שטארקן כאראקטער, אז איך בין א העלד, האט פארשטארקט אין מיר מיין באשלוס צו מאכן א סוף צו מיין לעבן, און איך בין אוועקגעגאנגען נאך גיכער, כמעט געלאפן צום טייך.

איך האב, פארשטייט זיך, קיינעם ניט געזען, גארנישט ניט געהערט און געווען פארנומען מיט מיינע געדאנקען, וועלכע האבן זיך געפלאנטערט און געדרייט, ווי א וויכער.

עס האט זיך געטראכט וועגן דער פארגאנגענהייט. עס זיינען דורכגעלאפן די קינדער־יארן, די ישיבה. עס איז ארויף אויפ'ן זינען דער טאטע, די מאמע און מיין ערשטע באגעגעניש מיט בראכקען.

דאָס לעצטע האָט מיך פאַרכאַפּט און אָנגעפּילט אַלע טיפענישן פון מיין נשמה. איך האָב זיך אַריינגעלעבט אין יענע גליקלאַכע, זיסע מינוטן. דאָס האַרץ האָט מיר שטאַרק אָנגעהויבן קלאַפּן, פּונקט ווי דעמאָלט, אַזוי אויך איצט, באַם איבערלעבן. איך האָב זיך אינגאַנצן פאַרגעסן אין מיין איצטיקער לאַגע, בין געוואָרן פריילאַך און מונטער. יעדעס וואָרט און איטלאַכע מינע בראַכקעס, אפילו אירע געדאַנקען, דאַכט זיך, זיינען ווי דורך אַ כישוף געשטאַנען לעבעדיקע פאַר מיר.

איך בין געגאַנגען ווייטער, אָבער האָב אינגאַנצן פאַרגעסן דעם צוועק פון מיין גיין, און אַז איך בין געווען שוין ניט ווייט פון ברעג, איז פּלוצלונג אָנגעקומען אַנטקעגן מיר די מאַמע, וועלכע איז געפאָרן מיט אַ גוי פון ברעג.

זי איז כמעט אַראָפּגעשפּרונגען פון וואָגן, צוגעלאָפן צו מיר, אָנגעהויבן פאַנאַנדערפרעגן זיך, וואָס טו איך דאָ? ווי קום איך אַהער? און „אוי וויי און ווינד איז מיר, זע ווי דו קוקסט אויס!" „גאָט איז מיט דיר! וואוהין שלעפּסטו זיך אַזוי פרי? ביסט דאָך אַ פאַר־חלש'טער! זע, זונעלע מיינער, אָט פאָלג אַ מאַמען, קום בעסער אַהיים. איך וועל דאָ פון דיר ניט אָפּטרעטן, קום!" און שלעפּנדיק מיך פאַרן האַנט, האָט זי מיך צוגעפירט צום וואָגן און מיר זיינען אַוועקגעפאָרן צוריק אין שטאָט.

עס זיינען אַריבער נאָך עטלאַכע וואָכן. איך האָב אָנגעהויבן קומען צו זיך. דער געדאַנק פון זעלבסטמאָרד האָט זיך אינגאַנצן אויסגעוועפּט און פאַרשוואונדן. איך בין אַריין צוריק אין מיין געוויינלאַכן אַלטעגלאַכן לעבן. נאָר פון צייט צו צייט האָט זיך נאָך אַלץ געמערקט דאָ און דאָרטן אַ גרויסער ריס. איך האָב עטלאַכע מאָל בראָכקען געשריבן, אָבער געבליבן אָן ענטפער, קיין איין וואָרט ניט באַקומען. איך בין נאָך היפּשע עטלאַכע מאָל אַרומגעגאַנגען אַרום זייער הויז, אָבער אומזיסט, און איך האָב אָנגעהויבן שלום מאַכן מיט דעם לעבן, ווי עס איז.

ערב פּסח, ווען איך בין געשטאַנען אין פאָרטקע פון אונדזער הויף, האָט די זעלביקע אַלטע דינסט געבראַכט מיר אַ צעטעלע פון

בראָכקען, אין וועלכן זי בעט מיך צו אַנטשולדיקן איר, און אויב איך האָב ניט קענן דעם, טאָן איר אַ געפעליקייט און באַמיען זיך צו באַגעגענען זי היינט נאָכ'ן סדר אויף דעם אַמאָליקן פּלאַץ.

און אַ מאָדנע זאַך, דאָס היינטיקע צעטעלע האָט אויף מיר דעם מינדסטן איינדרוק ניט געמאַכט. איך בין געבליבן אינגאַנצן גלייכ־גילטיק. איך האָב זיך נאָך געשלאָגן מיט דער דעה, צי זאָל איך גאָר אינגאַנצן גיין צו זען. און וואָלטן געווען וועלכע ס'איז מיטלען אויף איבערגעבן איר מיין באַלדיקן ענטפער, וואָלט איך זיך זיכער אָפּגע־זאָגט פון דעם היינטיקן פּאַרגעניגן. אָבער אַזוי ווי די דינסט איז שוין אַוועק, האָב איך אַ טראַכט געטאָן: וואָס פאַר אַן אומגליק וועט זיין, אויב איך וועל זי באַגעגענען?

בראָכקע האָט אויסגעזען אַ סך עלטער. ניט מיט די פינף חדשים, וואָס איך האָב זי ניט געזען, נאָר ווי פינף יאָר זייגען שוין אַריבער־געגאַנגען. זי איז געווען זייער בלייך, די אויגן האַלב אויסגעלאָשן און די באַקן איינגעצויגן — גאָרניט די זעלביקע מיידל! קענטיק, אַז אַ חוץ פיזיש, האָט זי אויך גייסטיק שטאַרק געליטן. אפשר ניט ווייניקער פון מיר.

מיט אַראָפּגעלאָזענע אויגן, ווי אַ פאַר'משפט'ע, האָט זי אָנגע־הויבן בעטן באַ מיר מחילה און איך זאָל ניט זיין בייז אויף איר. וואָס קען זי העלפן, אַז זי האָט געמאַכט אַ טעות אין זיך, און איבער־געשאַצט אירע קרעפטן? קיינער קען זיך פון דעם ניט באַוואָרענען. קיינער קען זיך אַליין ניט, ביז עס קומט ניט צום האַנט דער אמת'ער נסיון. אגב, איז זי גאָרניט שולדיק. אירע געפילן צו מיר האָבן זיך ניט געענדערט. זי ליבט מיך מיט איר גאַנצן לעבן און נשמה איצט פונקט ווי פריער, אָבער וואָס זאָל זי טאָן, אַז איר גורל ליגט אין די הענט פון איר טאַטן? און איר טאַטע איז איצט ווילד ביז משוגעת, אין כעס אויף מיין טאַטן, פאַרוואָס ער האָט זיך אָפּגעזאָגט אפילו פון אַ תקיעת־כף מאַכן מיט אים, אַז דער שידוך איז געשלאָסן. ער איז שטאַרק דערנידעריקט געוואָרן. ער פילט זיך בלוטיק באַליידיקט און האָט געשוואָרן, אַז אַ סוף, אַן עק, ער וויל מער פון מיר ניט וויסן! זי

קען איר טאטן. ער וועט ניט נאכגעבן. אפילו ווען זי זאל שטארבן. זי ווייס, אז עס וועט לאנג ניט געדויערן און ער וועט זי מסתמא מיט אימיצן פארשלייערן. בא די ווערטער האט זי אויסגעבראכן אין א ביטערן געוויין און כליפענדיק האט זי געזאגט: — אדרבה, ווייסטו אפשר פון אן עצה, ווי מיר קאנען זיך ראטעווען?

איך בין געווען זייער גערירט, האב אבער קיין עצות און קיין ווערטער נימ געהאט. איך האב געפרובירט פארשלאגן, אז מיט די צוואנציק רובל, וועלכע זי האט מיר געוואלט געבן אויף צו קויפן אן אנצוג, זאלן מיר אוועקפארן ערגעץ, און איך וועל זיין א מלמד, זי זאל געבן לעקציעס און אויף אזא אופן איינארדענען זיך, — האט זי מיר אבער איבערגעשלאגן און געזאגט, אז זי האט שוין אליין געטראכט וועגן דעם, נאר, ערשטנס, האט דער טאטע אירער צוגענומען בא איר ביז א קאפיקע, ווייל ער האט חושד געווען אזא זאך, און צווייטנס, און דאס איז דער עיקר — ער האט איר בפירוש געזאגט, אז אויב מיר וועלן אפטאן אזא אקט, וועט ער ניט נאר ברענגען אונדז צוריק מיט דעם עטאפ, נאר ער וועט זען, אז מיין „פערווע ליעגאטע" זאל בטל ווערן און מען זאל מיך אפגעבן אין סאלדאטן. „ניין, ניין — האט זי פארצווייפלט געשריען, ער קען און וועט דאס טאן, און מיר טארן ניט ריזיקירן. פארפאלן — אלץ פארפאלן!" זי איז מיר ארויפגעפאלן אויפ'ן האלדז, געשוואוירן, אז זי וועט מיך קיינמאל ניט, קיינמאל ניט פארגעסן, און אז כאטש זי זעט מיך איצט און רעדט צו מיר דעם לעצטן מאל, וועט זי אבער בא זיך אין הארצן זען מיך און ריידן, ריידן צו מיר, ריידן נאכאנאנד, — דאס קען דאך אפילו א טאטע בא איר ניט אפנעמען.

נאך א לאנגער טרויעריקער סצענע האבן מיר זיך צעשיידט, אויף אייביק צעשיידט.

א היפשע צייט האב איך זיך נאך „געמארדעוועט", געווען שטארק אויפגערעגט, געוועז בייז אויף דעם טאטן, געווארן א דם שונא מיינע שוועסטער, האב נאך לאנג גע'חלומ'ט און געטראכט וועגן בראכקען, אבער באלד דערהערט, אז זי איז שוין געווארן א כלה.

דער ווטער מערץ, 1881 ; פּאָגראָמען
(איך פאַרלאָז מיין היים און לאַנד)

איך האָב באַ זיך געהאַט אָפּגעמאַכט אַראָפּצואוואַרפן פון זיך אַלץ מיטאַנאַנדער און פירן זיך אַזוי ווי מיר געפעלט — זאָל דער טאַטע טאָן, וואָס ער וויל, אַ דאגה מיינע! אָבער איין בליק אויף מיין גוטער, אומשולדיקער מאַמען, וועלכע האָט נעבאַך קיין ברעקל באַגריף ניט געהאַט פון וועלכער עס איז גערדאַנקען־וועלט, וואָס האָט זיך אָבער מער געקימערט פאַר מיין וואוילזיין, ווי פאַר דעם, וואָס לייט וועלן זאָגן וועגן מיר. וואָס פלעגט מיך כאַפּן קושן און אויף אַלע אופנים אויסדריקן איר שמחה, וואָס זי זעט מיך. — איין קוק אויף איר האָט אַלץ צענישט געמאַכט און איך האָב זיך אָנגעהויבן פירן, ווי אַלע סטאַטעטשנע בחורים אין יענער צייט.

די לאַגע פון מיינע עלטערן איז בעסער ניט געוואָרן. מען האָט זיך געמאַטערט, געשלאָגן זיך, ווי אַ פיש אין וואַסער, ווי די מאַמע פלעגט זאָגן. אַמאָל אַרויף — און אַמאָל אַראָפּ.

דערווייל האָבן מיר זיך איבערגעקליבן אין אַ נייער דירה — אין אברהם יודל ראַטנער'ס אַ הויז אויף די שאַלקעס.

אברהם יודל איז שוין געווען אַ איד אַ זקן און געזעסן טאָג און נאַכט און געלערנט. אַמאָל איז ער געווען גאָר רייך, אָבער צו די עלטערע יאָרן האָט ער זיך פון אַלץ אויסגעטאָן און איז נאָר געזעסן מיט זיינע ספרים, וועלכע ער האָט געהאַט זייער פיל — צוויי גרויסע צימערן האָבן זיי פאַרנומען. מיט זיין הויף און אַריינפאָר־הויז האָט זיך באַשעפטיקט זיין זון עליע, וועלכער איז גאָר ניט געווען ענלאך צו זיין פאָטער דעם למדן און איז געווען ניט גאָר קיין שיינער מענטש.

דער עליע האָט געהאַט עטלאַכע קינדער און די עלטסטע איז גע־וועזן אַ מיידל פון אַ יאָר צוויי־און־צוואַנציק, וועלכע איז געשטאַנען אין שידוכים. איך בין געוואָרן אַן אָפטער אריינגייער צו דעם אַלטן אברהם יודל׳ען, באַ וועמען איך האָב געפונען די ספרים, וועלכע איך האָב געזוכט. עליע׳ס מיידל, נעכאַמקע, איז געוועזן ניט איבעריקס שיין, אין גאַנצן אומווּיסנדיק, אָבער ניט קיין נאַר. זי איז געוועזן אַ געזונטע, פול־בלוטיקע מיידל און איז ניט געוועזן גלייכגילטיק צו אַ געזונטן יונגן בחור, ווי איך בין געוועזן.

דעם פאָטער אירן, עליע׳ן, וועלכער האָט דאָס באַמערקט, איז זייער ניט געפעלן געוועזן, וואָס זיין נעכאַמקע לויפט אַזוי אָפט צו אונדז אין שטוב — כלומרשט. זי האָט זיך זייער באַפריינדעט מיט מיין שוועסטער יענטע׳ן (מיין שוועסטער שרה האָט שוין חתונה גע־האַט), און ער האָט אָנגעהויבן זוכן עצות, ווי פטור צו ווערן פון אונדז. ער האָט עטלאַכע מאָל אַריינגעשיקט דעם מוליער ער זאָל זיך אַ פאַרקע טאָן באַם אויוון און קאַליע מאַכן עפּעס, כדי מיר זאָלן גע־צוואונגען זיין צו פאַרלאָזן זיין דירה. אָבער איך האָב דאָס באַמערקט און האָב דעם מוליער אַרויסגעטריבן, ניט געלאָזט אים צורירן זיך אפילו צום אויוון. מיך האָט די געשיכטע זייער פאַרדראָסן, און איך בין אויף עליען שטאַרק אין כעס געוואָרן. און וואָס מער איך בין אין כעס געוואָרן אויף דעם פאָטער, בין איך אַלץ מער גוט פריינט געוואָרן מיט זיין טאָכטער, אַרומגעגאַנגען מיט איר שפּאַצירן, און האָב זיך גאַנץ פיין באַפריינדעט מיט איר — עליע׳ן אויף צעפּיקעניש !...

די צייט האָט זיך געשלעפּט. קיין אויסזיכטן אויף דער נאָענטער צוקונפט איז ניט געוועזן. און איך האָב אַלץ געטראַכט און געבראָכן זיך דעם מוח — ווי רייסט מען זיך אַרויס פון דאַנען ?

אָבער אָט איז פּלוצלינג אָנגעקומען דעם 1טן מערץ, 1881, די ידיעה, אַז די ניהיליסטן האָבן גע׳הרג׳עט דעם קייסער !

די גאַנצע באַפעלקערונג האָט זיך אַ טרייסל געטאָן, ווי פון אַן ערד־־ציטערניש. סיי גוים און סיי אידן זיינען געוואָרן אויפגע־רעגט. אַרוב די קראָמען, אין שול, אין באָד און אין קלויסטער

האָט מען גערעדט וועגן איין זאַך. די גוים האָבן כמעט אַלע זייער באַדויערט דעם גרויסן שאָדן. צווישן אידן האָבן זיך געפונען נאָר אַ קליינע צאָל אפיקורסים, ווי מיין טאַטע למשל, וואָס האָבן זיך דאָס האַרץ קנאַפּ אָפּגעגעסן פון דעם אומגליק... אָבער דאָס רוב פון דער אידישער באַפעלקערונג האָט באמת שטאַרק באַדויערט, און דער עיקר מורא געהאַט, אַז דער נייער קייסער וועט זיין נאָך ערגער.

אָבער באַלד האָט מען דערהערט פון נייע רדיפות און גזירות אויף אידן. די באַרימטע אוממענטשלאַכע, האַרצלאָזע נייע געזעצן פון דעם שרעקלאַכן אַנטיסעמיט גראַף איגנאַטיעוו האָבן קלאָר באַוויזן, אַז דער צעפּוילטער רוסישער צאַריזם האָט פאַרלאָרן דעם קאָפּ און אַז פון אָט דער פינצטערער מאַכט קענען אידן קיין גוטס ניט דערוואַרטן. אַזוי איז טאַקע געווען. באַלד נאָך דעם האָט זיך אויף שוואַרצע פליגלען פאַנאַנדערגעטראָגן די טרויעריקע ידיעה פון דעם ערשטן פּאָגראָם אין קיעוו!

אידן האָט די מורא׳דיקע בשורה דערשלאָגן. מען האָט אַראָפּגעלאָזן די קעפּ, און מיט יאוש אין האַרצן איז מען אַרומגעגאַנגען, ווי שאָטנס, ווי נעכטיקע, און געפרעגט זיך: ווער קען אונדז איצט העלפן?

די גוים, און ספּעציעל די אידן-פיינט, האָבן הויך געהאַלטן זייערע קעפּ און האָבן מיט אַרויסרופנדיקע בליקן געריצט זיך מיט די אידן—זייערע שכנים, מיט וועלכע מען האָט ביז איצט געלעבט גאַנץ פריינטלאַך.

אָבער די יונגע לייט האָבן די ערשטע זיך געפונען. מען האָט אָנגעהויבן שטילערהייד צונויפריידן זיך און אָרגאַניזירן זיך אין אַ זעלבסטשוץ, אַז מען זאָל זיך שטעלן אַנטקעגן, אויב עס זאָל זיך אָנהויבן אַ פּאָגראָם.

מיט וואָס אונדזער זעלבסטשוץ וואָלט זיך געענדיקט, ניט האָבנדיק קיין אַנדער געווער אַ חוץ די אייגענע צען פינגער, איז ניט שווער צו טרעפן. אָבער, עס איז געווען אַ שטיקל באַפרידיקונג פאַר זיך אַליין. דאָס גרייטן זיך אַליין האָט שוין צוגעגעבן אַ ביסל מוט,

און די עלטערע מענטשן האָבן טאַקע געגלויבט אין אונדזער כח און האָבן זיך אַ היפּש ביסל באַרואיקט.

איך האָב נעכאַמקען צוגעצויגן, זי זאָל העלפן מיט וואָס זי קען. און אַזוי ווי זי איז גרייט געווען צו פאָלגן מיך, אין פייער און אין וואַסער, איז זי געלאָפן אַהין, אַהער, צו וועמען מען האָט נאָר גע־דאַרפט, און געווען פאַרנומען מיט אונדז אינאיינעם גאַנצע טעג און נעכט. איר מאַמע איז שיר משוגע געוואָרן פון כעס און פאַרדראָס, און אין איין שיינעם פרימאָרגן איז ער אַריינגעלאָפן צו אונדז מיט דעם מוליער און מיט אַ פּאָליציי באַאַמטן און האָט שוין געוואָלט ברעכן דעם אויוון. איך האָב ניט געלאָזן. איך האָט אַרויסגעטריבן דעם מוליער. עליע׳ן האָט איך געזאָגט, אַז אויב ער גייט ניט אַוועק וועל איך אים פון די טרעפּ אַראָפּוואַרפן, און ער האָט זיך טאַקע אָפּגע־טראָגן. און דעם פּריסטאַוו האָב איך געפרעגט, מיט וועלכן רעכט דערלויבט ער זיך אַריינקומען צוי אונדז אין שטוב? וואָס איז, ווייל עלינקע ראַטנער האָט דיר אַריינגערוקט אַ דריי־רובלדיקע?

„אויף דעם גנב ברענט דאָס היטל”, דער פּריסטאַוו איז געוואָרן פול כעס, האָט געקלאַפּט מיט דער שווערד אויפ׳ן טיש, געשריען, געליאַרעמט און געזאָגט, אַז ער מוז מיך נאָך אין טורמע אַוועקשיקן, און איז מיט גרויס כעס — אַוועק.

דורך דעם פענצטער האָב איך געזען, אַז אַוועקגעגאַנגען איז ער צוריק צו עליע׳ן. עס האָט אָבער גאָר ניט געדויערט און דער בחור איז געקומען צוריק. מיט גוואַלד אַריינגעריסן זיך אין מיין חדר, געראַמעט זיך אַ ווילע צווישן מיינע פּאַפּירן און ביכער און האָט גע־פונען דאָס בוך „וואָס צו טאָן?”, גראַד אַן אויסלענדישע אויסגאַבע, און אַן אַלטער נומער „קאָלאָקאָל”, אַרויסגעגעבן אין לאָנדאָן פון הערצ׳ן, וועלכן מיין שקלאָווער פריינט האָט מיר צוגעשיקט אַ מתנה.

— אַהאַ! — האָט ער גענומען שרייען, — איצט האָב איך דיך! דו וועסט שוין קריגן דיין לוין!

מיין שוועסטער, וועלכע איז געווען דערביי, איז געוואָרן טויט־דערשראָקן און איז אַוועקגעלאָפן צו די ראַטנערס און געמאַכט דאָרטן

קולות און געשרייען, אַז צוליב עליע'ן וועט איר ברודער אומגליקלאַך ווערן. דער עלטער אברהם יודל, דערהערנדיק וועגן דער גאַנצער מעשה, איז געוואָרן זייער אויפגעבראַכט אויף זיין זון עליע'ן און האָט אים געצוואונגען ער זאָל רופן דעם פּריסטאַוו און זען צו פאַרגלעטן די געשיכטע.

ווי נעכאַמקע האָט מיר דערנאָך איבערגעגעבן, האָט דאָס עליע'ן געקאָסט צען קאַרבן.

דער פּריסטאַוו, קריגנדיק דאָס, וואָס ער איז נאָר אויסן געווען, איז צוריקגעקומען צו מיר און האָט מיך געפרעגט, וואָס וויל איך איצט בעסער ? צי וויל איך ווערן אַרעסטירט און האָבן אויף זיך אַ פּאָליטישן פּראָצעס, אָדער איך זאָל אים געבן מיין ערן־וואָרט, אַז מיר וועלן זיך אַרויסקלייבן פון דער דירה, דאַן וועט ער מיך אָפּלאָזן, ווייל ער האָט רחמנות אויף מיינע יונגע יאָרן. איך האָב געזאָגט, אַז אַזוי ווי איך בין ניט דער בעל־הבית פון שטוב, קאָן איך אים איצט קיין ענטפער אויפ'ן אָרט ניט געבן, ער וועט מוזן וואַרטן ביז איך וועל איבעררעדן מיט מיין טאַטן און מאַמען. ער האָט מיר געגעבן דריי טעג צייט, אָבער דעם בוך מיט דער צייטונג האָט ער צוגענומען.

אין אָוונט, אַז טאַטע און מאַמע זיינען געקומען אהיים, און דערהערט פון מיין שוועסטער די גאַנצע מעשה, זיינען זיי געוואָרן האלבטויט. זיי זיינען געלאָפן צו ראַטנער'ן. מען האָט זיך דאָרטן דורכגעטענה'ט, געערעדט און שטאַרק געזידלט זיך. די מאַמע האָט געזאָגט עליע'ן, אַז זי וועט אים די באָרד אויסרייסן. דער טאַטע האָט געסטראַשעט, אַז ער וועט אים שלעפּן צום רב, צו אַ דין תורה. דער סוף איז געווען, אַז עליע האָט גענומען אויף זיך צו צערייבן דעם גאַנצן עסק. אפילו דעם בוך מיט דער צייטונג וועט ער אומקערן,, וועלכע, אגב אורחא, דער פּריסטאַוו האָט בּאַ אים איבערגעלאָזן, נאָר מיט דעם איינציקן באַדינג, אַז מיר זאָלן זיך אַרויסקלייבן פון זיין דירה.

ער האָט פאַרטרויט מיין טאַטן און מאַמען, אַז זיין נעכאַמקע איז „פאַרכליאַפּעט" אין מיר, אַז ער וויל דאָס ניט, און דער איינציקער וועג ווי צו פאַרמיידן סקאַנדאַלן איז, אַז זי זאָל מיך מער ניט זען.

דער טאַטע האָט געגעבן זיין וואָרט, אַז אַזוי גיך ווי ער וועט געפינען אַ פּאַסיקע דירה, וועלן מיר זיך אַריבערקלייבן.

און איצט ערשט האָט זיך אָנגעהויבן אַן אמת׳ע מלחמה צווישן מיר און דעם טאַטן.

דער טאַטע האָט גע׳טענה׳ט, אַז איך בין אַ גרויסער יונגאַטש, אַז איך האָב ניט קיין גאָט אין האַרצן.

די מאַמע האָט געוויינט און געקלאָגט, אַז איך מאַך אַ גאַנצע הויז-געזינד אומגליקלאַך. די גאַנצע וועלט וועט דאָך פול זיין מיט מיר. וואו צווויי, וועל איך זיין אַ דריטער. איך וועל דאָך נאָך, חלילה, אין אַרעסטאַנטן אַוועקגיין! דער טאַטע האָט מיך געהיט אויף יעדן טריט און שריט. האָט געזוכט און גענישטערט איטלאַכן ביכל, וואָס איך האָב געהאַלטן אין האַנט. איך האָב זיך געוויינלאַך געהיט ווי ווייט מעגלאַך, אַז ער זאָל באַ מיר קיין „טריפה סחורה" ניט געפינען. אָבער איינמאָל, דאָנערשטיק. זייער שפּעט באַנאַכט, ווען איך בין געווען פאַרטיפט אין אַ רוסישן ראָמאַן, איז פּלוצלונג אַריינגעלאָפן דער טאַטע, וועלכער איז מסתמא אויפגעשטאַנען צו פּראַווען חצות, האָט אַרויסגעריסן באַ מיר דעם בוך פון האַנט און האָט אים צעריסן אויף שטיקער. ער האָט אויך געכאַפּט אַנדערע ביכער, וועלכע זיינען גראַד געלעגן באַ מיר אויפ׳ן טיש, אַזעלכע געפערלאַכע ביכער, למשל, ווי אַנטאָנאָוו׳ס גראַמאַטיקע, אַן אַריפמעטיקע, אַ ווערטערבוך און נאָך אַ פּאָר ביכלאַך, און האָט זיי אַריינגעוואָרפן אין אויוון. איך האָב באמת בדעה געהאַט שטעלן זיך אַנטקעגן, איבערהויפּט צוליב דעם ראָמאַן, וועלכער איז געווען אַ געליענער נאָר אויף אַ פּאָר טעג, אָבער האָב ניט געקאָנט צוליב דער מאַמען, וועלכע האָט זיך אויפגעכאַפּט פון שלאָף און אָנגעהויבן בעטן, וויינען און שרייען, אַז עס זאָל זיין שאַ, שטיל! „מען הערט דאָך אומעטום, וואָס דאָ טוט זיך באַ אייך! אוי ווי איז מיר, וואָס איך האָב זיך דערלעבט!"

דער טאַטע האָט זיין פאַרשפּרעכן צו עליע ראַטנער געהאַלטן, און אין אַ קורצער צייט האָבן מיר זיך איבערגעקליבן אין אַ נייער דירה, וועלכע איז אפילו געווען אַ ביסל גראַמער און באַקוועמער,

אָבער מיר איז געוואָרן נאָך ענגער ווי פריער. איך האָב קיין זאַך אין האַנט ניט געטאָרט נעמען אַ חוץ די ספרים, וועלכע זיינען נאָר געפעלן געווען מיין טאַטן. ער האָט אָנגעהויבן זיך באַקלאָגן אויף אויף מיין פרומקייט, אַז איך דאַוון ניט לאַנג, נעם קיינמאָל קיין וואָרט תהילים ניט אין מויל, מאַך אפילו קיין ברכה ניט, א. א. וו.

מיין טאַטנ'ס דעספּאָטיע איז מיר געוואָרן אומדערטרעגלאַך, זיינע אכזריות'דיקע פאַרפאָלגונגען זיינען געוואָרן ניט אויסצושטיין, און איך האָב אָנגעהויבן ווידער אַמאָל זוכן און טראַכטן ערנסט, ווי פאַרלאָזט מען דאָס הויז? אָבער קיין עצה און קיין הילף האָב איך ניט געקאָנט געפינען. האָב פשוט ניט געהאַט אויף הוצאות, שוין ניט רעדנדיק וועגן דעם, אַז איך האָב קיין שום פּלאַן ניט געהאַט, וואוהין און צוליב וואָס פאָרן. אָבער דאָ איז געשען אַ נס.

נעכאַמקע האָט אויך איצט ניט אויפגעהערט גיין צו אונדז, פון וואָס עליע ראַטנער האָט זיך נאָך מער געערגערט, און האָט שוין גאָרניט געוואוסט וואָס צו טאָן. ווען איך בין איינמאָל שפּעט באַנאַכט געקומען פון שפּאַציר מיט נעכאַמקען, האָב איך געפונען אין שטוב אַ מורא'דיקן גערודער: די מאַמע האָט געוויינט, גע'חלש'ט און דער טאַטע איז אַרומגעלאָפן איבערן שטוב הין און צוריק ווי אַ ווילדער ממש... פון אָנהויב האָב איך ניט געקענט פאַרשטיין וואָס עס טוט זיך. איך האָב נאָר געהערט אָפּגעהאַקטע ווערטער, איינצלנע פראַזן, ווי למשל, „וואָס דען, גוטס וועט אַרויסקומען, אַז מען האָט אַראָפּגעוואָרפן פון זיך די גאַנצע אידישקייט?... „אויסגעהאָדעוועט אָט אַ תכשיט! אין טורמע וועט ער פאַרפוילט ווערן!" „אַ מצווה, אַ מצווה אויף אים, אַ שיינע ריינע כפּרה!" די מאַמע, ווידער, קרעכצט, וויינט, וואָס האָב איך צו איר געהאַט, פאַרוואָס וויל איך איר צרות אָנטאָן? איי, זי וועט דאָס ניט אויסהאַלטן. בעסער טאָקע גאָר ניט דערלעבן!... שוין גאָר דערנאָך, אַז ביידע האָבן אויסגעשאָסן דעם גאַנצן פולווער, דער טאַטע האָט גענוג געזידלט, געאַקערט מעשים, און די מאַמע האָט זיך גענוג אָנגעוויינט, בין איך קוים דערגאַנגען, אַז דער פּריסטאַוו איז געווען מיט אַ „פּאָוויעסטקע" — אַ רוף-צעטל

— איך זאָל קומען אין פּאָליציי, וועגן דעם, וואָס איך האָב באַ זיך פאַרבאָטענע ליטעראַטור...

— זע זונעלע מיינער, — האָט די מאַמע פאַרענדיקט, — האָב רחמנות אויף זיך און אויף מיינע אַלטע יאָרן און אַנטלויף. ווי גאָט איז דיר ליב, אַנטלויף וואוהין די אויגן וועלן טראָגן, אַז ניט זיינען מיר אַלע פאַרפאַלן!

איך האָב אפילו פאַרשטאַנען, אַז עס איז ניט אזא גרויסע סכנה, וואָרים אין אַן ערנסטן פאַל רופט מען ניט אין דער פּאָליציי און אַז מסתמא שטעקט דאָ ווידער די האַנט פון עליע ראַטנער. אָבער איך האָב זיך אַנגעכאַפּט אַן דער געלעגנהייט, כאָטש איך האָב דאָס ניט אַרויסגעוויזן, און האָב „מסכים" געווען אַוועקצופאָרן. אָבער אין אַ וואָך אַרום ערשט. נישקשה, נישקשה, זאָל דער טאַטע מודיע זיין עליע ראַטנער, אַז איך וועל זיכער אַוועקפאָרן, וועט קיין בייז ניט געשען.

די וואָך האָב איך געדאַרפט אויף איינאָרדענען געוויסע זאַכן, זען זיך מיט מיינע באַקאַנטע און גוטע פריינט און מישב זיין זיך — וואוהין פאָרט מען? דער טאַטע האָט געטאָן ווי איך האָב פאָרגע־שלאָגן, און עס איז געווען ווי איך האָב געזאָגט. עליע ראַטנער איז נאָך געגאַנגען מיטן טאַטן און האָט פאַר מיר אַפילו אַרויסגענומען אַ פּאַספּאָרט.

איך האָב זיך געקליבן אין וועג. איך בין געווען העכסט צופרידן, וואָס סוף כל סוף וועל איך דאָך ווערן אומאָפּהענגיק, וועל לעבן און פירן זיך, ווי א י ך פאַרשטיי. אָבער צו דער זעלביקער צייט האָט מיר וויי געטאָן דאָס האַרץ צו פאַרלאָזן מיין מאַמען, וועלכע איז מיר איצט גאָר מאָדנע טייער געוואָרן. אפילו מיינע שוועסטער און מיין קלענערער ברודער זיינען מיר איצט אַ סך ליבער און טייערער גע־וואָרן. מיר איז טייער געוואָרן פּלוצלונג די שטאָט מיט אירע בלאָטיקע גאַסן. די שול אפילו, וואו איך האָב געדאַוונט און אַמאָל געלערנט, איז מיר ליב געוואָרן. און אַז איך האָב זיך פּלוצלונג גאָר דערמאָנט אין בראָכקען — איז מיר אויסגעגאַנגען דאָס חיות זי צו זען!

אָבער אומזיסט די מי — זי האָט שוין חתונה געהאַט! א קללה און א פלוך האָט זיך באַ מיר אַרויסגעריסן אויף אַלע טאַטעס. איין טאַטע האָט באַ מיר צוגענומען מיין ערשטן, שענסטן גליק; דער אַנדערער — איז מיר די יאָרן דערגאַנגען. און דער דריטער טרייבט מיך פון מיין געבורטס-שטאָט און פון מיין פאָטערלאַנד. און מיט א צעוויי-טיקט האַרץ האָב איך אין די ערשטע טעג פון יוני 1882 פאַרלאָזן מיין הויז, מיין פאַמיליע, מיין שטאָט און לאַנד. אויף אייביק, אייביק האָב איך זיי פאַרלאָזן.

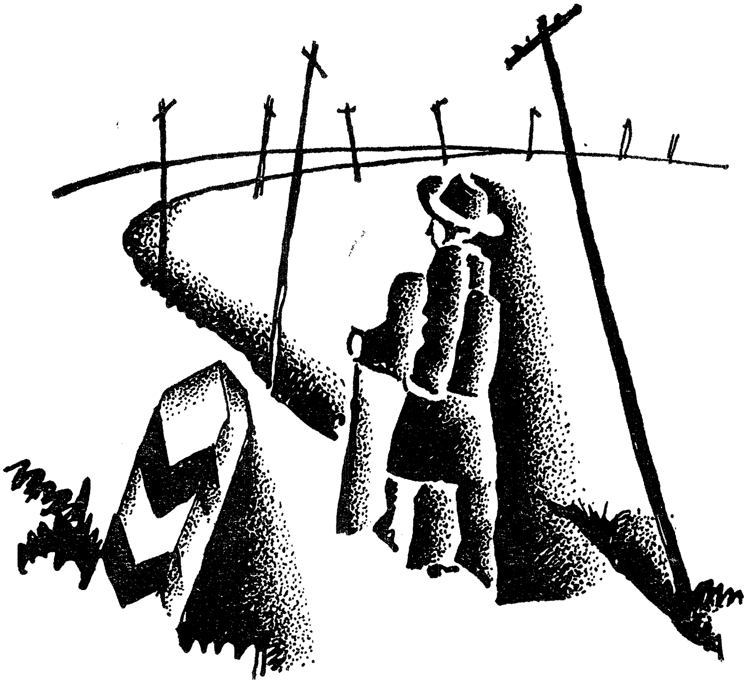

מיין רייזע קיין אַמעריקע

מיט זייער ווינציק געלט, דערפֿאַר מיט אַ סך ברכות פֿון מיינע עלטערן, קרובים און פֿריינט האָבן מיר, איך און מיין חבר ישראל מענדל, — אַ וואוילער בחור פֿון אַ יאָר 20 און אַ קרענקלאַכער — אַרויסגעלאָזט זיך אינ׳ם פֿרילינג 1882 אין דער גרויסער וועלט אַריין, זוכן עפּעס אַ שטיקל תכלית.

קיין באַשטימטע פּלענער, וואוהין צו פֿאָרן און וואָס צו טאָן, האָבן מיר ביידע נישט געהאַט. מיר האָבן אפילו נישט געוואוסט צו וואָס מיר קענען טויגן, אָדער אויב מיר וועלן בכלל עפּעס געפֿינען וואָס צו טאָן. מיר זיינען געפֿאָרן, ווייל די נויט האָט אונדז געטריבן. אין באַברויסק האָבן מיר קיין אַנדער תכלית נישט געזען, סיידן צו זיצן און וואַרטן אויף אַ שידוך מיט נדן און נאָך דער חתונה ווערן מעקלערס, קרעמערס אָדער גלאַט זיך אַרומדרייען איבער די גאַסן — אַ זאַך וואָס בײַ אונדז, היינט־וועלטיקע, אויפֿגעקלערטע, סאָציאַליס־טיש־געשטימטע בחורים איז געווען אויסגעשלאָסן. אונדז האָט זיך געוואָלט עפּעס אויפֿטאָן, אַרבעטן, שאַפֿן און ווערן בכלל נוצלאָך פֿאַר זיך און אַנדערע, אָבער כאָטש כשר פֿאַרדינען דאָס אייגענע שטיקל ברויט. עס איז אונדז געווען אַ ווייטיק און אַ חרפּה צו זיצן אויף יענעמס קאַרק — איך אויף מיין אָרעמער מאַמעס, און ישראל מענדל אויף זיין טאַטנס.

די ערשטע שטאָט, אין וועלכער מיר זיינען אַריינגעפֿאָרן איז געווען מינסק. מיר זיינען די ערשטע פּאָר טעג אַרומגעלאָפֿן איבער די לאַנגע און האַרטע מינסקער גאַסן, געזוכט, געגנישטערט אַרום די קראָמען און קאָנטאָרן צו געפֿינען עפּעס אַ שטעלע. אָבער אומזיסט.

מען האָט אונדז אין ערגעץ נישט באַדאַרפט. איך בין אַוועק צום קאַזיאָנעם רב, אפשר ווייסט ער וואו מען קען געפינען אַ פּלאַץ, אָבער אומזיסט די טרחה. דער ראַבינער האָט מיר דערקלערט אַז: פּרנסה אין אַלע אידישע געשעפטן איז שטאַרק געשלאָגן. הונדערטער יונגע־לייט פון אומעטום און פון מינסק גופא קומען צו אים טאָג־טעגלאך מיט דער זעלביקער בקשה: זיי זיינען גרייט צו טאָן אַלץ אַבי צו פאַר־דינען אַ שטיקל ברויט, אָבער ס'איז נישטאָ קיין אויסזיכט; און קריגן אַ שטעלע פאַר אַ פרישן, אומבאַקאַנטן מענטש איז גאָר קיין רייד נישטאָ. די פּאָגראָמען און די גזירות איגנאַטיעוו — האָט ער צוגעגעבן — מאַכן פון אונדז גאָר א תל. זיי וועלן נאָך חלילה אונדז אינגאַנצן דער־שטיקן.

אויף דעם פינפטן טאָג איז מיין שוואַכער חבר ערנסט קראַנק געוואָרן. ער האָט אָנגעהויבן שטאַרק הוסטן און שפייען מיט בלוט; נאָך אַ לאַנגן ישוב הדעת איז באַ אונדז געבליבן, אַז ער זאָל זיך אומ־קערן צוריק אַהיים — קיין באָברויסק. מיט שווערע הערצער האָבן מיר זיך צעשיידט. (אין דריי חדשים שפּעטער האָב איך געהערט, אַז ער איז געשטאָרבן).

בלייבן ווייטער אין מינסק אליין האָט מער קיין זינען נישט גע־האָט. און מיט אַ ג ע ב ר אָ כ ן געמיט האָב איך זיך געלאָזט ווייטער צו דער גרענעץ — עפּעס האָב איך שטאַרק חשק געהאַט אַרויס־צורייסן זיך פון רוסלאַנד, וואו, מיר האָט זיך געדוכט, אַז עס איז געוועזן צום ערגסטן פאַר אַ מענטש צו לעבן און בפרט נאָך פאַר אַ איד.

כמעט דאָס גאַנצע געלט, וואָס איך האָב געהאַט, האָב איך אויס־געגעבן אויף אַ באַן־בילעט, און ווען איך בין אָנגעקומען קיין קאָוונע, אויף דער אכסניה, איז באַ מיר נאָך געבליבן בלויז איין רובל מיט קאָפּיקעס. די אכסניה איז געווען פוסטלאך; אַ חוץ נאָך איין יונגער־מאַן, וועלכער איז געזעסן אין אַ ווינקל אַ דערשלאָגענער, איז מער דאָרט נישט געווען.

דער באַלעבאָס האָט מיר אָפּגעגעבן אַ ברייטן שלום עליכם און גלייך גענומען — ווי דער שטייגער איז — זיך אויספרעגן: פונוואַנען

אַ יונגערמאַן, וואוהין פאָרט מען עס, צוליב וואָס, און ווי אַזוי... איך האָב אים דערציילט דעם גאַנצן אמת און אַז מיין גאַנץ פאַרמעגן איז אַ רובל מיט קאָפּיקעס.

אָבער אַנשטאָט צו וואונדערן זיך, שאָקלען אנטוישט מיטן קאָפּ, אָדער מאַכן אַ זויערע מינע דערביי, האָט ער גאָר גוטמוטיק גע־שמייכלט און, אַנווייזנדיק מיט דער האַנט אויף דעם צווייטן יונגנמאַן, ווינקנדיק צו יענעם ער זאָל צוקומען, האָט ער געזאָגט: „אָט איז נאָך אַזאַ גליקלאַכער ווי איר, האָט אויך קיין קאָפּיקע באַ דער נשמה נישט. נאָר נישט געזאָרגט, קינדער, מסתמא וועט גאָט העלפן.“

ווי דערשלאָגן מיין געמיט איז דעמאָלט נישט געווען האָבן דאָך די פּאָר אויפריכטיקע ווערטער פון דעם פריילאכן בעל אכסניה גע־טרייסט מיך און דערמוטיקט.

מיין נייער באַקאַנטער איז געווען אַ גאַנץ פּשוטער בחור פון באַלטע, אַ זייפנמאַכער, וועלכער האָט שטענדיק זייער גוט פאַרדינט און האָט נאָך מפרנס געווין אַן אַלטע מוטער מיט אַ שוועסטער. אָבער דער באַלטער פּאָגראָם, וועלכער האָט אויפגעשווידערט די גאַנצע וועלט מיט זיין שרעקלאַכער אכזריות, האָט געמאַכט א תל פון דער גאַנצער אידישער באַפעלקערונג אין יענער שטאָט. מיין נייעם באַקאַנטנס הויז איז אינגאַנצן אויסגעראַבירט געוואָרן און זיי זיינען געבליבן הוילע און נאַקעטע. ער האָט זיך דאַן אַרויסגעלאָזט אין דער וועלט זוכן ארבעט באַ זיין פאַך, אָבער ער האָט נישט געקאָנט געפינען. ער וואָלט זייער געוואָלט זיך אַריבערכאַפּן איבער דער גרענעץ און אָנקומען ערגעץ קיין אויסלאַנד, דאָרטן וואָלט ער זיכער פאַרדינט אַ סך געלט — האָט ער מיר דערקלערט זיין לאַגע — אָבער וואָס קען ער טאָן, אַז ער האָט קיין גראָשן נישט מיט וואָס זיך פון אָרט צו רירן. ער האָט גרוים אַכטונג — האָט ער צוגעלייגט — פאַר איידע־לערע מענטשן, כאָטש ער אַליין איז דווקא אַ פּראָסטער, און אויב איך האָב גאָרנישט נישט דערקעגן וואָלט ער גריילאַך געוואָלט שליסן מיט מיר אַן אָפּמאַך: — וואָס גאָט וועט געבן מיט איינעם זאָל אויך זיין מיט׳ן צווייטן. איך האָב געשמייכלט און געזאָגט: דאָס הייסט דאָך,

אַז צוויי מתים וועלן גיין טאַנצן... אָבער ער איז צוגעשטאַנען און איך האָב צוגעשטימט. ווי די זאַך זאָל נישט זיין, אויפ'ן הארצן איז געוואָרן אביסל היימלאַכער, פאַרט מער נישט אַליין, און נישט אַזוי עלנט.

אונדזער בעל אכסניה האָט זיך שטאַרק אינטערעסירט מיט אונדז, ער פלעגט אָפט אריינקומען פון גאַס און זאָגן אונדז: „יאָ, עס גייט, דאַכט זיך, אויף אַ לאַד!" וואָס ער מיינט מיט דעם, האָבן מיר נישט אָנגעהויבן צו וויסן, אַבי דער איד האַלט אונדז און גיט עסן.

איין פרימאָרגן איז ער אַוועק און האָט מיט זיך מיטגענומען דעם באַלטער. שפּעטער, ווען זיי האָבן זיך צוריקגעקערט, זיינען ביידע געווען גאַר פריילאַך. וואָס איז? עס האָט זיך אין קאָוונע געגרינ־דעט אַ קאָמיטעט אויף צו העלפן די פּאָגראָם־געליטענע אין באַלטע, און נאָכדעם ווי דער קאָמיטעט האָט עקזאַמינירט מיין נייעם פריינט און אויסגעפונען, אַז אַלץ, וואָס ער האָט אָנגעגעבן איז געווען אמת, איז באַשלאָסן געוואָרן צו העלפן אים אַריבערצופאָרן די גרענעץ, אָפּצאָלן דעם חוב דעם בעל אכסניה און תיכף שיקן עטלאכע רובל שטיצע צו זיין משפחה קיין באַלטע.

מיין נייער פריינט האָט זיך אָבער פעסט געהאַלטן באַ אונדזער אָפּמאַך. ער האָט דערקלערט דעם קאָמיטעט, אַז ער קען נישט, בשום אופן נישט, איבערלאָזן זיין פריינט אויפן וואַסער. דער באַלעבאָס האָט אויף זיינע רייד עדות געזאָגט און האָט נאָך דערצו מיך שטאַרק געלויבט. דער קאָמיטעט האָט געשיקט אַ פאַרטרעטער מיט מיר זיך דורכצושמועסן, און עס איז באַשלאָסן געוואָרן אויך מיך צו שטיצן.

מען האָט באַצאָלט אונדזערע חובות דעם בעל אכסניה, געקויפט אונדז באַן־בילעטן ביז ווערזשבאָלאָווע, געגעבן צו צען קארבן מזומן און אויסגעריכט אונדז ווייטער אין וועג אריין.

אויף אַ סטאַנציע פאַר ווערזשבאָלאָווע איז אַרויפגעקומען אַ דע־לעגאַציע פון אַ קאָמיטעט, וועלכער האָט זיך געגרינדעט אין דייטש־לאַנד אויף צו העלפן די רוסישע „גלויבנס־געגאָסן" בכלל און צו פאַר־לייכטערן זיי דעם איבערגאַנג איבער דער גרענעץ אין יאָדקונין בפרט.

די דעלעגאַציע האָט טאַקע גלייך דאָ, אין די וואַגאָנעס גופא, פאַר־שריבן די נעמען פון די אַלע, וועלכע ווילן גנבנען די גרענעץ.

אויף דער סטאַנציע ווערזשבאָלאָווע, האַרט בײַ דער דייטשישער גרענעץ, האָבן די זשאַנדאַרן און אַנדערע באַאַמטע זיך געמאַכט גאַרנישט זעענדיק די גרויסע מחנות עמיגראַנטן, וואָס פלעגן אָנקומען מיט יעדן צוג. דער קאָמיטעט־פאָרשטייער איז געגאַנגען פאָרויס און מיר אַלע נאָך אים אין שטעטל אַריין, וואו עס איז געווען אַן הכנסת אורחים. מיר האָבן זיך נאָכדעם דערוואוסט, אַז דער קאָ־מיטעט האָט „צערעכט" געמאַכט ביידע זייטן גרענעץ — דעם רוסישן זייט פשוט דורך כּאַבאַר, און דעם דייטשישן—מיט דער צושטימונג פון דעם אינערן־מיניסטער פּוטקאַמער, וועלכער האָט געגעבן זיין הסכמה מיטן תנאי, אַז אַלע עמיגראַנטן זאָלן גלייך פאָרן קיין האַמבורג.

איך ווייס נישט, צי דאָס איז געווען צוליב דער אומדערפאַרנקייט, אָדער ווייל דער קאָמיטעט האָט באמת זיך ווייניק וואָס געקימערט וועגן דעם גורל פון די עמיגראַנטן, אָבער יעדנפאַלס איז די אכסניה אין ווערזשבאָלאָווע, וואָס דער קאָמיטעט האָט צוגעגרייט פאַר די וואָגלער, געווען א שאַנד און אַ פאַרברעכן. מען האָט אָנגעפילט אַ פולע שטוב מיט מענטשן פון יעדן עלטער. ווערים זיינען דאָרט אַרומ־געקראָכן, און געזונטע און קראַנקע האָבן זיך צוזאַמען געוואַלגערט, ווי בהמות, אויף דער נאַקעטער ערד.

איך האָב נאָך קיינמאָל פריער און אויך נישט שפּעטער — אַ חוץ אין ניו־יאָרק, אין „קעסטל גאַרדן", — נישט געזען מענטשן באָדנדיק זיך אין אַזוי פיל שמוץ. מיך האָט ממש אָפּגעעקלט.

איך און דער באַלטער האָבן באַשלאָסן, מעג עס זיין וואָס עס וויל, מיר וועלן אפילו פון די לעצטע פאַר רובל אָפּרייסן, וואָס מען האָט אונדז געגעבן אין קאָוונע ,אבי נישט צו בלייבן דאָ אין הקדש. מיר זיינען אַוועק מיט אונדזערע זאַכן צו אַ איד אויף קוואַרטיר, וואו מיר זיינען פאַרבליבן 3 טעג. אויף דעם 4־טן טאָג האָט דער קאָמיטעט געהייסן מאַכן זיך פאַרטיק. אַרום 2 אַ זייגער באַנאַכט האָט מען אונדז

— א פּאַרטיע פון א 60 מענטשן — געפירט צו דער גרענעץ. ווייבער, קינדער און די בעבעכעס האָט מען געפירט אויף פורן.

די צוויי מעת-לעתדיקע רייזע פון יאדקונין ביז האמבורג האָט אונדז געגעבן צו פילן דעם אמת׳ן טעם פון עמיגראַציע. קיין בענק זיינען אין די וואַגאָנעס נישט געווען. דאָרט איז געווען אַ שרעקלאכע ענגשאַפט, מען האָט ממש נישט געקענט אויסציען אַ האַנט אָדער אַ פוס. דער צער פון די קליינע קינדער, אַלטע און קראַנקע האָט געשניטן באַם האַרץ. אונדז, יונגעלייט, פלעגט אויסקומען שטיין אויף די פיס, כדי צו געבן אַ געלעגנהייט אַ קינד, אָדער אַן עלטערן מענטשן, זיך אָפּצורוען.

אויפן וועג האָבן אונדז אָפט מקבל פנים געווען לאָקאַלע קאָמי-טעטן און מכבד געווען מיט שפּייז, ביר און קאַווע, וואָס עס האָט אויפגעפרישט און דערמוטיקט די עלנדע וואַנדערער. אין בערלין האָט מען אונדז באַגעגנט מיט מוזיק, געגעבן אַ פיינע מאָלצייט מיט וויין. די גאָר אָרעמע האָט מען אויסגעטיילט קליידער און צו עטלאכע גאָלד-מאַרק.

אין בערלין האָבן מיר געדאַרפט וואַרטן 5 שעה אויף אונדזער באַן קיין האַמבורג; די קאָנדוקטאָרן און באַאַמטע אויפן וואָקזאַל האָבן אונדז שטרענג פאַרזאָגט: „זי מוסן היר בלייבן — ניכט נאָך דער שטאַט היין!" אָבער עטלאכע אונדזערע יונגעלייט האָבן נישט אַזוי שטאַרק געקוקט אויפן פאַרבאָט און מיר האָבן זיך אַרויסגעלאָזט באַקוקן די דייטשישע הויפּט-שטאָט.

פונקט ווי אַ שטאַרק הונגעריקער, וועלכער דערזעט פאַר זיך פלוצלינג אַ טיש מיט גוטע זאַכן, ווייסט נישט צו וואָס זיך פריער צו כאַפּן, אַזוי האָב איך נישט געוואוסט מיט וואָס פריער צו זעטיקן מיינע הונגעריקע אויגן.

איך בין שטאַרק נתפעל געוואָרן. אַזוי וואונדערלאך שיין, ליב און גרויס איז אין מיינע אויגן געוואָרן די ליכטיקע וועלט. און גאָר נישט ווילנדיק איז פלוצלונג באַברויסק, די מאַמע, דער טאַטע און אונדזער אָרימע שטוב אַרויפגעשוואומען מיר אויפן זינען; די דאָר-

טיקע גאַסן, בלאַטיקע ביזן האַלדז. האָבן זיך גאָר אַליין פאַר־גליכן מיט די ציכטיקע, אויסגעפּלאַסטערטע גאַסן פונדאַנען; די פאַר׳חושכ׳טע, געלע פּנימער, די מאָדנע מינעס און האַוואַיעס זיינען נאָך עפּעס פריקרער און מיאוסער געוואָרן אין פאַרגלייך מיט די גלאַט־ראַזירטע, פרישע פּנימער פון די דייטשן. די עלעגאַנטע קאַפּעליושן האָבן מיך גראָד דערמאָנט אָן נחום איטשע דעם „זאָגערס" היטל מיט אויערן, וואָס ער האָט געטראָגן ווינטער און זומער שוין העכער אַ יאָר פערציק, און עס איז שוין געווען אַזוי פאַרשמאָלצן, אַז עס האָט אויס־געקוקט ווי אַ ציגענס.

עס זיינען פאַר מיינע אויגן אַרויסגעקומען די גרויע געשטאַלטן פון די באַברויסקער פרויען מיט זייערע קורטקעס, פּאַטשיילעס און די פייער־טעפּ אויפ׳ן מאַרק, די מיידלאַך וועלכע פלעגן פאַרשעמט אַרונטערלאָזן די אויגן ווען זיי האָבן זיך באַגעגנט מיט דעם בליק פון אַ מאַנסביל, און האָבן זיך פאַרגליכן מיט די בערלינער פרויען. אַ, וואָס פאַר אַ געשמאַקפולע קליידער זיי טראָגן, מיט וואָס פאַר אַ גראַציע און עלעגאַנץ זיי באַוועגן זיך.

איך האָב אַ קוק געטאָן אויף זיך אַליין און האָב זיך פאַרשעמט, בין אַזש רויט געוואָרן פאַר בושה. איך האָב באַ זיך אויסגעקוקט ווי עפּעס אַ וואָרעם, וועלכער איז אַרויסגעקראָכן פון זיין כריין און האָט פאַרבלאָנדזשעט אין אַ קרישטאָלענעם פּאַלאַץ ערגעץ, וואו די זון פינקלט און שפּיגלט זיך אין אַלערליי רעגנבויגן־קאָלירן.

מיר איז געוואָרן אומעטיק אויפ׳ן האַרץ; אַ מאָדנער אומבאַ־קאַנטער וויטיק האָט מיך גענומען נאָגן; מיך האָט פאַרדראָסן, פאַרוואָס איך בין געבוירן געוואָרן אין אַזאַ ווייסט לאַנד, אין אַזאַ פאַרוואָרפן שטעטל ווי באַברויסק, וואו די מענטשן זיינען אַזעלכע משונה׳דיקע באַשעפענישן, און נישט אין אַ דייטשלאַנד, נישט אין דעם ליכטיקן, ציכטיקן, צויבערלאַכן בערלין.

איך בין געווען אַזוי פאַרכאַפּט און פאַרכישופט פון די נייע איינ־דרוקן, וועלכע האָבן מיך אינגאַנצן איבערפולט, אַז איך האָב זיך אָן אַלץ פאַרגעסן און געווען פאַרלוירן אין דער צויבערוועלט... פּלוצלונג

האָט מיך עמיצער אַ שטאַרקן שטויס געטאָן. איך האָב זיך אומגע־קוקט — אַ געזונטער דייטש, וועלכער האָט זיך פאַרטשעפּעט אָן מיין שירם, איז איבער מיר געשטאַנען מיט אַ פּאָר אויסגעטאַלאַפּעטע אויגן פול מיט האַס און האָט געשריגן מיט רציחה: „דו פאַרדאַמטער יודע! דיזע פאַרפלוכטע אָסט־יודען זאָלטען אַלע מיטאַנאַנד אויסגע־מאָרדען זיין, עהע זי היר קאָמען!...“

מיר איז פינצטער געוואָרן אין די אויגן, איך האָב ממש מיינע אויערן נישט געגלויבט... עס איז עפּעס געווען אַזוי, ווי מיין היים־געליבטע וואָלט מיך פריער באַגעגענט מיט איר ליבסטן זיסטן שמייכל און אָפענע אָרעמס, האַרציק זיך מיר דערקלערט אין ליבע, אָבער פלוצלונג אויסגעדרייט זיך, אַ שפּיי געטאָן אויף מיר און אַנטלאָפן.

איך האָב זיך קיין אָרט נישט געקענט געפינען, איך האָב זיך געפילט ווי איינגעזונקען אין דער ערד אַ לעבעדיקער. דער דייטש האָט נאָך אַלץ בייז געברומט און מיך געזידלט; אַ גאַנץ רעדל מענטשן האָט זיך אָפּגעשטעלט, געקוקט אויף מיר און געשטאָכן מיך מיט זייערע בליקן און שפּאָטיש געשמייכלט... איך האָב זיך קוים אַרויסגערוקט און אָפּגעטראָגן זיך.

לויפנדיק ווי אַן אונטערגעשאָסענער צוריק צום וואָקזאַל, האָבן נאָך אַלץ דעם דייטשס ווערטער געקלונגען מיר אין די אויערן און געברענט מיך ווי מיט פייערשפּיזן. טרויעריקע, שוואַרצע געדאַנקען האָבן זיך געדרייט אין מיין מוח, געקנוילט און געפלאָכטן אין פייער־דיקע בייטשן, וועלכע האָבן מיך געשמיסן אָן רחמנות... פון מיינע אויגן האָבן זיך געקייקלט טרערן, בלוטיקע טרערן פון אַ טיף־באַליי־דיקטן, הילפלאָזן יתום.

באַרויסק אָבער האָט איצט מיטאַמאָל באַקומען גאָר אַן אַנדערן חן אין מיינע אויגן. אין מיינע געדאַנקען האָב איך זי מחילה געבעטן פאַר מיינע פריערדיקע שלעכטע געדאַנקען.

קיין האַמבורג זיינען מיר אָנגעקומען גאַנץ שפּעט די ערשטע נאַכט פון שבועות. דאָ האָט אונדז שוין קיינער נישט אָפּגעוואַרט,

אַ חוץ שלעפּערס און רופערס פון די גאַסט־הייזער. מיר, אַ גרופּע עמיגראַנטן, האָבן זיך באַלד אַרויפגעזעצט מיט אונדזער האַק און פּאַק אויפן נאָענטסטן וואָגן און, נאָך אַ לאַנגער טרייסלעניש פון די געדער־רים, זיינען מיר אָנגעקומען אין אַן אכסניה אינגאַנצן צעבראָכענע. מען האָט אונדז, אַ מאַן 15, אַריינגעפּאַקט אין איין צימער, וואו עס זיינען געשטאַנען שמאָלינקע, נישט איבעריק ריינע בעטלאַך.

מיר, געזונטע יונגעליט, האָבן פונדעסטוועגן געכאַפּט אַ גוטן, געשמאַקן שלאָף און זיינען אויף מאָרגן פרי אויפגעשטאַנען ווי גאָר ניי־געבאָרענע.

די רייזע איבערן ים — אַמעריקע

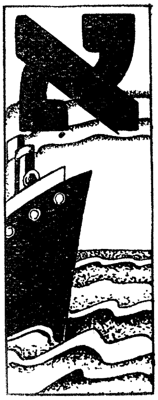

אין אַ נעפּלדיקן, אומעטיקן יוני־נאָכמיטיק האָבן מיר זיך מיט שווערע הערצער געזעצט אויף דער שיף קיין אַמע־ריקע.

די ערשטע פיר־פינף טעג אויפן ים האָבן מיר אַלע שרעקלאַך געליטן. דער ים האָט געבושעוועט, ווי אַ צערייצטע, ווילדע חיה און האָט אַרומגעשליידערט אונדזער אָרעם שיפעלע, ממש ווי אַ שפּענדל. עס האָט זיך געדאַכט, אַז אים האָט זיך נישט אַנדערש געוואָלט ווי אונדז פאַרשלינגען.

אָבער אָט האָט אָנגעהויבן ווערן גרינגער. דער ים איז געוואָרן רואיקער און אויפן האַרצן — פריילאַכער. עס איז אַוועק נאָך אַ טאָג און מען האָט שוין געקאָנט עפּעס נעמען אין מויל. מען האָט אָנגעהויבן אַרויסצוקריכן פון די לעכער אויף דער פרייער לופט. די ליבע זון האָט געוואַרעמט, געטרייסט און גע־גלעט. איך האָב זיך דערפילט ווי אויפגעלעבט, ווי איך וואָלט אויפ־געשטאַנען פון אַ קרענק. און אויך מיין אַפּעטיט האָט זיך צעשפּילט, ווי נאָך אַ קרענק, וועלכן עס איז גאָרנישט געווען אַזוי גרינג צו באַרואיקן.

פיל, פיל געדאַנקען האָבן זיך, ווי אַ וויכער געדרייט אין קאָפּ. עס האָט זיך כסדר געטראַכט וועגן דער היים און וויי, ווי עס האָט זיך געבענקט. אַזש דאָס האַרץ האָט פאַרקלעמט: עס האָט זיך געבענקט נאָך דעם טאַטן און מאַמען און נאָך דעם איבעריקן הויז־געזינד. אפילו קלייניקייטן, וועלכע איך פלעג פאַרבייגן גאָר גלייכ־גילטיק, דוכט זיך, זיינען איצטער אויסגעוואַקסן אין מיינע אויגן און געוואָרן אַזוי וויכטיק און אַזוי געצויגן, ממש איטלאַכע סטרונע פון מיינע נערוון האָבן זיי אָנגעפילט מיט אומענדלאַכע בענקשאַפט.

און פלוצלונג האָט זיך גאָר בראָכקע אָוועקגעשטעלט פאַר מיינע אויגן. מיין טייערע, ליבע בראָכקע! איך האָב זיך דערמאָנט אונדזער ערשטע באַגעגעניש מוצאי יום-כפור. אונדזער גאַנצן געשפּרעך. איטלאַכן קער און ווענד אירן. יעטוועדער ברעקל — אפילו אַ הוסט אירער איז נישט פאַרלוירן געגאַנגען פון מיין זכרון — און איבערהויפּט די גליקלאַכע, זיסע מינוט, ווען מיר האָבן זיך צעקושט און דערקלערט זיך אין ליבע! מיך האָט אויך געקוועלט און געמאַטערט די דערינערונג פון אונדזער ביטערן צעשיידן זיך. פון אירע טרערן און אירע ליבע עטלאכע ווערטער: אַז זי וועט שטענדיק רעדן און טראַכטן וועגן מיר. וואָס טוט איצט בראָכקע? טראַכט זי טאַקע ווען עס איז וועגן מיר? אָדער זי האָט שוין גאָר אינגאַנצן פאַרגעסן אָן מיר? און אַ ציטער לויפט מיר דורך, דורך אַלע מיינע אברים... וועל איך נאָך אומקערן זיך צוריק אַהיים? וועל איך נאָך זען ווען עס איז מיין ליבע פאַמיליע, וועל איך נאָך באַגעגענען זיך אַמאָל מיט בראָכקען?... אוי, ווי עס וואָלט זיך געוואָלט קומען צוריק אַהיים עפּעס אַ אַנגעזעענער מענטש, אַ געלערנטער, אַך, וואָס פאַר אַ נחת מיין מאַמעלע וואָלט געהאַט.

איך קוק זיך צו צו די פאַרשידענע סצענעס און פּאַסירונגען, וואָס קומען פאַר צווישן מיינע שיף-ברידער און שיף-שוועסטער. און פּאַסירונגען זיינען פאַרגעקומען אַלערליי — אי קאָמישע, אי טרויעריקע.

די גרויסע מאַסע פון אַלערליי וואַנדערער, די פאַרשידענע קליידער, די אַלערליי שפּראַכן, דיאַלעקטן און אַקצענטן און אַלע אינאיינעם אין אַזאַ נאָענטער באַרירונג. ממש פּלאָנטערן זיך איינער אין דעם אַנדערן; שמייכלענדיקע פּנימער מישן זיך מיט פאַר'כעס'טע און בייזע, פריילאַכע — מיט פאַריאָמערטע, דאָס אַליין איז שוין זייער טשיקאַווע און אינטערעסאַנט.

נישט ווייט פון מיר זיצט אַ גאַנצע משפּחה, קענטיק חשובע באַלעבאַטים פון דער היים — פּאָגראָם-קרבנות. קיין פרייע מינע זעט זיך נישט אויף קיינעם פון זיי. דער טאַטע זיפצט, ער זיפצט

טיף און ביטער. די מאַמע וויינט און גיסט טרערן; אַ טאָכטער שוין אַ כלה-מיידל, קרומט אַלע ווײַלע איר פאַראומערט פּנים, ווי זי וואָלט געטרונקען עסיק; דער ברודער, אַ בחורל פון אַ יאָר אכטצן, מיט זייער אַן ערנסט פּנים, רייבט דעם שטערן און טוט אַלע ווײַלע מיט כעס אַ שפּיי. לעבן דער פאַמיליע זיצט אַ מלמדל פון ליטע מיט זיין ווייב און צוויי קינדערלאך. ער זאָרגט זיך, וואָס עס איז שוין אַזוי ווייט אין זמן אריין — ווייסט גאָט, אויב ער וועט שוין באַוויזן צעגויפשטעלען אין „נעוויאָרק" כאָטש אַזאַ קנעלונג, ווי ער האָט געהאַט לכל הפּחות אינדערהיים.

אַ גרויסע פאַמיליע, פון אַ מענטשן פופצן, אַלטע און יונגע, מענער און פרויען, גרויסע און קליינע קינדער האַלטן אין איין קריגן זיך שטענדיק און דווקא הויך אויפן קול, גאָר ווי בײַ זיך אינדערהיים. זייער שפּראַך איז געווען עפּעס אַזוי צעצויגן און מאָדנע אויסגעזונגען, אַז מיר איז שווער געווען גאָר זיי צו פאַרשטיין. גאָר אַ יונג, שיינינק ווייבל, מיט אַ אינגעלע פון אַ יאָר פינף, אַ זעלטן קלוג און סימפּאַטיש קינד, האָט כסדר געקלאָגט און געוויינט אויף איר ביטער מזל. דאָס קינד פלעגט זי אַרומכאַפּן מיט ביידע הענטלאך, קושן און טרייסטן: אַז באַלד, באַלד וועלן זיי שוין זיי בײַ דעם טאַטן. פון וואָס דאָס ווייבל פלעגט אַריינפאַלן אין אַ היסטערישן געשריי און יאָמער.

אַ סך פון די רייזנדע זיינען געווען זייער אָפּטימיסטיש, זיי זיינען געווען זיכער, אַז די גרעסטע גליקן זיינען פאַר זיי אָנגעגרייט אין אַמעריקע. אויף דעם חשבון האָבן זיי שוין גאַנצע לופט-שלעסער געבויט; פּינקטלאך אויסגערעכנט, וויפיל טויזנטער זיי וועלן אין אַ פּאָר יאָר אַרום פירן צוריק; וואָס זיי וועלן טאָן מיט דעם געלט און ווי זייערע שונאים וועלן צעפּיקט ווערן פון קנאה.

אַ סך זיינען געווען שטאַרק דערשלאָגן, געזיפצט, געקרעכצט און געהאַלטן אין איין טענה'ן: „גאָט ווייסט, גאָט ווייסט? וואָס פאַר אַ גוטס קען מען שוין דערלעבן פון אַ לאַנד, וואו מען גייט מיטן קאָפּ אַראָפּ און מיט די פיס אַרויף. האַ?" די פּעסימיסטן זיינען ס'רוב

געווען די עלטערע מענטשן. זיי פלעגן טענהן: גיי הייב אָן אויף די עלטערע יאָרן זיך לערנען רעדן, ברעכן די צונג, גיין אויף אַ נייעם שטייגער. אַן אנדער פירונג און וואָס, מ'שטיינס געזאָגט, פאַר אַ באַטרעף קען האָבן אונדזער יחוס, אונדזער תורה און איבער־הויפּט וואָס פאַר אַ אידישקייט קען שוין דאָרט זיין?"

די לעצטע פאַר טעג זיינען געווען זייער שווערע. דער עולם איז געוואָרן גוט אויפגעלייגט. די פריילאכע געלעכטערס פון די יונגערע האָבן פאַרטרונקען די אָפּגעריסענע אָכצן און קרעכצן פון די עלטערע.
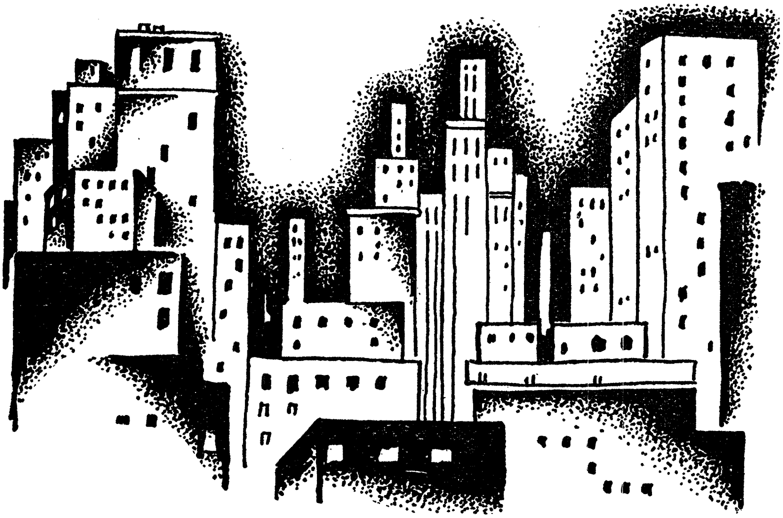
אויפן פערצנטן טאָג האָבן מיר דערזען לאַנד! א יובל־געשריי פון פרייד און באַגייסטערונג האָט זיך אַרויסגעריסן פון די פאַר־שמאַכטע הערצער. יונג און אַלט, מענער, פרויען, קינדער, אויסגעפּוצט אין דעם שענסטן און בעסטן, וואָס זיי האָבן פאַרמאָגט, זיינען צעפלאַמטע מיט יום־טוב'דיקע, שמחה־שטראַלנדיקע פנימער געשטאַנען אויפן דעק און געהיט יעדן רוק פון דער שיף, ווי זי קומט אַלץ נענטער און נענטער צו דעם נייעם לאַנד, צו דעם נייעם לעבן און צו דעם נייעם מזל.